

Jaana Kallio

KIRKKOMAALARI JOHAN TILÉN

Pro gradu-tutkielma
Jyväskylän yliopisto
Taidehistorian laitos
SI 2000

Tiedekunta HUMANISTINEN	Laitos Taidehistoria
Tekijä Jaana Kallio	
Työn nimi Kirkkomaalari Johan Tilén	
Oppiaine Taidehistoria	Työn laji Pro gradu
Aika SI 2000	Sivumäärä 188 + kuvat 84 s.

Tiivistelmä - Abstract

Tutkielmani aiheena on käsityöläismaalari Johan Tilénin (1743-1806) toiminta ja kirkollinen maalaustuotanto. Nauvossa v. 1743 syntynyt Tilén sai perinteisen käsityöläisammattiin johtavan koulutuksen Turussa; myöhemmin hän täydensi oppiaan myös tukholmalaisen maalarimestarin työpajassa. Saatuaan mestarinkirjan v. 1774 Tilén asettui Turkuun. Tilénin maalaustöitä tunnetaan 12 seurakunnasta. Varhaisimmat näistä hän suoritti jo kisälliaikanaan Raision kirkossa v. 1772. Varsinais-Suomessa sijainneiden kirkkomaalaushankkeiden (Maaria 1777-78; Masku 1778-79; Taivassalo 1779) ohella Tilénin työtehtävät ulottuivat vähitellen yhä kauemmaksi sisämaahan (Tyrvöntö 1774-77; Orivesi 1779 ja 1783; Ruovesi 1780-81 ja 1783; Virrat n. 1782; Keuruu 1782-86). Maalari siirtyi 1780-luvun lopulla Etelä-Pohjanmaalla, jossa hän tunnettujen maalaustöiden (Nurmo 1787, Alahärmä 1788-89, 1798, 1805; Munsala 1792, 1798) vähälukuisuudesta huolimatta jatkoi toimintaansa lähes kahden vuosikymmenen ajan. Tilén kuoli Alahärmässä v. 1806.

Koska Tilénin henkilöstä ja maalaustöistä ei ole aikaisemmin ollut saatavilla juurikaan tietoja, on tutkimustyön kulku on ollut kaksivaiheinen. Kirjallisuudesta saatujen viitteiden avulla olen ensin pyrkinyt tarkentamaan ja täsmentämään Tilénin suorittamiksi oletettujen maalaushankkeiden attribuoinnin, ajoituksen ja sisällön käymällä systemaattisesti läpi käytettävissä ollutta arkistoaineistoa, lähinnä kirkonarkistojen asiakirjasarjoja. Näin saaduista tiedoista olen koonnut Johan Tilénin kirkollisten maalaustöiden teosluetteloon, joka on tutkielman liitteenä omilla sivunumeroillaan. Seurakunnittain kronologisesti etenevässä teosluettelossa olen maalausten inventoivien tietojen ohella esittänyt myös maalaustöiden hankinnasta, toteutuksesta ja myöhemmästä kohtalosta saamani tiedot. Näillä on merkityksensä paitsi maalaushankkeiden attribuoinnin myös Tilénin toiminnasta saatavan kokonaiskuvan kannalta. Teosluetteloon on ollut tarkoituksenmukaista liittää myös figuurimaalausten tai näistä koostuvien kuvasarjojen yhteydessä esitetyt teoskohtaiset muoto- ja sisältöanalyysit mukaan lukien kuva-aiheiden ikonografiaan ja esi- ja mallikuviin liittyvät havainnot.

Teosluettelossa esitettyjen tietojen avulla on ollut mahdollista käsitellä Tilénin kirkollista maalaustuotantoa määrällisenä ja laadullisena kokonaisuutena. Samalla olen pyrkinyt liittämään Tilénin tuotannon muun kotimaisen 1700-luvun kirkkotaiteen yhteyteen. Tilénin elämänvaiheista ja urakehityksestä esittämieni tietojen jälkeen olen tutkielman varsinaisessa tekstiosuudessa tehnyt yhteenvedot eri työtehtävien alueellisesta ja ajallisesta jakautumisesta, maalaustöiden hankintaprosessista ja hinnoittelusta sekä Tilénin suosimista maalauskohteista ja näiden teknisestä toteutuksesta ja kuva- ja koristeaiheista. Lopuksi olen tehnyt yhteenvedon Tilénin maalaustöistä esitetyistä arvioinneista ja tätä kautta Tilénin maalaustuotannon säilymiseen myöhempinä aikoina vaikuttaneista tekijöistä. Omana kokonaisuutenaan käsittelen myös Tilénin profaania maalaustuotantoa, missä yhteydessä esitän uuden attribuoinnin Ruovedeltä peräisin oleville ns. Pekkala-tapeteille.

Johan Tilén on osoittautunut mielenkiintoiseksi maalariksi, jonka toimintaa luonnehtivat toisaalta tekniset heikkoudet, toisaalta ammattimainen varmuus ja kunnianhimoiset, Suomessa osittain ainutlaatuisiksi jäävät maalaushankkeet. Tilénin kirkkomaalaustuotannon erityispiirteitä ovat sisäholvien taivaskattoaiheet sekä runsas ja monimuotoinen rokokoo- ja kukkaornamenttien käyttö. Parhaimmillaan Tilén yhdisti ammatti-, koriste- ja figuurimaalaukset Keuruun vanhan kirkon sisäkoristelun kaltaisiksi, harmonisiksi maalauskokonaisuuksiksi.

Asiasanat

Tilén, kirkkotaide, käsityöläismaalari

Säilytyspaikka

Taidehistorian laitos

Muita tietoja

SISÄLLYSLUETTELO

JOHDANTO	3
Kysymyksenasettelu ja rakenne.....	3
Lähdeaineisto, menetelmät ja tutkimusongelmia.....	4
Tutkimustilanne	7
Terminologia.....	9
ELÄMÄKERRALLISIA TIETOJA JA URAKEHITYS	11
Lapsuus Seilin saarella	11
Oppipoikana, kisällinä ja mestarina – Turku 1760-1785.....	15
Kiertelevä kirkkomaalari – Turku 1785-Alahärmä 1806.....	29
PROFAANIMAALAUKSET	35
Huonekalumaalaukset.....	36
Pekkala-tapetit.....	38
TOIMINTA KIRKKOMAALARINA.....	56
Maalarin työskentelyn pääpiirteet	56
Maalausurakoiden hankinta ja hinnoittelu.....	59

MAALAUSTEKNIikka, TOTEUTUS JA KUVA-AIHEET	66
Ammatti- ja koristemaalaukset	66
Kiinteän sisustuksen kuvaesitykset, taivaskatot, draperiamaalaukset ja muistotaulut	69
Alttaritaulut	74
AIKALAISARVIOT JA MAALAUSTEN KOHTALO.....	75
Taivassalon ja Munsalan tapaukset	75
Kirkkointeriöörien uudistaminen ja restaurointi – 1800- ja 1900-luvut	80
YHTEENVETO	82
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS.....	86
LIITTEET	99
KUVALUETTELO JA –LÄHTEET	102
KUVAT	
TEOSLUETTELO	

JOHDANTO

Kysymyksenasettelu ja rakenne

Tutkielmani aiheena on Suomessa 1700-luvun jälkipuoliskolla toiminut kirkkomaalari Johan Tilén (1743-1806). Ensisijaisena tarkoitukseni on ollut selvittää ja ajoittaa Johan Tilénin kirkollinen maalaustuotanto. Saamistani tiedoista olen pyrkinyt kokoamaan mahdollisimman kattavan, kriittisen teosluettelon.

Tutkielman liitteenä esitetty teosluettelo etenee paikkakunnittain aikajärjestyksessä. Figuurimaalausten ohella olen ottanut huomioon myös pinta- ja koristemaalaukset, vaikka näiden tiedot jäävätkin useassa tapauksessa viitteellisiksi. Inventoivia tietoja seuraavassa tekstiosuudessa olen kunkin kirkon yhteydessä esittänyt maalausten hankintaprosessista, maalarin kanssa tehdystä sopimuksesta ja teosten varsinaisesta toteutuksesta saadut tiedot. Figuurimaalauksista olen pyrkinyt tekemään perinteisen taidehistoriallisen lähestymistavan mukaisesti muoto- ja sisältöanalyysit. Muotoanalyysissä olen tarkastellut teosten maalaustapaa, väritystä ja sommittelua. Sisällön osalta näkökulma on ollut ikonografinen, jolloin olen mahdollisuuksien mukaan yrittänyt selvittää myös teosten esi- ja mallikuvat. Niiden maalausten osalta, joissa aihe ja toteutustapa ovat toistuneet lähes samanlaisina kohteesta toiseen, olen esittänyt perusteellisemmän analyysin ainoastaan kerran; muita saman tyyppin edustajia olen verrannut aikaisemmin käsiteltyyn teokseen kiinnittämällä huomiota ensisijaisesti teoksissa ilmeneviin poikkeamiin. Kunkin paikkakunnan kohdalla olen lisäksi käsitellyt maalausten vastaanotosta mahdollisesti säilyneitä tietoja sekä teosten myöhäisempiä vaiheita.

Tutkielmani toisena päämääränä on ollut kokonaiskuvan hahmotteleminen Johan Tilénistä 1700-luvun käsityöläismaalarina. Päätekstissä olen käsitellyt ensin Tilénin elämänkaarta, koulutusta ja urakehitystä. Kuvauksen syventämiseksi niukoiksi jääneitä henkilöhistoriallisia tietoja on ollut tarpeen täydentää yleisillä, käsityöläisten koulutusta ja toimintaedellytyksiä koskevilla tiedoilla. Samassa yhteydessä olen esitellyt myös Tilénin oppi-isän, maalarimestari Matias Björkgrenin toiminnasta saadut vähäiset tiedot.

Tilénin profaaneja maalaustöitä olen käsitellyt erikseen omassa luvussaan. Tämän työn puitteissa ei ole ollut mahdollista perehtyä kuin pintapuolisesti huonekalumaalausten hajanaiseen ja ongelmalliseen tutkimuskenttään. Talonpoikaisesineitten osalta olen kiitollisuudenvelassa konservaattori Marko Kastolle, joka on ystävällisesti antanut käyttööni tiedot Tilénille attribuoimistaan koristemaalauksista. Pekkala-tapettien edellistä perusteellisemman käsittelyn olen katsonut tarpeelliseksi teoksille esittämäni uuden attribuoinnin vuoksi. Lisäksi tapetit edustanevat maalarin tuotannossaan laajemminkin suosimaa osa-aluetta, josta ei kuitenkaan valitettavasti ole säilynyt muita tietoja.

Tilénin kirkollisen maalaustuotannon analyysin olen jakanut tutkielman kahteen seuraavaan päälukuun. Näissä olen käsitellyt maalarin tuotantoa määrällisenä ja laadullisena kokonaisuutena tekemällä yhteenvedot mm. eri työtehtävien ajallisesta ja alueellisesta jakautumisesta, maalausten hankintaprosessista ja hinnoittelusta sekä teknisestä toteutuksesta. Analyysistä käy ilmi, että Tilénin tuotanto oli mitä suurimmassa määrin sidoksissa omaan aikakauteensa. Käsityöläismaalareiden toimintaedellytykset alkoivat muuttua kuitenkin jo 1700-luvun viimeisinä vuosikymmeninä. Koska näiden edellytysten muuttuminen valottaa osaltaan Tilénin toiminnan lähtökohtia, - ja selittää, miksi suuri osa reilut kolme vuosikymmentä kattaneesta maalaustuotannosta on päässyt tuhoutumaan -, käsitellään maalarin tuotannosta eri aikakausina esitettyjä arvioita erikseen tutkielman seuraavassa pääluvussa.

Tutkielmani viitekehyksenä on ollut Suomen vanhemmasta kirkkotaiteesta ja ennen kaikkea muiden ammattikuntalaitoksen piirissä toimineiden käsityöläismaalarien toiminnasta ja tuotannosta vallitseva tietämys. Työn edetessä on ollut mahdollista sijoittaa Tilénin toiminta näihin puitteisiin, jolloin samalla ovat hahmottuneet myös hänen tuotantoaan luonnehtivat erityispiirteet. Yleiset havainnot Tilénin maalarinurasta olen esittänyt yhteenvetona tutkielman viimeisessä luvussa.

Lähdeaineisto, menetelmät ja tutkimusongelmia

Pääasiallisen lähdeaineiston ovat muodostaneet kirkonarkistojen asiakirjasarjat, ennen kaikkea pitäjän- ja kirkonkokouspöytäkirjat (Ptk), kirkonkassan tilikirjat (Tilit) ja kalustoluettelot (Kal). Satunnaisesti tietoja on löytynyt myös mm. piispan- ja rovastintarkastuspöytäkirjoista (Tark), seurakuntien muista tilikirjasarjoista (Viinikassan tilit;

Köyhäinkassan tilit) ja sekalaisten, mm. tositteita ja kirjeitä sisältävien asiakirjojen kokoelmista (yleensä otsikolla Muut asiakirjat). Asiakirjojen avulla olen pyrkinyt varmistamaan maalausten attribuoinnin ja määrittämään mahdollisuuksien mukaan maalaustöiden hankkimiseen ja toteuttamiseen liittyneet tekijät. Aineistoa olen käynyt läpi ensisijaisesti Kansallisarkiston mikrofilmikopioiden (KA mf) avulla.

Henkilöhistorian selvittämisessä olen pääasiallisesti joutunut tyytymään kirkonarkistojen rippi- ja historiakirjojen (syntyneiden, vihittyjen ja kuolleiden luettelot) niukkoihin merkintöihin. Tietojen etsimisessä on ollut apuna Suomen sukututkimusseuran (SSS) *Hiski*-historiakirjojen hakuohjelma, joka on käytettävissä Internet-tietoverkossa (<http://www.genealogia.fi>). *Hiskiä* käytettäessä on kiinnitettävä erityistä huomiota lähdekritiikkiin, minkä mukaisesti olen pyrkinyt tarkistamaan hakuohjelmasta saamani tiedot alkuperäisten asiakirjojen avulla.¹

Valtionhallinnon asiakirjoista ovat lähdeaineistona tulleet kysymykseen verotusasiakirjat (henkikirjat, maakirjat, sakkoveroluettelot, tosite- l. verifikaatiokirjat) ja tuomiokuntien käräjäpöytäkirjat. Tilénin ja muiden Turun käsityöläismaalareiden toiminnasta löytyy tietoja Turun maistraatin ja raastuvanoikeuden pöytäkirjoista. Käsityöläisten toimintaa valottavista ammattikunta-arkistoista ja käsityöläiskortistoista on Tilénin osalta ollut hyötyä ainoastaan Tukholman maalariammattikunnan asiakirjoista (Nordiska Museet), joita olen lukenut Ruotsin valtionarkiston mikrofilmikortteina (RA mf).

Tilénin tunnettuihin maalauskohteisiin ja säilyneeseen tuotantoon olen tutustunut seurakunnittain suoritettujen valokuvausretkien yhteydessä. Maalauskohteista olen etsinyt tietoja ja kuva-aineistoa myös Museoviraston Kulttuurihistorian osaston topografisesta arkistosta (MVTOP) ja Kuva-arkistosta (MV-KA). Kadonneiden maalausten osalta ensisijaisia tietolähteitä ovat olleet Suomen Muinaismuistoyhdistyksen taidehistoriallisten retkikuntien kertomukset (SMYR). Myös maakunta- ja paikallismuseoiden kokoelmista ja arkistoaineistosta on ollut hyötyä. Kirkkojen kiinteän sisustuksen korjaustöihin ja maalausten konservointiin ja restaurointiin liittyvä asiakirja-aineisto on osoittautunut hajanaiseksi ja epätäsmälliseksi jopa viimeisten vuosikymmenien osalta. Tämän työn puitteissa olen joutunut pitäytymään Museoviraston Rakennushistoriallisen osaston arkistossa (MVRHOA) olevaan

¹ *Hiski*-hakuohjelmaan pyritään tallentamaan kaikkien Suomen seurakuntien historiakirjat varhaisimmista säilyneistä 1800-luvun loppupuoliskolle saakka. Nykyisellään (21.1.1999) hakemisto kattaa karkeasti arvioiden n. puolet seurakunnista; mm. tämän tutkielman kannalta merkittävät Varsinais-Suomen seurakunnat, erityisesti Nauvo ja Turku puuttuvat vielä kokonaan. Lähdekriittisen ongelman muodostaa ennen kaikkea aineiston sekundäärinen luonne, jolloin ohjelmaan syötettyjä tietoja ei niiden jatkuvasti etenevästä tarkastamisesta huolimatta voi pitää lopullisen luotettavina. Hakuohjelman käyttöä haittaa toistaiseksi myös nimistön epäyhteneväisyys, minkä vuoksi tietojen etsiminen ja yhdistäminen voi olla hankalaa.

aineistoon ja kirjallisuudesta saatuihin tietoihin.

Arkistolähteiden tarkastelussa olen pyrkinyt noudattamaan yleisiä historiallisessa perustutkimuksessa käytettyjä vaatimuksia sisäisestä ja ulkoisesta lähdekritiikistä.¹ Eri instanssien asiakirjasarjat ovat säilyneet harvoin täydellisinä. Useissa tapauksissa on täytynyt tyytyä lähdeaineiston puutteellisuuteen ja todeta, ettei asiakirjasarjoissa olevia aukkoja pysty korvaamaan toisilla lähteillä. Asiakirja-aineiston saatavuuskaan ei välttämättä ole aina riittänyt, sillä laajoista asiakirjasarjoista, esim. tuomiokirjoista ja maistraattien pöytäkirjoista, on ollut mahdotonta etsiä tietoja ilman tarkkoja viitteitä siitä, milloin maalarin asiaa on kussakin instanssissa käsitelty. Myös maalarin tuntemattomaksi jääneen tuotannon löytäminen on osoittautunut hyvin vaikeaksi: rajallisenkin asiakirja-aineiston systemaattinen läpikäyminen muutamien seurakuntien osalta on vienyt runsaasti aikaa, eivätkä tulokset silti ole olleet mainittavia. Harmillisimmat aukot jäävät koskemaan Tilénin Etelä-Pohjanmaalle siirtymistä ja erityisesti hänen täällä todennäköisesti suorittamiaan kirkollisia maalaustöitä.

Painettuina lähteinä olen käyttänyt seurakunta- ja pitäjähistorioita sekä sanoma- ja aikakauslehdissä julkaistuja paikallishistoriallisia kirjoituksia. Aineiston yhteydessä olen joutunut kiinnittämään erityistä huomiota lähdekritiikkiin. Paikallishistorioilla on kuitenkin ollut ensiarvoinen merkitys tutkimusta eteenpäin vievien vihjeiden ja viitteiden antajina.

Aloittaessani tutkielman teon käytössäni oli kourallinen Johan Tilénin tuotantoon liittyviä arveluita ja hajatietoja. Tutkimusotteen valinta olikin aluksi käytännön sanelema: jokainen kirjallisuudesta tai arkistolähteistä saatu aihetta täydentävä tieto olisi tärkeä matkalla kohti Tilénin maalaustuotannon vähemmänkin kattavampaa attribuointia ja ajoitusta. Henkilöhistoriallisten lähteiden ja luotettavan analysoinnin kannalta riittämättömältä tuntuneen (säilyneen) maalaustuotannon puuttuessa oli kiinnitettävä huomio mahdollisista maalauskohteista saatavilla olleeseen tietoon. Tämä tarkoitti seurakunnittain tapahtunutta maalaushankkeiden historian selvittämistä, jonka tulokset ovat nähtävillä Tilénin maalaustuotantoa kartoittavassa teosluettelossa. Olettamukseni oli, että tuntemattomaksi jääneen maalarin vähäisestä tuotannosta löytyisi tällä keinoin *tarpeeksi* kerrottavaa. Siinä vaiheessa, kun aineistoa olisi jo ollut riittävästi pro gradu- tutkielman kannalta, en halunnut enää muuttaa näkökulmaa: Tilénin maalarinuran kokonaiskuva tuntui hahmottuvan pala kerrallaan näennäisesti mitättömistäkin tiedoista, joiden kokonaisuus kertoi enemmän maalarin omista lähtökohdista kuin yksittäisistä teoksista tehdyt havainnot tai monesta yksityistapauksesta kootut johtopäätöksetkään välttämättä pystyivät kertomaan. Tämän vuoksi

pidän perusteltuna myös tutkielman rakenteen jakautumista kahteen osaan, päätekstiin ja teosluetteloon. Jälkimmäisen tyypistäminen inventoivaksi luetteloksi ja seurakunnallisia maalaushankkeita koskevien tietojen hajauttaminen päätekstin lomaan eivät toisaalta olisi olleet hyviä ratkaisuja myöskään tekstin luettavuuden tai yksittäisistä tapauksista tehtyjen johtopäätösten tarkistamisen kannalta. Tekstiosassa esitetty analyysi ja johtopäätökset perustuvat pääasiallisesti teosluetteloon kirjattuihin, Johan Tilénin maalaustuotannosta saatuihin tutkimustietoihin.

Varsinaisesta päätekstistä jää nykyisellään puuttumaan maalausten ikonografian ja esi- ja mallikuvien tarkastelu. Tähän on syynä ennen kaikkea Tilénin säilyneen maalaustuotannon rajallisuus. Figuurimaalausten (alttaritaulut ja taivaskattojen kuva-aiheet sekä saarnatuolien ja lehterikaiteiden kuvaesitykset) sisältöä ja esi- ja mallikuvia koskevat havainnot² on esitetty teosluettelossa, eikä tietojen yhdistäminen omaksi pääluvukseen olisi toisistaan poikkeavien kuva-aiheiden vähälukuisuuden vuoksi tuonut asiaan lisävalaistusta. Nykyisessä mittakaavassa kuvälähteiden jäljittämistä on lisäksi haitannut lähde- ja vertailuaineiston, mm. Tilénin lähipiiriin kuuluneiden Matias Björkgrenin ja Anders Sjöblomin tunnetun tuotannon vähälukuisuus.

Tutkimustilanne

Johan Tilén on jäänyt vähälle huomiolle Suomen taidehistoriassa. Maalarin tuotantoa koskeva tietämys onkin perustunut lähes ainoastaan J. R. Aspelinin jo vuosisadan alussa ilmestyneeseen artikkeliin *Muutamia kirkkomaalareita isonvihan jälkeen*. Kirjoitus esittelee Tilénin *ahkerana kirkkomaalarina*, joka oli mahdollisesti kotoisin Ruotsista, ja joka vv. 1776-85 maalasi Raision, Maarian, Maskun, Taivassalon ja Keuruun kirkoissa.³ Tietonsa Aspelin näyttää saaneen kirkonarkistojen asiakirjoista. Tilénin elämänvaiheet eivät ole olleet tiedossa. *Suomalaisen kuvaamataiteen lähdehakemistossa* Tilénin elinvuosiksi on ilmoitettu 1743-1806 mainitsematta kuitenkaan paikkakuntia tai tiedonlähdettä.⁴

¹ Kts. esim. Renvall 1965.

² Peruslähteinäni ovat olleet Heikki Hangan väitöskirjassaan esittämät, sovellettuja ikonografista tutkimusmenetelmää, esikuvatutkimuksen metodologiaa ja Suomen kirkkomaalaustaiteessa käytettyjä kuva-aiheita ja esikuvälähteitä koskevat kirjoitukset. Hanka 1997, 13-15, 101-132, 168-210.

³ Aspelin 1906,12 (Aspelin 1942, 288-289). Jo kahdessa aikaisemmassa artikkelissaan Aspelin mainitsee ammattimaalari *N. Tilleenin*, ja hänen työnsä Raision ja Rantämäen kirkoissa. Aspelin 1884, 86; Aspelin 1902, 22. (Samat artikkelit myös Aspelin 1942,175, 267.)

⁴ Vuolanne 1980, 170.

Istvan Ráczin teokseen *Suomen rokokoon ja uusklassismin taidearteita* johdannon ja kuvatekstit kirjoittanut Nils Cleve esittelee lyhyesti Tilénin maalauksia Keuruun ja Raision kirkoissa. Raision kirkon lehterikaiteiden maalausten perusteella Cleve viittaa mahdollisuuteen, että Tilén olisi harjoittanut myös tapettimaalausta.¹ *Ars Suomen taidekirjasarjan* ainoa maininta Tilénistä on Lars Petterssonin kirjoittamassa ristikirkkujen rakentamista käsittelevässä artikkelissa, jonka mukaan Tilén maalasi Ruoveden kirkon alttarilaitteen, saarnatuolin ja lehterikaiteen sekä latinankielisen muistotaulun.² Yleisimmin Tilén on ohitettu taidehistoriallisissa yleisesityksissä maininnalla Keuruun vanhan kirkon maalauskoristelun tekijästä.³

Suomen kirkot - Finska Kyrkor teossarjassa on esitelty Tilénin maalaukset Raision kirkossa⁴ sekä kerrottu seurakuntien ja Museoviraston arkistolähteistä ilmenneet tiedot Maskun, Taivassalon ja Maarian kirkkojen kadonneista maalaustöistä.⁵ Tyrvännön kirkon alttaritaulu on Tilénille attribuoituna käsitelty julkaisusarjan 20. osassa.⁶ Sarjan toistaiseksi viimeisimmässä julkaisussa Heikki Hanka on esitellyt Keuruun vanhan kirkon maalaukset.⁷

Vanhemman kotimaisen maalaustaiteen tuntemus on lisääntynyt huomattavasti viimeisten vuosikymmenien aikana. Tämän työn kannalta erityisen merkittäviä ovat olleet lounaissuomalaista kirkkomaalaustraditiota ja sen piiriin kuuluneiden maalareiden toimintaa valottavat uudet tutkimukset. Heikki Hangan väitöskirja *Kirkkomaalauksen traditio ja muutos 1720-1880* on ollut korvaamaton niin metodologisesti kuin viitteitä ja vertailuaineistoa tarjoavana yleisesityksenäkin. Ilkka Tarvaisen Gabriel Gotthard Sweidelliä käsittelevä lisensiaatintyö⁸ on tarjonnut tärkeää tietoa Turussa 1700-luvulla toimineista kaupunginmaalareista. Anna Ehrström on pro gradu-tutkielmassaan *Hantverksmålaren Gabriel Pryckthen*⁹ tuonut esille aikaisemmin lähes tuntemattoman maalarin, jonka tuotannosta on löydettävissä huomattavia yhtymäkohtia Tilénin kanssa. Vanhemmista tutkimuksista on mainittava AnnaBrita Ehrnroothin monografia *Målaren Thomas Kiempe*, joka sivuaa Tiléniä mm. Ruoveden ja Munsalan kirkkojen yhteydessä.¹

Ammattikuntalaitosta ja käsityöläismaalareiden koulutusta koskevien tietojen osalta perusteoksina ovat olleet Erik Ehrströmin, Jussi Saukkosen, Jan Bruniuksen ja Lars Edgrenin

¹ Racz & Cleve 1968, 18, 257-258.

² Pettersson 1989, 334. Samat tiedot myös Pettersson 1978, 27-28.

³ Mm. Gardberg 1978, 100; Pettersson 1959, 110; Okkonen 1955, 238.

⁴ Riska 1972, 107, 110-112.

⁵ Riska 1959, 78; Riska 1961, 152-153; Riska 1964, 78.

⁶ Hyvönen & Knapas 1997, 223. Knapas 1997, 199.

⁷ Hanka 1998, 46-54.

⁸ Tarvainen 1999. JYTHL. Teos on luettavissa myös Internet-tietoverkossa osoitteessa <http://docuweb.jyu.fi>.

⁹ Ehrström 1998. ÅA.

artikkelit.² Suomessa toimineiden maalareiden näkökulmasta asiaa on käsitelty mm. edellä mainituissa Heikki Hangan ja Ilkka Tarvaisen teoksissa sekä Jukka Ervamaan artikkelissa *Käsityöläismaalareista von Wright-veljeksiin*.³ Ammatinharjoittamisen edellytysten ja erityisesti suomalaisten maalareiden ja ammattikuntalaitoksen välisen suhteen täsmentämiseksi on ollut tarpeellista tutustua myös muita käsityöläisaloja ja maaseudulla toimineita käsityöläisiä koskeviin tutkimuksiin.⁴

Terminologia

Käsityöläismaalarilla tarkoitetaan ammattikuntalaitoksen piirissä koulutuksensa saanutta maalaria, joka työtehtäviltään erikoistumattomana pystyi tarvittaessa suorittamaan kaikenlaisia maalaustöitä kirkkojen alttaritauluista rakennusten ulkoseiniin. Nimikkeen synonyymejä ovat ammattikuntamaalari ja ammattimaalari. Tiléniä voi kutsua myös *kirkkomaalariksi*, jolla tarkoitetaan kirkoissa maalaustöitä suorittanutta, seurakunnasta toiseen siirtynyttä ammattimaalaria. Käsityöläismaalarit olivat ainakin periaatteessa sidottuja omaan ammattikuntaansa ja siihen kaupunkiin, jossa heille oli annettu lupa harjoittaa elinkeinoaan. Käsityöläismaalarit tulee erottaa taideakatemitason opetusta saaneista *taiteilijoista*, jotka olivat vapaita ammattikuntavelvollisuuksista, ja jotka esim. kiertelevinä muotokuvamaalareina, *konterfeijareina* keskittyivät ns. vapaan taiteen tekemiseen. Käsityöläismaalareihin ei myöskään lueta kansanomaisen maalaustaiteen harjoittajia, ns. *talonpoikaismaalareita*, jotka toimivat maaseuduilla, ja suorittivat usein tilapäisesti mm. huonekalujen koristemaalauksia muiden elinkeinojensa ohella.

Käsityöläismaalareiden työtehtäviin kuului kaikenlainen sisämaalauksia kiinteän sisustuksen ja huonekalujen pintamaalauksesta kankaalle maalattuihin tapetteihin ja taulumaalauksiin. *Figuri- l. henkilömaalauksella* tarkoitetaan nimensä mukaisesti henkilöaiheisia maalauksia. *Koristemaalauksessa* kohteen pintakäsittely tapahtuu käyttämällä erityistaitoja vaativaa tekniikkaa, esim. kivenmukailutekniikkaa (mm. *marmorointi*) tai puhtaasti ornamentaalisia, vapaalla kädellä tai sabloonoilla tehtyjä koristeaiheita. *Pinta- l. ammattimaalauksella* tarkoitetaan tavallista, ilman erityiskoristelua tapahtuvaa kohteen

¹ Ehrnrooth 1973, 46, 111.

² Edgren 1989 ja 1989b; Ehrström 1894; Brunius 1965; Saukkonen 1959.

³ Tarvainen 1999, 45-81. JYTHL. docuweb.jyu.fi; Ervamaa 1977; Hanka 1997, 28-32.

⁴ mm. Gardberg 1957; Heino 1984 ja 1992; Papinsaari 1967; Ranta 1978.

pintakäsittelyä liima-, liitu- tai öljyvärein.¹

Johan Tilénin – alkuaan *Johannes Tilenius* – nimi esiintyy arkistolähteissä vaihtelevissa muodoissa. Aluksi Tilén näyttää käyttäneen isänsä sukunimeä *Tilenius*.² Latinalaistetun pappisnimen myöhemmään käyttöön viittaavat muodot *Målaren Tilenn*³ ja *M. Joh. Tilenn*.⁴ Sukunimen lyhennettyä, porvaris- ja käsityöläisnimenä yleisempää muotoa Tilén ryhtyi käyttämään kisälliaikanaan.⁵ Turun seudulta peräisin olevissa asiakirjoissa nimi on voinut vääntyä muotoon *Telén*⁶, kun taas Vaasan seudulla maalarista on usein tullut *Telin*⁷. Molemmissa tapauksissa on kyse sekundäärisestä muunnoksesta, jossa ko. alueilla tunnetut sukunimet ovat vaikuttaneet harvinaisemman nimen kirjoitusasuun.⁸ Maaseudulla, esim. Orivedellä ja Ruovedellä maalarin nimi on usein kirjoitettu ääntämykseen viittaavassa muodossa *Tileen*.⁹ Tilénin omakätinen nimikirjoitus *Joh:Tilen* on säilynyt Keuruun vanhan kirkon muistotaulussa (1785) ja Munsalan kirkonarkistossa (1801). (Kuvat 1 ja 101) Signeerausten, ääntämyksen ja arkistolähteissä yleisesti esiintyvien etu- ja sukunimen lyhyiden muotojen vuoksi on perusteltua käyttää maalarin nimestä jo vakiintunuttakin muotoa *Johan Tilén*.¹⁰

¹ Hanka 1995, 7. JYTHL; Hanka 1997, 22-23.

² Turku 1763 *lärrosse Joh. Tilenius*. Rippikirja 1760-68. TurRA. KA mf JK 1163; Tukholma 1770 *Joh. Tilenius*. MAKK ptk 6.12.1770. NMAA. RA mf S716. Tilénin isän sukunimi esiintyy myös muodossa *Tilennius*. Rippikirja 1740-47. Asiakirjasarjassa Seilin rippikirjat 1740-89. NauKA. KA mf JK 522.

³ Tilit 1779. MasKA. KA mf JK 961.

⁴ Ikaalinen 59 § 18. Ylä-Satakunnan tuomiokirja 1779. TMA.

⁵ Raisio 1772 *mälaregesällen Joh. Tilen*. Ptk 5.7.1772 § 2. RaiKA. KA mf JK 950; Tukholma 1774 *Mn Johan Tilén*. Sisään- ja uloskirjoittautuneiden kirja 1773-1847, 38. NMAA. RA mf S947. – Sivistyneistö-, porvaris- ja käsityöläisnimistä ja niiden periytymisestä esim. Mikkonen & Paikkala 1988, 249-251.

⁶ Kirjoitusasu myös *Teleen* ja *Tellin*. Mm. Maistraatin ptk 22.11.1779 § 2, 1036. Turun maistraatin arkisto. TKTA; Tilit 1776. RaiKA. KA mf JK 951.

⁷ Myös *Thelin*. Mm. Vaasan läänintilien tositekirja 1797, 29. VMA; Tilit 1798. MunKA. KA mf UK 448.

⁸ Mm. Pietarsaareissa ja Vaasassa oli 1700-luvulla useita *Telin*-nimisiä käsityöläisiä ja porvareita. SSS *Hiski*-historiakirjojen hakuohjelma: *Telin, Tellin*, <http://www.genealogia.fi/hiski> tammikuu 2000; Sivén 1943: *Telin, Tellin*. Turussa 1700-luvulla vaikuttaneista *Teleneistä* tunnetuin oli damastinkutoja ja porvari Johan Telén (1732-1804), jonka nimi voi arkistolähteissä esiintyä myös muodossa *Tilén*. – Sukunimien muuntuvaisuutta kuvaa hyvin se, että taidemaalari Ada Thilén (1852-1933) kuului damastinkutoja Telénin jälkipolviin. Backström 1988, 64; Bergholm 1901, 1286-88.

⁹ Mm. Ptk 3.1.1779 § 2. OriKA. KA mf TK 157; Tilit 1780. RuoKA. KA mf TK 213.

¹⁰ Tilénin äidinkieli oli ruotsi, minkä vuoksi etunimeä ei suomenneta. Paikkala 1997, 14; Paikkala 1997b, 10.

ELÄMÄKERRALLISIA TIETOJA JA URAKEHITYS

Lapsuus Seilin saarella

Johannes (Johan) Tilén syntyi Nauvossa Seilin saarella 14. marraskuuta 1743.¹ Hänen vanhempansa olivat Seilin hospitaalin apulaispappi Johannes Tilenius ja tämän puoliso Anna Kristiina (Stina) Björkroth. Johanin lisäksi perheeseen kuuluivat lapset Maria Elisabet (Maja Lisa, s. 1741) ja Kristian (s. 1746).²

Seili sijaitsee vesitietä n. 30 km:n päässä Turusta lähellä Nauvon kirkonkylää. Saarella toimi 1600-luvun alusta lähtien hospitaali spitaali- ja mielisairaspotilaita varten.³ Leprasairaala käsitti saaren edustalla olleen luodon, jonne tarttuvaa ja parantumattomana pidettyä spitaalitautia sairastavat eristettiin loppuelämänsä ajaksi. Sairaita varten rakennettujen hirsimökkien lisäksi luodolla sijaitsivat myös kirkko ja hautausmaa.⁴ (Kuva 2) Mielisairaspotilaita varten oli rakennettu oma sairaala saaren keskivaiheille vastapäätä kirkkoluotoa.⁵ Hospitaali muodosti oman seurakuntansa, jonka toiminnasta vastasi kaksi pappia, pastori ja apulaispappi l. komministeri.⁶

Johannes Tilenius (s. 1704) aloitti uransa Seilissä jo opiskeluaikanaan edeltäjänsä Kristian Björkrothin lesken palkkaamana armovuoden saarnaajana.⁷ Tilenius oli

¹ Syntyneet 1722-99. Asiakirjasarjassa Seilin asiakirjoja 1722-1840. NauKA. KA mf JK 535. Turussa Tilénin syntymäajaksi on merkitty erheellisesti 24.1.1743, Alahärmässä *kesäkuu 1743*. Rippikirja 1760-68. TurRA. KA mf JK 1163; Rippikirja 1804-10. AlaKA. KA mf UK 47.

² Seilin rippikirjat 1750-65. NauKA. KA mf JK 522; Syntyneet 1722-99. Asiakirjasarjassa Seilin asiakirjoja 1722-1840. NauKA. KA mf JK 535.

³ Hospitaali perustettiin kuninkaallisella asetuksella v. 1619. Leprosorio lakkautettiin v. 1785, mutta mielisairaala toimi saarella v:teen 1962 saakka. Turunen & Achte 1976, 10, 20, 25.

⁴ Nikula 1973, 172; Turunen & Achte 1976, 10. Kirkkoluoto on maankohoamisen myötä kasvanut kiinni pääsaareen, mutta vielä 1700-luvulla luodolle kuljettiin hiekkavallin ja sillan kautta. Nikula 1973, 172; Turunen & Achte 1976, 14. Nykyinen kirkko on rakennettu vv. 1733-34 merimaskulaisen Karl Jakobinpoika Killoisen johdolla. Nikula 1973, 178. Kirkon erikoisuutena on leprotilaita varten länsipäätyyn aidalla eristetty osasto. Saarnatuolin figuurimaalaukset ja taulumaalauksen *Ristiinnaulittu, sairas nainen ja enkeli* on tehnyt v. 1734 19-vuotias, myöhemmin sotilasuralla toiminut Carl J. von Holthusen. Nikula 1973, 180-181.

⁵ Turunen & Achte 1976, 15.

⁶ Seilin papisto käytti itsestään myös virkanimityksiä *kirkkoherra* ja *kappalainen*. Esim. Seilin rippikirja 1775-81. NauKA. KA mf JK 522; Syntyneet 1755. Asiakirjasarjassa Seilin asiakirjoja 1722-1840. NauKA. KA mf JK 535. Nimitykset kuvastavat sairaalaseurakunnan hallinnollista asemaa: seurakunta oli v. 1840 tapahtuneeseen lakkauttamiseensa saakka periaatteessa itsenäinen yksikkö, jonka toimintaa valvoivat Nauvon kirkkoherran ja Turun piispan ohella myös hospitaalin esimies ja läänin maaherra. Esim. Tark 1739 ja Tilit 1753. Molemmat asiakirjasarjassa Seilin asiakirjoja 1722-1840. NauKA. KA mf JK 535; Granström 1992, 209; Turunen & Achte 1976, 10, 15. Apulaispappin toimenkuvaan kuuluivat myös lukkarin työtehtävät, minkä vuoksi virasta on käytetty nimitystä *lukkari-pappi*. Granström 1992, 209-210; Nikula 1973, 172.

⁷ Syntyneet 1738. Asiakirjasarjassa Seilin asiakirjoja 1722-1840. NauKA. KA mf JK 535. – Johannes Tilenius puuttuu valitettavasti Nauvon pitäjänhistoriassa liitteenä esitetystä Seilin pappien luettelosta, jonka mukaan vv. 1737-67 Seilissä ei olisi ollut ollenkaan apulaispappia. Luettelossa ei ole myöskään mainittu Tileniuksen lesken

todennäköisesti kotoisin Turusta.¹ Hän suoritti ylioppilastutkinnon Turun katedraalikoulussa v. 1734, ja jatkoi tämän jälkeen opintoja Turun akatemian teologisessa tiedekunnassa.² Pappisvihkimyksen jälkeen hänet määrättiin v. 1739 vakituisesti Seilin apulaispappin virkaan; asiaa lienee auttanut kihlautuminen Björkrothin vasta 17-vuotiaan tyttären kanssa.³ Seilin komministerinä Johannes Tilenius palveli kuolemaansa, elokuuhun 1765 saakka.⁴

Tilénin äidinisä Kristian Björkroth (s. n. 1670) aloitti pappisuransa v. 1700 Ahvenanmaalla Eckerön kappalaisenapulaisena.⁵ Hänet vihittiin seuraavana vuonna Eckerön kappalaisen, Gustav Hamnodiuksen tyttären Elisabetin (s. n. 1678) kanssa.⁶ Pariskunnalla oli ainakin kahdeksan lasta, joista v. 1722 syntynyt Stina lienee ollut nuorin.⁷ Äitinsä sisarusten ja serkkujen sekä näiden avioliittojen kautta Tilén oli osa laajaa sukuverkostoa, jonka jäseniin kuului pääasiassa pitkin Suomenlahden rannikkoa kauppiaina, käsityöläisinä ja merimiehinä toimineita porvareita sekä muutamia alemman säätyläistön edustajia, vauraita talonpoikia ja sotilaita.⁸ (LIITE 1) Kristian Björkroth ehti toimia Seilin apulaispappina ainoastaan kaksi

v. 1766 palkkaamaa armovuoden saarnaajaa Johannes Capströmiä (s. Turussa 1739). Seilin rippikirja 1766-72. NauKA. KA mf JK 522; Nagu sockens historia I 1992, 261. Tileniuksen varhaisimmat palveluvuodet ja hänen asemansa seurakunnassa käyvät ilmi kastettujen luettelosta, jossa Tilenius esiintyy säännöllisesti kummina v:n 1738 alusta lähtien.

¹ Jalava 1933, 115. Tilenius oli mahdollisesti sukua muille samaa sukunimeä käyttäneille papeille. Mustion ruukinsaarnaajana toiminut Samuel Tilenius oli kotoisin Kuusistosta, ja kuoli ilmeisesti melko nuorella iällä v. 1683. Hultman 1932, 146; Vallinkoski 1950, 60. Merimaskun kappalaisena toimi 1700-luvun lopulla Simon Erikinp. Tilenius (1732-1807), joka oli kotoisin Turusta. Bergholm 1901, 1130 (*Tillemius*); Jalava 1933, 209.

² Jalava 1933, 142. Tilenius oli Turun katedraalikoulun kirjoilla ainakin v:sta 1723 lähtien. Koulun ensimmäisellä luokalla (*classis prima*) oli jo v. 1722 *Johannes Tellenius*, jota ei löydy myöhemmistä oppilasluetteloista. Tilenius käytti lukiota vastaavien kahden ylimmän luokan suorittamiseen yhteensä kahdeksan vuotta; keskimääräisestä n. puolella venyneen kouluajan syynä on voinut olla esim. varojen puute ja tästä johtunut työssäkäynti. Jalava 1933, 77, 82, 88, 93, 98, 103, 108, 115, 122, 129, 136, 142.

³ Syntyneet 1739. Asiakirjasarjassa Seilin asiakirjoja 1722-1840. NauKA. KA mf JK 535. Pariskunta vihittiin 14.2.1740. Vihityt 1722-85. Asiakirjasarjassa Seilin asiakirjoja 1722-1840. NauKA. KA mf JK 535.

⁴ Tilit 1765. Asiakirjasarjassa Seilin asiakirjoja 1722-1840. NauKA. KA mf JK 535.

⁵ Björkroth (*Biörckrot, Björckroot*) valmistui papiksi Turun akatemiasta, ja toimi ennen Seiliin tuloaan Eckerön kappalaisenapulaisena (1700-07), Finströmin apulaispappina (1707-08) ja Sottungan (1708-13) ja Brändön (1713-35) kappalaisena. Blomstedt & Matinelli 1963, 60; Koskenvesa 1969, 144.

⁶ Vihityt 1701. EcKA. SSS *Hiski*-historiakirjojen hakuohjelma, <http://www.genealogia.fi/hiski> tammikuu 2000. Hamnodiuksen pappissuvun edustajia tunnetaan Föglöstä jo 1600-luvun alkupuoliskolta lähtien. Tilénin aikana suku jatkui ainakin Eckerössä Lindqvistien ja Immeniusten kappalaisperheissä. Blomstedt & Matinelli 1963, 65-66.

⁷ Blomstedt & Matinelli 1963, 32, 60; Qvarnström 1934, 111, 112; Seilin rippikirja 1753-58. NauKA. KA mf JK 522; Syntyneet 1701-07. EcKA. SSS *Hiski*-historiakirjojen hakuohjelma, <http://www.genealogia.fi/hiski> tammikuu 2000; Syntyneet 1735-39. Asiakirjasarjassa Seilin asiakirjoja 1722-1840. NauKA. KA mf JK 535. Finströmin, Sottungan ja Brändön syntyneiden luettelot ja rippikirjat puuttuvat Björkrothia koskevilta ajoilta.

⁸ Björkroth-suvun edustajista on koottu sukutaulu LIITTEESSÄ 1. Sukutaulun tarkoituksena on valottaa Tilénin taustaa: kyseessä on ollut huomattavan kaupunkilaistunut ja ilmeisen ruotsinkielinen porvarissuku, joka oli lisäksi levittäytynyt maantieteellisesti melko laajalle alueelle. Suvun sisäisen yhteydenpidon tiiviyydestä antavat viitteitä muutamit taulukostakin ilmenevät tiedot sukulaisuussuhteiden merkityksestä puolison-, ammatin- tai asuinpaikanvalinnassa. Yleisesti ottaen sukulaisuussuhteita pidettiin 1700-luvulla huomattavasti tärkeämpinä kuin nykyisin, ja sukulaisiksi luettiin nykyänsä mukaan hyvinkin kaukaisia henkilöitä. – Sukutaulun muoto on määräytynyt sille esitetyn tarkoituksiperän mukaisesti. Epätäsmällisiksi jääneiden ja puuttuvien henkilötietojen täydentäminen on jätetty sikseen tämän työn puitteissa. Toisen sukupolven edustajista (Tilénin ensimmäisen tai toisen polven serkkuja) on jätetty pois lähes kaksikymmentä sellaista henkilöä, jotka olivat joko kuolleet ennen

vuotta ennen kuolemaansa v. 1737.¹ Elisabet Hamnodia asui lopun elämänsä tyttärensä ja vävynsä perheessä ja kuoli Seilissä v. 1754.²

Seilin hospitaalilla oli muiden vastaavien laitosten tavoin huono ja pelottava maine, mikä kuvasti paitsi sairauksiin liittyneitä ennakkoluuloja myös todellisia, lääketieteen kehittymättömyyden vuoksi vallinneita olosuhteita.³ Elämä sairaalan ulkopuolella lienee kuitenkin vastannut pitkälti muualla sisäsaaristossa vietettyä elämää.⁴ Seilin papiston osalta olosuhteet olivat todennäköisesti vähintäänkin kohtuulliset ainakin verrattuna pieniin maaseutuseurakuntiin, joissa erityisesti apulaispappien perheiden on todettu usein eläneen toimeentulominimin rajamailla.⁵ Seilissä hospitaali huolehti apulaispappin "kymmenyksistä" kuukausittain suoritettuina vilja-, suola-, voi- ym. annoksina.⁶ Sekä potilaille että

Tilénin kisälliksi valmistumista (1768) tai joiden elämänvaiheista ei ole muutoin löytynyt mainittavia tietoja ko. ajalta; kolmannen sukupolven (Tilénin serkkuja toisessa tai kolmannessa polvessa) lukuisista edustajista on mainittu ainoastaan muutama. Sukutauluun ei myöskään ole otettu henkilöitä, joiden todennäköisen tai mahdollisen sukulaisuussuhteen täsmällinen määrittäminen olisi vaatinut suhteettoman suuren työn tiedoista oletettavasti saatavaan hyötyyn verrattuna. Tällaisia ovat: 1) Närpiössä ruotosotamiehenä 1760-70-luvuilla toiminut Stefanus Björkroth, jonka 8 lasta syntyivät vv. 1763-78; 2) Simon Björkroth Laitilasta, s. 1690-lla?, lapset s. vv. 1727-34; 3) porvari Bengt Lemu l. Björkroth Turusta (s. n. 1704), jonka puolison veli Johan Zidbäck toimi vv. 1726-33 Kristian Björkrothin apulaisena Brändössä; 4) lukkari Carl Björkroth Turusta, joka puolisonsa Saran kanssa asui v. 1774 Tuomiokirkon lähellä; sekä 5) Johan Georg(i?) Björkroth Turusta, joka hyväksyttiin katedraaliskoulun apologistaluokalle v. 1750. Björkrotheja tunnetaan 1700-luvulta lisäksi mm. Urjalasta, Lempäälästä, Säaksmäeltä, Mäntsälästä ja Porvoosta, mutta nämä suvut tuskin liittyvät tässä käsiteltyyn, alkuaan todennäköisesti Rauman seudulta kotoisin olleeseen Björkroth-sukuun. Sukutaulun ja em. tietojen lähteinä: Kastetut ja vihityt 1666-1865. PorKA sekä Syntyneet, vihityt ja kuolleet 1722-1855. KriKA. Molemmat SSS *Hiski*-historiakirjojen hakuohjelma <http://www.genealogia.fi/hiski> tammikuu 2000; Rippikirja 1772-77. RaiKA. KA mf JK 941; Rippikirjat 1759-77. PorKA. KA mf JK 369; Rippikirjat 1783-94. PorKA. KA mf JK 370; Seilin rippikirja 1753-58. NauKA. KA mf JK 522.; Syntyneet 1735-39. Asiakirjasarjassa Seilin asiakirjoja 1722-1840. NauKA. KA mf JK 535; Turun ja Porin läänin henkikirjat 1774. Turun kaupunki, ff. 913, 943. KA mf LT 405; Blomstedt & Matinoli 1963, 31, 60; Jalava 1933, 65, 102, 128, 146, 198, 251; Qvarnström 1934, 111-113; Sivén 1943, 48-49, 51, 64; Zidbäck 1977, 33-50.

¹ Kuolleet 1723-54. Asiakirjasarjassa Seilin asiakirjoja 1722-1840. NauKA. KA mf JK 535; Blomstedt & Matinoli 1963, 60.

² Kuolleet 1723-54. Asiakirjasarjassa Seilin asiakirjoja 1722-1840. NauKA. KA mf JK 535.

³ Laitoksen maineesta kertoo mm. se, että Turun tuomiokapituli kehotti v. 1761 kiertokirjeessään papistoa selittämään kansalle, ettei Turkuun vasta perustettu lasaretti ollut *mikään hospitaali tai muu vähemmän kunniallinen ja säädyllinen paikka*. Turunen & Achte 1976, 20. Hospitaalissa oli 1750-luvulla vuosittain n. 50 mielisairas- ja n. 20 spitaalipotilasta. Ajan sairaanhoidon vaatimusten mukaisesti koko potilasmäärää oli hoitamassa ainoastaan kaksi ns. *päällysmiestä*. Nykypäivän tarkkailijaa järkyttäisivät mm. lähes täydellinen perushoidon puute, väkivaltaisuus potilaita kohtaan, suuri kuolleisuus ja potilaiden runsas alkoholinkäyttö. Välskärei vieraili laitoksessa korkeintaan kerran vuodessa. Seilin rippikirjat 1750-65. NauKA. KA mf JK 522; Turunen & Achte 1976, 19-20.

⁴ Sairaalan henkilökuntaan kuuluivat 1700-luvun alkupuoliskolla papiston ja mainittujen päällysmiesten ohella esimies, kirjuri, työnjohtaja, seppä, mylläri ja karjakko sekä muutamia maataloustöistä ja virkamiesten taloudesta huolehtineita piikoja ja renkejä. Nimellisesti "potilaina" hospitaalin läheisyydessä asui myös joitakin eläkkeelle jääneitä, varattomia kruununvirkamiehiä ja upseereita sekä saarelle karkotettuja henkilöitä, mm. ruotsalainen vouti Olof Norman (k. 1773), joka yltiöpietististen mielipiteidensä vuoksi joutui perheineen viettämään Seilissä lähes 30 vuotta. Seilin rippikirjat 1740-65. NauKA. KA mf JK 522. Granström 1992, 208-209; Turunen & Achte 1976, 15.

⁵ Murtorinne 1992, 37.

⁶ Komministerin palkka käsitti v. 1695 annetun asetuksen mukaan kuukausittain kolme ns. kuukausiannosta. Granström 1992, 210. Yhteen annokseen kuului mm. n. 50 l viljaa, vajaa 4 kg lihaa ja n. 2 kg suolaa. Turunen & Achte 1976, 15.

henkilökunnalle jaettujen ns. kuukausiannosten on arvioitu jo 1600-luvun lopulla olleen niin suuria, että hyväkuntoisimmat potilaat saattoivat käydä kauppaa esim. ylimääräisellä viljalla.¹ Apulaispapin leipä ei kuitenkaan ole voinut olla leveä Seilissäkään. Virka-asuntoon lienee kuulunut ainoastaan pieni ryytimaa. Lukkaripappi Tileniuksen varsinainen rahapalkka näyttää rajoittuneen kuolinkellojen soittamisesta, kirkon siivouksesta ja liinavaatteiden pesusta saatuihin pieniin tuloihin.²

Hospitaalin henkilökunnan yksinkertaiset, hirsirakenteiset virka-asunnot sijaitsivat mielisairaalan ja meren välisellä rantakaistaleella vastapäätä kirkkoa.³ Tileniuksen perheellä oli todennäköisesti käytössään lähellä sairaalaa sijainnut, tilavaksi mainittu kaksikerroksinen rakennus, joka 1700-luvun lopulla muutettiin kirjurin virka-asunnoksi.⁴ Perheenjäsenten lisäksi talouteen kuului yksi piika.⁵ Sosiaalisilta suhteiltaan Tileniukset lienevät sijoittuneet hospitaalin johtavien virkamiesten ja muun henkilökunnan välimaastoon. Tähän viittaa vähäisen palvelusväen ohella se, että lasten kummeina oli paikallisten säätyläisten ohella myös mm. esimiehen talouteen kuulunut renki.⁶ Asiakirjoissa perheenjäseniä puhutellaan kuitenkin yleensä säätyläisten tavoin⁷, ja lapset opetettiin lukemaan ja todennäköisesti myös kirjoittamaan. Rippikirjaan tehdyn merkinnän mukaan 16-vuotiaalla Johanilla oli jopa melko

¹ Turunen & Achte 1976, 15. – Tileniusta komministerinä seurannut Karl Henrik Lemberg (1746-) oli osakkaana naantalilaisen porvarin purjelaivassa, ja hänen kaupankäyntiään käsiteltiin v. 1780 tuomioistuimessa asti: papistolla oli lupa myydä omilta maatiloiltaan tai palkaksi saamiaan tuotteita, mutta muiden porvarillisten elinkeinojen, esim. rahdinkuljetuksen harjoittaminen oli heiltäkin kielletty. Vaikka Lemberg lieneekin ollut Seilin mittakaavassa poikkeuksellisen innokas kauppias, kertoo hänen urakehityksensä jotakin hospitaalin apulaispapin virasta: Naantalinkirkkoherran poika ja Merimaskun kappalainen sai omasta anomuksestaan siirron Seiliin v. 1767. Täältä Lemberg siirtyi v. 1788 kappalaiseksi Korppoon seurakuntaan, jossa hän lopulta eteni kirkkoherraksi. Jäntere 1959, 283; Viitanen 1942, 63.

² Mm. Tilit 1741, 1744 ja 1753. Asiakirjasarjassa Seilin asiakirjoja 1722-1840. NauKA. KA mf JK 535; Granström 1992, 111. Esim. v. 1744 Tileniukselle maksettiin kellojensoitosta yht. 6:- kr. taalaria (=taalaria *kuparirahaa*) (1:16 kerralta) sekä pyykinpesusta yht. 2:8 kr. taalaria (-:12 kerralta). Tilit 1744. Asiakirjasarjassa Seilin asiakirjoja 1722-1840. NauKA. KA mf JK 535.

³ Nikula 1973, 172; Turunen & Achte 1976, 15.

⁴ Granström 1992, 205. Granströmin lähteenä on ollut v. 1809 suoritettu sairaalan rakennusten inventaario, jonka mukaan talo oli jo tällöin erittäin huonokuntoinen. Hospitaalin 1700-luvun rakennuskannasta on säilynyt kirkon ohella ainoastaan vuosisadan lopulla rakennettu pappila. Turunen & Achte 1976, 15.

⁵ Seilin rippikirjat 1740-65. NauKA. KA mf JK 522.

⁶ Johan Tilénin kummeina olivat kirkkoherra Gustav Salenius, tämän puoliso Kristiina Gottskalk, opiskelija Gustav Salenius nuor., esimies Jöns Castinin puoliso Anna Kristiina Salonia, neidit Katarina Salonia ja Maria Elisabet Castin sekä renki Lars Matiaksenpoika ja tämän puoliso Kaisa Matiaksentytär. Kummien – erityisesti miespuolisten – vähyyteen saattoi olla syynä pikkuviha, jonka aikana sairaala välttyi tuhoilta, mutta olosuhteet heikkenivät huomattavasti ruoka- ym. toimitusten keskeydyttyä. Tilénin sisaruksilla oli kummallakin 12 kummiä, joiden joukossa olivat mm. sairaalan päällysmies ja seppä sekä näiden puoliset. Muiden saariyhteisön säätyläislasten kummit näyttävät löytyneen virkamiehistön ja papiston sekä näiden luona vierailleiden henkilöiden joukosta. Seilin rippikirja 1740-47. NauKA. KA mf JK 522; Syntyneet 1722-99. Asiakirjasarjassa Seilin asiakirjoja 1722-1840. NauKA. KA mf JK 535.

⁷ *Herr* ja *Jungfru*. Stina Björkrothin puhutteluunotona käytetään kuitenkin säännönmukaisesti alempana yhteiskuntaluokkaan viittavaa termiä *Hustru*, kun sen sijaan kirkkoherran puoliso on *Madam* ja Tileniuksen seuraajan Karl Henrik Lemberg'in puoliso *Fru*. Esim. Seilin rippikirja 1766-72. NauKA. KA mf JK 522; sekä Syntyneet 1722-99. Asiakirjasarjassa Seilin asiakirjoja 1722-1840. KA mf JK 535.

hyvä lukutaito,¹ mikä kirjoitustaidosta säilyneiden viitteiden ohella kertoo siitä, että hän oli saanut jonkinasteista järjestelmällistä opetusta. Johanin oletettiin ehkä seuraavan isäänsä pappisuralla.

Tilénin molemmat vanhemmat kuolivat keuhkotautiin, äiti vain 34-vuotiaana v. 1756.² Johannes Tilénius avioitui uudelleen v. 1759. Liitosta Walborg Henrikintytär Wendelin kanssa syntyivät pienenä kuollut Sara (1761-62) sekä Samuel (s. 1762), josta tuli 1790-luvun alussa Seilin hospitaalin kirjuri ja taloudenhoitaja.³ Isänsä uuden avioliiton jälkeen Maja Lisa muutti Turkuun, jonne Johan seurasi häntä v. 1760.⁴ Ilmeisesti samoihin aikoihin perheen nuorin poika Kristian joutui joksikin aikaa hoidettavaksi Seilin mielisairaalaan. Kristian pääsi pois viimeistään v. 1764, jolloin hänkin muutti Turkuun.⁵

Oppipoikana, kisällinä ja mestarina – Turku 1760-1785

Käsityöläisammattien harjoittaminen oli periaatteessa sallittua vain

¹ *Lt nov Exacte Aliq. XI.* Seilin rippikirja 1759-65. NauKA. KA mf JK 522. Merkintä on kouluarvosanoilla ilmaistuna n. 8½. Muilla Tileniuksen lapsilla sekä yleisesti ko. rippikirjassa käytetty merkintä X ilmaisi välttävää lukutaitoa. Karskela 1983, 85.

² Äidin kuolinsyyksi on merkitty ... *Lungsot och Wattusot...* ja isän ... *stark lungsot och andtäppa...*. Tilit 1756 ja 1765. Asiakirjasarjassa Seilin asiakirjoja 1722-1840. NauKA. KA mf JK 535. Tilénin vanhemmat ja isovanhemmat on haudattu Seilin kirkkoon. Äidin hautapaikka on poikkeuksellisesti merkitty muistiin: *Febr. 8. Begräfd Comminister Tilénii Salig Käraste, Anna Christina Biörkrotk, uti Kyrckian i Choret, på Manfolks sidan wjd Chorbalken, under fönstret.* Tilit 1756. Asiakirjasarjassa Seilin asiakirjoja 1722-1840. NauKA. KA mf JK 535.

³ Vihityt 1729-85 ja Syntyneet 1722-99. Molemmat asiakirjasarjassa Seilin asiakirjoja 1722-1840. NauKA. KA mf JK 535. Walborg Wendelin (s. 1734) toinen puoliso ja Samuel Tileniuksen kasvatusisä oli hospitaalin kirjuri Gottfried Blomberg (s. 1735). Samuel Tilénius kävi koulunsa todennäköisesti Ruotsissa, minkä jälkeen hän hankki ylimääräisen kamarikirjurin viran (*extraordinarie kammar-skrifvare vid kongl. Kammar Collegium*). Hänet vihittiin v. 1793 Korppoossa kirkkoherra Karl Henrik Lembergin tyttären Katarina Elisabetin kanssa. Seilin rippikirjat 1759-72. NauKA. KA mf JK 522; Syntyneet 1793 ja 1795. Asiakirjasarjassa Seilin asiakirjoja 1722-1840. NauKA. KA mf JK 535; Vihityt 1793. KorKA. SSS *Hiski*-historiakirjojen hakuohjelma, <http://www.genealogia.fi/hiski> tammikuu 2000.

⁴ Seilin rippikirja 1759-65. NauKA. KA mf JK 522. Tilénin viimeinen rippimerkintä Seilissä on tehty 29.9.1760.

⁵ Seilin rippikirja 1759-65. NauKA. KA mf JK 522. Kristian Tileniuksen kohdalle tehty merkintä *Niuttade half portion med de inlöste (nautti puoli annosta lunastettujen kanssa)* viittaa hoitopaikkaan mielisairaalaan. Seiliin tuleva potilas – tai yleensä hänet lähettänyt seurakunta – maksoi hoitopaikasta määrätyn kertakorvauksen, ja lunasti siten oikeuden potilaalle kuukausittain jaettuun vilja- ym. elintarvikeannokseen. *Lunastettujen potilaiden nauttimat kuukausiannokset* on merkitty rippikirjassa omaan sarakkeeseensa: muutamit varakkaat potilaat olivat ostaneet oikeuden kaksinkertaiseen kuukausiannokseen, kun sen sijaan *puolikas* hoitopaikka saattaa viitata siihen, että hoidettava oli alaikäinen tai hoidon oletettiin olevan tilapäistä. Kristian Tilénistä koskeva merkintä on yliviivattu todennäköisesti muuttomerkinnän yhteydessä v. 1764. – Tilénin sisarusten elämänvaiheet jäävät tarkemmin selvittämättä. Maja Lisa palasi Seiliin isänsä kuoleman alla, ja vv. 1768-69 *jungfru Maria Elisabet Tilénia* asui Nauvossa luutnantti Gabriel Hagelbergin perheessä. Rippikirja 1766-71. NauKA. KA mf JK 523; Seilin rippikirjat 1759-72. NauKA. KA mf JK 522. Kristian Tilénius oli v. 1764 Turussa pyöräntekijämestari Henrik Törnrothin oppipoikana, mutta jo seuraavana vuonna hän katoaa ruotsalaisen seurakunnan rippikirjasta.

ammattikuntalaitoksen alaisuudessa.¹ Ammattikuntien varsinaisiksi jäseniksi pääsivät käsityöläismestarit, joiden koulutus ja ammattikuntaan hyväksyminen mestarinäytteineen olivat tarkoin säädeltyjä. Uusien käsityöläisten kouluttamisen ohella ammattikuntien tärkeimpänä tehtävänä oli valvoa jäsentensä taloudellis-sosiaalisia etuja. Huomattava osa tästä toiminnasta kuului ammattikuntiin kuulumattomien ns. nurkkamestareiden l. patustelijoiden toiminnan estämiseen. Jäsentensä toimeentulon turvaamiseksi ammattikunnat pyrkivät rajoittamaan myös sisäistä kilpailua mm. säätelemällä hintatasoa ja mestarien lukumäärää. Ammatinharjoittamiseen liittyviä asioita käsiteltiin 2-4 kertaa vuodessa pidetyissä ammattikunta- l. neljänneskokouksissa, joissa kerättiin myös jäsenmaksut, ns. neljännesrahat. Ammattikunnat saivat varoja toimintansa ylläpitämiseen myös erilaisina sisäänkirjoittautumismaksuina sekä kisälli- ja mestarinäytteiden suorittamisen yhteydessä perittyinä korvauksina. Lisäksi jäseniltä kerättiin köyhäinhuutomaksuja, joilla avustettiin mm. mestareiden leskien toimeentuloa. Ammattikunnan johtoelimen muodostivat ammattikunnan vanhin l. oltermanni ja kaksi apujäsentä l. bisittaria. Neljänneskokouksissa määräajaksi valittu johtokunta muodosti samalla ns. ammattikuntaoikeuden, jolla oli tuomiovalta ammattikunnan sisäisissä asioissa, esim. jäsentensä välisten kiistakysymysten ratkaisemisessa ja kisälli- ja mestarinäytteiden hyväksymisessä.

Ammattikuntien toimintaa sääteli v. 1720 annettu yleinen ammattikuntajärjestys.² Tämän mukaan kutakin ammattialaa harjoittavien käsityöläisten tuli perustaa oma ammattikunta, mikäli kaupungissa toimi kolme saman alan mestaria. Jos oman alan ammattikunta kuitenkin puuttui, tuli käsityöläisen hakeutua jäseneksi lähimpään vastaavaan ammattikuntaan.³ Suomessa 1700-luvulla toimineiden maalareiden osalta ammattikuntaan kirjoittautuminen tarkoitti yleensä matkaa Tukholmaan, sillä Suomen ensimmäinen maalariammattikunta perustettiin Turkuun vasta v. 1782.⁴ Suurissa ammattikunnissa, kuten Tukholman jo v. 1622 perustetussa maalariammattikunnassa oli oma kilta myös kisällejä varten.

Rippikirja 1760-68. TurRA. KA mf JK 1164. Turussa mainitaan v. 1771 *Timmergesäll Tilenius* (Skv 34 1771. Svante Dahlströmin kortisto. TMA.), joka saattoi Tilénin veljen ohella olla myös joku kaukaisempi sukulainen.

¹ Ammattikuntia koskevan yleisesityksen lähteinä Edgren 1989, 13-21; Ehrström 1894, 401-558; Ervamaa 1977, 12-14; Fridell-Anter & Wannfors 1989, 84-84, 97-99; Saukkonen 1959, 270-278. Ammattikuntapakko kumottiin Suomessa vasta v. 1868.

² Ruotsi-Suomen ammattikuntalainsäädännön synty on sijoitettavissa vuosiin 1621-22, jolloin säädettiin yleinen ammattikuntajärjestys ja joukko yksittäisiä aloja koskevia säädöksiä, mm. Tukholman maalariammattikunnan ohjesääntö. Ensimmäinen yksityiskohtainen, koko valtakuntaa koskeva ammattikuntajärjestys annettiin v. 1669. Tämä säilyi pääperiaatteiltaan samanlaisena v:n 1720 ammattikuntajärjestyksessä; täydennykset käsittivät mm. ammattikuntien perustamista ja oppipoikien koulutusaikaa koskevia määräyksiä. Edgren 1989, 15, 17-18; Ervamaa 1977, 12; Hanka 1997, 29; Saukkonen 1959, 270-272.

³ Edgren 1989, 18; Ervamaa 1977, 16; Hanka 1997, 29; Saukkonen 1959, 273.

⁴ Ammattikunta aloitti toimintansa varsinaisesti vasta v. 1785. Tarvainen 1995, 31; Hanka 1997, 29.

Käsityöläismaalarin koulutus käsitti oppipoika- ja kisällivaiheet.¹ Maalarinuralle pyrkivän pojan tuli olla terve ja iältään vähintään 14-vuotias, minkä lisäksi käytännössä edellytettiin myös nuhteettomuutta ja aviollista syntyperää, vaikkakaan vaatimuksia ei ollut kirjattu varsinaiseen ammattikuntajärjestykseen². Mahdollisen muutaman kuukauden koeajan jälkeen oppipojan vanhemmat ja mestari tekivät yleensä kirjallisen sopimuksen, jossa mestari lupasi ylläpitää oppipojan ja opettaa tälle ammattinsa perusteet. Oppipojan velvollisuutena oli suorittaa kuuliaisesti mestarin hänelle antamat tehtävät. Oppipoika-aseman virallistamiseen liittyi myös ammattikunnalle suoritettu sisäänkirjoittautumismaksu. Keskimäärin viisi vuotta kestäneen palvelusajan jälkeen oppipoika sai ammattikunnan valvonnan alaisena suorittaa kisällinäytteen, ja kisällinkirjan saatuaan hakeutua valitsemansa mestarin palvelukseen. Mestarin tai ammattikunnan vanhimman kirjoittaman passin turvin kisälli saattoi kuitenkin liikkua työhaussa laajoilla alueilla ja suorittaa itsenäisesti vaativiakin tehtäviä. Vähintään kolmen ns. vaellusvuoden jälkeen kisälli saattoi anoa ammattikunnalta mestarinkirjaa, jonka saaminen edellytti säännösten mukaisen mestarinäytteen suorittamista. Varsinaista ammatinharjoittamista varten tarvittiin vielä maistraatin myöntämä lupa siitä kaupungista, johon käsityöläinen halusi asettua. Ammatinharjoittamisoikeus tarkoitti yleensä myös porvarinoikeuksien hankkimista.

Johan Tilén sai koulutuksensa Turussa maalarimestari Matias Björkgreniltä (1722-1773), jonka oppipojaksi Tilén tuli v. 1762.³ (Kuva 3) Jo tätä ennen Tilén oli todennäköisesti ehtinyt olla ainakin vuoden mestari Claes Lang vanhemman (n. 1693-1761) työpajassa, mutta oppisuhde lienee katkennut maalarin kuolemaan.⁴ Björkgrenillä oli v:n 1764 kesäkuusta lähtien toinenkin oppipoika, Anders Andersson (s. 1750), joka kisällinä ryhtyi käyttämään sukunimeä Sjöblom.⁵ Oppipojat kuuluivat Björkgrenin talouteen; tämän omistama, v. 1763 rakennettu kiinteistö tunnettiin Härmän talon nimellä, ja se sijaitsi Aura-joen länsirannalla ns.

¹ Koulutusta koskevan yleisesityksen lähteinä Edgren 1989b, 30-37; Ehrström 1894, 509-510; Fridell-Anter & Wannfors 1989, 84-85, 98; Saukkonen 1959, 274-276.

² Edgren 1989, 18.

³ Maistraatin ptk 4.9.1773 § 13, 1365. Turun maistraatin arkisto. TKTA. – Turun tuomiokirkon ruotsalaisen seurakunnan rippimerkinnät alkavat sekä Tilénin että Björkgrenin osalta vasta 10.7.1763. Rippikirja 1760-68. TurRA. KA mf JK 1163.

⁴ Henkikirjan mukaan Langilla oli v. 1761 kaksi oppipoikaa, *Gabriel* ja *Johan*. Ensimmäinen tarkoittaa Gabriel Prycktheniä (n. 1743-88), joka oli Langin oppipoikana vv. 1757-61. Jälkimmäiseksi oppipojaksi sopisi Johan Tilén, sillä hän oli tullut Turkuun jo vuoden 1760 lopulla, eikä Matias Björkgrenillä ollut tässä vaiheessa oppipoikia. Björkgren, joka ei ilmeisesti vielä ollut saanut porvarinoikeuksia, asui v. 1761 vuokralaisena pyöräntekijämestari Törnrothin luona Pohjoiskorttelissa. Ehrström 1998, 8-9; Turun ja Porin läänin henkikirjat 1761. Turun kaupunki, ff. 452, 459. KA mf LT 400.

⁵ Maistraatin ptk 4.9.1773 § 14, 1369. Turun maistraatin arkisto. TKTA; MAKK ptk 16.12.1773. NMAA. RA mf S716 3/4; Rippikirja 1760-68. TurRKA. KA mf JK 1163.

Eteläkorttelissa.¹ Tilénin oppipoika-aika kesti kuusi vuotta, minkä jälkeen hän jatkoi vielä kahden vuoden ajan kisällinä Björkgrenin alaisuudessa.² Tukholman maalariammattikunnan kisällikirjaan Tilén on merkitty kuitenkin vasta v. 1770.³ Samoihin aikoihin hän aloitti kaksi vuotta kestäneen palvelusaikansa tukholmalaisen maalarimestari Thorbjörn Hallongrenin työpajassa.⁴

Matias Björkgrenin elämänvaiheista ja tuotannosta on toistaiseksi saatavilla ainoastaan hajanaisia tietoja. Björkgren, joka oli todennäköisesti syntynyt v. 1722⁵, suoritti pikkuvihan alla 1740-41 Turun katedraalikoulun apologista- l. ns. laskumestari luokan. Koulun matrikelin mukaan hän oli kotoisin Nauvosta.⁶ Ilmeisesti heti sota-ajan jälkeen Björkgren aloitti oppipoikana Claes Lang vanhemman työpajassa, ja sai kisällikirjan Tukholman maalariammattikunnalta v. 1748.⁷ Peräti 11 vuotta kestäneen kisällinvaellusajan maalari toimi mahdollisesti Turun seudulla ja Ruotsissa. Turkuun Björkgren palasi viimeistään v. 1759 anoen maistraatilta porvarinoikeuksia ja lupaa asettua kaupunkiin.⁸ Turussa maalaustöistä yksinoikeudella huolehtineiden Claes Lang vanhemman ja Jonas Bergmanin (1727-1810) valituksista huolimatta maistraatti katsoi, että kaupungissa oli tilaa kolmannellekin maalarielle. Björkgrenille luvattiin porvarinoikeudet mestarinäytteen suorittamisen jälkeen.⁹

¹ *Biörkegren 1772 ja Skv [Södra kvarteret] 695 1774*. Svante Dahlströmin kortisto. TMA; Raastuvanoikeuden ptk 31.4.1763 § 1. Turun maistraatin arkisto. TKTA.

² *...målare gesällen Johan Tileen... sedan han i sex års tid här i Staden varit i lära och blifwit Gesäll.... ...samt sedermera i Stockholm och härstädes tilsammans i fyra års tid arbetat för gesäll....* Maistraatin ptk 4.9.1773 § 13, 1365, 1366. Turun maistraatin arkisto. TKTA. Pöytäkirjan liitteenä on ollut mm. M. Björkgrenin 23.6.1770 allekirjoittama todistus Tilénin suorittamasta oppi- ja kisälliajasta.

³ MAKK ptk 6.12.1770. NMAA. RA mf S716 3/4.

⁴ Maistraatin ptk 4.9.1773 § 13, 1367. Turun maistraatin arkisto. TKTA. Pöytäkirjan liitteenä ollut T. Hallongrenin todistus Tilénin kisällipalvelusajasta oli päivätty 15.5.1772. T. Hallongrenistä tai hänen maalaustöistään ei löydy tietoja kirjallisuudesta. Tukholman maalariammattikunnan Sisään- ja uloskirjoittautuneiden kirjan mukaan hänellä oli kaksi oppipoikaa: Johan Erikinp. Hallongren v:sta 1773 ja Johan Erik Holmgren v:sta 1778 lähtien; Tiléniä tai muitakaan kisällejä ei hänen yhteydessään mainita. Sisään- ja uloskirjoittautuneiden kirja 1773-1847. NMAA. RA mf S947 2/7, 7. Arbogassa toimi ainakin v:sta 1778 lähtien maalarimestari Petter Hallongren, jonka mahdollinen yhteys Thorbjörn Hallongreniin jää selvittämättä. Tarvainen 1999, 64. JYTHL.

⁵ Rippikirja 1760-68. TurRA. KA mf JK 1163. Björkgrenin oman ilmoituksen mukaan hän oli v. 1759 40-vuotias l. hänen syntymävuotensa olisi ollut n. 1719. Raastuvanoikeuden ptk 3.11.1759. Turun maistraatin arkisto. TKTA.

⁶ Jalava 1933, 188, 193. Nauvon rippikirjasta 1738-44 ei löydy *Björkgrenejä*. Kirjassa on kuitenkin kaksi merkintää, jotka saattavat ehkä viitata Matias Björkgreniin: [f.16] *...Matz Pehrsson dreng gässe ...[---]endan i Kifwis Kästnaden Student 1740. ...* sekä [f. 89] *...Mats Pehrsson 1742 ... Lect: pag 16. Begaf sig föregående år som Stud. på Åbo Scholan(?)*. Rippikirja 1738-44. NauKA. KA mf JK 522. Se, onko todella kyseessä Matias Björkgren ei selviä ko. lähteen avulla; sukunimi olisi voitu antaa kouluun ilmoittautumisen yhteydessä, mutta toisaalta nimen olettaisi siirtyneen myös Nauvon rippikirjaan. Nauvossa syntyneiden luettelossa 1718-28 on lukuisia *Matias*-nimisiä lapsia, muttei yhtään *Björkgreniä*; ainoa *Mats Pehrsson* oli syntynyt vasta v. 1726. Syntyneet 1718-1800. NauKA. KA mf JK 529. – Apologistaluokka toimi paitsi alkeisopetuksena varsinaisen triviaalikoulun oppilaille myös yleissivistävänä koulutuksena pääasiassa virkamiesten ja porvareiden pojille. Oppiaineina olivat mm. laskento, ruotsin kieli, maantieto ja kirjeiden kirjoitus. Paloposki 1986, 53.

⁷ MAKK ptk 16.1.1748. NMAA. RA mf S716.

⁸ Raastuvanoikeuden ptk 3.11.1759. Turun maistraatin arkisto. TKTA.

⁹ Raastuvanoikeuden ptk 29.3.1760 § 9, 291-294. Turun maistraatin arkisto. TKTA.

Mestarinkirjan Björkgren sai alkukesästä 1760, mutta porvarinoikeuksien saaminen viivästy vielä jonkin verran Langin ja Bergmanin valitusten vuoksi.¹

Björkgrenin maalaustöitä tunnetaan varmuudella ainoastaan kolmesta kirkosta. Piikkiön saarnatuolin ja lehterikaiteiden figuuri- ja koristemaalaukset ovat peräisin v:lta 1765.² (Kuvat 35-42) Paraisten kirkossa Björkgren entisöi v. 1768 alttaritaulun ja krusifixin sekä koristeli kuorissa sijainneet piispan- ja papinpenkit.³ Nousiaisten kirkossa Björkgren suoritti v. 1770 ainakin alttarikaiteen ja kahden lehterikaiteen rintamuksen marmoroinnin sinisellä värillä.⁴ Björkgrenin käsialaa ovat todennäköisesti myös Alastaron kirkossa oleva taulumaalaus *Kristuksen syntymä* ja Tammelan kirkon entinen alttaritaulu *Ehtoollinen*.⁵ (Kuva 96) Björkgrenin työpaja keskittyi ilmeisesti profaaneihin maalaustöihin esim. Turun porvaristaloissa ja Varsinais-Suomen ja Uudenmaan kartanoissa, mikä selittäisi tunnettujen kirkollisten maalaustöiden vähäisyyden. Joitakin Björkgrenin kirkkomaalauksia on voitu attribuoida myös Jonas Bergmanille, jonka tuotanto on huomioitu taidehistoriallisessa tutkimuksessa jo hyvin varhaisessa vaiheessa.⁶

Tilénin varhaisimmat tunnetut työtehtävät ajoittuvat vuosille 1772-74, jolloin hän teki Raision kirkossa saarnatuolin ja kahden lehterikaiteen figuuri- ja koristemaalaukset. Raision maalaustöistä sovittiin heinäkuun alussa 1772.⁷ Vain viikkoa myöhemmin Naantalin maistraatti päätti hyväksyä Tilénin koeajalle kaupunginmaalariin.⁸

¹ Raastuvanoikeuden ptk 21.6.1760. Turun maistraatin arkisto. TKTA; Tarvainen 1999, 51. JYTHL.

² Riska 1964, 105-106.

³ Nikula 1975, 43, 47, 48. Alttaritaulu (*Kristuksen kaste ja Ehtoollinen*) lahjoitettiin kirkkoon v. 1666; krusifixi on keskiaikainen. Krusifixi on todennäköisesti edelleen Björkgrenin maalaamassa asussa, muut maalaukset ovat kadonneet.

⁴ Riska 1961, 229-230. Lehterikaiteiden peileissä ei tiettävästi ollut kuva-aiheita. Björkgrenin maalaukset peitettiin 1800-luvun kuluessa.

⁵ Alastaron maalausta on arveltu J. G. Geitelin käsialaksi. Kts. kuva Riska 1980, 25. Piirustustekniikka ja erityisesti Joosefin kasvojen muoto ja piirteet vastaavat kuitenkin selvästi Piikkiön figuurimaalauksia (vrt. *Simon ja Pietari*, Kuvat 38 ja 41). Teoksen lahjoitti kirkkoon turkulainen porvari Thomas Hoperi v. 1765. Riska 1980, 25. Myös Tammelan maalauksessa henkilöahmojen kasvopiirteet, erityisesti silmien ja nenän piirustustekniikka vastaavat Piikkiön maalauksia. Tammelan maalauksen lahjoitti kirkkoon turkulainen kauppias Mikael Wallman v. 1763. Ojanen 1990, 249. Björkgrenin käsialaa oli mahdollisesti myös Turun historiallisen museon kokoelmissa ennen Turun linnan tulipaloa olleen saarnatuolin koristemaalaukset: katoksen frontonipanelien enkeli ja rocaille-aiheet muistuttavat Piikkiön etelälehterin maalauksia. Saarnatuoli oli epävarmoiksi jäävien lähdetietojen mukaan peräisin Turun linnan Nunnakirkosta. TMM (THM) 12218.

⁶ Esim. Korppoon Jurmon kappelin saarnatuolin maalausta n. v:lta 1755 on epäilty Jonas Bergmanin työksi. Yhtä hyvin maalaukset voisivat kuitenkin olla Björkgrenin käsialaa, sillä enkelit ja maalatut rokokookehykset muistuttavat Piikkiön lehterikaiteen maalauksia. Kuva ja selostus kts. Nikula 1973, 73.

⁷ Ptk 5.7.1772. RaiKA. KA mf JK 950.

⁸ ...at Tilen... allenast på prof blifwit antagen at sig såsom målare derstädes [i Nådendal] nedsätta....

Maistraatin ptk 4.9.1773 § 13, 1367. Turun maistraatin arkisto. TKTA. Turun maistraatin pöytäkirjaan on referoitu Naantalin pormestarin antama todistus Tilénin toiminnasta Naantalin kaupunginmaalarina. Tämän mukaan asiasta oli päätetty 13.7.1772. Naantalin maistraatin pöytäkirjat eivät ole säilyneet ko. ajalta. – Raisio oli vuoteen 1894 saakka Naantalin kappeliseurakunta.

Naantalissa elettiin 1700-luvun puolivälin jälkeen voimakasta nousukautta, mutta tästä huolimatta kyseessä oli pieni, vain n. 600 asukkaan kaupunki, joka varallisuusoloiltaan oli valtakunnan köyhimpiä.¹ Maalarille asetettu koeaika viitanneekin siihen, että Naantalin porvaristolla oli alusta alkaen epäilyksiä kaupungista löytyvien maalaustöiden riittävydestä. Tilén asui ainakin v. 1773 torin laidalla raatihuoneen naapurina olleessa Humpin talossa, jonka omisti raatimies Gustav Castegren.² Kaupungista saatuja työtehtäviä ei ole tiedossa³, mutta täysin vailla töitä maalari tuskin oli, sillä Raison kirkon maalaustöiden voi hyvällä syyllä olettaa jatkuneen pitkälle vuoden 1773 puolelle. Jo syyskuussa 1773 Tilén anoi kuitenkin ammatinharjoittamis- ja porvarinoikeuksia Turun maistraatilta vedoten hakemuksessaan mm. Naantalista saamansa toimeentulon heikkouteen.⁴ Naantalin pormestarin Anders Gottlieb Herkepaoksen antama todistus varmisti, ettei taloudellisen epäonnistumisen taustalla ollut maalarin huono käytös: Tilén oli kaupungissa toimiessaan ollut *raitis, siveä ja kohtuullinen*.⁵ Sopimus Naantalin maistraatin kanssa purettiin viimeistään v. 1774, jolloin Tilén muutti Turkuun.

Naantali vaikuttaa olleen Tilénille alunperin väliaikaiseksi tarkoitettu ratkaisu. Todennäköinen syy kaupunkiin hakeutumiselle lienee ollut se, ettei Tukholmasta kesällä 1772¹ palanneella Tilénillä ollut tässä vaiheessa mahdollisuutta pyrkiä Turun kaupunginmaalariksi: maistraatilla oli vielä kesken Gustaf Lucanderinkin (1734-1805) mestarinoikeuksia ja ammatinharjoittamista koskeva käsittely. Tämän lisäksi Tilénin on täytynyt olla tietoinen myös siitä, että Turussa jo toimineet maalarimestarit Jonas Bergman ja

¹ Naantalin suhteellisen voimakas kasvu ja vaurastuminen 1700-luvun puolivälissä oli seurausta peruutettuna olleiden tapulioikeuksien uudelleensaamisesta v. 1737 ja purjehdusoikeuden laajentamisesta v. 1765. Mm. käsityöläisten määrä moninkertaistui parissa vuosikymmenessä siten, että 1760-luvun lopulla kaupungissa asui yht. 46 käsityöläismestaria ja kisälliä. Porvariston yhteenlasketun varallisuuden perusteella Naantali sijoittui kuitenkin koko 1700-luvun jälkipuoliskon ajan valtakunnan 105 kaupungin joukossa vasta sijalle 91. Taloudellisesti suotuisa kehityskin alkoi taantua jo 1780-luvun alussa, ja v. 1791 Naantalissa oli enää 8 käsityöläismestaria; maalaria ei kaupungissa toiminut vielä 1800-luvun alussakaan. Jäntere 1959, 227-230; Nikula 1981, 285; Viitanen 1942, 33, 142.

² Turun ja Porin läänin henkikirjat 1773. Naantali, f. 953. KA mfLT 403; Jäntere 1959, 189. Henkikirjan mukaan *Humpis 153*:ssa asui *Mälaren Kellin* (!), minkä lisäksi talossa olivat työpajat myös kultaseppä Montellilla ja karvari Nordeniuksella. Naantalin seurakunnan rippikirjassa Tilénistä ei ole merkintöjä. Rippikirja 1772-79. NaanKA. KA mf JK 1276.

³ Naantalin raatihuoneessa tehtiin pitäjänhistorian mukaan 1770-80-luvuilla ainoastaan hyvin vaatimattomia korjaustöitä. Jäntere 1959, 110-111. Tilén ei tietävästi saanut työtehtäviä myöskään Naantalin kirkosta tai Merimaskun kappelista. Ptk:t 1731-83. NaanKA. KA mf JK 1285; Tilit 1757-94. NaanKA. KA mf JK 1286; Riska 1972, 52-58, 136-140.

⁴ Maistraatin ptk 4.9.1773 § 13, 1366-1367. Turun maistraatin arkisto. TKTA. Naantalin pormestarin antama lausunto Tilénin kaupunginmaalarina olosta oli päivätty 9.8.1773.

⁵ ...*at han under sin derwaro nyktert, sedigt och beskiödeligen sig upfördt*. Maistraatin ptk 4.9.1773 § 13, 1367. Turun maistraatin arkisto. TKTA. *Beskedlig* (= ystävällinen, mukautuvainen; vaatimaton, kohtuullinen) viitannee tässä yhteydessä nimenomaan Tilénin maalarintoimintaan l. hänen työstään pyytämiensä korvausten kohtuullisuuteen. Naantalin pormestarin lausunto oli päivätty 9.8.1773.

Matias Björkgren yhdessä vastustivat uusien maalareiden hyväksymistä.² Se, ettei Tilén toisaalta Naantalissa toimiessaan hakenut mestarinoikeuksia kuvastaa Suomessa vallinneita erityisolosuhteita, joiden puitteissa käytäntö saattoi muodostua varsinaisten lakien ja asetusten hengestä poikkeavaksi.

Vuoden 1720 ammattikuntajärjestyksen mukaan useimpien käsityöammattien harjoittaminen oli sallittu ainoastaan ammattikuntalaitoksen piiriin kuuluneille käsityöläismestareille. Varsinainen ammatinharjoittamista koskeva lupa ei kuitenkaan nimenomaisesti ollut pelkästään ammattikuntien päätettävissä, vaan asian ratkaisi paikallisella tasolla kunkin kaupungin maistraatti.³ Käytännöksi lienee muodostunut jo varhaisessa vaiheessa, että kisälli otti ensin yhteyttä valitsemaansa kaupunkiin, ja vasta maistraatilta saamansa suosituskirjeen turvin lähti yrittämään mestarinäytteen suorittamista.⁴ Tukholman maalariammattikunnan vaikutus ei voinut mm. huonojen valvontamahdollisuuksien vuoksi ulottua kovin voimakkaana perifeeriseen Suomeen.⁵ Toimintaansa koskevilla asioilla maalareiden kannatti jo käytännön syistä kääntyä ensimmäisenä maistraattien puoleen. Maistraattien merkitys korostui myös Tukholman maalariammattikunnan kilpailun rajoittamiseen tähtäävän toiminnan seurauksena: koska mestarinkirjan saamisessa ei yleensä ollut ongelmia, mikäli tulevan mestarin ei katsottu olevan taloudellinen uhka omille, valtakunnan pääkaupungissa toimineille maalarimestareille, siirtyi päätösvalta suomalaisten maalareiden mestarinoikeuksien osalta käytännössä maistraateille.⁶ Saattoi myös käydä niin, ettei maistraatti kysellyt mestarinkirjan perään, vaan antoi käsityöläiselle oikeuden harjoittaa ammattiaan pelkän kisällinkirjan turvin. Vaikka menettely pyrittiin lopettamaan mm. v. 1770 annetulla kuninkaallisella käskykirjeellä⁷, osoittaa Tiléninkin tapaus, että sääntöjä pystyttiin

¹ Tukholman maalariammattikunnan oltermannin, Petter Thunbergin Tilénille kirjoittama passi oli päivätty 26.6.1772. Maistraatin pöytäkirja 4.9.1773 § 13, 1367.

² Lucanderin mestariksi hyväksymisestä Tarvainen 1999, 54-57. JYTHL. Lucanderin mestarinäyte hyväksyttiin Tukholmassa elokuussa 1771, ja Turun maistraatti myönsi hänelle oikeuden ammatinharjoittamiseen heinäkuussa 1772. Bergman ja Björkgren valittivat kuitenkin päätöksestä kauppakollegioon, eikä Lucander saanut harjoittaa ammattiaan ennen kuin asia oli lopullisesti käsitelty. – Lucander oli ollut J. Bergmanin oppipoika Turussa. Tarvainen 1999, 54. JYTHL; Hanka 1997, 50.

³ Ervamaa 1977, 17; Saukkonen 1959, 272, 276.

⁴ Ervamaa 1977, 17.

⁵ Ervamaa 1977, 12-14, 17; Hanka 1997, 30. Muuhun valtakuntaan nähden vähälukuisiksi jääneet maalarit perustivat omat ammattikuntansa varsinaisesti vasta 1800-luvun puolella: Turun maalariammattikunnan aloitettua toimintansa v. 1785 seuraavina tulivat Helsingin ja Vaasan ammattikunnat vasta v. 1820. Hanka 1997, 29-30.

⁶ Tarvainen 1999, 48-49, 51. JYTHL; Ervamaa 1977, 17. Ilkka Tarvaisen mukaan Turun maistraatin antamalla lausunnolla oli ratkaiseva merkitys esim. Jonas Bergmanille ja Matias Björkgrenille mestarinkirjan saamisessa.

⁷ Käskykirjeessä korostetaan, ettei maistraatti saanut myöntää käsityöläiselle porvarinoikeuksia ilman mestarinäytettä siinäkin tapauksessa, ettei paikkakunnalla ollut omaa ammattikuntaa, vaan hakijan oli tällöin esitettävä jonkin muun kaupungin ammattikunnan esittämä todistus mestarinäytteen suorittamisesta. Ervamaa 1977, 17. Esim. Turun maistraatti vetosi käskykirjeeseen lykätessään G. Lucanderin porvarinoikeuksia koskevaa

kiertämään vetoamalla esim. käsityöläisen ammattitaidon tai toimeentulomahdollisuuksien toteamiseksi asetettuun koeaikaan.¹ Varsinkin pienten kaupunkien maistraateille oli säädösten kirjaimellisen noudattamisen sijasta tärkeämpää pyrkiä turvaamaan maalarin tarjoamien palvelujen saatavuus ja kohtuullinen hintataso, mutta samalla varmistumaan siitä, että käsityöläinen pystyisi itse huolehtimaan elannostaan.²

Tukholman maalariammattikunta myönsi Tilénille mestarinkirjan 22.11.1774:

Aldenstund betraktades det [av] gesällen Joh. Tilén upvist Wällo[vliga] Magistraten i Åbo utslag och bref ifr. 15 Sept[em]br 1773 som meddelar honom rättighet till mästerskap därstädes, hwartill han ämbetet härstädes hänviste[,] i anledning hwaraf ämbetet vederbörande prov förelagt, d[en] han s[amm]a må[na]det jämväl upviste samt det försvarligt arbetat befants, så lät ämbetet, mästarbref för honom expediera.³

Tilénin mestarinäyte lienee vallinneen käytännön mukaan ollut öljyvärimaalaus, joka tuli tehdä valvonnan alaisena ammattikunnan vanhimpien valitseman kuparipiirroksen mukaan.⁴ Mestarinäytteestä annettiin alhainen, *välttävä* arvosana.

Kuten maalariammattikunnan pöytäkirjasta käy ilmi, Tilén oli jo 15.9.1773 saanut Turun maistraatilta lupauksen siitä, että hän saisi mestarinkirjan hankittuaan asettua Turkuun. Asiaa oli käsitelty 4.9.1773 pidetyssä maistraatin istunnossa, jossa oli esillä Tilénin lisäksi myös Anders Sjöblomin ja Gabriel Gotthard Sweidellin (1744-1813) ammatinharjoittamista ja porvarinoikeuksia koskevat hakemukset.⁵ Taustalla oli edellisenä kesänä tapahtunut Matias Björkgrenin kuolema, minkä seurauksena kaupungista oli vapautunut paikka uudelle mestarille.⁶ Hieman yllätyksellisesti kaikkien kolmen maalarin anomukset hyväksyttiin ilman

käsittelyä v. 1772, sillä todistus Lucanderin suorittamasta mestarinäytteestä ei ollut vielä ehtinyt Turkuun. Tarvainen 1999, 56 alaviite 308. JYTHL.

¹ Ervamaa 1977, 13; Hanka 1997, 30. Huomattava osa Suomessa kaupunkien suojeluksessakin harjoitetusta maalaustyöstä tapahtui ammattikuntien ulkopuolella. Merkittävimmän tilaisuuden tähän tarjosi se, että tapettimaalarit luettiin teollisuudenharjoittajiksi, joiden toimintaa säätelivät ammattikuntien sijasta kaupunkien hallioikeudet. Huomionarvoinen on myös vv. 1719-39 voimassa ollut ns. vapaamestarijärjestelmä, jossa käsityöläiset saivat maistraatin luvalla harjoittaa elinkeinoaan ammattikunnista huolimatta. Edgren 1989, 18; Ervamaa 1977, 13. Vaikka vapaamestareita koskevat säännökset kumottiin ammattikuntien painostuksesta jo varhaisessa vaiheessa, saattoivat ne olla taustalla varsinkin pienten kaupunkien suhtautumisessa käsityöläistensä mestarinoikeuksiin. Aivan ainutlaatuinen ei myöskään liene ollut Gabriel Pryckthenin (1743-88) tapaus. Pryckthen toimi Uudenkaupungin maalarina vv. 1767-88 ainoastaan kisällinkirjan turvin: vaikka hänet aluksi veloitettiin hankkimaan mestarinkirja, asia ilmeisesti unohtui vuosien varrella. Ehrström 1998, 13-14. ÅÅ.

² Ervamaa 1977, 18; Hanka 1997, 30.

³ *Koska käsiteltiin kisälli Joh. Tilénin esittämä kunnianarvoisan Turun maistraatin päätös ja kirje 15. p.:vältä syyskuuta 1773, jonka mukaan hänelle [Tilénille] on annettu oikeus toimia mestarina siellä [Turussa], missä asiassa hän [Tilén] kääntyi täällä [Tukholmassa] ammattikunnan puoleen, minkä johdosta ammattikunta esitti asiaankuuluvan kokeen, jonka hän myös saman kuukauden aikana suoritti, ja joka havaittiin välttävästi tehdyksi, näin ollen toimittakoon ammattikunta hänelle mestarinkirjan.* MAK ptk 22.11.1774. NMAA. RA mf S713 2/6.

⁴ Brunius 1965, 72.

⁵ Maistraatin ptk 4.9.1773 §:t 13-15, 1365-78. Turun maistraatin arkisto. TKTA.

⁶ Maistraatin ptk 4.9.1773 § 13, 1367. Turun maistraatin arkisto. TKTA.

pidempiä keskusteluja.¹ Maistraatti ei näytä antaneen erikoisasemaa edes Anders Sjöblomille, jonka anomuksesta käy ilmi, että hän tulisi Björkgrenin perillisenä jatkamaan tämän maalarinverstaan toimintaa.² Päätöstä ei myöskään tiedossa olevien lähteiden perusteella seurannut lausuntojen kysyminen kaupungissa jo toimineilta maalareilta, Jonas Bergmanilta ja Gustaf Lucanderilta.

Selityksenä maistraatin toiminnalle on 16.2.1773 annettu kuninkaallinen käskykirje, johon vedotaan sekä Tiléniä että Sjöblomia ja Sweidelliä koskevien lausuntojen yhteydessä.³ Kustaa III:n allekirjoittaman määräyksen mukaan jokaiselle säädetyn oppiajan suorittaneelle kisällille oli annettava mahdollisuus todistaa ammattitaitonsa, eikä vastaavasti mestarinoikeuksia enää saanut evätä yhdeltäkään kisälliltä, joka oli suorittanut hyväksyttävän mestarinäytteen.⁴ Käskykirje palautti tältä osin voimaan v. 1720 annetun ammattikuntajärjestyksen ja kumosi v:n 1734 valtiopäivillä hyväksytyt päätökset, jonka mukaan ammattikunnat ja maistraatit saivat omien tarpeidensa mukaan säädellä kaupungissa toimivien mestarien lukumäärää.⁵ Päätös oli tehnyt laillisiksi ns. suljetut ammattikunnat, joiden kilpailua rajoittavan toiminnan seurauksena oli ollut mm. se, että kasvavalla joukolla täysinoppineita käsityöläisiä ei ollut mahdollisuutta saada mestarinkirjaa.⁶ On kuitenkin huomattava, että toisena osapuolena tässä kehityksessä olivat maistraatit, jotka v:n 1734 päätökseen nojaten pystyivät suljettujen ammattikuntien tavoin säätelemään kaupungeissa toimivien käsityöläisten lukumäärää vetoamalla porvari- ja ammatinharjoittamisoikeuksia evätessään esim. kaupungin tarjoamien työtehtävien vähäisyyteen.⁷ Vuoden 1773 käskykirje

¹ Maistraatin ptk 4.9.1773 § 13-15, 1366-1367. Turun maistraatin arkisto. TKTA.

² Björkgrenin kuolinpesän hoitajan, Anders Wallmanin antaman todistuksen mukaan pesä tulitisiin jakamaan maalarin lesken ja Sjöblomin välillä siten, että Björkgrenin talo ja työpaja siirtyisivät kokonaisuudessaan Sjöblomin haltuun. Maistraatin ptk 4.9.1773 § 14, 1370. Turun maistraatin arkisto. TKTA. Björkgrenin lesken nimi ei selviä asiakirjoista. Björkgrenin on täytynyt asua erossa puoliosastaan tai avioitua vasta myöhemmällä iällä, sillä vaimoa ei mainita vv. 1760-68. Rippikirja 1760-68. TurRA. KA mf JK 1163. Björkgrenin talo oli vielä v. 1774 lesken nimissä. *Skv. 695 1774*. Svante Dahlströmin kortisto. TMA. 1770-luvun lopulla talo mainitaan autonoma, ja Sjöblom asui perheineen ja oppipoikineen Granin (l. Pramin) talossa Eteläkortteli 735:ssä. Turun ja Porin läänin henkikirjat 1777 ja 1779. Turun kaupunki, ff. 775, 777 ja 913, 915. KA mf LT 408 ja LT 411.

³ *...i grund af 1720: års Kongl: Skråordning samt Höglofl Kong: Commerce Collegii Circulaire bref af den 16. siste Februarii...* Maistraatin ptk 4.9.1773 § 13, 1368. Turun maistraatin arkisto. TKTA. Sjöblomia ja Sweidelliä koskevat kohdat samassa asiakirjassa § 14, 1373 ja § 15, 1378.

⁴ Gardberg 1957, 113; Söderlund 1949, 230.

⁵ Edgren 1989, 18.

⁶ Ervamaa 1977, 13; Söderlund 1949, 230. Mestarien lukumäärän rajoittamisen ohella kisällien pääsyä mestareiksi estivät myös taloudelliset tekijät, mm. ajoittain vaadittu osakkuus työpajassa tai riittävän alkupääoman kokoaminen ammatinharjoittamista varten. Fridell-Anter & Wannfors 1989, 98.

⁷ Maistraattien lähtökohdat olivat ammattikuntien tavoin pääasiassa taloudellisia, mutta ne koskivat periaatteessa koko kaupunkia eivätkä ainoastaan yhtä ammattialaa. Esim. Naantalissa, jossa porvarioikeuksien myöntämisen perusteita tiukennettiin voimakkaasti v. 1764, esitettiin perusteluiksi mm. halu varata porvarioikeudet nykyisten porvarien lapsille mukaan lukien tytärten tulevat puoliset. Jäntere 1959, 223-225. Maistraatti saattoi olla osaltaan määräämässä myös suljettujen ammattikuntien mestarikiintiöitä. Ääritapauksia lienee se, että Turun kirvesmiesammattikunnan jäsenmäärä rajoitettiin v. 1759 kahdeksaan mestariin, koska maistraatti suostui

koski siten suoraan myös maalarinammatin kaltaisia käsityöläisaloja, joilla ei valtakunnan suuria kaupunkeja lukuunottamatta ollut vielä omia ammattikuntia, ja joilla toimivien mestarien lukumäärästä maistraatit olivat käytännössä päättäneet itsenäisesti.¹ Kaupunkeja ja käsityöläisiä edustanut porvarisääty arvosteli voimakkaasti uutta määräystä. Kustaa III:n oli lopulta Yhdistys- ja vakuuskirjan antamisen yhteydessä v. 1789 myönnyttävä siihen, että ammattikunnat ja maistraatit saisivat mestarinoikeuksia myöntäessään jälleen ottaa huomioon kunkin kaupungin käsityön tarpeen. Käytännön tilanne ei kuitenkaan enää olennaisesti muuttunut, sillä kuninkaallinen kauppakollegio, joka viime kädessä ratkaisi mestarin- ja porvarioikeuksia koskevat kiistakysymykset, sovelsi päätöksissään johdonmukaisesti v. 1720 annettua ammattikuntajärjestystä jättäen huomioimatta v:n 1789 määräyksen.²

Koska sekä Tilén, Sjöblom että Sweidell todistivat palvelleensa säädetyn ajan kisälleinä, oli maistraatin luvattava heille mestarinoikeudet Turusta sillä edellytyksellä, että he ensin suorittaisivat mestarinäytteen Tukholman maalariammattikunnassa. Huomionarvoista on, että Tilénin vetoaminen Turussa vapautuneeseen kaupunginmaalarin paikkaan ja maalareiden kilpailuasetelmalta vaikuttava esiintyminen pian Björkgrenin kuoleman jälkeen viittaavat aikaisemmin vallinneeseen käytäntöön. Asia kertoo kuitenkin ainoastaan siitä, ettei uuden määräyksen soveltamisesta ollut vielä riittävästi kokemuksia. Tilénin, Sjöblomin ja Sweidellin yhteydessä ei v:n 1773 käskykirjeeseen vedoten voi myöskään olettaa, että Turun maistraatin lausunnolla olisi enää ollut merkitystä mestarinkirjan saamisessa sen vuoksi, että ammattikunta olisi kilpailua rajoittavan toimintansa seurauksena suosinut muualle kuin Tukholmaan asettuvia hakijoita.³ Se, että maalariammattikunnan pöytäkirjoissa mainitaan kunkin maalarin yhteydessä heidän Turun maistraatilta saamansa lausunnot viitanneekin yksinkertaisesti 1700-luvun kuluessa muotoutuneeseen käytäntöön, jossa otettiin huomioon v:n 1720 ammattikuntajärjestyksen edellyttämä maistraatin osuus mestarinkirjan

myöntämään porvarioikeudet ainoastaan *taitavimmille* rakennusmestareille; tällöin osa käytännössä mestareina toimineista kirvesmiehistä joutui tyytymään kisällin asemaan. Gardberg 1957, 142.

¹ Suomessa toimineiden maalareiden osalta kilpailun rajoittaminen oli ollut lähinnä maistraattien ja yksittäisten kaupunginmaalareiden keskinäinen asia, jossa maistraateilla kuitenkin vaikuttaa olleen lopullinen päätösvalta. Kuten yllä jo mainitut esimerkit M. Björkgrenin ja G. Lucanderin porvarioikeuksien hyväksymisestä osoittavat, pystyivät kaupunginmaalarit korkeintaan hidastamaan uusien ammatinharjoittamislupien hyväksymistä siinä tapauksessa, että maistraatti katsoi kaupungin tarvitsevan uusia maalareita. Kts. Tarvainen 1999, 17-19, 50-51, 58. JYTHL. Turkulaisten maalareiden vähälukuisuus ja mainitut esimerkit saattavat kuitenkin antaa vääristyneen kuvan siitä, että Turun maistraatin intressinä olisi ollut lisätä kaupunginmaalareiden paikkoja kolmea useammaksi. Päinvastoin maistraatin tiedetään 1760-luvun lopulla hylänneen ainakin kahden maalarinkisällin, G. Pryckthenin (1766) ja A?. Lindströmin (1769) ammatinharjoittamista- ja porvarioikeuksia koskeneet hakemukset. Tapahtumien yksityiskohdat ovat selvittämättä, mutta J. Bergmanin ja M. Björkgrenin myöhemmin antaman lausunnon perusteella hylkäämisperusteiden voi aavistella koskeneen kaupungissa tarjolla olleiden maalaustöiden riittämättömyyttä. Tarvainen 1999, 56-57. JYTHL.

² Edgren 1989, 18; Papinsaari 1967, 302; Söderlund 1949, 230-231.

³ Vrt. Tarvainen 1999, 59, 64, 89. JYTHL.

myöntämisessä. Erikoistapauksena Tilénin osalta Turusta annettu lausunto saattoi kuitenkin olla ratkaisevan tärkeä: Tukholman näkökulmasta periferiaan asettuvalla maalarille voitiin myöntää mestarikirja vähäisempien taidonnäytteiden perusteella kuin pääkaupungissa toimivalle mestarille.¹

Turun maistraatin antaman lausunnon jälkeen kului yli vuosi siihen, kun Tilénin mestarianomus käsiteltiin Tukholmassa.² Ainakin v:n 1774 alkupuolella Tilén näyttää vielä asuneen Raisiossa, joten on mahdollista, että kirkon maalaustyöt olivat vielä kesken.³ Todennäköisesti Tilénin täytyi myös kerätä varoja mestarinoikeuksien hankkimista varten. Mestarikirjan saadakseen maalarin oli suoritettava ammattikunnalle sisäänkirjoittautumis-, neljännes- ja köyhäinmaksut, minkä lisäksi uuden mestarin oli yleisen käytännön mukaisesti huolehdittava myös mestariksiottoon liittyneistä muodollisuuksista, mm. ammattikunnan jäsenten kestäytymisestä.⁴ Kun tähän lisätään vielä usein pitkäaikaiseksi venyneen Tukholman matkan kustannukset, saattoivat taloudelliset vaatimukset muodostua huomattaviksi. Myös Turkuun asettumisella ja porvarioikeuksien saamisella oli omat ehtonsa: ennen porvarinvalan antamista maalarin oli maksettava porvarimaksut, etsittävä veronmaksukykynsä takaajiksi ensimmäisten kuuden vuoden ajalle kaksi vakavaraista kaupungin porvariston jäsentä ja lopuksi vielä hankittava kivääri, ruutia ja porvarikaartin puku voidakseen tarvittaessa ottaa osaa kaupungin puolustukseen.⁵ Porvarinoikeudet Tilénille myönnettiin todennäköisesti pian mestarikirjan saamisen jälkeen.⁶

Turkuun Tilén muutti jo vuoden 1774 aikana asuen aluksi serkkunsa räätäli Gustaf

¹ Fridell-Anter & Wannfors 1989, 98.

² Anders Sjöblomin anomus käsiteltiin maalariammattikunnassa jo v:n 1773 joulukuun alussa, jolloin hän sai luvan pikaisesti suorittaa mestarinäytteensä. MAK ptk 10.12.1773. NMAA. RA mf S713 2/6. Sjöblom oli Björkgreniltä saamansa todistuksen mukaan toiminut kisällinä kesäkuusta 1771 lähtien l. vasta n. 2 ½ vuotta. Maistraatin ptk 4.9.1773 § 14, 1369. Turun maistraatin arkisto. TKTA. Maalariammattikunnan kisällisikin hänet on merkitty virallisesti vasta saman Tukholman matkan aikana. MAKK ptk 16.12.1773. NMAA. RA mf S716 3/4. Mestarikirja Sjöblomille myönnettiin 4.1.1774. Sisään- ja uloskirjoittautuneiden kirja 1773-1847 [f. 29]. NMAA. RA mf S947 2/7. Sjöblomin hieman tavallista nopeampaan urakehitykseen lienee tässä vaiheessa vaikuttanut ratkaisevasti hänen omistuksessaan jo ainakin periaatteessa ollut työpaja. – Gabriel Gotthard Sweidell anoi ammattikunnalta mestarinäytteen suorittamista vasta v. 1777. Tarvainen 1999, 89. JYTHL.

³ Rippikirja 1772-77. RaiKA. KA mf JK 941. Tilén asui Raision Kuloisten kylässä Lukkarlan rusthollissa, jota isännöivät hänen edesmenneen serkkunsa puoliso Jakob Erikinp. ja tämän poika Jakob (s. 1751). Tilénillä on rippimerkintä ainoastaan v:lta 1774, mutta on aiheellista olettaa, että Tilén asui Lukkarlassa koko Raision kirkon maalaustöiden ajan.

⁴ Saukkonen 1959, 276.

⁵ Maistraatin ptk 4.9.1773 § 13, 1365-1366, 1368. Turun maistraatin arkisto. TKTA; Nikula 1970, 287. Porvarimaksu oli muualta tulleen, mutta Turussa opinkäyneen mestarin osalta v. 1773 uusittujen taksojen mukaan 4 hr.taalaria [= taalaria hopearahaa] porvariksioton yhteydessä sekä tästä lähtien 30 hr.taalaria vuodessa. Maistraatille suoritettavat maksut verottivat Tilénin kaltaisten käsityöläisten tuloista yht. n. 54 hr.taalaria vuodessa (= v:n 1776 rahauudistuksen jälkeen n. 9 riikintaalaria hopearahaa/vuosi). Nikula 1970, 292.

⁶ Turun maistraatin asiakirjoja ei aineiston laajuuden vuoksi ole ryhdytty käymään läpi systemaattisesti edes pienen aikavälin osalta. Svante Dahlströmin kortistosta ei Tilénin kohdalla ole ollut mainittavaa apua; esim. mestarinoikeuksia koskevaan hakemukseen ei löydy avainta Dahlströmin kortistosta.

Silvanin luona Pohjoisessa kaupunginosassa.¹ Vakituisen asunnon maalari hankki ns. Viidennessä kaupunginosassa I. Eteläkorttelissa sijainneelta Stormin tontilta nykyisen Kauppatorin itäosasta.² Vain kivenheiton päästä alkoi v. 1775 tulipalo, joka tuhosi lähes kaiken nykyisen Yliopistonkadun pohjoispuolella olleesta kaupungista, neljäsosan silloista Turku.³ Tilénin mestarinuran alkuajoilta tunnetaan varmuudella ainoastaan vv. 1776 ja 1777 tehdyt ammatti- ja koristemaalaukset Raision ja Maarian kirkoissa.⁴ Koska Tyrvännön kirkon alttaritaulu ja Ruoveden Pekkalan kartanon tapetit ovat kuitenkin ajoitettavissa jo v:ta 1776 edeltävälle ajalle, Tilén lienee alusta alkaen etsinyt työtehtäviä myös maaseudulta.

Vuodesta 1778 alkoi laajojen kirkkomaalaustöiden perusteella Tilénin tuotteliain työkausi: Maskun kirkon sisämaalaustöitä (1778-79) seurasivat työt Oriveden (1779), Ruoveden (1780-81) ja Keuruun (1782-86) kirkoissa. Runsaiden työtehtävien sekaan osui myös vastoinkäymisiä: Oriveden kirkon maalaustyöt katkaisi tulipalo vain vajaan kuukauden työrupeaman jälkeen, ja vielä samana syksynä alkaneet maalaustyöt Taivassalon kirkossa keskeytyivät jo alkuvaiheessa maaherran käskystä.⁵ Viimeistään ennen loppukesästä 1780 alkaneita Ruoveden kirkon maalaustöitä Tilén muutti vuokralaiseksi muurarimestari Matti Arelinin (1742-1809) taloon entisen Keskimmäisen Brahen poikkikadun varrelle.⁶ Järjestely lienee ollut käytännön sanelema, sillä perheetön ja työmatkansa yhä kauemmaksi sisämaahan ulottanut Tilén oli todennäköisesti suurimman osan vuotta poissa Turusta.

Vertailukohdaksi sopii Anders Sjöblom, jonka tuotannosta tunnetaan ainoastaan Oripään kirkon saarnatuolin maalaus v:lta 1782 sekä samalle vuodelle ajoittuneet Alastaron kirkon kuoriaidan, länsiparven ja saarnatuolin maalaustyöt.⁷ Alastaron kirkossa säilyneet neljä lehterikaiteen figuurimaalausta ovat todennäköisesti peräisin mainitusta lehterikaiteesta.⁸

¹ Turun ja Porin läänin henkikirjat 1774. Turun kaupunki, f. 935. KA mf LT 405.

² *Skv* 674 ½ 1774 ja 1778. Svante Dahlströmin kortisto. TMA; Turun ja Porin läänin henkikirjat 1779. Turun kaupunki, f. 911. KA. KA mf LT 411. Stormin tontilla (*Skv*. 674 ½) Tilénin naapurina oli mm. pyöräntekijä Törnroth perheineen ja työpajoineen. Tuntemattomasta syystä Tilén on henkikirjoitettu v. 1777 Eteläkortteli 552:ssa. Turun ja Porin läänin henkikirjat 1777. Turun kaupunki, f. 765. KA. KA mf LT 408. – Nykypäivän tilannetta vastaavat tonttien sijainnit on saatu maanmittari Daniel Gadolinin v. 1756 piirtämän kartan ja nykyisen asemakaavan yhdistävästä Turun kaupungin kartasta. TMA.

³ Nikula 1970, 63-64.

⁴ Tilit 1776. RaiKA. KA mf JK 951; Tilit 1777. MaaKA. KA mf JK 220.

⁵ Ptk 8.8.1779 § 1 ja 5.9.1779. OriKA. KA mf TK 157; Maistraatin ptk 22.11.1779 § 2, 1036. Turun maistraatin arkisto. TKTA. – Tarkemmat tiedot maalaustöistä ja lähdeviitteet kts. Teosluettelo.

⁶ Turun ja Porin läänin henkikirjat 1780. Turun kaupunki, f. 942. KA mf ES 2546; *Skv* 728 1780. Svante Dahlströmin kortisto. TMA. Arelinin uusi, mukulakivillä katettu asuinrakennus valmistui v. 1779. *Skv* 728 1779. Svante Dahlströmin kortisto. TMA. Baltin kiinteistönä tunnettu Arelinin talo sijaitsi suunnilleen nykyisen Kauppatorin luoteisnurkassa.

⁷ Riska 1980, 11, 68.

⁸ Maalausten attribuointi on ollut epäselvä. Sekaannus on peräisin 1800-luvun lopulta, jolloin Suomen muinaismuistoyhdistyksen taidehistoriallinen retkikunta (= SMYR) oletti maalausten olevan peräisin Loimaan

(**Kuva 43**) Sjöblomin täytyykin olettaa hankkineen toimeentulonsa pääasiassa profaanien maalaustöiden avulla. Kilpailu Turussa saatavilla olleista maalaustehtävistä kävi kuitenkin yhä kireämmäksi¹, mikä lienee ollut syynä siihen, että Sjöblom muutti v. 1783 kaupunginmaalariksi Poriin.²

Mestariksi hyväksymisen yhteydessä Tilén merkittiin Tukholman maalariammattikunnan sisään- ja uloskirjoittautuneiden kirjaan, johon ajan myötä lisättiin kunkin mestarin alle tämän kouluttamat oppipojat ja kisällit. Kirjan mukaan Tilénillä ei ollut oppilaita.³ Oriveden kirkon maalaustöiden aikana v. 1779 Tilénillä oli kuitenkin mukanaan neljä palkattua työmiestä.⁴ Apulaisten käytön voi olettaa koskeneen myös muita suuria työmaita aina Raision kirkon maalaustöistä lähtien.⁵ Maalarinrengelle Tilénin on täytynyt opettaa ainakin ammattinsa perusteet, jolloin osa heistä saattoi toimia myöhemmin maaseudulla ns. kansanomaisen maalaustaiteen harjoittajina. Maalarilla saattoi olla myös käytännössä kisällin statuksen omaavia, toisen mestarin luona opinsaaneita apulaisia.⁶

kirkosta, ja siten Jonas Bergmanin käsi-alaa. Riska 1980, 25. Yksinkertaisin ja loogisin selitys maalauksille on kuitenkin se, että 1800-luvun puolivälin tienoilla, kun Sjöblomin maalaama eteläparvi muutettiin urkuperveksi, peilien figuurimaalaukset (tai osa niistä) siirrettiin saarnatuolin vieressä olleen penkin rintamukseen, jossa ne olivat vielä SMYR:n vierailun yhteydessä. Maalaukset perustuvat samaan mallikuvasarjaan, jota Björkgren käytti Piikkiössä ja Tilén Raisiossa, minkä lisäksi henkilömaalaus muistuttaa enemmän Björkgrenin kuin Jonas Bergmanin maalaustyyliä. Vrt. esim. Rauman kirkon lehterikaidemaalaukset **Kuva 52**.

¹ Kaupungissa toimivat 1782 Tilénin ja Sjöblomin lisäksi maalarimestareina Gustaf Lucander, Gabriel Gotthard Sweidell ja Abraham Wahlman. Maistraatin ptk 23.10.1782 § 2, 1212. Turun maistraatin arkisto. TKTA.

² Turun ruotsalaisen seurakunnan rippikirjaan tehdyn merkinnän mukaan Sjöblom ja hänen puolisonsa muuttivat Poriin 9.5.1783. Sjöblom oli avioitunut 28.12.1777 21-vuotiaan porvarintyttären Sofia Ingelinin kanssa; pariskunnalla oli vain yksi lapsi, pienenä kuollut Katarina Sofia (1779-81). Rippikirjat 1774-79 ja 1780-85. TurRA. KA mf JK 1164; Syntyneet, vihityt, kuolleet 1761-85. TurSA. KA mf JK 1180. Porissa maalari ja hänen puolisonsa asuivat vv. 1784-87 vuokralaisina Malminpäässä sijainneessa kauppias Turmanin talossa (*Malm kvarteret* 179). Rippikirja 1783-88, 263. PorKA. KA mf JK 370; Turun ja Porin läänin henkikirjat 1785. Porin kaupunki, f. 911. KA mf ES 2547. Maalarin ura jäi lyhyeksi, sillä hän kuoli keuhkotautiin jo v. 1788. Nikula 1992, 56. Sofia Ingelin jäi Poriin, jossa hänet vihittiin v. 1790 porvari Henrik Juhlbergin kanssa. Vihityt 1666-1865. PorKA. SSS *hiski*-historiakirjojen hakuohjelma <http://www.genealogia.fi/hiski> tammikuu 2000.

³ Sisään- ja uloskirjoittautuneiden kirja 1773-1840, 38. NMAA. RA mf S947. Mestareilla ei liene ollut varsinaisesti velvollisuutta kouluttaa uusia mestareita. Sen sijaan pitkin 1700-lukua ammattikunnat antoivat määräyksiä siitä, kuinka monta oppipoikaa ja kisälliä kukin mestari sai pitää palveluksessaan; jo v:n 1720 ammattikuntajärjestykseen on kirjattu, ettei mestari saanut pitää useampia oppipoikia, kuin mitä hän pystyi tehokkaasti opettamaan. Ervamaa 1977, 13; Saukkonen, 274.

⁴ Ikaalinen 59 § 18. Ylä-Satakunnan tuomiokirja 1779. TMA. Apulaisista käytetään asiakirjassa nimitystä *arbets karlar*.

⁵ Ainakin Keuruun vanhan kirkon maalauksissa on muutamia Tilénin maalaustyyliä vieraita yksityiskohtia, jotka selittyvät häntä taitamattomampien apulaisten käytöllä. Vrt. Teosluettelo.

⁶ Tilénin apulaisista on nimettävissä kohtalaisella varmuudella: a) **Karl Friedrik Stenman**, jolla on rippimerkintä Tilénin yhteydessä v. 1781 (*Stenman Carl Friedr. lärl. ...for hos Siöblom...*). Rippikirja 1780-85. TurRA. KA mf JK 1164. Virallisesti Stenman (s. n. 1764) oli jo v:sta 1777 lähtien ollut A. Sjöblomin oppipoika. Sisään- ja uloskirjoittautuneiden kirja. NMAA. RA mf S947 2/7, 29. Stenman ei ilmeisesti jatkanut maalarinuralla: ainakin vv. 1782-84 hän toimi palvelijana turkulaisen virkamiehen Johan Siliuksen taloudessa. Rippikirja 1780-84. TurRA. KA mf JK 1164; ja b) Tilénin *renkinä* Alahärmässä 1790-luvun alussa ollut **Mats Granberg** (syntymävuodeksi merkitty 1768, Rippikirja 1791-96. AlaKA. KA mf UK 47), joka tunnetaan myöhemmin maalarinkisälli Ramperina (myös Granqvist; s. 1762/68?). Granberg on maalannut ainakin Lehtimäen kirkon virsitaulun, Soinin kirkon saarnatuolin medaljongit (4 kpl; 1815), ja Alajärven kirkon neljä paperille maalattua taulua (mm. *Ristiinnaulittu* ja *Ehtoollinen*; 1810-l). KALT.DBF ja ALT.DECO toukokuu

Ammattikunnan sisään- ja uloskirjoittautuneiden kirja kertookin ainoastaan sen, ettei Tilén jostain syystä halunnut suorittaa oppipojista ja kisälleistä vaadittuja sisäänkirjoittautumismaksuja, eikä hän siten kouluttanut uusia ammattikuntalaitoksen piiriin kuuluneita mestareita.

Tilénin osallistuminen maalariammattikunnan toimintaan näyttää yleensäkin jääneen hyvin vähäiseksi, vaikkakin ammattikuntakokouksista poisjääminen ja näiden yhteydessä kerättyjen jäsenmaksujen "unohtaminen" koskivat myös muita turkulaismaalareita. Verotusta valvova kuninkaallinen virka- ja rakennuskollegio peri v. 1782 Turun maistraatin kautta ammattikunnan neljännesrahoja viideltä turkulaiselta maalarimestarilta. Tilénillä olivat jäsenmaksut suorittamatta kahdeksalta vuodelta, Anders Sjöblomilta viideltä vuodelta, ja Matias Björkgreniltäkin perittiin jälkikäteen neljännesrahoja peräti 11 vuodelta.¹ Koska neljännesrahaa maksettiin vuosittain ainoastaan 16 killinkiä hopearahaa², maksujen laiminlyömiseen oli todennäköisesti muitakin kuin pelkästään taloudellisia syitä. Asia kertookin ennen kaikkea ammattikunnan heikoista valvontamahdollisuuksista kaukana asuvien jäsentensä toimien suhteen. Jäsenmaksujen suorittaminen edellytti myös ainakin ajoittaista ammattikuntakokouksiin osallistumista. Turkulaisten maalarien osalta on tällöin otettava huomioon pitkän ja hankalan matkan aiheuttamat kustannukset. Koska maalareiden kannatti jo käytännön syistä kääntyä esim. ammatinharjoittamista koskeissa asioissa suoraan maistraatin puoleen, voi hyvällä syyllä olettaa, ettei ammattikuntakokouksiin osallistumisella aina ollut vaivannäköä vastaavaa merkitystä.

Tilénin osalta tilanne ei kuitenkaan näytä muuttuneen maalariammattikunnan aloitettua toimintansa Turussa v. 1785.¹ Omalla ammattikunnalla oli entistä paremmat mahdollisuudet huolehtia jäsentensä sosiaalisista ja taloudellisista eduista. Käytännössä tämä lienee tarkoittanut lähinnä säännöllisten kokoontumisten ja yhteisten asioiden hoitamisen mukanaan tuomaa yhteenkuuluvuuden tunteen vahvistumista, osittain ehkä myös kykyä

2000. JYTHL. Maalarin koulutuksesta ja urasta tiedetään hyvin vähän; Soinin kirkontileissä Granbergiä nimitetään kaivertajaksi (*kopparslagare*). Tilit 1815. SoiKA. KA mf UK 327. Granberg asui ainakin 1800-luvun alusta lähtien Alajärvellä, jossa hän myös kuoli v. 1818. Rippikirjat 1802-18. AlajärKA. KA mf UK 81.

¹ Maistraatin ptk 23.10.1782 § 1, 1210-1211. Turun maistraatin arkisto. TKTA; Tarvainen 1995, 29. JYTHL; Tarvainen 1999, 79. JYTHL. Muut mainitut maalarit olivat Gustaf Lucander (rästissä 7 vuoden jäsenmaksut) ja Gabriel Gotthard Sweidell (rästissä 3 vuoden maksut). Maalareiden osoittaman *uppiniskaisen* käytöksen vuoksi heidän tuli lisäksi suorittaa sakkona jäsenmaksun neljäsosa / vuosi. Maistraatin ptk 23.10.1782 § 1, 1211. Turun maistraatin arkisto. TKTA.

² Maistraatin ptk 23.10.1782 § 1, 1210-1211. Turun maistraatin arkisto. TKTA. Tilénin maksettavaksi kertyi yht. 3 riikintaalaria 16 killinkiä hopearahaa (8 x 16 killinkiä = 2 riikintaalaria 32 killinkiä + sakot 8 x 4 killinkiä = 32 killinkiä). Vertailun vuoksi mainittakoon, että Turun maistraatin vahvistamien taksojen mukaan esim. rakennusmestarin päiväpalkka oli 1780-90-luvuilla 5 riikintaalaria hopearahaa; 4 riikintaalarilla sai samaan aikaan n. 7 kg rukiita tai n. 1 kg 650 g voita. Gardberg, 1957, 154.

puuttua aikaisempaa suuremmin laittomien ammattiharjoittajien toimintaan ja uusien jäsenten hyväksymiseen. Toisaalta oman ammattikunnan myötä pystyttiin valvomaan tarkemmin myös jäsenten toimintaa, ennen kaikkea ammattikuntamaksujen suorittamista.² Tilénille, joka ei ilmeisesti enää v. 1785 ollut kirjoilla Turussa³, oman ammattikunnan perustaminen lieneekin merkinnyt pääasiassa taloudellisia velvoitteita. Asia on saattanut osaltaan vaikuttaa jopa maalarin siirtymiseen kauemmaksi kaupungista. Se, ettei Tilénin toiminta tiettävästi aiheuttanut valituksia muiden turkulaismaalareiden taholta, vahvistaa kuvaa ahkerasti maaseutua kiertelevästä maalaresta, joka ei kilpaillut kaupungissa saatavilla olleista työtehtävistä.

Kiertelevä kirkkomaalari – Turku 1785-Alahärmä 1806

Kirkkomaalaustyömaiden myötä Tilén siirtyi 1780-luvun puolivälin jälkeen Etelä-Pohjanmaalle. Vuonna 1787 Tilén maalasi Nurmossa. Saman vuoden joulukuussa hän oli jo Alahärmässä sopimassa kirkon sisämaalauksesta⁴. Seuraavana kesänä alkaneiden maalaustöiden jälkeen Tilén asettui vakituisesti Alahärmään hankkien v. 1790 omistukseensa Yli-Kunnarin perintötilan.⁵ Varsinaisesta tilanhoidosta vastasi vuokraviljelijä, lampuoti Matti Matinpoika (s. 1748), joka Tilénin tavoin mainitaan Alahärmässä jo v. 1790.¹ Maatilan hankkimisen taustalla voi nähdä Tilénin pyrkimyksen turvata toimeentulo ja asuinpaikka vanhuuden päviksi. Asialla oli todennäköisesti myös ajankohtaisempi merkitys, sillä maatilan omistajana Tilén pystyi asettumaan alueelle, jossa hänelle oli luvassa mahdollisesti enemmänkin maalaustöitä.

¹ Tilénin suorittamista jäsenmaksuista tai muustakaan osallistumisesta ammattikunnan toimintaan ei ole tietoja. Tarvainen 1999, 78. JYTHL; Nikula 1971, 563-564.

² Tarvainen 1999, 79-80. JYTHL.

³ Tilénin viimeinen rippimerkintänsä Turussa on tehty 24.4.1785, eikä häntä ole merkitty enää v:n 1785 henkikirjaan. Rippikirjat 1780-91. TurRA. KA mf JK 1164; Turun ja Porin läänin henkikirjat 1785. Turun kaupunki. KA mf ES 2547. Koska Tilénille maksettiin vielä v. 1788 kyytirahat *Turusta* Alahärmään, lienee maalari kuitenkin asunut 1780-luvun lopullakin Turussa tai sen lähistöllä. Tilit 1789. AlaKA. KA mf UK 54.

⁴ Ptk joulukuu 1787. AlaKA. KA mf UK 53. Kts. Myös Teosluettelo.

⁵ Henkikirjaan tehdyn merkinnän mukaan Yli-Kunnarin tila oli jaettu Lapuan käräjäoikeuden päätöksellä 4.3.1790. Jakajina olivat todennäköisesti kaksosveljekset Iisak ja Jaakob Juhonpoika (s. 1730), joista Iisak isännöi jaon jälkeen omaa tilaansa, ja Jaakob asui Tilénin tilalla sen entisenä omistajana. Tilén lienee siten ostanut Yli-Kunnarin Jaakob Juhonpojalta jakamisen yhteydessä. Tilénin omistaman Yli-Kunnarin veroluku oli 3/16 manttaalia, ja taloon kuului yksi torppa. Rippikirja 1790-96. AlaKA. KA mf UK 47; Vaasan läänin henkikirjat 1791. Etelä-Pohjanmaan keskinen kihlakunta, f. 160. KA mf ES 2505. Lapuan käräjäkunnan tuomiokirjat ja Vaasan läänin henkikirjat puuttuvat v:ta 1790. Myös Turun ja Alahärmän muuttaneiden luettelot ovat kadonneet Tiléniä koskevilta ajoilta.

Säädösten perusteella maalarinammatin harjoittaminen oli sallittu ainoastaan kaupungeissa. Paikkakunnalta toiselle kiertelevien kirkkomaalareidenkin tuli siten periaatteessa olla jonkin kaupungin suojeluksessa, ja heillä piti olla maistraatilta saatu lupa maaseudulla työskentelyä varten.² Jälkimmäisen säännöksen noudattaminen lienee ollut horjuvaa, sillä maalareiden oli usein pakko etsiä töitä myös kaupunkien ulkopuolelta.³ Käytännössä maaseudulla toimi myös useita kaupunkien suojelusta vailla olleita maalareita, esim. pitäjästä toiseen kierrelleitä kisällejä ja laittomia ammatinharjoittajia, jotka ahkerasti paikkakuntaa vaihtaneina saattoivat onnistua toimimaan jopa ns. vapaan taiteilijan tavoin.⁴ Huomattavin esimerkki ilmeisesti kokonaan ammattikunnan ja kaupunkien valvonnan ulkopuolella pysytelleestä maalarista oli Thomas Kiempe (1752-1812), joka v:sta 1785 lähtien liikkui laajalla alueella Etelä- ja Keski-Pohjanmaalla. Hänen töitään tunnetaan lähes kahdestakymmenestä kirkosta.⁵

Oletettavasti Kiempellä oli kuitenkin ajoittain vaikeuksia toimilupansa selvittämisen kanssa. Kustaa III antoi v. 1789 sotaväen rekrytoimiseksi julistuksen, jonka mukaan kaikki *irtain ja hyödytön* väestö oli määrättävä sotapalvelukseen.⁶ Julistus koski kirjaimellisesti myös ilman asianmukaisia lupia toimineita käsityöläisiä: *...Handtwerckare på landet, som der til ej hafwa Landshöfdingens tilstånd, eller icke äro af någon viss Sockn antagne...* oli kuninkaan

¹ Ptk 30.8.1790. AlaKA. KA mf UK 53; Rippikirja 1791-96. AlaKA. KA mf UK 47.

² Edgren 1989, 15; Gardberg 1957, 117; Heino 1992, 18-19. Ammatinharjoittamiseen liittyneet rajoitukset eivät koskeneet ns. vapaita taiteilijoita, jotka maalasivat muotokuvia ja kertovia aiheita, ja joilta varsinainen ammattimaalaus oli nimenomaisesti kielletty. Rajankäynti vapaiden taiteilijoiden ja käsityöläisten välillä aiheutti useita kiistoja, sillä Suomen kaltaisissa olosuhteissa ei vielä 1700-luvulla ollut juurikaan mahdollisuutta elää pelkällä taidemaalauksella. Ns. vapaita taiteilijoita toimikin maassa vain muutama. Tunnetuin heistä oli saksalaissyntyinen Turun akatemian piirustusmestari ja konterfejari Johan Georg Geitel (1683-1771). Hanka 1997, 30-31, 43-45; Ervamaa 1977, 15.

³ Ei ole tiedossa, kuinka säännöllisesti esim. Claes Lang vanh. ja Jonas Bergman anoivat lupia tilapäiseen kaupungista poistumiseen. Tällaiset olisikin ajoittain saatettu evätä, sillä v. 1760 Turun porvarit nimenomaan valittivat ko. maalareiden kiertävän maaseudulla siinä määrin, että porvareiden tilaamat maalaustyöt siirtyivät syys- ja talvikaudelle. Raastuvanoikeuden ptk 29.3.1760, 291-294. Turun maistraatin arkisto. TKTA. Tilénin esittämiä lupa-anomuksia tai puuttuvien lupien peräämisistä Turun maistraatin taholta ei ole tiedossa.

⁴ Ervamaa 1977, 17.

⁵ Kiempen asema ammattikuntalaitokseen nähden on vielä epäselvä, sillä hänen koulutuksestaan ei ole onnistuttu löytämään tarkkoja tietoja. Entisenä sotilaana hän saattoi vedota näille annettuun oikeuteen hankkia lisätuloja käsityöammatteja harjoittamalla. Ehrnrooth 1973, 14-15; Hanka 1997, 30, 64. Kiempen tuotannon perusteella on kuitenkin selvää, että hän oli saanut kohtuullisen kattavan koulutuksen ammattikuntaan kuuluneen mestarin alaisuudessa. Kuten AnnaBrita Ehrnrooth on Kiempeä käsittelevässä monografiassaan olettanut, tämä tapahtui todennäköisesti jossain Ruotsin Länsipohjan rannikkokaupungeista; vielä Ruotsin puolella toimiessaan Kiempeä nimitetään satunnaisesti myös *kisälliksi*. Ehrnrooth 1973, 16-17. Oman ilmoituksensa mukaan Kiempe oli opiskellut Kööpenhaminassa asti. Hanka 1997, 64. Tietoa ei ole pystytty varmistamaan, ja maininta saattaa pikemminkin viitata Göteborgin maalariammattikunnan vaikutusalueella tapahtuneeseen oppi- tai kisälliaikaan. Suomessa toimiessaan Kiempen ei tiedetä missään vaiheessa käyttäneen kisälli-nimitystä. Asia ei kuitenkaan välttämättä sulje pois sitä mahdollisuutta, etteikö hänellä olisi ollut oikeus tällaiseen statukseen: Kiempe saattoi mieluummin haluta esiintyä muotokuvia ja alttaritauluja maalaavana konterfejjarina.

⁶ Ehrnrooth 1973, 19; Neovius 1892, 321-322.

määräyksen mukaan luetteloitava ja värvättävä asepalvelukseen.¹ AnnaBrita Ehrnrooth on varovaisesti yhdistänyt osan Kiempeen liitetyistä anekdooteista osoitukseksi Venäjää vastaan vv. 1788-90 käydyn sodan aikaisista tapahtumista: mm. tarina Viaporista tulleen kapinakarkuri-maalarin piileskelystä Soinissa saattaisi siten viitata siihen, että Kiempeä ainakin yritettiin pakkovärvätä sodan aikana.²

Turun porvarina ja ammattikunnan hyväksymänä mestarina Tilénillä tuskin oli vastaavia vaikeuksia irtolaisjulistuksen suhteen. Koska Kustaan sodan aikana kuitenkin alettiin kysellä entistä tarkemmin liikkuvan väestön muuttokirjoja ja passeja, on todennäköistä, että tällä oli vaikutuksensa siihen, miten Tilén käytännössä järjesti asettumisensa Etelä-Pohjanmaalle. Käsityöläisiä koskevien säädösten mukaan hänellä olisi ollut vain yksi mahdollisuus, hakeutuminen johonkin rannikon kaupungeista. Näissä toimi kuitenkin jo useita maalareita³, ja mahdollisesti kaupunginmaalariksi päästyäänkin hänen olisi edelleen täytynyt anoa lupia maaseudulla työskentelyä varten. Pitäjänkäsityöläisjärjestelmä ei vielä 1700-luvun lopussa koskenut maalareita. Vaikka käräjät ja maaherra käytännössä myönsivätkin toimilupia myös järjestelmän piiriin kuulumattomille ammatinharjoittajille, oli asian käsittely kuitenkin oikeusteitse ja lääninvirastossa pitkälinen ja tapauskohtaisesti harkinnanalainen prosessi.⁴ Maatilan omistavalla isännällä oli sen sijaan kiistaton asema yhteisössä. Se, että isännät harjoittivat maanviljelyksen ohella myös muita elinkeinoja lienee tervanpolton ja kirvesmiestaitajien alueella ollut yleisesti hyväksytty, toimeentulon kannalta välttämätön asia; ei ole ainakaan tiedossa, että esim. alahärmäläisiltä kirkonrakentajilta Antti ja Kaapo Hakolalta olisi perätty toimilupia.

Yli-Kunnarin isännyyden ajalta on säilynyt tieto Tiléniä koskevasta tapauksesta. Elokuussa 1790 Tilén oli kutsuttu kirkkoneuvoston kuultavaksi, koska hän ei ollut osallistunut edeltävänä sunnuntaina pidettyyn rippikuulusteluun. Poissaolonsa syytä olivat selvittämässä myös mm. Tilénin lampuoti Matti Matinpoika ja naapuritilan isäntä Matti Ala-Kunnari. Tilén vastasi puolustukseksseen, ettei hän ruotsinkielisenä ollut uskonut pystyvänsä selviytymään

¹ *Maaseudulla toimivat käsityöläiset, joilla ei ole siihen maaherran lupaa, tai joita ei ole otettu jonkun tietyn pitäjän palvelukseen.* Neovius 1892, 322.

² Ehrnrooth 1973, 19.

³ Pohjanmaan kaupungeissa 1700-luvun lopulla toimineiden maalareiden luettelo kts. Kasto 1998. JYTHL.

⁴ 1600-luvun lopulla luotu pitäjänkäsityöläisjärjestelmä koski aluksi vain räätälin ja suutarin ammatteja. Sallittuja aloja lisättiin vähitellen 1700-luvun kuluessa, kunnes Kustaa III v. 1789 jälleen rajoitti luvalliset käsityöammatit räätäleihin, suutareihin ja seppiin. Käytännössä maaherrat sallivat yleensä mm. lasimestareiden, kirvesmiesten ja muurarien toimimisen maaseudulla. Heino 1992, 20; Ranta 1978, 88-93; Virrankoski 1980, 242-243. Yleiseksi periaatteeksi muodostui, että pitäjänkäsityöläisalanomus täytyi ensin hyväksyttävä käräjillä, minkä jälkeen maaherra myönsi käsityöläiselle valtakirjan. Käytännössä käsityöläinen saattoi anoa lupaa myös suoraan maaherralta tai toimia ainoastaan käräjien valtuutuksen turvin; tietoja on jopa pitäjänkokouksen "valtuuttamasta" käsityöläisestä. Rannan mukaan 1700-luvun aikana Pohjanmaan maaseudulla toimi lukuisia laittomien alojen käsityöläisiä, joista vain osalla oli valtakirja. Ranta 1978, 100, 187, 263.

suomenkielisestä katekismuskuulustelusta. Kirkkoneuvosto ei hyväksynyt selitystä:

...Mälaren Tilen föregifne okunnighet uti finskan kan kyrckorådet ej annat än anse för ogrundad, såwida hvar och en i församlingen nogsamt känner hans färdighet at i dagligt tal på detta språk fullkomligen kunna uttrycka sina tanckar....¹

Isäntänä ja asemansa puolesta esimerkkinä muille pitäjäläisille Tilén velvoitettiin maksamaan kirkonkassaan 4 äyriä hopearahaa ja osallistumaan heti tilaisuuden tullen rippikuulusteluun. Myös Matti Ala-Kunnari, joka oli ollut liian väsynyt kaupunkimatkasta, ja Matti Matinpoika, jolla ei ollut puolustukseenkään mitään sanottavaa, tuomittiin sakkoihin.²

Maatila ei lopulta ehtinyt olla montaa vuotta Tilénin omistuksessa. Tapahtumien kulku jää lähdeaineiston puutteellisuuden vuoksi arvailujen varaan.³ Vuoteen 1795 mennessä Tilénin lampuotit oli kuitenkin siirtynyt torppariksi toiseen kylään, ja Yli-Kunnariin oli tullut uusi isäntä perheineen ja vanhempineen todennäköisesti Kauhavalta.⁴ Samoihin aikoihin Tilén muutti mäkitupalaiseksi läheiselle Hillin tilalle, jossa hän oli kirjoilla loppuelämänsä ajan.¹ Vuosikymmenen kuluessa Tilén lienee vähitellen saavuttanut epävirallisen pitäjänmaalarin aseman, ja Alahärmän Hillistä käsin hän saattoi liikkua tunnettua laajemminkin Etelä-

¹ Kirkkoneuvoston on pidettävä maalarin väitettyä taitamattomuutta Suomen kielessä perusteettomana, koska jokainen seurakunnassa tuntee erittäin hyvin hänen valmiutensa siihen, että hän pystyy jokapäiväisessä puheessa tällä kielellä täydellisesti ilmaisemaan ajatuksensa. Ptk 30.8.1790. AlaKA. KA mf UK 54.

² Sama. – äyri hopearahaa l. lantti (= 1 öre Silvermynt) oli vapauden ajalta periytynyt kolikko, jonka arvomerkitä noudatti silloisen kaksimetallikannan mukaisia rahayksiköitä. Kolikot olivat käytössä vielä kauan v:n 1776 rahauudistuksen jälkeen, ja ainakin Pohjanmaalla vanhoja rahoja käytettiin – kuten esimerkki osoittaa – varsinaisena laskurahana vielä 1790-luvulla. Virallisen hopearahalaskun (*Species*) mukaan 1 lantti vastasi ¼ killinkiä l. 3 runstykkiä. Sarvas 1986, 34; Sarvas 1986b, 229. Tilénille määrätty sakkorangaistus oli siten 1 killingin arvoinen. Jotta asia ei olisi liian yksinkertainen, Tilén maksoi jostain syystä sakkoa yht. 2 killinkiä; ehkä suoritus oli viivästyessään kaksinkertaistunut. Tilit 1791. AlaKA. KA mf UK 54.

³ Perintötilan ostaminen edellytti lainhuudatusta kolmilla perättäisillä käräjillä, minkä jälkeen entisen omistajan sukulaisilla oli vielä vuosi ja päivä aikaa lunastaa tila haltuunsa. Karskela 1983, 159-160. Lapuan käräjäkunnan tuomiokirjat ovat kadonneet vv.lta 1787-91, ja koska tuomiokirja-aineisto on 1790-luvun osalta muutenkin puutteellista, ei lainhuudatuspöytäkirjoja ja omistuksen vahvistavaa kiinnekirjaa ole onnistuttu löytämään niin Tilénin kuin häntä seuranneen isännänkään osalta. Koska Yli-Kunnarin isäntä vaihtui jälleen v. 1796 (Matti Mikonpoika, s. 1741) on epätodennäköistä, että Tilénin isännyydestä luopuminen olisi johtunut tilan entisen omistajan suvulle varatusta etuosto-oikeudesta. Rippikirja 1791-96. AlaKA. KA mf UK 47; Vaasan läänin henkikirjat 1797. Etelä-Pohjanmaan keskinen tuomiokunta, f. 175. KA mf LT 1533. Perintö- l. veroluontoisten tilojen ohella oli myös kruununluontoisia tiloja, joiden haltijoilla oli verojen maksua vastaan asumisoikeus, mutta ei tilan omistus- ja perintöoikeutta. Perintötila voitiin ulosmitata ns. kruununtilaksi siinä tapauksessa, ettei tila kyennyt kolmena perättäisenä vuotena maksamaan verojaan. Karskela 1983, 187; Viikki 1989, 9. Yli-Kunnarin taloudellisista vaikeuksista ei kuitenkaan ole tietoja, ja ainakin v. 1793 Tilén maksoi säädetyt maa- ja henkiveronsa. Vaasan läänin henkikirjat 1793. Etelä-Pohjanmaan keskinen kihlakunta, f. 181. KA mf LT 1526; Vaasan läänintilit 1793-95, f. 99. VMA. KA mf ES 2506. On mahdollista, että Tilénin täytyi myydä tai siirtää tila toisen omaisuudeksi, koska lain kirjaimen mukaan perintötilan omistajan oli itse viljeltävä tilaansa, ts. maanviljelijä ei saanut pitää lampuotia. Karskela 1983, 188. Jonkinasteisesta asiaan liittyneestä epäselvyydestä kertonee se, että seurakunnan asiakirjoissa esiintyvän lampuotit-nimityksen sijasta Matti Matinpoika on henkikirjassa merkitty *rengiksi*. Rippikirja 1791-96. AlaKA. KA mf UK 47; Ptk 30.8.1790. AlaKA. KA mf UK 54; Vaasan läänin henkikirjat 1791. Etelä-Pohjanmaan keskinen kihlakunta, f. 160. KA mf ES 2505.

⁴ Rippikirja 1791-96. AlaKA. KA mf UK 47. Yli-Kunnarin isännäksi on v:sta 1794 lähtien merkitty Matti Matinpoika (s. 1762). Sekä lampuodin että uuden isännän mahdollinen yhteys Tiléniin jää selvittämättä, sillä molempien henkilötiedot rajoittuvat rippikirjassa syntymävuoteen.

Pohjanmaan alueella.²

Konservaattori Marko Kasto on jäljittänyt Tilénin maalaamia huonekaluja ainakin Ilmajoelta, Kauhavalta ja Vöyristä.³ Toiseen Vöyriin kotiseutumuseossa olevista kaapeista on maalattu omistajan nimi *Matias Kiotar* sekä vuosiluku 1793. (Kuva 158) Vöyriin kirkkoväärtinä toimineen Kjotarin⁴ käsialaa olevat kirkonkassan tilikirjat – ja pitäjänkokouspöytäkirjoista lähes kokonaan puuttuvat maininnat tilimerkintöjä vastaavista kirkon kunnostustöistä – ovat hyvä esimerkki siitä, kuinka vaikea on löytää tietoja mahdollisesti koko ajan työskennelleen Tilénin maalauskohteista. Vöyriin hankittiin uusi saarnatuoli vv. 1793-95, mutta asiakirjoista ei selviä, kuuluiko maalaustyö Rijfin työpajan tehtäviin.⁵ Lisäksi kirkossa tehtiin 1790-luvun kuluessa useita ammattimaalaustöitä.⁶ Valitettavasti kirkkoväärti ei merkinnyt tilikirjaan maksujen saajien nimiä, joten maalari jää lopullisesti selvittämättä. Yleensäkin kirkkojen tarjoamat työt näyttävät Tilénin osalta supistuneen vuosisadan lopulla ammatti- ja koristemaalauksiksi. Tällaisista ei välttämättä tehty tarkkoja merkintöjä seurakuntien tilikirjoihin, ja maalaukset myös katosivat 1800-luvun kuluessa uusien sisämaalausten tieltä.

Alkukesästä 1798 Tilén teki Munsalan kirkolle tarjouksen alttaritaulun maalaamisesta. Tarjous hylättiin, mutta Tilén sai kuitenkin kirkosta ammatti- ja koristemaalauksia, jotka valmistuivat parissa kuukaudessa.⁷ Vielä samana vuonna Munsalan syyskäräjillä Tilénille

¹ Rippikirja 1804-10. AlaKA. KA mf UK 47; Vaasan läänin henkikirjat 1795, 1797, 1801 ja 1804. Etelä-Pohjanmaan keskinen kihlakunta, ff. 160, 175, 172 ja 210. KA mf ES 2506, LT 1533, LT 1539 ja LT 1608.

² Tilén maksoi käsityöläisveroa ainakin vv. 1797-98. Vaasan läänin tositemkirjat 1797, f. 29 ja 1798, f. 12. VMA. Raimo Rannan mukaan vv. 1721-1809 Lapuan pitäjän alueella (myös Alahärmä) toimi yht. 5 maalaria, joista yhdellä oli käräjien tai maaherran myöntämä valtakirja. Ranta ei kuitenkaan valitettavasti identifioi maalareita tai tarkenna heidän toimiaikaansa. Ranta 1978, 265. Mikäli Tilénillä olisi kuitenkin ollut valtakirja, *pitäjänmaalarin* titteliä olisi todennäköisesti käytetty ainakin jossain asiakirjayhteydessä. Käsityöläisveron maksamisesta ei voi suoraan päätellä käsityöläisen asemaa: voutien tehtävänä oli ammattiveron keruu, jolloin henkikirjojen perusteella tehtiin käsityöläisluetteluihin hyväksyttiin sekä laittomia ammattialoja harjoittavia että kokonaan ilman valtakirjaa toimineita käsityöläisiä. Ranta 1978, 95, 97.

³ Marko Kaston kirjeet kirjoittajalle 4.2.1999 ja 25.4.2000.

⁴ Mm. Ptk 8.1.1794. VöyKA. KA mf UK 287.

⁵ Tilit 1793-95. VöyKA. KA mf UK 289. Saarnatuoli mainitaan kalustoluettelossa vasta v. 1838, jolloin se oli *perlfärgad och förgyld*. Kal 1838. VöyKA. KA mf UK 289. Vv. 1795-1838 kirkonkassan ja viinikassan tileissä ei mainita saarnatuolin maalausta. Tilit 1784-1851 sekä Viinitilit 1784-1874. VöyKA. KA mf UK 289. Pitäjän- ja kirkonkokouspöytäkirjoissa käsitellään saarnatuolin tilausta, Jakob Rijfin palkkiota ja saarnatuolin kuljetusta Uudestakaarlepyystä, mutta saarnatuolin maalausta ei mainita. Ptk 1793 ja 1794-95. AlaKA. KA mf UK 286 ja 287.

⁶ Uuden lankkuaidan maalaus, kirkontornin tervaus ja sakariston maalaustyöt v. 1796 (palkkiot järjestyksessä 6:37:- ; 5:40:5 sekä 3:-: riikintaalaria hopearahaa); kirkon ulkomaalaus 1797-99 (ostettu punamultaa, tervaa, ruista ja *diverse materialer*) sekä lehteritolppien maalaus v. 1800 (3:-: sekä erikseen maalarin palkkio 7:32:-). Tilit 1796-1800. VöyKA. KA mf UK 289. Pitäjän- ja kirkonkokouspöytäkirjoissa käsitellään ainoastaan kirkon ulkomaalausta, eikä senkään yhteydessä mainita työn suorittajien nimiä. Ptk 1794-1806. VöyKA. KA mf UK 287.

⁷ Ptk 3.6.1798. MunKA. KA mf UK 448; Tilit 18.8.1798. MunKA. KA mf UK 448.

määrättiin sakkorangaistus, koska hän ei ollut haasteesta huolimatta saapunut käräjille.¹ Varsinainen tuomiokirja on kadonnut, joten käsitellyn asian laatua ei voi selvittää. Vuosisadan vaihteen tienoilla Tilén lienee asunut vakituisemminkin Munsalassa, sillä v. 1801 hänen nimikirjoituksensa esiintyy uuden pappilan rakentamista käsittelevän pitäjänkokouspöytäkirjan alla.² (Kuva 1) Pappilassa Tilén teki todennäköisesti ainakin ammattimaalaustöitä, vaikka tällaisista ei löydykään suoranaisia mainintoja rakentamista koskevista pitäjänkokouspöytäkirjoista.³

Viimeisen elinvuotensa Tilén vietti Alahärmässä Hillin tilalla.⁴ Vielä kesällä 1805 hän suoritti ammatti- ja koristemaalauksia Alahärmän kirkossa.⁵ Johan Tilén kuoli keuhkotautiin 19.4.1806 62-vuotiaana.⁶

¹ Etelä-Pohjanmaan tuomiokunnan sakkoveroluettelo 1798, 322. VMA. Sakko oli yht. 32 hr.äyriä (= 8 killinkiä). – Asiaa koskevista tiedoista kiitokset tutkija AnnaBrita Ehrnroothille ja tutkija Susanne Holmlundille (VMA).

² Ptk 14.9.1801. Asiakirjasarjassa Muut asiakirjat 1767-1861. MunKA. KA mf UK 449. Kyseessä on varsinaisen pöytäkirjan lisäosa, jossa käsitellään rästiin mahdollisesti jäävien taksvärkkien suorittamista. Allekirjoittajat lienevät kaikki olleet syystä tai toisesta liikkuvaa väestöä, eivät siis kuudennusmiehiä, jotka tarkastivat varsinaiset pöytäkirjat. Pöytäkirjassa tai sen lisäosassa ei käsitellä maalaustöitä. – Tiléniä ei löydy Munsalan rippikirjoista. Sama koskee kuitenkin myös T. Kiempeä ja tämän perhettä, jotka asuivat Munsalassa ainakin vv. 1801-04. Ehrnrooth 1973, 18. Henkikirjojen mukaan Tilén asui edelleen vakituisesti Alahärmän Hillissä. Henkikirjat 1801. Etelä-Pohjanmaan keskinen kihlakunta, f. 172. KA mf LT 1539.

³ Ptk 14.9.1801 ja 2.5.1802. Asiakirjasarjassa Muut asiakirjat 1767-1861. MunKA. KA mf UK 449. Jälkimmäisessä mainituista pöytäkirjoista (§ 6) on tieto: *Medgafs, at Mälaren fär taga i förskott penningar emot qvitto....* Kirkonkassan tileihin ei ole viety pappilan rakentamiseen liittyneitä kuluja. Näitä varten on siten ollut oma rakennuskassa, jonka tilejä ei ole kuitenkaan löytynyt. Em. allekirjoituksen perusteella maalari oli todennäköisesti Johan Tilén. – Matti Salomäen mukaan Munsalan pappila valmistui jo v. 1799. Salomäki 1994, 176. Yllä mainituissa pitäjänkokouspöytäkirjoissa kuitenkin vasta ruodutettiin mm. päärakennuksen eri huoneiden kiinteän sisustuksen, esim. lattian, ovien ja ikkunoiden rakennustyöt.

⁴ Rippikirja 1804-10. AlaKA. KA mf UK 47.

⁵ Tilit 1805. AlaKA. KA mf UK 54.

⁶ Syntyneet, vihityt, kuolleet 1778-1856. AlaKA. KA mf UK 51. Rippi- ja muuttokirjojen mukaan Thomas Kiempe perheineen muutti viimeistään v:n 1807 alussa Kalajoelta Alahärmän Hilliin. Muuttaneet 1807. AlaKA. KA mf UK 53; Rippikirja 1804-10. AlaKA. KA mf UK 47. Kyseessä ei liene sattuma, sillä Tilénin on täytynyt tutustua Kiempeen viimeistään Munsalassa. Mahdollista on, että Tilén jätti omaisuutensa Kiempelle tai tämän pojalle Gustav Erikille (1788-1808), joka 20.2.1807 kirjoittautui Vaasan triviaalikouluun. Ehrnrooth 1973, 18; Wanne 1947, 141. Tilénin perukirja tehtiin kirkontilien mukaan 15.6.1806, mutta sekä edunsaajalle annettu että lääninvirastoon lähetetty kappale ovat kadoksissa. Vaivauskassaan suoritettun maksun (3 killinkiä 4 runstykkiä hopearahaa = 1/8 prosenttia jakamattomasta omaisuudesta) perusteella omaisuus ei ollut suuri, vain reilut 55 riikintaalaria hopearahaa. Tilit 1806. AlaKA. KA mf UK 54; Viikki 1990, 9. Tilénin työvälineillä ja esim. mallikuvilla olisi kuitenkin ollut Kiempelle käytännön arvonsa. Kiempet siirtyivät Hillistä vielä kevään 1807 aikana Ylihärmän puolelle. Rippikirja 1804-10. AlaKA. KA mf UK 47; Ehrnrooth 1973, 18.

PROFAANIMAALAUKSET

Yleisen vaurauden ja asumismukavuuden lisääntyessä voitiin entistä enemmän kiinnittää huomiota myös sisustuksen ulkonäköön ja edustavuuteen. Porvariston ja talonpoikaisväestön keskuudessa huonekalujen maalauttaminen yleistyi 1700-luvun puolivälistä lähtien saavuttaen kukoistuksensa Pohjanmaalla 1800-luvun vaihteen molemmin puolin.¹ Maalaustyö saattoi vaihdella yksinkertaisesta pintamaalauksesta monimutkaisiin koristekuvioihin ja kivi- ja jalopuuimitaatioihin. Suosittuja koristeaiheita olivat kukat rehevinä kimppuina tai köynnöksinä. Otollisia kohteita koristemaalauksille olivat arkkujen sivujen ja sisäkannen ohella mm. kehtojen laidat ja erilaisten kaappien peiliovet. Taidokkain maalauksin voitiin koristella myös 1700-luvun uutuushuonekalut, kaappikellot sekä erityisen arvokkaiksi mielletyt käyttöesineet, mm. morsiuslahjoiksi annetut ruginlavat tai isännän varallisuudesta kertovat hevoskalut (länget, kirkkoreet ym.). Maalaustyötä ei pystynyt kuka tahansa suorittamaan. Pääosa 1700-luvun koristemaalauksista lieneekin kaupunkien ammattilaisten ja kiertelevien kirkkomaalareiden tekemiä. Kuten kirkkomaalauksissakin korkeakulttuuriset tyylivirtaukset siirtyivät vasta viiveellä huonekalujen koristemaalaukseen. Rokokoovaikutteet alkoivat näkyä 1700-luvun lopulta lähtien koristeaiheiden epäsymmetrisyytenä ja keventymisenä, osittain myös värityksen vaalenemisena ja kirkastumisena.

Asuinrakennusten koristaminen seinä- ja kattomaalauksin sekä tapetein yleistyi kartanoista kruunun virkataloihin, pappiloihin ja vauraisiin porvaris- ja talonpoikaistaloihin 1700-loppupuolella.² Huoneet voitiin tapetoida periaatteessa kahdella eri tavalla: joko peittämällä seinät valmiiksi painetuilla ja/tai maalatuilla vuodilla tai palkkaamalla maalari kuvittamaan seinille ripustetut kankaat tai paperit paikan päällä. Painettujen tapettien tekijät eivät kuuluneet ammattikuntiin, sillä heidän katsottiin harjoittavan teollista toimintaa, jota valvoivat kuninkaallisen kamari- ja talouskollegion alaiset hallioikeudet.³ Varsinaisten käsityöläismaalareiden ja tapetteja valmistaneiden maakareiden välille pyrittiin tekemään tarkka rajanveto, mutta ero oli horjuva, sillä käytännössä tapettimaakarit joutuivat töiden puutteessa turvautumaan myös ammattimaalaukseen. Toisaalta katto- ja seinämaalaukset samoin kuin maalatut tapetitkin kuuluivat tarvittaessa käsityöläismaalareiden repertoariin. Käsityöläismaalarit saattoivat harjoittaa ammattiaan jopa täysin manufaktuuriprivilegion

¹ Yleislähteinä kappaleessa Appelgren 1986; Pohjonen 1993 ja 1997; Pekkala 1999; Vuoristo 1990.

² Yleislähteinä kappaleessa Bäcksbäck 1989, 252-253; Fridell Anter & Wannfors 1989, 112-115; Heikkinen 1989, 56-61.

³ Suomen ens. halli- ja manufaktuuri oikeus perustettiin Turkuun v. 1739. Hallioikeuden tehtävänä oli mm. tarkastaa, arvioida ja leimata yritysten tuotteet. Nikula 1981, 225.

turvin.¹ Turkulaismaalareista ainakin Jonas Bergmanin (1724-1810) ja Gustaf Lucanderin (1743-1805) tiedetään maalanneen tapetteja.²

Profaanimaalausten hankkimisesta ei ole kirkollisten maalaustöiden tavoin säilynyt kirjallisia lähteitä. Esim. huonekalujen koristemaalauksen tekijän ja useissa tapauksissa myös tekoajan määrittämiseen ei siten yleensä ole muita keinoja kuin maalausten ja esineiden tekotavan, värityksen ja koristeaiheiden keskinäinen vertailu, ja saatujen havaintojen yhdistäminen alueella toimineista maalareista ja heidän tuotannostaan hankittuun tietoon. Profaanimaalausten täsmällisen attribuoinnin edellytyksenä on koko ongelmakentän ja erityisesti maalareiden ja heidän tuotantonsa mahdollisimman laaja tuntemus. Triviaalilta kuulostavan lauseen takana on huomio siitä, että alunperin kysymysmerkillä varustetuilla attribuoinneilla on taipumus ajan mittaan muuttua hyväksytyiksi totuuksiksi, joita puolestaan käytetään toisten maalausten attribuointiin. Lisääntynyt tietämys ammattikuntamaalareiden toiminnasta ja heidän tuotannostaan on luonut entistä paremmat edellytykset myös profaanimaalausten ja ns. kansanomaisen maalaustaiteen tutkimiselle.

Huonekalumaalaukset

Konservaattori Marko Kasto on attribuoinut seuraavassa esitetyt huonekalujen koristemaalaukset Johan Tilénin tekemiksi. Attribuoinnin lähtökohtana ovat olleet Tilénin Keuruun vanhaan kirkkoon tekemät maalaukset, erityisesti sidehirsien ja holvin alareunaa kiertävän rocaille-nauhan kukka-aiheet.³

1. *Renginkaappi*, Vöyri, 1790-l. (Kuva 158)

Renessanssityylinen, suoraotsainen renginkaappi, jonka ylä- ja alareunassa profiloituneet listat ja ovesa suorakaiteenmuotoinen peili. Pohjaväri läpikuultava tummanvihreä, peilin listoituneet ruskeaa pähkinäpuuottrausta. Peilissä epäsymmetrinen ruusu-asetelma: väritys punainen, vihreä, ruskea; terälehtien reunojen ja lehtiruoteiden valokohdat nostettu esiin valkoisella värillä. Kukka-asetelman alapuolella kirjoitus *Mathias Kiotar A o 1793*. Kirjain- ja numerotyypit vastaavat Tilénin käsialaa Ruoveden ja Keuruun

¹ Hanka 1995, 20. JYTHL; Hanka 1997, 30. Huomattavimmat esimerkit periaatteessa manufakturisteina toimineista kirkkomaalareista ovat Kokkolassa ja Alavetelissä asunut Johan Backman (1706-65) sekä Suomen tunnetuimpiin ja tuotteliaimpiin käsityöläismaalareihin kuulunut Mikael Toppelius (1738-1821). Ervamaa 1977, 13, 17; Hanka 1997, 57-58; Mähönen 1975, 75.

² Bonsdorff 1989, 285; Bäcksbäck 1989, 252.

³ Marko Kaston kirjeet 4.2.1999 ja 25.4.2000. Kiitokset tutkijalle käyttööni saamasta aineistosta.

muistotauluissa (erityisesti isot etukirjaimet, *h*-kirjain ja lukusana 7). (vrt. **Kuvat 99, 101**) Vuosiluku saattaa maalauksen valmistumisvuoden sijasta tarkoittaa lautamies Kjotarin tuloa Vöyrin kirkkoväärtiksi.¹ Kaappi on Vöyrin kotiseutumuseossa.

2. *Kulmakaappi*, Vöyri, 1790-l?. (**Kuva 159**)

Matala, kolmiovinen kulmakaappi. Väritys vihreä ja ruskea, vastaa edellistä. Oviin luotu maalaamalla vaikutelma listoitetuista peileistä. Epäsymmetriset kukka-asetelmat (3 kpl) "peilien" keskellä; vastaavat edellistä. Koristemaalauksen kulunut. Kaappi on Vöyrin kotiseutumuseossa.

3. *Kulmakaappi*, ?, 1790-l?

Kaksiosainen, korkea kulmakaappi, jossa neljä peiliovea. Rungossa ja ovien kehissä marmorointi, jossa punaisella pohjalla valkoisella maalattuja juovia. Suurikuvioinen, verkkomainen marmorointitekniikka on samanlainen kuin esim. Keuruun kirkon alttarikaiteissa. Peileissä Vöyrin renginkaappia vastaavat ruusu-asetelmat. Kaappi kuuluu Pohjanmaan museon (Vaasa) kokoelmiin².

4. *Seinäkaappi*, Ilmajoki, 1790-luku? (**Kuva 160**)

Korkea, renessanssityylinen kaappi, jonka ovesa kaksi suorakaiteenmuotoista, profiloitua kohopeiliä ja vankat taotut saranat; oven ympärillä fasadissa kapeita profiloituja peilejä; oveen kaiverrettu kaapin valmistamisvuosi 1749. Oven kehä ja kaapin runko vaalean ruskeat. Oven peileissä epäsymmetriset ruusu-asetelmat; tausta samoin kuin kapeat peilit vihertäviä, listat ruskeat. Raul Pohjosen mukaan koristemaalauksen saattaisi olla Juho Koskiniemen (1812-) käsialaa.³ Kukka-maalaukset vastaavat kuitenkin malliltaan, väritykseltään ja maalaustekniikaltaan Vöyrin renginkaapin maalauksia, minkä lisäksi maalauskoristelun selkeä rokokoo vaikutelma viittaa 1700-luvun loppupuolelle. Kaappi on Ilmajoen museossa.

5. *Kaappikello*?, Ilmajoki, 1795. (**Kuva 161**)

Myöhäisbarokkia edustava kaappikello, jonka jalustassa ja heilurikaapin aukon molemmin puolin kukkakoristeet. Varsinkin jalustan epäsymmetrinen sommitelma vastaa Keuruun kirkon ja Vöyrin kaappien kukka-aiheita. Kello on

¹ Ptk 1794-95. VöyKA. KA mf UK 287.

² Pohjanmaan museo 73-1283.

³ Pohjonen 1997, 16.

Ilmajoen museossa.

6. *Kirkkoreki*, Kauhava, 1790-l? (Kuva 162)

Maalattu kirkkoreki, jonka laidoissa rokokooaikutteinen kukkakoristelu. Kukkakimput ja nauhat vastaavat edellistä ja Keuruun vanhan kirkon sidehirsien koristeita. Yksityisomistuksessa.

Kirkonarkistoista on ollut mahdollista löytää tiedot seuraavista Tilénin huonekalumaalauksista:

7. *Kaappikello*, Ruoveden kirkko, 1782.

Kaappikellon lahjoitti Pekkalan kartanon omistaja vänrikki Austrell v. 1782.¹ Kalustoluettelon 1804 mukaan *blå måladt*²; tarkoittanee sinistä marmorointia. Kello on edelleen kirkossa, mutta se on maalattu ruskeaksi ehkä viime vuosisadan alussa. Vaikka Tilén sai Ruoveden kirkon maalaustyöt pääosin valmiiksi jo v. 1781, liikkui hän seudulla myös kaappikellon lahjoitusajankohtana.

8. *Seinäkaappi*, Alahärmä, 1798.

Korkea seinäkaappi, jossa useita hyllyjä, pariovet ja lukko; sijaitsi Alahärmän kirkon sakaristossa arkisto- ja kirjakaappina. Runko vaalenasiniseksi maalattu, ovet tummansiniset.³ Tuhoutui kirkon tulipalossa v. 1898.

Pekkala-tapetit

Ruovedellä Pekkalan kartanossa on ollut sarja kankaalle maalattuja tapetteja, joiden tekijänä on jo varhain pidetty Thomas Kiempeä.⁴ AnnaBrita Ehrnrooth on analysoinut tapetit Kiempeä käsittelevässä monografiassaan, ja päätenyt samaan tulokseen.¹ Pekkala-tapeteista ja Tilénin maalaustuotannosta löytyvien yhtäläisyyksien perusteella esitän kuitenkin, että tapetit ovat Johan Tilénin maalaamia.

¹ Kal 1804. RuoKA. KA mf TK 213.

² Sama.

³ ...ljusblåmåladt...med dufblå dörrer.... Kal 1826. AlaKA. KA mf UK 54.

⁴ Aspelin 1898, 13; Topelius 1915, 160.

Nykyisin Kansallismuseon kokoelmissa olevat tapetit ovat peräisin Pekkalan kartanon toisessa kerroksessa olevan kamarin sisustuksesta.² Huoneen alkuperäinen tarkoitus ei ole tiedossa. Ainakin 1860-luvulla kamari toimi lastenhuoneena: tällöin siellä syttyi tulipalo, joka kuitenkin tukahtui paksuihin tapetteihin.³ Myöhemmin kamarissa kuoli kolme lasta keuhkotautiin. Tapetit päätettiin poistaa 1880-luvulla taudin leviämisen pelossa.⁴ Tästä eteenpäin maalauksia säilytettiin rullattuina vaunuliiterissä⁵, kunnes kartanon silloinen omistaja, maanviljelysneuvos Alexander Aminoff v. 1914 lahjoitti tapetit Seurasaaren ulkomuseoon.⁶

Tapetit käsittävät nykyään yhteensä 8 kokonaisena ja neljä palasina tai osittain säilynyttä tapettia sekä pannoon, jonka mukaan huonetta on kutsuttu nimellä *Paratiisi*.⁷ Näiden lisäksi alkuperäiseen sisustukseen on kuulunut seinien yläosaa kiertänyt, paperille maalattu friisi.⁸ Maalaukset on tehty temperalla tai ohuilla öljyväreillä, ja niissä on nykyisin melko suuria murtumia, viiltoja, vesivahinkoja ja/tai tahroja. Suurten, maalattujen rokokookehysten reunustamien kuvien taustana on käytetty erittäin tukevaa pellavakangasta.⁹ Seuraavat kappaleet on luetteloitu Kansallismuseon kokoelmissa:

1. *Tapetin vasen kaista* (66060:1); 180 x 75 cm. (Kuva 163)

Vas. kivitalo, keskellä lehtipuu (osa).

2. *Tapetti, kolmena kaistaleena* (66060:2a-c); yht. 183 x 177 cm. (Kuva 164)

a) Vasen reunakaista: kaksi pientä kolmikerroksiseksi leikattua puuta ja näiden korkuinen ruukkukasvi. Vasen alakulma puuttuu.

b) Keskikaista: keskellä korkea lehtipuu; oikeassa reunassa viilto.

c) Oikea reunakaista: vaalea kivitalo. Kpl leikattu kahdeksi palaksi.

3. *Tapetti, kahtena kappaleena* (66060: 3a-b); yht. 182 x 213 cm. (Kuva 165)

a) Vasen ja keskikaista yhdessä: kolme matalampaa ja yksi korkeampi kivirakennus, keskellä epäsymmetrinen, harvaoksainen puu.

¹ Ehrnrooth 1973, 99-111.

² KM 66060:1-14. – Huoneen pinta-ala on n. 4,74 x 4,90 m. Ehrnrooth 1973, 99.

³ Topelius 1915, 159.

⁴ KM 66060:1-14.

⁵ Topelius 1915, 159.

⁶ KM 66060:1-14. – Tapetit aiottiin v. 1966 sijoittaa Louhisaaren kartanoon, mutta ne olivat liian lyhyet niille tarkoitettuun huoneeseen. Sama.

⁷ Guy Topeliuksen v. 1915 tapettien lahjoituksen yhteydessä kirjoittaman artikkelin mukaan lahjoitus käsitti ... *tolf oljemålade fält, 190 cm höga och 150 cm breda*. Topelius 1915, 159.

⁸ Seurasaaren esineluetteloon merkittiin *9 kokonaista + 9 puolikasta ja pienempää kappaletta, kaikki kankaisia, ja sitäpaitsi yksi kääry paperisia, joissa paratiisi ym.* (Seurasaaren inv.numerot 1593-1611). KM 66060:1-14.

⁹ Ehrnrooth 1973, 99; Topelius 1915, 159.

b) Oikea kaista: vas. kirkko, oik. kuusi.

4. *Tapetti* (66060:4); 181 x 134 cm. (Kuva 166)
Keskellä omenapuu, siitä vas. orava syömässä, sivuilla kolmikerroksisiksi leikattuja puita.
5. *Tapetti* (66060:5); 180 x 143 cm. (Kuva 167)
Keskellä sydämen muotoon leikattu puu, jossa papukaija. Sivuilla pienempiä leikattuja puita.
6. *Tapetti* (66060:6); 175 x 142 cm. (Kuva 168)
Keskellä kolmihaarainen hedelmäpuu, vas. matalampi lehtipuu. Oik. hedelmäpuu, jonka juurella apina syömässä.
7. *Tapetti* (66060:7); 183 x 143 cm. (Kuva 169)
Keskellä hedelmäpuu, jonka juurella puutarhuri kantaa vitsakimppuja. Vas. leikattuja puita, oik. tiilirakennus ja lankkuaita, jossa ovi. Oik. ylänurkassa lintu.
8. *Tapetti* (66060:8); 176 x 140 cm. (Kuva 170)
Keskellä päärynäpuu, sen alla ruukussa pienempi puu. Vas. tiilirakennus, oik. kolmiosiseksi leikattu puu.
9. *Tapetti* (66060:9); 182 x 140 cm. (Kuva 171)
Keskellä appelsiinipuu, josta puutarhuri pudottaa kepillä hedelmiä. Vas. palmu, oik. viiniköynnös.
10. *Tapetti* (66060:10); 178 x 142 cm. (Kuva 172)
Keskellä leikattu puu, jonka alla kettu katselee puussa olevaa papukaijaa. Oikealla puun alla piikkisika, sivuilla leikattuja puita.
11. *Tapetti* (66060:11); 178 x 145 cm. (Kuva 173)
Keskellä hedelmäpuu, josta vasemmalla puutarhuri kasvilavoineen ja viibiköynnös. Taustalla kolme suurta ruukkua, joissa puu ja kukka-asetelmia.
12. *Tapetin vasen kaista* (66060:12); 180 x 51 cm. (Kuva 174)
Oikeassa reunassa kivrakennus, vasemmalla puunoksia. Kankaassa on reikiä. Kappale saattaa kuulua yhteen seuraavan (66060:13) kanssa, mutta välistä puuttuu kapea kaistale.
13. *Tapetin keskikaista* (66060:13); 180 x 30-60 cm. (Kuva 174)
Kapea, epäsäännöllisen muotoinen. Keskellä lehtipuun oksia..
14. *Pannoo: Aadam ja Eeva* (66060:14); 73,5 x 125 cm. (Kuva 175)

Eeva pitää toisella kädellä kiinni puusta ja ojentaa toisella omenaa Aadamille. Puussa kiemurtelee käärme. Vasemmassa ylänurkassa on taivaalla enkeli miekka kädessään. Taustalla on maisema, johon on kuvattu mm. vasemmalla kaksikerroksinen tasakattoinen kivitalo, puita ja horisontissa rakennusryhmiä. Maalatut kehykset. Maalaus on pingotettu kiilakehyksiin; oikeasta reunasta puuttuva kaistale (kaksikerroksinen kivitalo) on säilynyt irrallisena.

Näiden lisäksi tunnetaan muiden lähteiden perusteella

15. *Friisi*, joka on kiertänyt seinien yläosan. Muodostunut ilmeisesti rocaille-

ornamenttien rajaamista kuva-aloista, joissa esitetty Raamatun henkilöitä ja *ilman, veden ja maan eläimiä*¹. Suurin osa friisistä tuhoutui jo v. 1868 tulipalossa, mm. kuva-aihe *Kirkkomatkalle lähtö Pekkalan kartanosta*.² Seurasaareen lahjoitetussa friisin kappaleessa on ollut kuva-aiheena mm. *Simson ja leijona (Kuva 176)*. Friisi on kadonnut. Lisäksi Pekkalan kartanossa on todennäköisesti nykyisinkin *pieni irtokaista*, jonka Riitta Pylkkänen on olettanut sijainneen huoneen ikkunan päällä.³

Suurten tapettien etualalla on luettelossa mainittujen kuva-aiheiden lisäksi säännönmukaisia, muutamain eripituisin siveltimenvedoin kuvattuja ruohotupsuja sekä runsaasti vapaalla kädellä maalattuja kukkia. Näistä voidaan identifioida ainakin narsissit, tulppaanit, ruusut, vuokot ja kielot. Kukkat ovat pääosin valkoisia, joukossa muutamia sinisiä, punaisia tai keltaisia kukkia. Aaltomaisin viivojen kumpuilevaksi kuvattu maasto on maalattu kullankeltaisella, ruskealla ja tummanvihreällä selvästi toisistaan poikkeaviksi vyöhykkeiksi. Suurten puiden rungot ovat ruskeita tai harmaanvihertäviä, ja niiden vasen puoli on varjostettu poikittaisin siveltimenvedoin joko ruskealla tai vihreällä. Puiden lehdet on maalattu tummanvihreällä, ja hedelmät kullankeltaisella, ruskealla ja punaisella. Talot ovat vaaleita tai keltaruskeita punaisin katoihin. Puutarhurilla on musta hattu ja kengät, valkoiset sukat, vaalea tai kirkaansininen takki sekä vaaleat, siniset tai ruskeat polvihousut. Eläimet on maalattu pääosin ruskealla, apina kuitenkin keltaisella. Kaikki rajaukset ja yksityiskohdat on tehty joko ruskealla tai käytetyn paikallisvärin tummemmalla sävyllä. Horisonttilinjan yläpuolella oleva

¹ Topelius 1915, 160.

² Sama.

³ Riitta Pylkkäsen kirje Hans Aminoffille 5.10.1967. Ruovesi. MVTOP.

tausta samoin kuin kehysten ulkopuolelle jäävä tapetin reunus ovat sinertävänharmaita. Rokokookehykset on maalattu tumman- ja vaaleansinisellä ja valkoisella. Vaikka väritys on etualan maiseman ja puiden lehvästöjen osalta tumma, on yleisvaikutelma kuitenkin sinertävän taustan ja kehyksissä ja yksityiskohdissa käytettyjen kirkkaiden värien ansiosta rokokootyylin mukaisesti heleähkö ja valoisa.

Pannoo *Aadam ja Eeva* on maalattu öljyväreillä. Sommitelma on kiinteämpi ja väritys yhtenäisempi kuin suurissa kangastapeteissa. Etualan maasto on maalattu pääosin ruskealla, ja talot ovat vaaleanruskeita. Taustalla oleva maisema on vihreä muuttuen horisonttiin mentäessä yhä sinisemmäksi; myös kaukana olevat taloryhmät ja taivas on maalattu läpikuultavalla sinisellä. Kehykset on maalattu ruskealla ja varjostettu siten, että illusorinen vaikutelma on melko hyvä. Seurasaaresta Kansallismuseon kokoelmiin siirrettäessä maalaus oli jo pingotettuna kiilakehyksiin, ja sen taustalle oli kiinnitetty kapea, maalauksen oikeaan reunaan kuuluva kaistale.¹ Irrallinen osa on tehty kehystettyä maalausta jonkin verran paksummalle kankaalle², ja sen vasemmassa reunassa olevassa maalaamattomassa päärmeessä on pystysuora rivi naulanreikiä. Nämä seikat osoittavat, että kaistale on varsinaisen maalauksen jatkos. *Aadam ja Eeva* lieneekin ollut maalarilla valmiina jo hänen aloittaessaan Pekkala-tapettien maalauksen, mutta teosta piti jatkaa toisesta sivusta jonkin verran, jotta se olisi sopinut paikalleen oven päälle. Kaistaleeseen käytettiin samaa paksua kangasta kuin suuriin tapetteihin, ja kuten näissä, kankaan saumakohta jäi lähes näkymättömiin maalauksen valmistuttua.³ (Kuva 177) Kehys ja ilmeisesti myös maalauksen alareunaan tummansinivihreällä tehty marmorointi on siten maalattu vasta Pekkalassa.⁴ Maalauksen pingottaminen kiilakehyksiin on tapahtunut mitä todennäköisimmin vasta Seurasaaresta, jolloin myös irrallinen kaistale olisi ollut käytännöllisintä säilyttää maalauksen takana.

Pannoon alaosan sinivihreää marmorointia käytettiin todennäköisesti myös muualla huoneen sisustuksessa. Rokokoon sisustustyylin perusteella on syytä olettaa, että *Paratiisi-*kamarissakin oli jalkalistoista tapettien alareunaan ulottuva rintapaneeli, joka saattoi kokonaisuudessaan tai ainakin mahdollisten peiliensä osalta toistaa pannoon alareunan koristemaalausta. (vrt. Kuva 178) Kahden suuren tapetin yläreunassa on säilynyt sinisellä

¹ KM 66060:14.

² Ehrnrooth 1973, 108.

³ Suurten tapettien pohjakankaat on koottu n. 75 cm leveistä kangaskaistaleista. Kankaat kiinnitettiin toisiinsa ja seinäpintaan naulaamalla aina kahden kaistaleen toinen pitkä sivu yhteen oikeat puolet vastakkain. Oikeinpäin käännettäessä päällimmäisen kaistaleen reuna taitettiin teräväksi naulankantojen alle kiristetyn langan avulla. Heikkinen 1989, 61.

⁴ Kaistaleen alareunassa ei ole näkyvillä selvää marmorointikuviota. Kappale on kuitenkin hyvin huonokuntoinen, ja sen reunoilla oleva pohjustus on sama kuin suuren kappaleen reunoissa. Vrt. Ehrnrooth 1973, 108.

koristeltu paperireunus tai sen osia.¹ Vaikka reunanauhoja käytettiin jo 1700-luvulla, oli suurten kangastapettien yhteydessä kuitenkin yleisenä käytäntönä piilottaa yläreuna esim. kattolistoitukseen alle.² Koska Pekkälässä tapettien yläreuna oli todennäköisesti huoliteltu maalatulla paperifriisillä(15), eivät reunanauhat olleet välttämättä alkuperäisiä.³

AnnaBrita Ehrnrooth on osoittanut, että suurten tapettien puutarhuri- ja eläinaiheet perustuvat Nürnbergissä ja Nördlingenissä 1500-luvun alkupuolella toimineen kaivertajan Hans Schäufeleinin (s. 1483) puupiirroksiin. (Kuva 179) Piirroksat julkaistiin tiittävästi v. 1534 Baselissa, ja niitä käytettiin erilaisten kirjojen kuvituksena aina 1700-luvulle saakka. Näistä ainakin Adam Loniceruksen Ulmissa v. 1678 julkaisema *Kreuterbuch* tunnetaan myös Suomesta.⁴ Schäufeleinin piirrosten ja Pekkala-tapettien vertailu osoittaa, että maalari sovelsi mallikuvia melko tarkasti ja toisti figuuriaiheiden ohella piirrosten taustalla esitetyistä aiheista ainakin rakennelmat, kukkaruukut ja osan puista. Tarkka mallikuvan seuraaminen koskee myös *Aadam ja Eeva*-maalausta, joka perustuu hampurilaisen Jacob Moresin (n. 1550-1620) 1500-luvun lopulla valmistuneeseen puupiirrokseseen. (Kuva 180) Moresin puupiirrossarjaa käytettiin mm. vv. 1617-18 ilmestyneen ruotsalaisen Raamatun ja ensimmäisen suomenkielisen kokoraamatun, ns. *Biblia Fennican* (1642) kuvituksena.⁵

Pekkala-tapetteja analysoidessaan AnnaBrita Ehrnrooth toteaa, ettei tapettien ja Thomas Kiempen muun tuotannon väliseen tyyllillisten ja teknisten piirteiden vertailuun ole mahdollisuutta sen vuoksi, että tapetit poikkeavat luonteeltaan täysin kirkollisista maalaustehtävistä.⁶ Kirkkomaalareiden käyttämä kuvavalikoima oli kuitenkin tunnetusti melko suppea sekä mallikuviltaan että toteutettujen kuva-aiheidensa osalta. Vaikka Pekkala-tapettien kuva-aiheet eivät sellaisinaan olisi sopineetkaan kirkkomaalauksiin, on niissä yksittäisiä kuva-aihelmia – koristeaiheita sekä arkkitehtonisia ja maisemakuvaukseen liittyviä elementtejä – , joita maalari olisi voinut käyttää myös kirkollisissa maalaustehtävissään. Koska Kiempeltä tunnetaan suhteellisen paljon maalaustöitä, olettaisi siten Pekkala-tapettien ja kirkkomaalausten väliltä löytyvän ainakin joitakin selvästi yhteneviä kuva-aihelmia.

Kiempen tuotannon tarkastelu osoittaa kuitenkin, että yhtäläisyyksiä on vaikea löytää.

¹ KM 66060:4 ja 8.

² Heikkinen 1989, 61.

³ Reunanauhoja käytettiin yleisesti vielä 1900-luvun puolivälissä. Heikkinen 1989, 62.

⁴ Ehrnrooth 1973, 102.

⁵ Havu 1994, 130. Moresin puupiirroksia käytettiin vielä 1700-luvullakin mm. 1737 ja 1777 ilmestyneissä kuvapostilloissa (*Figur-Bibel*). Hanka 1997, 117; Mähönen 1975, 183.

⁶ Ehrnrooth 1973, 110.

Esim. ainoat tiedossa oleva Kiempen maalaukset, joissa on kuvattu puita, ovat Alavieskan kirkon alttariseinällä olleet *Kristus Getsemanessa* ja *Vaskikäärme* (n. 1795). (Kuva 181) Kristuksen vasemmalla puolen olevat palmut poikkeavat kuitenkin selvästi Pekkala-tapettien palmuista: Alavieskan puissa lehdet lähtevät lähes symmetrisen pareittain rungon molemmilta puolin, kun sen sijaan Pekkalan maalauksissa) palmunlehvät erkanevat kimppumaisesti melko lyhyiden puunrunkojen latvoista. (Kuvat 171, 176) Alavieskan maalausten taustalla on lisäksi lehtipuiden oksia ja latvuksia sekä kapean kartiomaisia, ilmeisesti muotoonleikattuja havupuita. Yhtäläisyydet näiden ja Pekkala-tapettien puiden välillä jäävät kuitenkin melko yleiselle tasolle. Tämän lisäksi on huomioitava, ettei puilla ole Alavieskan maalauksissa varsinaista funktionaalista merkitystä: *Getsemanessakin* vasemmasta ylänurkasta pilkottava latvus jää liian vaatimattomaksi, jotta se pystyisi tasapainottamaan sommitelman. Alavieskan maalauksissa on myös arkkitehtonisia elementtejä, joita esiintyy Kiempen töissä puita ja muita varsinaisesti luontoon liittyviä aiheita useammin. Kiempe kuvasi kuitenkin yleensä pilastereita, kaaria tai muita selvästi klassiseen arkkitehtuuriin johdettavia rakennusten osia. Alttaritauluissa on myös Jerusalemin kaupunkiin viitaten kokonaisia rakennuksia, mutta varsinaisia yhtäläisyyksiä Pekkala-tapetteihin ei näissäkään ole. (Kuva 182) Ainoat selvät vastineet Kiempen kirkkomaalauksista löytyvät *Aadamin ja Eevan* etualan katkenneille puunrungoille ja suurten tapettien ruohotupsuille. (Kuva 183) Molemmat aiheet ovat kuitenkin hyvin yleisiä, ja löytyvät myös Johan Tilénin tuotannosta. Paras vertailukohta Pekkala-tapeteille olisi luonnollisesti Kiempen 1790-luvulla Virtain Patalan talon vierastupaan (myöh. Humppaan torppa) tekemät seinämaalaukset. Valitettavasti maalauksista säilyneet kirjalliset kuvaukset ja valokuvat ovat niin epätarkkoja, ettei luotettavaan vertailuun ole mahdollisuutta.¹ (Kuva 184)

Yksittäisten kuva-aihelmien vertailun ohella suuntaa-antavana voi pitää myös maalaustyylin ja -tekniikan tarkastelua. Varsinkaan käsityöläismaalareiden osalta ei voi olettaa, että he olisivat pystyneet muuttamaan maalaustyyliään kulloisenkin toimeksiannon mukaan. Päinvastoin esim. huonoon anatomian tuntemukseen ja puutteelliseen perspektiivikäsitykseen liittyvät maneerit näyttävät seuranneen ainakin Kiempeä ja Tiléniä kautta heidän tuotantonsa, jolloin myös nämä piirteet voivat olla erittäin paljastavia

¹ Tuuheista puista ja pensaista koostuneet maisemakuvat ja näiden välillä vuorotelleet köynnöskasvit vaikuttavat jonkin verran erilaisilta kuin Pekkala-tapetit. Valokuvan perusteella ainakin verkkomaisesti kuvioidut siemenkodat/hedelmät puuttuvat Pekkalan maalauksista, ja suuri viiniköynnöksen lehti ja sen vieressä oleva rypäleterttu näyttävät toteutukseltaan huomattavasti suuripiirteisemmiltä kuin Pekkalan pikkutarkat ja herkät köynnökset. Patalan maalaukset oli kuitenkin tehty suoraan hirsipinnalle todennäköisesti liimavärein, joten vertailu ei tämänkään suhteen ole luotettava. *Inventaario Humppaan torpasta 1892*. Virrat. MVTOP; Cederhvarf 1899, 51; Ehrnrooth 1973, 111-112.

maalareiden töitä vertailtaessa. Tästäkin näkökulmasta katsoen ero Kiempen tunnettujen kirkkomaalausten ja Pekkala-tapettien välillä on huomattava. Varsinkin tapettien henkilökuvaus poikkeaa selvästi Kiempen fysionomialtaan melko rotevista ja maalaustekniikan puutteista huolimatta vakuuttavan lihallsista figuureista.

Johan Tilénin tuotannon ja Pekkala-tapettien välinen vertailu osoittautuu sen sijaan huomattavasti hedelmällisemmäksi. Yhtäläisyydet ovat erityisen selviä pannoomaalauksessa *Aadam ja Eeva*, joka sellaisenaan sopisi myös kirkkoon sijoitettavaksi taulumaalaukseksi. Taustan vehreä maisema lehtipuineen, pensaineen ja rakennuksineen sekä etuala risuineen ja kantoineen ovat samanlaisia kuin Rasion lehterikaiteiden ja saarnatuolin figuurimaalauksissa. (Vrt. esim. **Kuvat 10, 24, 26, 28, 30, 31**) Omenapuun risteävät oksat, tarkasti vaalein siveltimenvedoin esiintuotu puunrungon pinta ja huolella maalatut lehvästöt muistuttavat myös Rasion maalauksissa esiintyviä, sommitelmallisesti onnistuneita puunoksia ja latvuksia. (Esim. **Kuvat 24, 28**) Yhtäläisyydet ulottuvat myös pieniin, maalausteknisiin yksityiskohtiin: Aadamin vasemmalla puolella olevasta metsiköstä pilkottavat, parilla tummanruskealla siveltimenvedolla kuvatut puunrungot löytyvät myös Rasion *Sakarjan* taustalta, ja omenapuun rungon pinta on esim. *Andreaksen* ja *Danielin* kuvissa olevien puunrunkojen tapaan tuotu esiin vaalein, kaarevin siveltimenvedoin. (**Kuvat 10, 26, 30**) Myös maisemakuvauksessa käytetyt värit etualan ruskeasta taustan läpikuultavan sinertävään vastaavat Rasion lehterikaidemaalauksen väriaisteikkaa. *Aadamin ja Eevan* horisontissa olevat rakennukset muistuttavat puolestaan Rasion *Miikan*, *Jeremiaan* ja *Sakarjan* taustalla olevia rakennelmia, ja sivuilla olevat tasakatkoiset kivitalot ovat yksinkertaistettuja versioita *Natanin* taustalla olevasta renessanssipalatsista. (**Kuvat 28, 31, 33**) Keuruun lehterikaiteen kuvasarjat ovat toteutukseltaan Rasion maalauksia yksinkertaisempia, ja ainakin osittain ilmeisesti Tilénin apulaisten tekemiä. Näissäkin kuitenkin yleinen värien käsittely ja maisemasommittelu mataline horisontteineen, puineen ja pienine rakennuksineen vastaavat Pekkalan *Aadamia ja Eevaa*. (Vrt. esim. **Kuvat 120, 125**)

Sekä pannoossa että Rasion maalauksissa on kyse maalarista, jonka kohtuullisen hyvätasoinen maisemakuvaus on jonkin verran epäsuhtainen henkilökuvausten kömpelyyden kanssa. Pannoon figuureissa kiinnittävät huomiota ennen kaikkea käsien ja jalkaterien pienuus, raajojen mittasuhteiden vääristyminen ja eripituisuus sekä Aadamin osalta myös hänen oikean käsivartensa ja lonkkansa epäfysiologinen asento. Nämä ovat kaikki Tilénille tyypillisiä, huonosta anatomian tuntemuksesta ja piirustus- ja lyhennystekniikan puutteista johtuvia heikkouksia. (Vrt. esim. **Kuvat 33, 132**) Aadamin täysprofiilista kuvatuille kasvoille

löytyy myös selvä vastine Keuruun saarnatuolin *Johanneksessa* (Kuva 114): matala otsa, lähes olematon takaraivo, ohimon ja posken leveys, liian matalalla oleva korva, voimakas leuka ja isokokoinen nenä sekä suuri, mantelinmuotoinen silmä on tehty samalla tavalla. Vastaavat piirteet tulevat esiin myös muissa Tilénin sivukuvissa Raision kuvasarjoista alttaritaulujen Johanneksen hahmoihin. (Vrt. esim. Kuvat 12, 91, 104) Eevan leveät poskipäät ja otsa, kapea leuka, suuret tummat silmät ja kahdella, kulmakarvat ja nenän yhdistävällä viivalla hahmoteltu suora nenänvarsi muistuttavat esim. Raision *Matteuksen* enkeliä ja Keuruun lehterikaiteen Eevaa. (Kuvat 13, 117)

Tilénin kädenjälki on nähtävillä myös suurissa tapeteissa, vaikka yhtäläisyydet kirkkomaalauksiin eivät olekaan niin ilmeisiä kuin *Aadamissa ja Eevassa*. Etualan maiseman aaltoilevin viivoin aikaansaatu polveilu tunnetaan useiden kirkkomaalareiden, mm. Kiempen tuotannosta. (Kuva 183) Tilénille tyypillisenä piirteenä voidaan kuitenkin erottaa osittain jyrkkä jako tummiin ja vaaleisiin, eri väreillä kuvattuihin alueisiin, jotka eivät läheskään aina näytä liittyvän johdonmukaisesti valon ja varjon vaihteluihin. (esim. Kuvat 10, 28, 32, 126) Raision ja Keuruun lehterikaiteista ja saarnatuoleista löytyvät myös vastineet tapettien punakattoisille ja monikerroksisille taloille. Talot, joiden päädyssä on ovi sekä kaksi suorakaiteen muotoista ja/tai yksi pyöreä ikkuna (Kuvat 163-165) toistuvat Raision ja Keuruun maalauksissa (esim. Kuvat 10, 12, 126). Kahden tai kolmen kukan asetelmina tapettien nurkkiin, ruohokentälle tai ruukuissa kuvatut kukat muistuttavat Keuruun holvien rocaille-sarjan ja alttarikaiteen peilien kukkamaalauksia. (Vrt. esim. Kuvat 167, 170, 130, 131, 145)

Myös tapettien hintelät, pienikätiset ja -jalkaiset henkilöahmot sopivat Tilénin maalaustyyliin. Tilénin figuurimaalauksista tutut heikkoudet tulevat esille erityisen selvästi verrattaessa tapeteissa esiintyviä puutarhureita ja eläimiä näiden maalaamisessa käytettyihin mallikuviiin. (Kuvat 166, 168, 169, 171, 173, 179) Mittasuhteet ovat säännönmukaisesti muuttuneet siten, että keskivartalo on pidentynyt ja raajat lyhentyneet. Samalla yksinkertaistenkin asentojen kuvaus on tuottanut vaikeuksia siten, että figuurit ovat suoristuneet ja jäykistyneet, ja erityisesti raajojen liikkeistä on tullut epämukavan ja luonnottoman näköisiä. Tapeteista kokonaisuudessaan henkivä, mittasuhteiden heittelystä, pikkutarkasta kuvauksesta ja valon suunnan epäjohdonmukaisuuksista johtuva epätarkoituksellinen naivistisuus on verrannollinen Tilénin kirkkomaalauksista saatavaan yleiskuvaan.

Tapettien maalatuille rokokookehyksille löytyy vertailuaineistoa Tilénin tuotannosta. Kehykset olivat yleisiä aikakauden tapettimaalauksissa¹, ja maalattuja, kaarevin listoin ja rocaille-ornamentein koristeltuja kehyksiä käyttivät töissään myös monet kirkkomaalarit, mm.

Mikael Toppelius ja Emanuel Granberg. (Kuvat 188, 189) Thomas Kiempen tuotannosta ei kuitenkaan tunneta Pekkala-tapetteja vastaavia rokokookehystyksiä: Kiempen maalaukset on usein rajattu suorin, arkkitehtonisia elementtejä kuvaavin tai marmoroiduin kehyksin, ja maalatuissa alttarilaitteissakin koristeaiheet ovat muotokieleltään Pekkala-tapettien kehyksiä selväpiirteisempiä ja raskaampia.² (Kuvat 181, 185, 186) Keuruun vanhan kirkon holvien ja alttarikaiteiden sekä Nurmon kirkon saarnatuolin maalaukset osoittavat sen sijaan, että rokokoon koristeaiheet kuuluivat Tilénin repertoariin, ja hän pystyi käyttämään niitä soveltavasti maalauskohteen vaatimusten mukaan. (esim. Kuvat 127, 128, 145, 148) Tapeteissa kehysten maalaustyyli vastaa pitkälti Keuruun ja Nurmon maalauksia: kuviot on rajattu vain osittain ohuilla tummilla viivoilla, ja valokohdat on korostettu valkoisin siveltimenvedoin. Vaikka lopputulos on esim. Emanuel Granbergin rokokookoristeisiin verrattuna kömpelömpi, on yleisvaikutelma tästä huolimatta koristeellinen ja elävä.

Pekkala-tapettien analysointi paljastaa, että rajoituksen tapettien toteutukselle on muodostanut ennen kaikkea maalarin teknisten taitojen heikkous, ei hänen paneutumisensa asiaan tai kokemuksensa tapettien maalauksesta. Maalausten yksityiskohdat, esim. suurten puiden lehdet ja hedelmät, rakennukset, viiniköynnökset ja vapaalla kädellä piirrettyjen kukkien terälehdet on kuvattu huolellisesti ja tarkasti. Rokokookehysten kankaasta toiseen toistuva säännönmukaisuus todistaa siitä, että maalarilla oli kokemusta vastaavien kehysten maalaamisesta ja sablonojen käytöstä. Myös tapettien yleinen sommitelma kertoo maalarin harjaantuneisuudesta: suurten puiden latvat ja horisontti ovat suunnilleen yhtä kaukana (n. ¼) ylä- ja alareunasta, ja puiden molemmille puolille on sijoitettu näitä noin puolet pienempi puu, talo tai figuuri. Horisontissa on vielä korkeudeltaan hedelmäpuiden neljäsosaa vastaavia elementtejä. Perussommitelmaan on lisätty enemmän ja vähemmän onnistuneesti puutarhuri- ja eläinaiheet, jotka ovat – kuten edellä on käsitelty – todennäköisesti peräisin jonkin saatavilla olleen kasvitieteellisen teoksen kuvituksesta. Ne tapeteista, kuten tapetti nro 5, joissa on vain vähän Schäufeleinin piirustuksiin perustuvia aiheita, viittaavat siihen, että maalausten varsinaiset esikuvat ovat todennäköisesti rokokoota edeltävissä, barokin symmetrisissä maalauksissa. (Kuva 167)

Perusaiheeltaan ja -sommitelmaltaan Pekkala-tapeteissa on yhtymäkohtia Rauman

¹ Bäcksbäcka 1989, 249-251.

² Virtain Patalan talon seinämaalausten kehyksistä ei ole tarkkaa tietoa. Koska inventaariossa mainitaan ainoastaan kuva-aiheita toisistaan erottavat *siniharmaalla maalatut kehykset*, on syytä olettaa, etteivät kyseessä olleet ainakaan rokokoo-ornamentein koristellut kehykset. **Kuvan 184** vasemmassa reunassa näkyvät kaksi

museossa säilytettävään kangastapettien sarjaan, joka on todennäköisesti peräisin kaupungin keskustassa sijaitsevasta ns. Maalarin talosta.¹ (Kuva 187) Tapeteissa toistuvien suurten hedelmäpuiden ja nurmikentälle ripoteltujen kukkasten, mm. tulppaanien perusteella maalausten on oletettu Pekkala-tapettien tavoin perustuvan Schäufeleinin kuvittamaan Kreuterbuchiin tai vastaavaan teokseen.² Tumman värityksensä perusteella mahdollisesti 1700-luvun keskivaiheilla syntyneiden tapettien tekijä on hyvinkin voinut olla kotimainen, mahdollisesti Turussa toiminut käsityöläismaalari. Rauman ja Pekkalan tapettien yhtäläisyydet viittaavat siihen, että tapettien taustalla on ainakin yhteinen perusmalli, ja että Pekkalan maalari oli todennäköisesti nähnyt ja ollut itsekin tekemässä vastaavanlaisia maalauksia. Kuva harjaantuneesta tapettimaalarista sopii huomattavasti paremmin Johan Tiléniin kuin Thomas Kiempeen siitäkkin huolimatta, ettei pitäviä todisteita Tiléninkään tapettimaalauksista voida osoittaa. Tilénin oppi-isän, Matias Björkgrenin on kuitenkin tunnettujen kirkkomaalausten vähäisyyden perusteella täytynyt keskittyä pääasiassa maallisiin työtehtäviin, esim. tapettimaalauksiin. Myös Tilénin kirkkomaalaustensa maisemataustoissa osoittama taito on selitettävissä Björkgrenin apulaisena saadulla kokemuksella.

Rokokootapettien yleisiä kuva-aiheita olivat idylliset puistomaisemat, joihin voitiin sijoitella huviretkellä olevia pariskuntia, metsästysaiheita tai paimenia lampaineen.¹ (Kuva 178) Pekkala-tapettien harvinainen puutarhuri-aihe saattaa kertoa esim. valistusajan luontokäsitykseen ja maalausten tilaajan maailmankatsomukseen liittyvästä merkityksestä. Kyseessä on voinut olla myös maalarin ja/tai tilaajan halu ajanmukaistaa perusmallina olleet metsänäkymät lisäämällä niihin käytettävissä olleiden ja aihepiiriin sopivien mallikuvien mukaisia figuureja. Taloista ja puutarhureista huolimatta suuret kankaat saattoivat kuvata Eedenin puutarhaa; aikaisemmin maalatun pannoon, *Aadamin ja Eevan* sovittaminen kamarin sisustukseen kertonee aiheen merkityksestä kuvaohjelman kannalta. Pitäytyminen perustaltaan vanhoihin malleihin, niiden kohtuullinen ajanmukaistaminen värityksen ja koristeaiheiden avulla sekä harvinaisten kuva-aiheiden käyttö ja yhdistäminen vaikeasti määritettäviksi kuvaohjelmiksi ovat piirteitä, jotka tulevat mielenkiintoisella tavalla esiin myös Johan Tilénin kirkollisessa maalaustuotannossa. Yhteenvetona Pekkala-tapettien maalaustyylin ja -tekniikan sekä aihevalikoiman tarkastelusta onkin todettava, että maalaukset

vierekkäistä pystysuoraa viivaa viittaavat siihen, että kehykset olivat hyvin yksinkertaiset. *Inventaario Humppaan torpasta 1892*. Virrat. MVTOP; Cederhvarf 1899, 51.

¹ Esineluettelo. Rauman museo. Tapetit ovat tulleet museon kokoelmiin todennäköisesti 1800-luvun lopulla. Liimamaaleilla tehtyjen maalausten pohjana olevaa kangasta lienee alunperin käytetty purjeina. Tapettien tekijä ja syntyaika eivät ole tiedossa. – Tapetit ovat esillä Rauman Vanhalla raatihuoneella. Museonjohtaja Marja Niemen suullinen tiedonanto 7.3.2000.

² Esineluettelo. Rauman museo.

sopivat hyvin Johan Tilénin tuotannosta saatuun kuvaan. Sen sijaan yhtäläisyyksiä Thomas Kiempen maalaustyylin ja hänen tuotantonsa erityispiirteiden kanssa on vaikea osoittaa.

Pekkala-tapettien attribuointi on perustunut kartanon omistaneen Aminoff-suvun piirissä kulkeneeseen perimätietoon. Tämän mukaan tapetit maalasi *en från Dalarna under 1800-talets första decennium invandrad kyrkmålare, Tomas Kiempe*². Toisaalla mainitaan lisäksi, että sama maalari oli ehkä tehnyt myös ... *i Ruovesi kyrka ... en numera försvunnen altartavla*³. AnnaBrita Ehrnroothin mukaan maalaukset on ajoitettava jo 1790-luvulle⁴, ja Taalainmaa on voitu yhdistää tarinaan vasta myöhemmin⁵. Ruoveden kirkon alttaritaulua koskien hän huomauttaa, että kirkon entisistä alttaritauluista tunnetaan ainoastaan Johan Tilénin tekemä maalaus, joka poikkeaa tyyllillisesti selvästi Kiempen maalaustöistä.⁶ Perimätiedon varsinaista ydintä eli Kiempen liittämistä tapettien yhteyteen ei Ehrnroothin mukaan ole kuitenkaan ollut syytä epäillä; päinvastoin tradition uskottavuutta vahvistaa Kiempen nimen säilyminen oikeassa muodossaan perimätiedon yhteydessä.⁷ Lisäksi Kiempellä oli 1790-luvulla tilaisuus Pekkala-tapettien maalaamiseen, sillä hänen tiedetään liikkuneen Ruoveden seudulla ja tehneen mm. v. 1796 silloisen Virtain kappelikirkon laajat sisämaalaustyöt.⁸ Yhteys Pekkalan kartanoon on helposti osoitettavissa: Pekkalan silloisen omistajan, vänrikki Petter Austrellin käly, Anna Fredrika von Kothen oli naimisissa Virtain kappalaisen kanssa.⁹ Koska Kiempe maalasi Ruovedellä todennäköisesti myös majuri Otto Joachim Brusinin ja tämän puolison Maria Nordströmin muotokuvat, näyttäisi Kiempellä olleen muitakin yhteyksiä paikkakunnan säätyläisiin.¹⁰ AnnaBrita Ehrnroothin mukaan Pekkala-tapeteissa ei olekaan mitään, mikä puhuisi perimätietoa vastaan.¹¹

Perimätiedon todistusarvo voidaan kuitenkin osoittaa heikoksi, sillä tradition luotettavuuden vahvistamiseksi esitetyt argumentit käyvät todisteiksi myös siinä tapauksessa, että pyritään selvittämään, kuinka Kiempen nimi olisi voinut aiheettomasti liittyä Pekkala-

¹ Bäcksbacka 1989, 249-251.

² Aminoff 1929, 68.

³ Topelius 1915, 160.

⁴ Ehrnrooth 1973, 19.

⁵ Ehrnrooth 1973, 101. Taalainmaan liittäminen perimätietoon olisi Ehrnroothin mukaan voinut tapahtua yksinkertaisesti siksi, että alueella harjoitettu maalaustaide tunnettiin Ruotsin muiden maakuntien kansanomaista maalaustaidetta paremmin. Taalainmaa olisi saattanut viitata myös Hälsinglandiin, jolla oli Taalainmaan tavoin läheiset yhteydet Länsipohjaan ja Suomen Pohjanmaalle l. niille alueille, jossa Kiempen tiedetään liikkuneen.

⁶ Ehrnrooth 1973, 111.

⁷ Ehrnrooth 1973, 110.

⁸ Ehrnrooth 1973, 55-67.

⁹ Ehrnrooth 1973, 110.

¹⁰ Ehrnrooth 1973, 119-125. Muotokuvat on maalattu n. v. 1793. Ehrnrooth 1973, 125.

¹¹ Ehrnrooth 1973,

tapettien yhteyteen. Ruoveden kirkon alttaritaulun tekijään viittava perimätiedon osahan yhdistää tapetit nimenomaan Johan Tiléniin. Tilénin Ruoveden kirkkoon vv. 1780-81 tekemissä maalaustöissä ei ilmeisesti ollut signeerausta. Maalarin nimi lieneekin unohtunut jo kauan ennen 1860-70-lukuja, jolloin maalaukset poistettiin kirkosta.¹ Kirkon vanhan alttaritaulun tekijä ei siten ollut enää tiedossa 1900-luvun alussa. Kuten alttaritaulua koskevasta siteerauksesta ilmenee, ainakaan Pekkalassa ei enää muistettu edes sitä, että alttaritaulu oli myyty vajaa 40 vuotta aikaisemmin Juupajoen saarnahuoneelle. Vuosisadan vaihteen kulttuuri- ja taidehistoriallisissa kirjoituksissa Tilén mainitaan muutaman kerran, mutta tällöinkään häntä ei osattu vielä yhdistää Ruoveden kirkon maalauksiin.² Itse asiassa Tilénin *löysi* tässä mielessä vasta v. 1928 kotiseutututkimuksen harrastaja Ahto Luutonen etsiessään aineistoa kotikirkkonsa 150-vuotisjuhlallisuuksia varten kirjoittamiinsa artikkeleihin.³ Thomas Kiempe herätti sen sijaan mielenkiintoa jo 1800-luvun loppupuolella. Kiempe osattiin myös yhdistää paikkakuntaan: jo tällöin hänen tiedettiin maalanneen Virtain kirkossa, minkä lisäksi alueelta tunnettiin myös Patalan talon vierastupaa koristaneet seinämaalaukset.⁴ Maalarin nimi ei myöskään päässyt Tilénin tavoin täysin unohtumaan Ruoveden seudulla eläneissä tarinoissa. Tähän lienee vaikuttanut Kiempen värikkään persoonallisuuden ohella myös se, että maalarin signeeraus oli luettavissa Virtain kirkon seinällä aina vuoteen 1884 saakka.⁵ Kiempen nimen säilymistä oikeassa muodossaan ei siten voi pitää todisteena Pekkala-tapetteihin liittyneen perimätiedon luotettavuudesta. Maalarin nimi olisi voinut tarttua perimätietoon usealta taholta, mm. Virtain kirkosta sukulaisvierailujen aikana.

Lisäksi on syytä ainakin epäillä, että Kiempen nimen liittäminen Pekkala-tapetteihin saattoi itse asiassa tapahtua kartanon ja siellä eläneen perimätiedon ulkopuolelta. Kiempen Ruoveden seudulla tekemät maalaukset olivat jo 1880-luvun alusta lähtien useiden taide- ja kulttuurihistoriallisesti valveutuneiden henkilöiden mielenkiinnon kohteena. Alkusysäyksen Kiempen maalausten tutkimiselle olivat antaneet lääninarkkitehti Theodor Granstedtin käynti Virroilla ja hänen senaatin hyväksyttäväksi v. 1879 lähettämänsä kirkon korjaussuunnitelma.⁶

¹ Ruoveden kirkon maalauksista ja niiden kohtalosta sekä viitteet, kts. Teosluettelo. Mikäli sisämaalaukset ei alttaritaulun tavoin jäänyt viimeistelemättä on todennäköistä, että Tilén signeerasi työnsä. Koska kirkon saarnatuolissa ei tiettävästi ole ollut ovia, ilmeinen paikka nimikirjoitukselle olisi ollut lehterikaide. Tämä hävitettiin jo 1860-luvun alussa, joten signeerauksen olemassaolokaan ei muuta käsiteltyä tilannetta.

² J.R.R. Aspelinin kirjoituksista mm. Aspelin 1884, 175; Aspelin 1906, 12. Aspelin tunsi Tilénin maalaustöitä Raision, Maarian, Maskun, Taivassalon ja Keuruun kirkoista vv. 1776-85.

³ Luutonen 1928, 8; Luutonen & Koivisto 1928, 11-12.

⁴ Aspelin 1898, 12-14; Cederhvarf 1899, 51. Patalan seinämaalaukset olivat osittain näkyvissä vielä v. 1927. Ehrnrooth 1973, 111.

⁵ Aspelin 1898, 13; Ehrnrooth 1973, 19-20.

⁶ Hokkanen 1979, 258.

Seuraavana kesänä kirkossa vierailivat mm. taidemaalari ja professori August Malmström ja tohtori O. Rancken, jotka kertoivat näkemästään Suomen Muinaismuistoyhdistykselle vedoten Kiempen maalausten säilyttämisen puolesta.¹ J. R. R. Aspelinin artikkelista on pääteltävissä, että samoihin aikoihin tulivat julkisuuteen myös Patalan talon seinämaalaukset ja Pekkalan kartanon tapetit:

*Patalan talossa, jossa Kiempe asui Virtailla olleessaan, hän maalasi vierastuvan seinälle päiden kuvia, jotka ainakin vielä 1883 olivat nähtävinä. Niin ikään oli silloin eräässä huoneessa Pekkalassa Ruovedellä Kiempen tekemiä seinämaalauksia. Ovatko siellä vieläkin, sitä emme tiedä.*²

Käytössä olleiden tietojen perusteella Kiempe oli ainoa alueella liikkunut maalari, joten asiantuntijat ovat kaikesta päätellen olleet melko varmoja hänen osuudestaan tapettien syntymiseen. Aspelinin tavoin Guy Topeliuksen *Veckans Krönika*-aikakauslehteä varten v. 1915 laatimassa artikkelissa asia ilmoitetaankin vallitsevana tietona ilman epäilyksiä tai selityksiä attribuoinnin perusteista:

*Nu komma vi slutligen till frågan – hvem har målat tapeterna? Det var en svensk bondemålare, som fattig och ouppskattad drog omkring i Finland mellan åren 1794-1802. Hans namn var Thomas Kiempe. Hans första arbete här i landet är en altartafla i Soini sockens kyrka signerad 1794. I Wirdois kyrka urförde han religiösa målningar år 1796. Också i Ruovesi kyrka säges en numera försvunnen altartafla varit af hans hand. Måhända målades den likasom Pekkala-tapeterna omkring 1800.*³

Topeliuksen artikkeli kertoo Seurasaaaren perustajan, professori Axel O. Heikelin vierailusta Pekkalassa. Artikkelissa ei ole lähdeviitteitä, mutta on ilmeistä, että Topelius toistaa Heikelin ja maanviljelysneuvos Aminoffin *Heikelille* kertomia asioita. Kirjoituksesta ei kuitenkaan mitenkään käy ilmi, mikä on Heikelin ja mikä Aminoffin lausumaa. Ainoa perimätietoon viittaava kohta koskee Ruoveden kirkon alttaritaulun tekijää, mutta tämänkään osalta ei selviä, onko kyseessä Pekkalasta saatu tieto vai esim. jonkun asiantuntijan esittämä oletus kadonneeksi luullun maalauksen tekijästä.

Pekkalan kartanossa kerrotun perimätiedon merkitystä tapettien varhaisimman, 1880-

¹ Aspelin 1898, 13. Malmström oli keräämässä aiheita Vänrikki Stoolin tarinoiden kuvitusta varten, joten on aiheellista olettaa, että hän ja Rancken viettivät jonkin aikaa myös Ruovedellä ja Kurussa Runebergin ja vänrikki Stoolin esikuvan jalanjälkiä seuraten. Pekkalan kartano sijaitsee Ruovedeltä Kuruun johtavan vesireitin varrella.

² Aspelin 1998, 13. Aspelinin käyttämä lähde ei ole tiedossa; mahdollisesti hän perusti selostuksensa em. professori Malmströmin ja tohtori Ranckenin tiedonantoihin. Tieto Pekkala-tapeteista on voinut levitä muidenkin kartanossa vierailleiden henkilöiden kautta. Esim. sanomalehti *Nya Pressen* selosti kesällä 1883 artikkelissaan Pekkalan kartanon viljely- ja karjataloutta. *Pekkala egendom*. *Nya Pressen* 10.7.1883 nr. 184. – Aspelinin artikkelissa *päiden* kuvat on ilmeisesti painovirhe, sillä Cederhvarf kirjoittaa v. 1899 ilmestyneessä kirjoituksessaan ainoastaan *puiden* kuvista. Cederhvarf 1899, 51.

³ Topelius 1915, 160. – Kiempen osuus Pekkala-tapettien syntyyn on esitetty annettuna myös Kansallismuseon esinekortteissa. Ennen v. 1967 tehdyissä kortteissa on alkuperäisinä kirjallisuusviitteinä ainoastaan em. Aspelinin artikkeli ja rouva J. M. Tallgrenin samana vuonna *Finskt Museum*-aikakauskirjassa julkaistu lyhyt tiedonanto (Tallgren 1898, 62-63); attribuution perustamista perimätietoon ei mainita. KM 66060:1-14.

luvun alussa tapahtuneen attribuoinnin kannalta ei ole syytä kiistää. Koska kuitenkin ei ole tiedossa, missä muodossa maalausten syntyyn liitettyä tarinaa tarkalleen kerrottiin ennen tapettien tuloa julkisuuteen, on otettava huomioon myös se mahdollisuus, että varsinainen Kiempen nimen liittäminen perimätietoon tapahtui ikään kuin vahingossa tapettien tekijästä esitettyjen ajatusten seurauksena.¹ Väheksymättä Pekkala-luvun alussa kirjattua perimätietoa on todettava, että ulkopuolisen vaikutuksen alaisena Kiempen nimestä olisi ehtinyt tulla hyvinkin nopeasti osa *traditiota*.

Koska tapettien tyyllilliset ja tekniset yksityiskohdat viittaavat selkeästi Johan Tiléniin eikä tapettien syntyä koskevan perimätiedon voi katsoa todistavan asiassa puoleen tai toiseen, on syytä tutkia vielä Pekkala-tapettien ajoitusta ja sitä, miten ne voisivat sijoittua Tilénin henkilöhistoriasta ja liikkumisesta saatuihin tietoihin. Tapeteissa itsessään ei ole mitään, mikä estäisi ajoituksen siirtämisen AnnaBrita Ehrnroothin esittämästä 1790-luvusta pariakin vuosikymmentä aikaisemmaksi; päinvastoin tapettien rokokoootyyli olisi vuosisadan lopulla ollut jo huomattavan epämuodikas hanke paikkakunnan vauraimpiin kuuluneelle kartanolle. Tilénillä olikin ilmeinen tilaisuus tapettien tekemiseen Ruoveden kirkon maalaustöiden aikana vv. 1780-81 tai pian sen jälkeen. Luonnollinen ajankohta Pekkalan päärakennuksen kunnostustöille olisikin ollut sukupolvenvaihdos, joka tapahtui taloustirehtööri Petter Johan Austrellin kuoltua v. 1782, ja hänen samannimisen poikansa perittyä tilan. Vänrikki Austrell vihittiin seuraavana vuonna majuri Fredrik Gustav von Kothernin tyttären, Gustava Sofian kanssa.² Olisi houkuttelevaa ajatella, että kartanon toisessa kerroksessa ollut kamari koristeltiin puutarha-aiheisin tapetein nuorikkoa varten; kamariahan on kuvaavasti kutsuttu *Paratiisiksi!*

Asiakirjoista löytyneiden viitteiden perusteella on kuitenkin epäiltävä, että tapetit saattoivat syntyä jo 1770-luvun aikana. Kuten AnnaBrita Ehrnrooth toteaa pyrkiessään määrittämään tapettien syntyajan, Pekkalan kartanon rakennushistoria on epäselvä, eikä esim. minkäänlaisia kuitteja ole säilynyt kartanon arkistossa.³ Ruoveden pitäjänkokouspöytäkirjoissa on kirkon sisämaalaustöiden alkamista edeltävältä ajalta tieto,

¹ Vanhin tiedossa oleva muistiinmerkitä Kiempen ja Pekkala-tapetit yhdistävästä perimätiedosta on edellä mainittu, vasta v:lta 1929 peräisin oleva tilanomistaja Hans Aminoffin artikkeli. Aminoff 1929, 68. Kiempeen voidaan tulkita viittaavan myös J.M.Tallgrenin tiedonannossa oleva maininnan: *Artisten säges ha varit från Virdois*. Tallgren 1898, 62-63. Huomionarvoista on kuitenkin, ettei Tallgren identifioi tarkemmin maalarin nimeä, vaikka hänen kirjoituksestaan käy selvästi ilmi, että hän oli lukenut em. J.R.R. Aspelinin artikkelin. Pekkalassa vierailut Tallgren saattoikin toistaa ainoastaan kartanossa kuulemansa tiedot tapettien maalarista.

² Aminoff 1929, 59-63; Koukkula 1967, 46-49.

³ Ehrnrooth 1973, 99. Päärakennuksen on oletettu valmistuneen 1760-luvulla, ja sitä on uusittu todistettavasti vasta 1800-luvun puolivälissä.

joka voi kuitenkin olla viittaus Pekkalan kartanossa tehtyihin maalaustöihin. Seurakunnan pohtiessa tulevien maalausten kustannuksia tarjosi taloustirehtööri Austrell omista varastoistaan kirkon käyttöön (pellava)öljyä sekä *muuta väriaineita*.¹ Kirkonkassan tilikirjoista selviää myöhemmin, että Austrell lahjoitti seurakunnalle *erilaisia maalausaineita*, jotka Tilén puolestaan otti vastaan osamaksuna kirkkoon tekemistään maalauksista.² On selvää, että Austrell antoi pois tavaraa, joka oli jäänyt ylimääräiseksi joistain maalaustöistä; väriaineita tuskin ostettiin edes kartanon tarpeisiin turhan päiten, eikä Austrellin voi myöskään olettaa hankkineen niitä pelkästään kirkon maalaustöitä varten, sillä tässä tapauksessa hänen olisi ollut käytännöllisintä lahjoittaa kirkonkassaan rahaa. Se, että Tilén tunnettiin Ruovedellä jo ennen kirkon maalaustöitä selittäisi myös seurakunnan erikoisen ja muussa tapauksessa hieman koomilliseltakin vaikuttavan menettelyn maalaria valittaessa: kirkkoherra – jolla oli Tilénin nimi tiedossaan – ilmiselvästi *tilasi* kirjeessään maalarin Ruovedelle *kehottaen* tätä ottamaan mukaansa riittävästi maalaustarvikkeita, mutta ilmoittamaan kuitenkin ennen Ruovedelle lähtöään työstä pyytämänsä palkkion suuruuden.³ Mikäli kirkkoherralla oli jo ainakin Austrellin kautta saatu tieto maalarin luotettavuudesta ja kyvykkyydestä, menettely saa aivan toisen merkityksen. Tilénin vastauksesta ei valitettavasti voi päätellä, oliko hän nähnyt kirkon aikaisemmin, sillä maalari ei missään tapauksessa suostunut määräämään palkkiotaan sopimatta seurakunnan kanssa maalaustöiden yksityiskohdista ja kultaus- ja hopeointitöiden laajuudesta.⁴

Ajoituksen tarkentamiseksi on etsittävä tietoja sekä Austrellin että Tilénin henkilöhistoriasta. Pekkalan kartanon perustaja, Petter Johan Austrell (s. 1704) saavutti yhteiskunnallisen asemansa taloudellisen yritteliäisyytensä avulla. Vesilahden Laukon kartanon kirjuriina uransa aloittanut Austrell osti jo v. 1723 Lempäälästä Kuljun rusthollin. Sijoitustensa ja kirjuriintyönsä avulla hän hankki lisäksi Ruovedeltä v. 1751 Kurki-suvun hallussa olleen Pekkalan rälssitilan, jota hän ryhtyi järjestelmällisesti laajentamaan. Peltoalan raivaamisen, uusien viljelymenetelmien käyttöönoton ja laajamittaisen viljakaupan avulla hän

¹ ...*Olja fins en del här i kyrkan, en del Lofvade ock herr Directeuren Austrell gunst benägigt af sino dertill upbåda äfven som ock andra färgor som han kan för hand hafva.* Ptk 2.7.1780 § 4. RuoKA. KA mf TK 212. [...*Öljyä on osa täällä kirkossa, osan lupasi lisäksi myös herra Tirehtööri Austrell suosiollisuuteen taipuvaisena koota omistaan, kuten myös muita väriaineita, joita hän pystyy saamaan käsiinsä.* Suomennos kirjoittajan.]

² Tilit 1781. RuoKA. KA mf TK 212. Tiedot on kirjattu sekä kirkonkassan tuloihin että menoihin. Tulopuolella on merkinnät: *Octobr 25. Sex kann kyrkan tilhörig Linolja har blifvit försåld til Målaren Tileen a 2:24:- Rdlr. Octobr dq Herr Directeuren Austrell förärt til kyrkan diverse målningis ämnen, hvike[!] äfven blefvo förbemäldte Målare uplätne, emot 4:29:- Rdlr. 2.* [...*Kuusi kannua kirkon omistamaa pellavaöljyä on myyty maalari Tilénille... Herra Tirehtööri Austrell lahjoittanut kirkolle erilaisia maalausaineita, jotka myös luovutettiin edellämäinitun maalarin käyttöön....* Suomennos kirjoittajan.] Vrt. Teosluettelo s. 48.

³ Ptk 2.7.1780 § 4. RuoKA. KA mf TK 212.

⁴ Ptk 2.7.1780 § 4. RuoKA. KA mf TK 212.

onnistui jo 1760-luvun kuluessa vapautumaan maatilojen ostoa varten ottamistaan suurista veloista.¹ Austrell asettui vakituisesti Ruovedelle v. 1765.² Samoihin aikoihin kuningas myönsi hänelle taloustirehtöörin arvonimen tunnustuksena menestyksellisestä taloudellisesta toimeliaisuudesta³. Pekkalan päärakennuksen laajennus- ja kunnostustöille – tai todennäköisesti kokonaan uuden rakennuksen teettämiseksi – olisi siten ollut otollinen aika 1760-luvun puolivälistä lähtien. Pekkala-tapettien attribuoinnin ja ajoituksen kannalta merkittävä tieto saattaa olla se, että Austrellilla oli Naantalissa ns. kontingenttiporvarin oikeudet. Tämä tarkoitti sitä, että vuotuista maksua vastaan Austrell sai harjoittaa tukkukauppaa ja viedä Naantalin satamasta viljaa Tukholmaan. Austrellilla oli kuitenkin oikeus asua Ruovedellä, kunhan hän muutaman kerran vuodessa kävi *persoonallisesti* kaupungissa.⁴ Tilénin ja Austrellin yhteys olisi siten hyvinkin voinut syntyä jo vv. 1772-74 ennen Tilénin mestariksituloa ja muuttoa Naantalista Turkuun.⁵

Austrell osallistui säännöllisesti kotiseurakuntansa asioiden hoitoon, ja vaikutti ratkaisevasti mm. uuden kirkon rakentamiseen lahjoittamalla tätä varten suuren summan rahaa. Hän joutui kuitenkin olemaan syrjässä kirkon varsinaisista suunnittelu- ja rakennustöistä lähes kahden vuoden ajan 1776-1778 vaikean sairautensa vuoksi.⁶ On syytä olettaa, ettei tänä aikana myöskään aloitettu laajempia korjaus- tai maalaustöitä Pekkalan kartanossa. Pekkala-tapettien maalaaminen olisi siten rajattavissa kahden eri ajanjakson sisälle 1770-luvulla: ensimmäinen ulottuisi Tilénin Naantaliin tulosta heinäkuussa 1772 elokuuhun 1776 ja toinen elokuun alusta 1778 Ruoveden kirkon maalaustöiden alkamiseen elokuussa 1780.

Jälkimmäisen aikavälin osalta Tilénin työtehtävät ja liikkuminen tunnetaan kohtalaisen hyvin. Kesällä 1778 alkaneen Maskun kirkon suuren maalausurakan ja joulukuun alussa 1779 keskeytyneiden Taivassalon maalaustöiden välillä Tilén olisi tuskin ehtinyt valmistaa suuritöisiä Pekkalan tapetteja. Kevätkaudelta 1780 ennen saman vuoden elokuussa

¹ Aminoff 1929, 59; Koukkula 1967, 46-48. Austrellin puoliso oli v:sta 1725 lähtien Vesilahden kappalaisen tytär Maria Stenia (s. n. 1694). Ei ole tiedossa, oliko hän samaa Stenius-sukua kuin Tilénin äidin serkun, rusthollari Kristian Björkrothin puoliso Brita Stenia (s. 1711).

² Kankaanpää & Orkamo 1990, 137.

³ Koukkula 1967, 48.

⁴ Jäntere 1959, 225; Koukkula 1967, 48. Austrell sai porvarinoikeudet v. 1762, ja asumisoikeuden Ruovedellä v. 1764.

⁵ Pekkalan kartanon perimätieto *från Dalarna invandrad kyrkmålare* voitaisiin tämän tiedon perusteella palauttaa esim. muotoon *en vandrande målare från Nådendahl*, siis Naantalilainen kisälli. Jo 1800-luvun alkupuoliskolla Taalainmaa olisi ollut ymmärrettävämpi – ja mielenkiintoisempi – vaihtoehto kuin rannikon pikkukaupunki.

⁶ Austrell ei ollut enää mukana seurakunnan palkatessa rakennusmestariksi Matti Åkerblomin 25.8.1776. Seuraavan kerran Austrell esiintyy pitäjänkokouspöytäkirjassa vasta 2.8.1778 ilmoittaen samalla poissaolojensa syyn. Ptk 25.8.1776 sekä 2.8.1778. RuoKA. KA mf TK 212.

alkanutta Ruoveden kirkon maalausurakkaa ei tunneta Tilénin töitä, mutta Pekkala-tapettien valmistumisen kannalta ajankohta vaikuttaa kuitenkin hyvin epätodennäköiseltä. Taloustirehtööri Austrell ja majuri von Kothern olivat pitäjänkokouksissa ehdottaneet kirkon maalaustöiden aloittamista jo kahteen otteeseen syystalvella 1779, mutta asian käsittely oli yleisen vastustuksen vuoksi siirretty myöhempään ajankohtaan.¹ Kun Turun piispa helmikuussa 1780 pitämänsä tarkastuksen yhteydessä kehotti seurakuntaa koristelemaan uuden kirkkonsa², päätettiin asiasta lopullisesti heinäkuun alussa 1780³. Mikäli Tilén olisi ollut paikkakunnalla, olisi hänen kanssaan mitä todennäköisimmin saatu aikaan sopimus jo kevään aikana. Maalarin olettaisi ainakin tehneen seurakunnalle tarjouksen, johon olisi myöhemmin voitu vedota kirkon maalaustöistä päätettäessä. Tällaisesta ei kuitenkaan ole mitään viitteitä. Kuten edellä on esitetty, Tilén ei uskaltanut antaa kirkkoherralle osoittamassaan kirjeessä minkäänlaista arvioita maalaustöiden kustannuksista.

Pekkala-tapetit syntyivätkin todennäköisesti jo ennen vuotta 1776. Tilén sopi Raision kirkon maalaustöistä kesällä 1772.⁴ Koska kirkon saarnatuolin maalaukset valmistuivat omistuskirjoituksen mukaan vielä saman vuoden aikana⁵, voidaan Pekkala-tapettien mahdollinen syntyäika rajata vv. 1773-76 väliselle ajalle. Oletusta tukee välillisesti se, ettei Tiléniltä tunneta Raision maalauksien ohella muita varmoja töitä ko. ajalta. Epävarmaksi jäävä Tyrvännön kirkon alttaritaulun ajoituskin saisi lisätukea¹: Pekkala-tapettien maalaus osoittaisi Tilénin liikkuneen sisämaassa jo uransa alkuaikoina.

Yhteenvedona Pekkala-tapettien attribuutiosta ja ajoituksesta voidaan esittää seuraavaa: Tapetteja on pidetty Thomas Kiempen maalaamina. Koska attribuution perusteet voidaan osoittaa epäluotettavaksi, eikä Pekkala-tapeteista löydy selkeitä, yksilöllisiä yhtäläisyyksiä Kiempen maalaustyylin kanssa, on attribuutiota syytä epäillä. Sen sijaan tapetit vastaavat tyylipiirteiltään, maalaustekniikaltaan ja osittain aiheilmiltaankin selvästi Johan Tilénin tunnettuja alttaritauluja sekä Raision ja Keuruun kirkoissa säilyneitä maalaustöitä. Koska lisäksi Tilénillä voidaan osoittaa olleen luonteva tilaisuus Pekkala-tapettien maalaamiseen, eikä tiedossa ole tekijöitä, jotka estäisivät ajoituksen siirtämisen varhaisempaan ajankohtaan, on Pekkala-tapetteja pidettävä Tilénin maalaamina. Tarkkaa ajoitusta tapeteille ei voida antaa: todennäköisesti ne syntyivät vv. 1773-76 välisenä aikana,

¹ Ptk 6.9. ja 12.12.1779. RuoKA. KA mf TK 212.

² Tark 29.2.1780 § 8. RuoKA. KA mf TK 213

³ Ptk 2.7.1780 § 4. RuoKA. KA mf TK 212.

⁴ Ptk 5.7.1772 § 2. RaiKA. KA mf JK 950.

⁵ Kal 1837. RaiKA. KA mf JK 952.

kuitenkin viimeistään 1780-luvun alussa.

TOIMINTA KIRKKOMAALARINA

Maalarin työskentelyn pääpiirteet

Johan Tilénin maalaustöitä tunnetaan 12 kirkosta. Kirkkomaalarin ura alkoi v. 1772 Raision kirkon saarnatuolin maalauksella ja päättyi v. 1805 Alahärmän kirkon ammatti- ja koristemaalauksiin. Hankkeet vaihtelivat Virtain kirkon yksittäisestä muistotaulusta Keuruun ja Alahärmän kirkot lähes lattiasta kattoon käsittäneisiin maalausurakoihin.

Kirkkotiloihin sijoitettavista taulumaalauksista tai kiinteän sisustuksen maalaamisesta ei ollut kirkkolaissa varsinaisia määräyksiä. Käytännössä maalaustöitä säätelivät vakiintuneet tavat ja kirkon kunnossapitoon liittyvät näkökohdat.² Köyhiltäkin seurakunnilta lienee edellytetty alttarimaalausten hankkimista ja ainakin tärkeimpinä pidettyjen kiinteän sisustuksen elementtien, saarnatuolin ja alttarinseudun maalauttamista. Asiasta kertovat piispan- ja rovastintarkastusten yhteydessä havaitut puutteet ja näistä seuranneet suoranaiset kehotukset maalaushankkeisiin ryhtymisestä.

Laajempien ja arvokkaampien interiöörimaalausten teettämiseen vaikuttivat paitsi seurakunnan varallisuus myös ajanmukaisuuden vaatimukset ja paikkakunnalla vallinnut kirkkomaalausperinne.³ Edellytykset yhdistyivät Tiléniä koskevan aineiston osalta suosiollisella tavalla erityisesti Varsinais-Suomen kirkoissa. Siten esim. Maskussa, jossa kirkkointeriööri oli saanut jo 1600-luvulla laajan maalauskoristelun, ja jossa vuraat seurakuntalaiset olivat ahkerin lahjoituksin kaunistaneet kirkkoon, kiinteän sisustuksen vanhojen maalausten kunnostaminen kuului kaikesta päätellen olennaisena osana sisätilojen uudistamiseen 1770-luvun lopulla. Seurakunnan varojen puute ei välttämättä automaattisesti estänyt maalaustöiden suunnittelua, vaikka korjaus- ja maalaustöiden kustannukset lienevätkin yleisesti kirvoittaneet kiihkeimmät keskustelut pitäjänkokousten yhteydessä. Esim. Raisiossa maalaamattomat uudet rakenteet ja paikkauskohdat koettiin niin

¹ Tyrvännön alttaritaulun ajoituksesta kts. Teosluettelo s. 22.

² Hanka 1997, 149.

³ Hanka 1997, 149.

epäesteettisiksi, että seurakuntalaiset keräsivät varat saarnatuolin ja lehterikaiteiden maalaukseen kirkonkassan oltua tyhjä pitkällisten korjaustöiden jälkeen.¹ Orivedellä ja Ruovedellä maalaustöiden rahoitus jäi itse asiassa avoimeksi Tiléniä palkattaessa.² Vaikka Ruovedellä hanke käynnistyi varsinaisesti vasta piispan kehotuksesta³, voidaan molemmissa tapauksissa töiden suunnittelua määräävinä tekijöinä pitää ennen kaikkea papiston ajamia arvovalta- ja ajanmukaisuusnäkökohtia: laajoista seurakunnista oletettiin löytyvän sen verran varallisuutta, että niiden emäkirkot pystyittäisiin mahdollisimman pian saattamaan sisätiloja myöten arvonsa mukaiseen asuun. Oriveden vastavalmistunutta kirkkoa kohdannut tulipalo ja heti sen perään rakennettu toinen kirkko verottivat seurakuntalaisten varallisuutta jo siinä määrin, että alttaritaulun tai muiden maalaustöiden hankkimista voitiin ryhtyä harkitsemaan vasta parin vuosikymmenen kuluttua.⁴

Viidessä tunnetuista 12 seurakunnasta Tilénin työskentely liittyi kirkoissa tehtyihin kunnostustöihin. Maskussa ja Alahärmässä maalausten hankinnasta päätettiin jo korjaustöitä suunniteltaessa tai viimeistään näiden aikana.⁵ Raisiossa ja Maariassa maalaustyöt tulivat ajankohtaisiksi 1-2 vuotta sisätilojen uudistusten jälkeen. Kummassakin kirkossa Tilénin maalaustyöt jatkuivat vielä ensimmäisen urakan jälkeenkin: Raisiossa onnistuttiin löytämään varat muiden sisäremontin yhteydessä tehtyjen korjausten maalauttamiseen, ja Maariassa kunnostustöitä jatkettiin vielä saarnatuolin ja kuoriaidan osalta.⁶ Taivassalossa keskustelua herättänyt urkulehteri ja muut kiinteään sisustukseen kohdistuneet uudistustyöt olivat valmistuneet jo kymmenisen vuotta ennen Tilénin kanssa tehtyä sopimusta; tätä edeltävänä kesänä kunnostettiin kuitenkin vielä penkkejä ja vanhojen lehtereiden lattiaita.⁷

Puolessa Tilénin kirkkomaalaushankkeista olivat kysymyksessä uudisrakennuksen maalaustyöt. Oriveden ja Ruoveden kirkoissa maalaushankkeet käynnistettiin vain muutaman vuoden viiveellä kirkkorakennuksen valmistumisesta.⁸ Nurmon kirkko vihittiin käyttöön v. 1778, mutta sen kiinteä sisustus valmistui vasta vuonna 1782 viisi vuotta ennen Tilénin

¹ Ptk 5.7.1772 § 1. RaiKA. KA mf JK 952.

² Ptk 3.1.1779 § 2 ja 8.8.1779 § 1. OriKA. KA mf TK 157; Ptk 2.7.1780 § 4 ja 11.3.1781. RuoKA. KA mf TK 212.

³ Ptk 2.7.1780 § 4. RuoKA. KA mf TK 212; Tark 29.2.1780 § 8. RuoKA. KA mf TK 213.

⁴ Välttämättöminä pidettyjä hankintoja olivat mm. ehtoollisvälineet, messukasukka ja kirkonkellot, joihin kerättiin varat lahjoituksina jo vv. 1780-81. Tilit 1780-81. OriKA. KA mf TK 158.

⁵ Ptk joulukuu 1787. AlaKA. KA mf UK 53; Tilit 1778-79. MasKA. KA mf JK 961; Tilit 1.5.1787-1.5.1789. AlaKA. KA mf UK 54.

⁶ Ptk 5.7.1772 § 1. RaiKA. KA mf JK 952; Ptk 31.6.1776. MaaKA. TMA; Tilit 1770 ja 1776. RaiKA. KA mf JK 951; Tilit 1.5.1774-1.5.1775 ja 1.5.1777-1.5.1778. MaaKA. KA mf JK 220.

⁷ Tilit 1769 ja 3.7.1779. TaiKA. KA mf JK 180.

⁸ Oriveden kirkko vihittiin v. 1775, mutta esim. saarnatuoli valmistui vasta aikaisintaan v:n 1776 aikana. Kirkon sisämaalauksesta keskusteltiin ensimmäisen kerran jo 1777. Ptk 8.9.1776 ja 9.11.1777. OriKA. KA mf TK 157;

maalaustöitä.¹ Munsalan kirkon rakennus- ja sisustustyöt saatiin varsinaisesti päätökseen v. 1792, jolloin valmistuivat länsitorni sekä uusi alttarilaite ja saarnatuoli.² Tornin maalauksesta sovittiin vielä rakennustöiden kestäessä; muut maalaustyönsä Tilén suoritti v. 1798.³ Virroilla Tilén maalasi 1780-luvun alkupuolella muistotaulun vv. 1772-76 rakennettuun kirkkoon. On aiheellista olettaa, että Tilén teki Virroillakin tarjouksen kirkon sisätilojen maalauksesta, mutta seurakunta ei kuitenkaan vielä tässä vaiheessa pystynyt toteuttamaan hanketta.⁴ Pisin kirkon rakentamisen ja sisämaalauksen välinen viive oli Keuruulla, jossa Tilénin työt alkoivat lähes 25 vuotta kirkon valmistumisen (1758) jälkeen. Alttarilaitteen hankkiminen oli kuitenkin täälläkin kestänyt vuoteen 1776 saakka. Uuden saarnatuolin veistämisestä ja maalauskoristelusta lienee sovittu aikaisintaan Tilénin ensimmäisten maalaustöiden aikana.⁵

Heikki Hangan tutkimuksen mukaan uusien kirkkojen rakentaminen ja kirkkomaalausten hankinta eivät liittyneet kovin kiinteästi toisiinsa. Suomessa vuosien 1720-1880 välisenä aikana toteutetut kirkkojen ensimmäiset sisämaalaukset tehtiin keskimäärin 20 vuoden viiveellä kirkon valmistumisesta.⁶ Carl Fredrik Blomin 1800-luvun alkupuoliskolle ajoittuneen tuotannon perusteella maalausten hankinta-ajat olivat selvemmin yhteydessä kirkkojen korjaustöihin: maalaukset hankittiin keskimäärin kahden vuoden viiveellä korjausten valmistumisesta.⁷ Tilénin tuotannossa maalausten hankinta-aikojen viive kirkon rakennusaikoihin nähden näyttäisi olleen n. 9 vuotta, kun korjaustyöt edelsivät maalaushankkeita keskimäärin 2,5 vuodella.⁸ Käsillä olevan aineiston pienuudesta ja tuntemattomiksi jäävien työtehtävien muodostamasta virhemarginaalista huolimatta Tilénin tuotannossa herättää huomiota uudisrakennusten keskimääräistä nopeampi maalauttamisaika ja uusiin kirkkorakennuksiin liittyvien maalaushankkeiden suhteellisen suuri osuus maalarin kokonaistuotannosta. Maalaushankintoihin vaikuttaneet tekijät löytyvät todennäköisesti

Vallinheimo 1954, 61. Ruoveden kirkko vihittiin v. 1778; kiinteä sisustus, mm. saarnatuoli lienevät kuitenkin valmistuneet vasta seuraavana vuonna. Ptk 13.9.1778. RuoKA. KA mf TK 212; Koukkula 1967, 362.

¹ *Sopimus salomon Köhlströmin kanssa 23.3.1782*. Asiakirjasarjassa Muut asiakirjat 1765-1909. NurKA. KA mf UK 78; Luukko 1983, 396.

² Kirkko valmistui pääosiltaan v. 1787. Ensimmäiset maalaustyöt suoritti Thomas Kiempe jo vv. 1786-87. Ehrnrooth, 45-46.

³ Ptk 3.6.1798. MunKA. KA mf UK 448; Tilit 1792 ja 1798. MunKA. KA mf UK 448.

⁴ Thomas Kiempe teki mm. alttaritaulut ja holvimaalaukset vv. 1796-97. Ehrnrooth 1973, 55-67. Tilénin osuus esim. saarnatuolin pintamaalauksessa jää avoimeksi.

⁵ Tilit 1776 ja 1782-86. KeuKA. KA mf UK 399; Knapas 1998, 15-16, 19-20.

⁶ Hanka 1997, 32-33.

⁷ Hanka 1997, 33, 149.

⁸ Pienessä aineistossa tulkinnanvaraiset tapaukset muuttavat lukuja huomattavasti. Rakennustöiden osalta viive (9 vuotta) on laskettu kirkon yleisesti hyväksytystä valmistumisvuodesta. Mikäli otetaan huomioon Tilénin ensisijaisesti sopimien tai toteuttamien maalaushankkeiden, so. kiinteän sisustuksen tosiasialliset valmistumisajat viiveeksi saadaan ainoastaan 4,5 vuotta. Korjaustöiden osalta viivettä nostaa Taivassalon lehtereiden rakennus- ja muutostöiden suorittaminen jo kymmenisen vuotta ennen Tilénin suunniteltuja maalaustöitä. Mikäli sen sijaan

maalarin aktiivisesta toiminnasta työtehtävien hankinnassa ja seurakuntien talouden kannalta sopivasta maalaustöiden hinnoittelusta.

Maalausurakoiden hankinta ja hinnoittelu

Maalaustyöt voitiin periaatteessa hankkia kirkkoon joko lahjoituksina tai seurakunnan yhteisillä varoilla. Lahjoituksen yhteydessä yksi tai useampi seurakunnan jäsen tilasi työn yleensä suoraan maalarilta. Koska asia hoidettiin yksityistä kautta, ei maalauksista tavallisesti jäänyt merkintöjä kirkon asiakirjoihin. Parhaassa tapauksessa lahjoittaja ja lahjoituksen ajankohta on kirjattu teoksen omistuskirjoitukseen tai kirkon kalustoluetteloon, mutta tiedot voivat myös puuttua kokonaan kuten esim. Tyrvännön *Ristiinnaulitusta*. Lahjoitus saattoi koskea myös osaa kirkon laajemmasta sisämaalauksesta, kuten mahdollisesti tapahtui Maskun kirkossa holvimaalausten osalta. Raja lahjoituksen ja seurakunnallisen hankkeen välillä ei ole aina yksiselitteinen. Raisiossa saarnatuoli- ja lehterikaidemaalauksen hankkimisesta päätettiin yhteisessä pitäjänkokouksessa, jolloin kappalaisen toimeenpanemaan varainkeräykseen osallistui todennäköisesti suurin osa seurakuntalaisista varsinaisten kirkollisten hankkeiden tavoin. Kerätyt varat käsiteltiin kuitenkin erillään kirkonkassasta, ja tiedot lahjoittajista ja lahjoitusajankohdasta kirjattiin saarnatuolin oveen tehtyyn muistokirjoitukseen.¹

Seurakunnallisista maalaushankkeista päätettiin yhteisessä kirkon- tai pitäjänkokouksessa. Hankkeiden etenemistä voi seurata kokouksissa tehdyistä pöytäkirjoista, mutta tällöinkin on otettava huomioon, että asiat voitiin seurakunnasta ja tapauksesta riippuen merkitä muistiin hyvinkin vaihtelevasti. Esim. Taivassalossa kirkon kiinteän sisustuksen laaja maalaushanke mainitaan ensimmäisen kerran vasta Tilénin kanssa tehdyn sopimuksen yhteydessä, vaikka asiaa oli mitä ilmeisimmin valmisteltu jo useaan otteeseen. Sopimusta edeltävissä pöytäkirjoissa käsitellään ainoastaan lehterikaiteen maalausta, josta oli syntynyt erimielisyyksiä lahjoittajan ja joidenkin seurakuntalaisten välille.² Keskustelut lieneekin merkitty muistiin siksi, että hankkeesta asianmukaisessa järjestyksessä tehty päätös pystyttäisiin tarvittaessa tarkistamaan pöytäkirjojen avulla. Toisaalta Ruovedellä, jossa kirkon sisäkaton maalaushanke herätti ilmeisesti kiivastakin vastustusta, ei pöytäkirjoihin ole merkitty edes maalausten hankkimisesta tehtyä päätöstä tai sen myöhempää hylkäämistä.

oletetaan, että maalaushanke käynnistyi varsinaisesti vasta kesällä 1779 tapahtuneiden korjaustöiden yhteydessä, viiveeksi jää ainoastaan keskimäärin 0.6 vuotta.

¹ Kal 1837. RaiKA. KA mf JK 952; Ptk 5.7.1772 § 1. RaiKA. KA mf JK 952.

² Ptk 13.6.1779 § 4, 4.7.1779 ja 3.10.1779 § 2. TaiKA. KA mf JK 178.

Yleisenä käytäntönä lienee ollut, että maalaustöistä keskusteltiin pitäjänkokouksessa ensin periaatteellisella tasolla. Vasta myönteisen päätöksen jälkeen ryhdyttiin tiedustelemaan sopivaa maalaria. Mikäli kirkkoherralla tai muilla maalaushanketta ajaneilla henkilöillä kuitenkin oli jo tiedossaan maalari, kannatti heidän ottaa etukäteen selvää ainakin maalaustöiden kustannuksista. Raisiosta ja Taivassalosta säilyneet tiedot kertovat siitä, että äärimmäisessä tapauksessa töistä voitiin sopia jo ennen asian viemistä yleiseen pitäjänkokoukseen.¹ Tilén on myös itse saattanut tehdä seurakunnille tarjouksia, jotka varsinaisesti vauhdittivat ehkä vasta aluillaan olleita maalaushankkeita.² Tilénin aktiivinen toiminta maalaustöiden etsimiseksi rakennus- ja korjaustöiden alaisista kirkoista vaikuttaa ilmeiseltä ennen kaikkea hänen siirtyessään Etelä-Pohjanmaalle, jossa maalaushankkeita hoitaneiden henkilöiden olettaisi ensisijaisesti ottaneen yhteyttä rannikon kaupungeissa toimineisiin maalareihin. Kuten Orivedellä jo nelisen vuotta ennen Tilénin kanssa tehtyä sopimusta viritetty maalaushanke osoittaa, myöskään käytettävissä olleen tai muuten sopivan maalarin löytyminen ei välttämättä ole ollut seurakunnille itsestään selvää.³

Yhteys seurakuntien ja maalarin välille lienee syntynyt pääasiassa henkilösuhteiden avulla. Asian on täytynyt olla merkittävä erityisesti Tilénille, sillä huonojen tiedonvälitys- ja kulkuyhteyksien vuoksi maalari on tuskin pystynyt varsinaisesti kiertelemään työhaussa. Ainakin Orivedellä ja Ruovedellä maalarin ja kirkkoherran välillä käytiin kirjeenvaihtoa, joka oli edellytyksenä sille, että Tilén lähti paikan päälle sopimaan maalaustöistä.⁴ Raisiossa maalaustyöt on yhdistettävissä Lukkarlan rusthollin omistaneeseen Tilénin serkkuun. Vaikka muista vastaavista tapauksista ei olekaan tietoa, on todennäköistä, että Tilén sai sukulaistensa välityksellä ainakin maallisia maalaustöitä esim. rannikon kaupungeista. Myös Tilénin tiettävästi ensimmäisen Etelä-Pohjanmaalla sijainneen maalauskohteen saamiseen saattoivat vaikuttaa hänen solmimansa henkilösuhteet: Taivassalon kirkkoherran Hans Barckin tytär ja tämän puoliso maanmittari C. G. Lindfors muuttivat Nurmoon v. 1782.¹ Puuttuvan lähdeaineiston vuoksi maalaushankkeiden toteutumiseen vaikuttaneiden henkilösuhteiden määrittämisessä on kuitenkin oltava varovainen sellaisissakin tapauksissa, joissa yhteys tiettyjen henkilöiden välillä näyttäisi erittäin todennäköiseltä. Esim. Maskun kirkon

¹ Raisiossa maalaustöistä oli todennäköisesti sovittu kirjeitse Tilénin kanssa jo ennen 5.7.1772 pidettyä pitäjänkokousta, sillä maalariammattikunnan oltermannin kirjoittaman passin mukaan Tilén oli Tukholmassa vielä 26.6.1772. Maistraatin ptk 4.9.1773 § 13, 1367. Turun maistraatin arkisto. TKTA; Ptk 5.7.1772 § 1-2. RaiKA. KA mf JK 952.

² Esim. Alahärmässä maalaustöistä sovittiin Tilénin kanssa yksityiskohtaisesti jo korjaustöiden alaisessa kirkossa ilman, että sisätilojen maalauttamista olisi ainakaan pitäjänkokouspöytäkirjojen perusteella harkittu kirkon muutos- ja korjaustöitä suunniteltaessa. Ptk 1785-87. AlaKA. KA mf UK 53.

³ Vrt. Teosluettelo s. 37.

⁴ Ptk 3.1.1779 § 2. OriKA. KA mt TK 157; Ptk 2.7.1780 § 4 ja 13.8.1780 § 1. RuoKA. KA mf TK 212.

yhteydessä on mahdotonta päätellä, saiko Tilén maalaustyöt muurarimestari Matti Arelinin kautta vai tutustuivatko maalari ja muurari toisiinsa vasta Maskussa korjaus- ja maalaustöiden aikana.² Oriveden, Ruoveden ja Keuruun kirkkojen osalta yhteys rakennusmestari Matti Åkerblomiin näyttäisi ilmeiseltä.³ Tieto Orivedellä etsitystä maalaresta on kuitenkin voinut välittyä mm. Maskun kappalaisen kautta.⁴ Ruovedellä Pekkalan kartanon isännän, taloustirehtööri Austrellin vaikutus oli todennäköisesti merkittävämpi kuin Åkerblomin. Lisäksi kaikkien kolmen seurakunnan papisto lienee ollut mm. sukulaisuussuhteidensa vuoksi säännöllisesti yhteydessä toisiinsa.⁵ Erityisen mielenkiintoinen olisi Tilénin ja kirkkomaalari Thomas Kiempen mahdollisen yhteyden selvittäminen. Tilénin työskentely Vöyrissä ja Munsalassa ja Kiempen etsiytyminen Virroille, Ruovedelle ja lopulta etelään Euran seudulle saakka houkuttelevat ajattelemaan, että maalarit tutustuivat toisiinsa jo 1790-luvun alussa vaihtaen tietoja mahdollisista maalauskohteista. Maalareiden yhteistyön varmistamiseen ei kuitenkaan näyttäisi olevan mahdollisuutta.

Maalaustyöt olivat usein niin suuria hankkeita, etteivät kirkonkassan varat sellaisinaan riittäneet niiden kattamiseen. Puuttuva rahasumma voitiin lainata kirkon viini- tai köyhäinkassasta tai pitäjän yhteisistä varoista, mikä lienee käytännössä tarkoittanut maksun suorittamista pitäjänmakasiinista lainattuna viljana.⁶ Kirkonkassan varojen voitiin toivoa kertyvän myös seurakuntalaisten vapaaehtoisista lahjoituksista. Ruovedellä pitäjän sotamiehet avustivat kollektiivisesti maalaustöitä, minkä lisäksi Tilénin palkanmaksun yhteydessä vielä puuttuva rahasumma saatiin lopulta kokoon yksityisen henkilön tekemänä pellavaöljy- ja maalaustarvikelahjoituksena.⁷ Tehokkain keino rahankeräyksen järjestämiseen näyttää kuitenkin olleen ylimääräisten maksujen periminen kirkollisten toimitusten, esim. ehtoollista edeltäneen ripin yhteydessä. Maksu saattoi olla samansuuruinen kaikilta osallistujilta tai olla sidottu esim. manttaalilukuun koskien siten ainoastaan talollisväestöä.⁸ Rahan ohella voitiin

¹ Rippikirja 1777-84. TaiKA. KA mf JK 171.

² Vrt. Teosluettelo s. 27.

³ Orivedellä syntynyt Matti Åkerblom kirjoitettiin Turun kirvesmiesammattikunnan oppipojaksi v. 1763 ja mestariksi v. 1774. Knapas 1997, 209. Åkerblom ja hänen puolisonsa Maria Niilontytär olivat ainakin vv. 1774-80 kirjoilla Turun Eteläkortteli 565:ssä, jossa heidän naapurinaan asui mm. suutari Björkrothin leski lapsineen. Turun ja Porin läänin henkikirjat 1774, 1779, 1780. Turun kaupunki, 943, 902, 930. KA. KA mf LT 405, LT 411, ES 2546. Asiakirja-aineiston perusteella ei voi osoittaa, että Tilén ja Åkerblom olisivat missään vaiheessa toimineet yhtä aikaa samoilla kirkkotyömailla.

⁴ Maskun kappalaisen puoliso Margareta Winter kuului äitinsä puolelta Oriveden Wanaeus-sukuun. Bergholm 1978, 1388.

⁵ Ruoveden kirkkoherran, Lars Forseliuksen (1713-99) puoliso Kristina Wanaeus (k. 1790) oli kotoisin Orivedeltä. Keuruun kirkkoherran, Abraham Indrenius nuor.:n (1736-1796) veli, Anders Indrenius (1735-1805), toimi Kurun (Ruoveden kappeli) kappalaisena. Kankaanpää & Orkamo 1990, 20, 49, 148.

⁶ Ptk 8.8.1779 § 1. OriKA. KA mf TK 157; Hanka 1997, 152.

⁷ Tilit 1781. RuoKA. HMA.

⁸ Ptk 10.9.1775 § 2. RuoKA. KA mf TK 212; Ptk 9.11.1777 § 2 ja 3.1.1779 § 2. OriKA. KA mf TK 157.

kerätä myös luontaistuotteita, esim. pellavia.¹ Koska nämäkin keräykset verottivat joko tilakohtaisesti tai manttaalilukuun sidottuna talollisia, ei ole ihme, että pitäjänkokouksissa nimenomaan isännät epäilivät usein kirkon korjaus- ja maalaustöiden ehdotonta välttämättömyyttä. Erityisen kiivaita keskusteluja näyttää herättäneen kappelikunnilta edellytetty osallistuminen emäkirkon rakennus-, korjaus- ja maalaustöihin. Esim. Virtain ja Ähtärin kappelit katsoivat avustaneensa Ruoveden kirkkoa tarpeeksi jo rakennustöiden yhteydessä: vaikka kirkkoherra yritti vedota piispaan saakka, kappeliin mielestä sisäkoristelu sai jäädä emäkirkon omaksi asiaksi.²

Pitäjäkokouksen tehtyä päätöksen maalaushankkeen aloittamisesta maalari ja seurakunta tekivät kirjallisen urakkasopimuksen. Taivassalossa sopimusta tehtiin kaksi kappaletta, joista toinen jäi pitäjänkokouspöytäkirjaan, toinen annettiin maalariin.³ Seurakunnasta riippuen sopimuksessa määriteltiin enemmän tai vähemmän yksityiskohtaisesti maalauskohteet ja näissä käytettävät tekniikat, värit ja väriaineet. Päätettäviin asioihin kuuluivat myös maaliaineiden kustannukset ja tellinkien rakentaminen. Näistä ensimmäiset sisältyivät yleensä maalarin palkkioon, kun sen sijaan maalaustelineiden pystyttäminen jäi seurakuntien huoleksi. Maalarin palkkion osalta sovittiin paitsi kokonaissummasta myös maksuaikataulusta ja siitä, suoritettiin korvaus kokonaisuudessaan rahana vai osittain luontaistuotteina. Ainakin Orivedellä ja Alahärmässä maalaustöistä sovittiin talvella n. puoli vuotta ennen töiden alkamista.⁴ Orivedellä Tilén sai kolmasosan sovitusta palkkiosummasta etukäteen maalaustarvikkeiden ostoa varten; maalarin oli kuitenkin etsittävä takaajat ennen ennakkosumman maksamista.⁵

Orivedellä, Keuruulla ja Alahärmässä maalariin korvattiin yhden kyytirahat Turun ja ko. paikkakunnan välillä. Turun seudulla sijainneita hankkeita lukuun ottamatta maalarin "luontaisetuihin" kuului myös ylläpito maalaustöiden ajalta.⁶ Tämä voitiin järjestää siten, että joku pitäjäläisistä, esim. seurakunnan pastori tarjosi kirkonkassasta maksettua rahallista korvausta vastaan maalariin asunnon ja ruuan.⁷ Yleisempänä käytäntönä lienee kuitenkin ollut, että maalariin toimitettiin kustakin talosta määrätty määrä elintarvikkeita, esim. viljaa ja

¹ Ptk 3.1.1779 § 2. OriKA. KA mf TK 157.

² Ptk 11.3.1781. RuoKA. KA mf TK 212.

³ Ptk 3.10.1779 § 2. TaiKA. KA mf JK 178.

⁴ Ptk 3.1.1779 § 2. OriKA. KA mf JK 178; Ptk joulukuu 1787. AlaKA. KA mf UK 53.

⁵ Ptk 3.1.1779 § 2. OriKA. KA mf TK 157.

⁶ Raision, Maarian ja Taivassalon pitäjänkokouspöytäkirjoissa ei käsitellä maalarin ylläpitoa; Maskun pöytäkirjat puuttuvat. Missään mainituista neljästä seurakunnasta ei myöskään tilikirjoissa ole merkintöjä maalarin ylläpidon korvaamisesta. Maalarin majoittaminen saattoi kuulua pappilan velvollisuuksiin ja/tai asia hoidettiin muulla tavalla pitäjänkokousten ulkopuolella. Vaihtoehtoinen selitys on se, että tapa oli jo väistymässä Turun seudulta.

⁷ Tilit 1789. AlaKA. KA mf UK 54.

voita.¹ Virroilta tallennettu muistitieto kertoo Puntasen isännästä, joka ampui metson ja vei sen kirkossa työskennelleelle maalarille. Tämä oli niin mielissään saamastaan lahjasta, että maalasi kirkon laipioon kuvan suuresta, siivet selällään lentävästä linnusta.² Maalauksesta ei ole mitään tietoja, mutta tarinan ydin kertoo siitä, miten maalarin ylläpito käytännössä hoidettiin.

Orivedellä ja Taivassalossa Tilénin pyytämää palkkiota pidettiin nimenomaisesti alhaisena.³ Samaan viittaa myös Maarian pitäjänkokouspöytäkirjassa säilynyt tieto maalaustöiden teettämisestä *mahdollisimman halvalla*.⁴ Kahdessa ensiksi mainitussa tapauksessa on saatavilla myös viitteitä muiden maalareiden hinnoittelusta. Orivedellä Tilén tarjoutui tekemään kirkon sisämaalauksen 100 riikintaalarilla hopearahaa, kun Jonas Bergmanille oli tätä ennen tarjottu samasta työstä 166:32:- riikintaalaria.⁵ Taivassalossa tukholmalainen Martins oli arvioinut lehterikaiteen maalauksen maksavan reilut 33 riikintaalaria, kun Tilén suostui tekemään työn lähes puolet halvemmalla.⁶ Muutamat suuntaantavat tiedot muiden kirkkomaalauksien hinnoittelusta⁷ vahvistavat seurakuntien lausuntoja: turkulaisista maalareista ainakin Jonas Bergman, toimintansa vakiinnuttanut Gabriel Gotthard Sweidell ja ehkä myös Gustaf Lucander, Vaasassa menestyksestä työpajaa johtanut Johan Alm (1728-1810) ja Pieksämäellä mm. taivaskattoaiheen maalannut Daniel Hjulström näyttäisivät hinnoitelleen työnsä selvästikin Tiléniä arvokkaammiksi.⁸

¹ Ptk 8.8.1779 § 2. OriKA. KA mf TK 157; Ptk 20.8.1780. RuoKA. KA mf TK 212; Ptk 3.6. 1798. MunKA. KA mf UK 448.

² Virrat. Eino Mäkinen 3325. 1938. Kansanrunousarkisto. SKS. – Tarinan maalarilla on todennäköisesti tarkoitettu Thomas Kiempeä.

³ Ptk 3.1.1779 § 2. OriKA. KA mf TK 157; Ptk 3.10.1779 § 2. TaiKA. KA mf JK 178.

⁴ Ptk 31.6.1776. MaaKA. TMA.

⁵ Ei ole tiedossa, oliko summa Bergmanille liian pieni, vai oliko hän muuten estynyt maalaustyöstä. Ptk 11.1.1778 § 1. OriKA. KA mf TK 157.

⁶ Ptk 13.6.1779 § 4. TaiKA. KA mf JK 178.

⁷ Maalaustöistä maksettujen palkkioiden luotettava vertailu eri maalareiden ja maalaushankkeiden välillä on vaikeaa, sillä se edellyttäisi paitsi kattavaa aineistoa maksetuista kokonaispalkkioista myös tarkkoja tietoja suoritetuista maalaustöistä. Hintojen vertailussa on otettava huomioon mm. arvokkaat kultaus- ja hopeointityöt, joita ei ole välttämättä eritelty maalausurakan kokonaissummassa. Eri aikoina suoritettujen maalaushankkeiden vertailua vaikeuttaa myös rahan arvon vaihtelu. Inflaatio oli erityisen voimakas 1700-luvun puolivälin jälkeen, jolloin esim. Turun maistraatin vahvistamat muurari- ja kirvesmiesmestareiden päiväpalkat nousivat v:n 1759 (3 ja 2 kr.taalaria) tasosta parissa vuosikymmenessä yli kaksinkertaisiksi (n. 7 ja 5 kr.taalaria/vrk). Gardberg 1957, 154. Vuoden 1777 alussa toimeenpannun rahauudistuksen ja v. 1788 alkaneen Venäjän sodan välillä rahaolot olivat vakaat, minkä jälkeen hinnat jälleen nousivat jonkun verran. Sarvas 1986, 34; Sarvas 1986b, 229. Seuraavissa vertailuissa on pidetty merkittävänä hintaerona n. 10 %:a urakan kokonaissummasta.

Vertailukohtana mainittakoon, että ym. Turun kaupungin taksoitusten mukaisesti esim. kirvesmiesmestarin kuukausiansio oli 1780-luvulla n. 7 riikintaalaria hopearahaa (= n. 25 x 5 kr.taalaria).

⁸ J. Bergman sai v. 1764-65 Turun tuomiokirkon urkulehterin ja urkujen maalaamisesta 1300 kr.taalaria (=72:10:8 riikintaalaria hopearahaa). Dahlström 1941, 72. Rauman kirkossa Bergmanille maksettiin v. 1767 kahden lehterikaiteen koriste- ja figuurimaalauksista (20 kpl) 1200 kr.taalaria (=66:32:- riikintaalaria hopearahaa), minkä lisäksi hän sai kultaus- ja hopeointityöstä korvauksena 300 kr.taalaria (=16:32:- riikintaalaria; yht. 1500 kr.taalaria = 83:16:-). Hyvönen 1990, 66. G. G. Sweidell maalasi v. 1786 Angelniemen *Ehtoollisen* 26:32:- riikintaalarilla ja v. 1795 Kuhmalahden kaksiosaisen alttaritaulun (*Ristiinnaulittu ja Lain laatiminen Siinailla*)

Toisaalta esim. huomattavan kirkkomaalarinuran tehneen Mikael Toppeliuksen työt eivät ainakaan 1700-luvun viimeisinä vuosikymmeninä vaikuta ratkaisevasti Tilénin töitä kalliimmilta.¹ Verrattuna Uudessakaupungissa toimineen Gabriel Pryckthenin kirkkomaalauksiin Tilénin hintataso näyttäisi sen sijaan olleen jonkin verran korkeampi.² Maaseudun suurten kirkkomaalauhankkeiden palkkioita ei lisäksi voi arvioida pelkästään sovittuun rahapalkan perusteella, sillä maalarin ylläpidokseen saamien elintarvikkeiden määrä saattoi olla huomattava. Esim. Ruovedellä, jossa oli v. 1775 73 taloa³, Tilén sai tämän perusteella yhteensä n. 730 litraa viljaa ja n. 62 kg voita.⁴ Tarvittaessa luontaistuotteina

33:16:- riikintaalarilla; molemmat työt käsittivät ilmeisesti ainoastaan taulumaalaukset. Teiskossa 1801-02 Sweidell ja hänen kisällinsä Per Sundberg olivat jo huomattavasti kalliimpia: alttaritaulu (*Getsemane* ja *Ehtoollinen*) maksoi 108 riikintaalaria hopearahaa, alttarilaitteen ja saarnatuolin ammattimaalaus ja kultaus sekä alttarin verhosommitelma 25 riikintaalaria, ja kolmen lehterikaiteen marmorointi, kaiteeseen kiinnitetyt kolme taulumaalaukset, ikkunoiden, ovien ja penkkien ammattimaalaus, muistotaulu ja maalareiden kyytirahat yht. 108:32:- riikintaalaria hopearahaa. Tarvainen 1995, 97. JYTHL. G. Lucander sai v. 1776 Piikkiön alttaritaulun (*Ehtoollinen*, *Ristiinnaulittu* ja *Ylösnousemus*), alttarilaitteen ja sen enkelikoristeiden sekä verhoasetelman maalauksesta 1014:14 kr.taalaria (=56:17:2 riikintaalaria hopearahaa). Riska 1964, 104. J. Almilille maksettiin v. 1766 Ilmajoen kirkon alttaritaulun (*Ristiinnaulittu* ja *Ehtoollinen*) ja -laitteen maalauksesta sekä saarnatuolin koriste- ja figuurimaalauksista kultauksineen yht. 2000 kr.taalaria (=111:5:4 riikintaalaria hopearahaa). Kal 1836. IlmaKA. KA mf IK 426; Appelgren 1974, 13. Pieksämäen kirkon maalaustyöt 1761-62 käsittivät D. Hjulströmin osalta ainakin taivaskaton, seinät kuva-aiheineen, alttaritaulun (*Ristiinnaulittu*) ja kaksi lehterikaidetta, joiden yhteishinta oli 80:26:8 riikintaalaria hopearahaa (=1450 kr.taalaria); hinnan arvioinnissa on huomioitava voimakas inflaatio. Vuonna 1774 Hjulström teki vielä seurakunnan kanssa sopimuksen *Viimeisen tuomion* (taulumaalaus) maalaamisesta 33:16:- riikintaalarin (=600 kr.taalaria) hinnalla. Pääffli 1993, 34-36. – Vrt. Tilénin hinnoittelusta esim. Raision saarnatuolin ja kahden lehterikaiteen koriste- ja figuurimaalaukset (yht. 34 kpl) yht. 600 kr.taalaria (=33:16:-riikintaalaria hopearahaa); Maarian saarnatuolin koristemaalaus ja kultaus 399 kr.taalaria (=22:8:-); Oriveden taivaskattoaihe 180 kr.taalaria (=10:-:-); Keuruun kaksiosainen alttaritaulu sekä todennäköisesti ainakin alttarilaitte ja draperia 38:42:8 riikintaalaria; tarjous Munsalan kolmisosaisesta alttaritaulusta 50 riikintaalaria; sekä Oriveden ja Ruoveden kirkkojen sisämaalaukset (mm. kaksios. alttaritaulu, saarnatuoli, lehterikaide) kumpikin 100 riikintaalaria.

¹ Mikael Toppelius teki v. 1780 Ilmajoen kirkkoon laajan sisäkoristelun (seinien ja holvikaton maalaus kuva-aiheineen, lehterikaide kuva- ja koristeaiheineen, ovet, ikkunapuut ja penkit), josta hänelle maksettiin 1500 kr.taalaria = 83:16:- riikintaalaria hopearahaa. Kal 1836. IlmaKA. KA mf IK 426; Tilit 1780. IlmaKA. KA mf IK 425. Lohtajalla Toppelius maalasi vv. 1780-86 neliosaisen alttaritaulun (*Ristiinnaulittu*, *Ehtoollinen*, *Getsemane* ja *Aabrahamin uhri*), valkaisu kirkon seinät ja katon sekä maalasi saarnatuolin verhosommitelman yht. 800 kr.taalarilla (=44:21:4). Rantsilan kirkon alttari- ja länsiseinän figuuri- ja koristemaalaukset (*Ristiinnaulittu*, *Getsemane*, *Ylösnousemus*, *Johannes Kastaja*, *Ev. Johannes*, hallitsijamonogrammi ym. koristeaiheita) maksoivat yhteensä runsaat 48 riikintaalaria hopearahaa. Kari & Ruotsalainen 1989, 29-30, 71. – Vrt. Tilénin maalaustöistä em. alttaritaulut sekä Keuruun kirkon sisäkoristelu, joka ilman alttaritaulusta suoritettua osaa maksoi 82:10:8 riikintaalaria. Tarkkoja tietoja Thomas Kiempen maalaustöiden hinnoista ei valitettavasti ole saatavissa. Vöyrissä vv. 1786-88 Kiempe sai hieman yli 100 riikintaalaria hopearahaa laajasta, todennäköisesti seinien, holvien ja kiinteän sisustuksen ammatti-, koriste- ja figuurimaalaukset käsittäneestä sisäkoristelusta (Kal 1826. VöyKA. KA mf UK 289; Ehrnrooth 1973, 44.); summa näyttäisi vastaavan Tilénin sisäkoristeluja. Virroilta on tieto 50 riikintaalarin palkkiosta (Ehrnrooth 1973, 60); kyseessä lienee kuitenkin osa suuremmasta summasta.

² G. Pryckthen maalasi v. 1774 Laitilan kirkon lehterikaiteen (20 kuva-aihetta) 400 kr. taalarilla (22:10:8 riikintaalaria hopearahaa), joka oli hieman Tilénin Raisiosta saamaa palkkiota suurempi. Sen sijaan v. 1770 Pryckthen sai Lokalahdella saarnatuolin koriste- ja ammattimaalauksesta ym. töistä yht. ainoastaan 180 kr.taalaria (=10:-:-), ja Säkylässä alttaritaulu (*Ristiinnaulittu* ja *Ehtoollinen*) maksoi v. 1782 23:5:4 riikintaalaria. Ehrström 1998, 24,27,37.

³ Koukkula 1967, 35-36. Luku ei sisällä kappeliseurakuntien alueilla olleita taloja.

⁴ Tilénin ylläpitoon kuului kappa (n. 5 l) rukiita, kappa ohraa, 2 naulaa (= n. 0.850 kg) voita ja 2-3-naulaa lihaa jokaisesta talosta. Ptk 20.8.1780. RuoKA. KA mf TK 212. Rahaksi muutettuna vilja- ja voimäärä vastaisi karkeasti arvioiden n. 30 riikintaalaria hopearahaa. (4 kr.taalarilla sai 1780-luvulla n. 7 kg ruista tai n. 1,650 kg

maksun ottanut maalari saattoi hankkia tilauksia seurakunnilta, joilta olisivat muuten puuttuneet taloudelliset edellytykset maalaustöistä suoriutumiseen. Maalari puolestaan pystyi vaihtamaan luontaistuotteet muihin hyödykkeisiin tai myymään ne esim. käsityöläisinä ja kauppiaina toimineiden sukulaistensa välityksellä. Vaikka Tilénin hintatasoa onkin pidettävä kohtuullisen edullisena, osa seurakuntien ilmeisestä tyytyväisyydestä lienee johdettavissa myös *herra Tileenin*¹ työllään ja toimeliaisuudellaan tekemään hyvään vaikutukseen. Maalaushankkeissa oli joka tapauksessa kyse suurista rahasummista, joille seurakunnat kuitenkin näyttäisivät saaneen riittävän vastineen.

Tilénin harvakseltaan tunnetut työtehtävät ja esim. Keuruun kirkon maalaustöiden jakautuminen 1782-86 väliselle ajalle antavat todennäköisesti jonkin verran harhaanjohtavan kuvan maalarin toiminnasta. Useat yhtäaikaiset tai sopimuksenalaiset työmaat 1770- ja 1780-lukujen vaihteessa eivät olleet välttämättä ainutlaatuinen tapaus Tilénin uralla, eikä maalari ole voinut jo pelkän toimeentulonsa kannalta uhrata vuosikausia yhteen työmaahan. Maskun laajamittaiset, Keuruun vanhan kirkon sisämaalauksiin verrannolliset työt valmistuivatkin pääosiltaan loppukesän 1778 ja heinäkuun alun 1779 välisenä aikana. Orivedellä Tilén ehti vajaan kuukauden aikana maalata ainakin saarnatuolin ja osan holvikaton taivas-näkymää. Pelkältä ammattimaalaukseltaankin huomattavien urakoiden nopean valmistumisen tekivät mahdolliseksi maalariolla olleet apulaiset ja ajan tavan mukaiset 12 tuntiset työpäivät.² Vuosittainen työkausi ei myöskään rajoittunut pelkästään varsinaisiin kesäkuukausiin, sillä Tilén näyttää jatkaneen töitä myöhään syksyyn ja aloittaneen ne uudelleen keväällä heti pakkasten väistyttyä.³ Maalarin kiireinen ja rutinoitunut ote näkyy myös maalauksissa. Raision saarnatuolin koristemaalauksen monimuotoinen sommitelma on pelkistynyt toteutukseltaan yksinkertaisemmaksi jo Ruoveden entisessä saarnatuolissa. Ero Raision ja Keuruun figuurimaalaussarjojen välillä on huomattava. Maalausten luomassa yleisvaikutelmassa asialla ei välttämättä ollut suurta merkitystä. Seurakuntien kannalta urakoiden valmistuminen ripeään tahtiin ei välttämättä ole ollut ollenkaan huono asia.

voita. Gardberg 1957, 154.) Esim. Orivedellä maalaustöiden kokonaissumma nousi n. 2220 kr. taalariin (=n. 123:16:- riikintaalariin hopearahaa), minkä lisäksi ruokatarvikkeina suoritettujen elinkustannukset – jotka maalari sai pitää korvauksena kuukauden työstä – olivat samaa luokkaa kuin Ruovedellä.

¹ Mm. Ptk 13.8.1780 § 1. RuoKA. KA mf TK 212.

² Mm. kirkkorakennustyömailla työt aloitettiin aamuviideltä. Päivän mittaan pidettyjen lepotaukojen jälkeen töitä jatkettiin iltaan kello seitsemään saakka. Gardberg 1957, 153.

³ Esim. Maarian kirkon kuorin maalaustyöt on tehty viimeistään huhtikuussa 1777, ja Keuruulla työt loppuivat v. 1783 ilmeisesti vasta marraskuun alussa. Vrt. Teosluettelo ss. 23 ja 60.

MAALAUSTEKNIikka, TOTEUTUS JA KUVA-AIHEET

Ammatti- ja koristemaalaukset

Kirkkointeriöorien maalausurakoista seinien, kattojen ja kiinteän sisustuksen ammatti- ja koristemaalaukset muodostivat työmäärältään huomattavimman osan. Tilénin käyttämistä tekniikoista saa edustavan kuvan Keuruun vanhasta kirkosta, jossa maalaukset ovat säilyneet lähes täydellisinä. Maskun, Ruoveden ja Alahärmän kirkkoihin Tilén teki todennäköisesti lähes yhtä laajat sisämaalaukset, mutta näiden yksityiskohdat jäävät asiakirja-aineiston perusteella epäselviksi. Keuruun ohella Tilénin koristemaalaukset ovat säilyneet Raision saarnatuolissa ja entisten lehterikaiteiden kappaleissa, Maskun saarnatuolin katoksessa, Ruoveden entisestä saarnatuolista jäljellä olevissa osissa ja Nurmon saarnatuolissa.

Seinien ja holvikattojen maalaukseen Tilén käytti liimamaaleja. *Valkaisussa* (*hvitlimning*) oli kyse seinä- ja holvipintojen peittämisestä nimenomaisesti vaalealla liimamaalilla, jossa peruspigmenttinä ollut liitujauhoa ei sävytetty ollenkaan tai sitä murrettiin vain hieman esim. hiilijauholla l. kimröökillä.¹ Keuruulla vaaleat seinäpinnat on lisäksi jaettu mustilla "kehyksillä" kentiksi, joiden sisällä on harvakseltaan tummalla värillä tehtyjä *roiskeita*. Vastaavasta *kvassimarmoroinnista* on tietoja myös Maskusta. Seinä- ja kattomaalaukset Tilén saattoi tehdä suoraan hirsipinnalle (esim. Keuruun kirkon seinät), lautavuorauksen päälle (esim. Keuruun holvit, Nurmon kirkon sisäviisteet) tai rapatulle kivipinnalle (Raisio, Masku).

Kiinteän sisustuksen maalaus tehtiin öljyväreillä, jotka kestivät kulutusta liimamaaleja paremmin. Penkit, ovet ja ikkunapuut maalattiin yleensä yksivärisiksi, kun sen sijaan kuoriosan sisustuksessa, saarnatuolissa ja lehterikaiteissa suosittiin runsaita värejä ja vaihtelevia koristemaalaustekniikoita. Saarnatuolien ja alttarilaitteiden yksityiskohdissa voitiin seurakunnan toiveiden mukaisesti käyttää myös kultaa ja/tai hopeaa. Maalauskoristelua kallisarvoisemmat kultaus- ja hopeointityöt kuuluivat kirkkomaalareiden repertoaariin, vaikka erityistaitoja vaativalla alalla oli myös omat ammattimiehensä.²

Kiinteän sisustuksen koristemaalauksissa Tilén käytti perussommitelmaa, joka koostuu erilaisilla väriyhdistelmillä tehdyistä *marmoroinneista*³ ja näihin sointuvista

¹ Fridell-Anter & Wannfors 1989, 251; Karijärvi 1993, 30-31; Pietarila 1989, 38, 44.

² Fridell-Anter & Wannfors 1989, 309.

³ Tilénin kirkkomaalauksista ei tunneta jalopuuimitointeja. Vöyrin kotiseutumuseossa olevan renginkaapin päihinäpuukuviointi kertoo kuitenkin maalarin käyttäneen myös *ootraustekniikkaa*.

yksivärisistä koristelistoista ym. yksityiskohdista. Marmoroinnit on rytmitetty maalauskohteen rakenteellisten elementtien mukaan siten, että esineen runko-osa ja ylä- ja alalistoitukset on tehty kahdella tai useammalla melko tummasävyisellä kuvioinnilla, ja pylväissä, pilastereissa ja koristepeileissä on edellistä vaaleampi väritys. Verrattuna Matias Björkgrenin Piikkiössä tekemiin koristemaalauksiin, Rasion kirkon saarnatuolin ja lehterikaiteiden koristemaalaukset ovat väritykseltään jonkin verran tummempia, mutta marmoroinnin epäsäännöllinen kuviointi on pitkälti samanlainen. (Kuvat 4, 17-34, 35-36, 42) Keuruun kirkossa suurten pintojen marmoroinnit on tehty tavalla, jota voi pitää Tilénille tyypillisenä: marmorointisuonitus muodostuu suuresta, verkkomaisesta kuvioinnista, jossa vaaleamman pohjavärin päälle on ensin tehty peruskuvio saman värin tummemmalla sävyllä, minkä jälkeen osa verkon "silmistä" on vielä korostettu vaalealla värillä. (Kuvat 97, 108, 145) Tyypillisiä ovat myös kuvioinnin seassa olevat, pensselin kärjellä tehdyt "täplärykelmät", joita on nähtävissä jo Björkgrenin johdolla tehdyissä Piikkiön koristemaalauksissa.

Erilaisten imitointitekniikoiden tarkoituksena oli luoda vaikutelma arvokkaina pidetyistä materiaaleista, kivistä ja jalopuista. Tämän mukaisesti esim. marmorointia käytettiin alkuaan vain sellaisissa pinnoissa, joiden voitiin kuvitella olevan kivistä valmistettuja.¹ Kirkkointeriöoreissa 1700-luvulta säilyneistä, yleensä pitkälle tyyllitellyistä ja värikkäistä kivimukaelmista tunnistaa kuitenkin enää vain harvoin "jäljitellyn" kivilajin.² Suositun tummansinivihreän kivi-imitaation taustalla on ainoa "kotimainen" marmorilaatu, Kolmårdenin marmori.³ Vaaleiden koristemaalaukspintojen voi ajatella viittaavan pohjoisitalialaisiin kivilaatuihin, mutta näidenkin osalta on kyseenalaista, kuinka tarkasti maalarit edes pyrkivät toistamaan luonnonmukaisia malleja. Tilénin marmoroinneissakin on pääasiassa kyse tietyn koristemaalaustekniikan käyttämisestä, jota maalari sovelsi sellaisenaan kaikkiin maalauskohteisiin penkkien rintamusten koristepeleistä holvikaton karniisilistaan saakka. Melko yksinkertaisesta perustekniikasta huolimatta esim. Rasion ja Nurmon saarnatuoleissa lopputulos on tehokas ja koristeellinen. Yleisvaikutelma perustuu ennen kaikkea runsaasti käytettyjen värien keskinäiseen rytmitykseen ja sointuvuuteen sekä maalaustyön huolelliseen ja kärsivälliseen toteutukseen.

Keuruun vanhan kirkon sisämaalauksen huomattavimpia piirteitä on monimuotoinen koristeaiheiden käyttö. Holvien alareunaa kiertävän rocaille-nauhan, siihen kietoutuneen ruusuköynnöksen ja sidehirsien kukkakimppujen ohella rokokookaaret ja epäsymmetriset

¹ Fridell-Anter & Wannfors 1989, 302.

² Pietarila 1989, 45.

³ Fridell-Anter & Wannfors 1989, 127.

kukkaornamentit toistuvat öljyvärein maalattuina saarnatuolin katoksessa ja alttarikaiteiden peileissä. (Kuvat 127-131, 145-146) Vastaavia kaari- ja/tai kukkaornamentteja tunnetaan myös Raision ja Nurmon kirkon saarnatuoleista. (Kuvat 4, 148-150) Koristeaiheet toistuivat todennäköisesti karniisilistan rocaille-nauhaa myöten ainakin Alahärmän kirkossa.¹ Runsaan rokokoo- ja kukka-ornamentiikan, marmorointien ja eri osat toisiinsa liittävä värityksen avulla Tilén on Keuruun kirkossa luonut harvinaislaatuiseen kiinteään kokonaissommitelman, jossa koristemaalaukset täydentävät ja figuurimaalausten yhtenäistä kuvaohjelmaa ja korostaa kirkkotilan sakraalia luonnetta.

Rokokootyylisiä koristeaiheita käyttivät useat niin Turussa kuin muuallakin Suomessa toimineet kirkkomaalarit alttari- ja kattomaalausten kehysaiheina ja satunnaisemmin mm. saarnatuolien peilimaalauksissa.² Piikkiön lehterikaiteen rokokookehys- ja enkelisommitelmat osoittavat, että aiheet kuuluivat jo Björkgrenin työpajan tuotantoon. (Kuva 42) Huomattavimmat vastineet Tilénin ornamentiikalle löytyvät kuitenkin Gabriel Pryckthenin maalauksista. Pryckthen koristeli v. 1769 Lokalahden kirkon saarnatuolin mattamustalle pohjalle valkoisella tehdyin peilimaalauksin, jotka koostuvat korkeista kynttilänjaloista ja näitä reunustavista rokokookaarista ja kukka-aiheista.³ (Kuva 191) Saarnatuolin katoksen alaosassa olevissa kentissä on lisäksi kaarimotiiveista ja epäsymmetrisistä kukkakimpuista muodostetut sommitelmat, jotka ovat lähes identtiset Tilénin Keuruun vanhaan kirkkoon tekemien alttarikaiteiden peilimaalausten kanssa. (Kuvat 192, 145-146) Vuonna 1770 Pryckthen maalasi Uudenkaupungin kirkon holvikaton alareunaan ja kuori-ikkunan ympärille jaksottaisen, kartusseista ja rocaille-ornamenteista muodostuva koristenauhan.⁴ (Kuvat 193-94) Yleisvaikutelma ja idea holvien alareunaa kiertävästä koristekuvioiden sarjasta on samanlainen kuin Tilénin Keuruulle tekemässä rocaille-nauhassa. (Esim. Kuvat 131, 133-134)

Pryckthenin ja Tilénin koristemaalauksen yhteiset piirteet palautuvat todennäköisesti Claes Lang vanhemman työpajaan. Samantapaisten maalauskokonaisuuksien puuttuminen muiden Langin piiriin kuuluneiden maalareiden tunnetusta kirkollisesta tuotannosta saattaa viitata siihen, että rokokooaiheiden käyttö oli rajoittunut pääasiassa profaaniin maalaustaiteeseen. Linnojen, kartanoiden ja vauraiden porvaristalojen sisäkoristelussa käytettyihin rocaille- ja kartussiornamentteihin Pryckthen ja Tilén ovat saattaneet tutustua

¹ Vrt. Teosluettelo s. 80.

² Maalattuja rokokookoristeita tunnetaan mm. Johan Almin (Uusikaarlepyy 1759, Isokyrö 1771-74), Jonas Bergmanin (Kaarina 1760), Emanuel Granbergin (Muhos 1778, Paltaniemi 1778-81), Gustaf Lucanderin (Nötö 1763), Mikael Toppeliuksen (Tohmajärvi 1784, Rantsila 1788, Kempele 1795); ja Erik Westzyntius nuor.:n (Oulainen 1782) tuotannosta.

³ Ehrström 1998, 24-26. ÅÅ.

⁴ Ehrström 1998, 19-20. ÅÅ.

myös toimiessaan kisällinä tukholmalaisten mestareiden työpajoissa.¹ Samantapainen idea holveja kiertävistä "koristesarjoista" tunnetaan myös kirkkomaalauksista, mutta näissä tapauksissa koristeaiheet toimivat yleensä figuurimaalausten kehyksinä. Länsi-Ruotsissa erityisesti ns. Rossin koulukunnan maalarit ympäröivät holvikattojen sivuja kiertäneet raamatunhistorialliset kuvasarjat kartussi- ja myöhemmin pääasiassa rocaille-kehyksin, jolloin holvien alareunaan syntyi kuva- ja koristeaiheista muodostunut jaksollinen vyöhyke.² (Kuva 195) Suomessa vastaava vaikutelma löytyy ainakin Emanuel Granbergin maalaamasta Paltaniemen kuvakirkosta. (Kuva 189)

Kirkkojen ulkomaalauksesta on Tilénin osalta säilynyt tieto ainoastaan Munsalan kirkon länsitornin maalauksesta v. 1792. Todennäköisesti työtehtäviä on ollut useampiakin, vaikka Tilénin tunnettuun tuotantoon liittyvien kirkkojen osalta ulkomaalaus- ja punamultaustyöt hoidettiin pääsääntöisesti rakennusmestareiden kautta.³

Kiinteän sisustuksen kuvaesitykset, taivaskatot, draperiamaalaukset ja muistotaulut

Saarnatuolien kuvakoristelu kuului Tilénin työsopimukseen kolmessa (Raisio, Masku ja Keuruu) ja lehterikaiteiden kaikkiaan seitsemässä (Raisio, Masku, Orivesi, Taivassalo, Ruovesi, Keuruu ja Alahärmä) tunnetuista 12 kirkkomaalauhankkeesta. Oriveden ja Taivassalon maalaukset jäivät kokonaan toteutumatta. Ruoveden, Alahärmän ja Maskun lehterikaidemaalaukset ovat ehtineet kadota. Säilyneet maalaukset Raision, Maskun ja Keuruun kirkoissa käsittävät yhteensä 81 Raamatun henkilön "muotokuvaa". Näistä Raision ja Maskun saarnatuolien maalaukset on tehty vanhojen, 1600-luvulta peräisin olleiden kuvien päälle. Raision saarnatuolissa Tilén lienee toistanut ainoastaan vanhempien maalausten kuva-aiheet; Maskussa sen sijaan maalausten henkilöähahmot noudattavat todennäköisesti melko tarkasti alkuperäisiä malleja.

Tilén on tunnetuissa maalauksissaan esittänyt henkilönsä kokovartalokuvina

¹ G. Pryckthen sai kisällinkirjan v. 1761, minkä jälkeen hänen tiedetään toimineen ainakin v. 1766 tukholmalaisen maalarimestarin, tapettimaalari Olof Åkerbergin kisällinä ennen asettumistaan Uuteenkaupunkiin v. 1767. Ehrström 1998, 12-13, 55. ÅÅ.

² Hegardt 1923, 80. – Göteborgin seudulla 1740-luvun alusta lähtien vaikuttanut Rossin koulukunta syntyi saksalaissyntyisten veljesten Johan Ross vanh.n ja Ditlof Rossin (s. 1706) ympärille. Molemmat saivat mestarinkirjansa Tukholman maalariammattikunnalta ja siirtyivät vasta myöhemmin Länsi-Ruotsiin. Hegardt 1923, 20, 24.

³ mm.: Tilit 1778. MasKA. KA mf JK 961; Tilit 1787. OriKA. KA mf TK 158; Tilit 1785. RuoKA. KA mf TK 213.

maisemataustaa vasten. Henkilökuvaus on parhaimmillaankin kömpelöä: vaikeuksia on tuottanut niin vartalon mittasuhteiden kuin raajojen liikkeidenkin kuvaaminen. Tyypillisiä stereotyyppioita Tilénin henkilöhahmoissa ovat pienet kädet ja jalkaterät, pyöreät, kapeat hartiat ja kaareva rinta sekä varsinkin sivukuvissa korostuva pään muoto luisuine päälakineen ja lähes olemattomine takaraivoineen. Kasvonpiirteissä ovat tyypillisiä suuret tuijottavat silmät, leveät poskipäät ja korkea otsa. Maalausten koristeellisen yleisvaikutelman kannalta ratkaisevia ovat maisemataustat, joiden toteutus on parhaimmillaan huolellista ja elävää. Värivalikoima vastaa koriste- ja ammattimaalauksessa käytettyjä sävyjä: yleisimpiä värejä ovat kirkas, punaisella murrettu ruskea, ruskealla tai sinisellä murrettu vihreä, punaisenruskea ja sinisen sävyt harmaansinisestä sinivihreään ja jopa turkoosiin. Joukossa on myös okraa, vaaleanpunaista, vaaleanruskeaa, valkoista ja tumman- ja vaaleanharmaata. Yleisvaikutelma on Raisiossa ruskeanvihertävä; Keuruulla värit ovat kirikkaampia hallitsevien sävyjen jakautuessa vaaleanharmaan ja vihertäväsinisen välille.

Tilénin tuotannon erityispiirteitä on suurten, kirkon holvikaton täyttävien taivasnäkymien maalaaminen. Tietävästi ensimmäisen taivaskattoaiheensa Tilén maalasi vv. 1778-79 Maskun kirkkoon. Maalaukset olivat osittain näkyvillä vielä 1800-luvun lopulla, mistä ne tunnetaan SMYR:n kuvausten perusteella. (Kuvat 82-83) Tilén ehti aloittaa holvimaalaukset myös Orivedellä v. 1779, mutta työt keskeytyivät kirkon tulipaloon. Muutamaa vuotta myöhemmin syntyi Keuruun vanhan kirkon taivaskatto. (Kuvat 127-138) Vastaavan aiheen Tilén maalasi todennäköisesti vielä Alahärmän kirkkoon 1780-luvun lopulla; holvikaton maalauksista säilyneet tiedot rajoittuvat ilmaisuun *useita maalattuja kuvia*².

Keuruun kirkon holvikatto on kaukaista sukua barokin ja rokokoon loisteliaille kattomaalauksille, joissa pyrkimyksenä oli luoda illuusio taivaaseen asti aukeavasta tilasta. Suomen kirkoista tunnetut, harvalukuisiksi jääneet taivaskattoesitykset on palautettavissa Länsi-Ruotsissa kukoistaneeseen kirkkomaalaustraditioon, jonka keskuksena oli 1700-luvun alussa perustettu Göteborgin maalariammattikunta. Barokin profaaniin sisustustaiteeseen ja pääosin ulkomailta 1600-luvun jälkipuoliskolla tulleiden maalareiden toimintaan pohjautuneen tradition tavaramerkiksi muodostuivat runsain figuuri- ja koristeaihein täytetyt seinä- ja holvipinnat.³ Aluksi holvit jaoteltiin geometrisen tarkkoihin pintoihin, joille selkeästi

¹ mm.: Tilit 1778. MasKA. KA mf JK 961; Tilit 1787. OriKA. KA mf TK 158; Tilit 1785. RuoKA. KA mf TK 213.

² Kal 1847. AlaKA. KA mf UK 54.

³ Hallbäck 1947, 81-82.

rajatut kuva-aiheet sijoiteltiin määrättyssä järjestyksessä. Katon keskiosassa oli yleensä *Viimeinen tuomio*, ja "taivas" rajoittui runsaimmillaankin kuva-aiheita erottaviin pilvireunuksiin ja näiden väliin sijoitettuihin enkeleihin; holvien alareunoja kiersivät voimakkaasti kehystetyt, raamatunhistoriasta kertovat kuvasarjat.¹ Sommittelu alkoi vapautua 1730-40-luvuilta lähtien, ja keskeisaiheena ollut *Viimeinen tuomio* laajeni vähitellen koko holvikaton käsittäväksi maalaukseksi, jossa taivas, enkelit ja muut, mm. Ilmestyskirjasta saadut kuva-aiheet sulautuivat yhteen runsaiksi ja värikkäiksi kokonaisuuksiksi.² (Kuva Rommelanda?? D. Ross?) Maalarit kehittivät taivaskattoaiheelle omat ikonografiset kuvaustapansa, esim. kuorissa esitetyt aihelmat saattoivat liittyä *Pyhään kolminaisuuteen*, keskiholvissa varsinaiseen tuomiopäivään (*Kristus maailman tuomarina*) ja lännessä kadotettujen kärsimyksiin helvetissä.³ Uusina aiheina pilvien seassa voitiin kuvata myös mm. allegorisia figuureja ja pietistisiä symboleja.⁴ Toisaalta kokonaisesitysten kompositio alkoi jo hajota: holvin reunojen raamatunhistorialliset esitykset jäivät vähitellen pois, ja kuva-aiheet menettivät varsinaisen kertovan merkityksensä, jolloin esim. enkeleille saatettiin lisätä tekstinauhat selittämään muutoin epäselväksi jäävää kuvaohjelmaa.⁵ Ajan kuluessa figuurit tyypistyivät kerubinkasvoihin pilvien seassa, ja lopulta jäljelle jäivät vain pilvet.⁶

Tilénin taivaskatot edustavat kuvatun maalaustradition myöhäisvaihetta. Katon täyttävät tarkkaan muotoillut pilvimuodostelmat, kun sen sijaan vähäiset kuva-aiheetkin on osittain kätkeyty pilviverhon taakse. Myös maalausten harmaansinertävä yleisväritys liittyy 1700-luvun lopulle tultaessa tapahtuneeseen kehitykseen, jossa barokin tummasävyiset ja voimakkaat värit olivat väistyneet uusien, vaaleita kattoja suosivien ihanteiden myötä.⁷ Tilénin maalausten tarkka alkuperä jää selvittämättä. Suomessa varsinaisia taivaskattoaiheita tunnetaan Tilénin ohella ainoastaan Daniel Hjulströmin tuotannosta, jonka melko symmetriset holvimaalaukset liittyvät kuitenkin selvästi maalaustradition varhaisempaan vaiheeseen.⁸ (Kuvat 84-85) Vaikka esim. Porin kaupunginkirkossa olleet maalaukset olisivatkin saattaneet tehdä vaikutuksen nuoreen Tiléniin, poikkeaa Hjulströmin perussommitelma niin paljon

¹ Hallböck 1947, 146-153; Hegardt 1923, 57-58. Yleisiä kuva-aiheita olivat mm. luomisen seitsemän päivää sekä Piplia Pauperumin tavoin rinnastetut Vanhan ja Uuden testamentin kertomukset. Hallböck 1947, 146; Hegardt 1923, 81.

² Hallböck 1947, 153-154; Hegardt 1923, 55, 80.

³ Hallböck 1947, 155.

⁴ Hallböck 1947, 154, 173-176.

⁵ Hallböck 1947, 155-156; Hegardt 1923, 55.

⁶ Hallböck 1947, 156; Hegardt 1923, 55.

⁷ Hallböck 1947, 140, 142.

⁸ Pfäffli 1993, 37-38. Hjulströmin tiedetään tehneen holvimaalauksia Närpiön (1748-49), Uudenkaarlepyyn (1749-50), Porin (1751-52) ja Pieksämäen (1760-62) kirkoissa. Hjulströmin tuotannosta kts. Pfäffli 1999. ÅA sekä Pfäffli 1993.

Maskun ja Keuruun maalauksista, ettei kyse voi olla suorista lainoista. Tilénin taivaskattojen Ilmestyskirjaan viittaavat kuvaohjelmat ja Keuruun maalausten sommitelmalliset yksityiskohdat, kuten pilvien varma jaottelu holvipinnoille, eteläinen valonkajo ja ehkä rocaille-nauhan muoto ja sijaintikin viittaavat siihen, että Tilén oli kisälliaikanaan päässyt tutustumaan länsiruotsalaiseen kirkkomaalaukseen. Jo pelkältä työmäärältään huomattavien maalauskokonaisuuksien lanseeraaminen alueille, joilta puuttuivat perinteet vastaavista maalauksista, saattaa viitata ehkä käytännön tasollakin hankittuun kokemukseen taivaskattojen teosta. Myös maalausformulan soveltaminen Maskun keskiaikaisen kirkon tähtiholveihin kertoo maalarin ennakkoluulottomasta asenteesta.¹

Verhomaalauksia Tilén teki ainakin seitsemän kirkkomaalaushankkeen yhteydessä. Näistä ainoastaan Keuruun vanhan kirkon alttarilaitteen ympärillä oleva maalaus on säilynyt lähes alkuperäisessä muodossaan¹; Nurmon ja Munsalan draperiasommitelmat on "entisöity" 1800-luvun kuluessa. Kadonneiden maalausten osalta on Maskun kirkkoa lukuunottamatta tyydyttävä asiakirjojen yksinkertaisiin mainintoihin draperioiden olemassaolosta. (Kuvat 82, 102, 132, 151, 156, 157) Keuruun tavoin verhosommitelmat koristivat yleensä alttarilaitteen (Ruovesi, Keuruu, Alahärmä, Munsala) tai alttari-ikkunan ympäristöä (Masku, Nurmo). Lähes yhtä usein draperia oli saarnatuolin taustalla (Raisio, Nurmo, Alahärmä?, Munsala). Alahärmän kirkossa "verhot" haluttiin lisäksi kaikkien kirkkosalin suurten ikkunoiden ympärille. Malliltaan Tilénin draperiasommitelmat koostuvat kolmella tai viidellä solmulla kootusta suuresta kankaasta, jonka koholla oleva keskiosa ja sivuille jäävät laskokset muodostavat "katoksen" esim. alttarilaitteen ympärille. Tyypillisiä piirteitä Tilénin maalauksille ovat kolmiosiset "nupit" ja reunahapsujen pystysuorien osien kolmiomainen, alkuperältään selvittämättömäksi jäävä kuviointi. Ominaista on myös selvästi havaittava pyrkimys illusionistisen syvyysvaikutelman luomiseen pyrkimällä häivyttämään maalauksen taustalla olevat arkkitehtoniset elementit, esim. karniisilistat tai holvitaitteet piirustus- ja maalausteknisin keinoin. Esim. Maskussa draperiamaalauksista oli jatkettu alttarin ikkunasyvennyksen seinämiin, jolloin ainakin valokuvan perusteella on syntynyt vaikutelma ikkunan edessä olleesta ohuesta verholaskostelmasta.

Verhomaalaukset kuuluivat jo keskiajalla yleistyneeseen kirkkomaalausperinteeseen,

¹ Länsi-Ruotsissa holvien ja seinien maalaukset tehtiin jo 1700-luvun alusta lähtien pääsääntöisesti öljyväreillä. Maalaukset tehtiin siten yleensä puupinnoille, mikä kivikirkkoihin maalattujen taivaskatto-aiheiden osalta edellytti puisia sisäkattoja. Hegardt 1923, 47. Kuvatun kaltaisen taivaskattojen maalaustradition ihanteellisin lähtökohta oli tynnyriholvi; tasakatoille sovellettiin omia maalausperiaatteita. Hallböck 1947, 62, 146, 158.

jossa jäljiteltiin arvokkaita, seinille ripustettuja kankaita ja kuvakudoksia linnojen ja palatsien sisustuksista saatujen esikuvien mukaan. Tilénin tuotannosta tunnetut, alttarin, saarnatuolin ja ikkunoiden ympärille maalatut sommitelmat yleistyivät kuitenkin Suomessa vasta 1700-luvun puolivälin jälkeen. Varhaisimpia esimerkkejä kuori-ikkunaa koristaneesta draperiasta on Daniel Hjulströmin Närpiön kirkkoon tekemä maalaus v:lta 1749.² Verhoasetelmat kuuluivat 1700-luvun lopulla useiden kirkkomaalareiden tuotantoon, ja ne säilyttivät suosionsa aina 1800-luvun puoliväliin saakka.³ Kuoriseinälle sijoitetulla verhosommitelmalla oli alkuaan teologinen, Raamattuun perustuva merkitys: verho imitoi Jerusalemin temppelin sinisestä, purppuraisesta ja punaisesta villasta kudottua esirippua.⁴ Jo Tilénin alttaridraperioidenkin yhteydessä on kuitenkin kyseenalaista, säätelivätkö maalausten teettämistä niinkään niille annetut symboliset merkitykset kuin yleiset, kirkkojen koristelulle esitetyt vaatimukset. Näyttävät ja värikkäät sommitelmat korostivat kirkkotilan tärkeimpiä elementtejä. Muutamaa vuosikymmentä myöhemmin yleistyneiden ikkunadraperioiden avulla interiööriin saatiin suhteellisen vähällä vaivalla yhtenäinen ja arvokas vaikutelma.

Muistotaulut tunnetaan Tilénin tuotannosta Virtain, Ruoveden, Oriveden ja Keuruun kirkoista. (Kuvat 99, 100, 101) Kirkon rakentamis- ja/tai korjausvuoden ja hallitsijan nimen sisältävillä muistokirjoituksilla on kulttuurihistoriallisesti mielenkiintoinen tausta: Kustaa III antoi v. 1781 määräyksen, jonka mukaan kaikkien *uudesta rakennettujen* ja uudistettujen kirkkojen pääoven päälle oli *kaiverrettava*, kenen hallitessa kirkko oli rakennettu tai uudistettu.⁵ Kuninkaalla nähtävästi mielessään olleet kivi- tai metallilaatat muuttuivat ainakin maaseudulla helpommin hankittaviksi puutauluiksi, joiden koristelu tapahtui maalaamalla. Myöhemmin muistotaulu saatettiin tehdä myös esim. suoraan kirkon sisäseinälle tai tukihirteen. Maallista hallitsijaa kunnioittavaan kirjoitukseen voitiin yhdistää mm. seurakuntien paimenten sekä korjaus- ja maalaustöiden lahjoittajien ja tekijöiden nimet.⁶ Taulut olivat 1700-luvun viimeisinä vuosikymmeninä todennäköisesti yleisiä kaikkien kirkkomaalareiden tuotannossa, mutta kuva-aiheiltaan vaatimattomina niitä ei välttämättä

¹ Kirkon itäpäätyyn vv. 1831-32 rakennetun uuden sakariston ovet tuhosivat maalauksen alaosan alttarilaitteen molemmin puolin.

² Hanka 1997, 162.

³ Sama.

⁴ 2Moos.26:31. Raamattu 1992.

⁵ Kuninkaalliset kirjeet 1752-1781(E.I.11), 396. TMA.

⁶ Esim. Virroilla Thomas Kiempe maalasi muistokirjoituksen maalaustöistään v. 1796

luetteloitu tai säilytetty enää 1800-luvulla. Tilénin olettaisi maalanneen muistokirjoitukset ainakin Nurmon ja Alahärmän kirkkoihin.¹

Altтарitaulut

Tilénin tiedetään maalanneen alttaritaulut Tyrvännön, Ruoveden ja Keuruun kirkkoihin. (Kuvat 59, 91, 92, 104) Aihe on jokaisessa sama, *Ristiinnaulittu*, minkä lisäksi Ruoveden ja Keuruun alttaritauluihin liittyy myös pienempi predellaosa *Ehtoollinen*. Teosten valmistumisajankohdat on sijoitettavissa Tilénin itsenäisen maalarintoiminnan ensimmäiselle vuosikymmenelle. Keuruun alttarimaalauksen (1782) jälkeiseltä ajalta on tiedossa ainoastaan maalarin v. 1798 Munsalan kirkkoon tekemä tarjous kolmiosaisen alttarimaalauksen tekemisestä. Ruovedellä sijaitsevan Pekkalan kartanon kangastapettien sarjaan kuuluneen pannoon (*Aadam ja Eeva*) ohella Tilénin tuotannosta ei toistaiseksi tunneta myöskään muita taulumaalauksia.²

Altтарitaulut on maalattu öljyväreillä pellavakankaalle, joka on ensin pohjustettu ruskeanpunaisella maalilla. Teoksissa maalari on käyttänyt samoja värisävyjä kuin kiinteän sisustuksen figuuri- ja koristemaalauksissakin. *Ristiinnaulittujen* yleisvaikutelmaa hallitsee kuitenkin taustalla olevan taivaan harmaalla ja vihreällä syvennetty sininen väri. Ruoveden *Ehtoollisen* keskeneräiseksi jäänyt pääsisäisateria paljastaa, että Tilén hahmotteli maalausten yksityiskohdat ensin lyijykynällä. Tilénin valonkäsittely seuraa parhaimmillaankin mallikuvina käytettyjä grafiikanlehtiä; altтарitauluissakin havaittavat epämääräisyydet valon ja varjon vaihtelussa näyttäisivät olevan seurausta mallikuvan yksityiskohtien muuttamisesta tai valon suunnaltaan erilaisten mallikuvien yhdistämisestä. *Ristiinnaulittujen* tausta osoittaa saarnatuoli- ja lehterikaidemaalausten tavoin Tilénin olleen harjaantunut maisemamaalari. Esim. Tyrvännön maalauksessa maalari on laseerannut ruskean pohjavärin vuorotellen tummemmalla ruskealla, vihreällä ja sinisellä. Polveileva ja utuiseksi muuttuva maisema, horisontissa sinertävä Jerusalemin kaupunki ja taivaanrannan valonkajo luovat maalaukseen ilmavuutta ja viitteellisen perspektiivivaikutelman.

¹ Nurmassa muistokirjoitus liittyi mahdollisesti saarnatuoliin, tai sen saattoi myös korvata alttariin liittyneen verhomaalauksen hallitsijamonogrammi. Alahärmän kirkon maalausopimuksessa mainitut *påbudne och vanliga inscriptioner* viittaavat todennäköisesti muistokirjoitukseen, jonka Tilén olisi tämän perusteella maalannut kirkon kuoriosaan. Vrt. Teosluettelo s. 75-77 ja 80.

² Alahärmän kirkossa olleiden taulumaalausten *Oikeudenmukaisuus* ja *Tuhlaajapoika* alkuperä jää selvittämättä. Vrt. Teosluettelo s. 81-82.

Tilén on maalauksissaan käyttänyt kuva-aiheesta toiseen samoja esi- ja mallikuvia. Sekä *Ristiinnaulittu*- että *Ehtoollis*-aiheen kokonaissommitelma perustuu todennäköisesti useaan erilliseen kuvalähteeseen, joiden yhdisteleminen tiettyjen periaatteiden mukaisesti saattoi olla peräisin jo Claes Lang vanhemman tai ainakin Matias Björkgrenin työpajasta. Tyrvännön *Ristiinnaulittu* samoin kuin muiden alttaritaulujen toisistaan poikkeavat yksityiskohdat osoittavat kuitenkin, että Tilén pyrki luomaan käytössään olleista mallikuvista omaperäisiä kuvakokonaisuuksia kehittäen samalla teoksesta toiseen noudattamaansa maalausformulaa. Ilmeisistä teknisistä puutteistaan huolimatta alttaritaulujen figuurimaalaukset edustavat Raison kirkon saarnatuolimaalausten tavoin Tilénin tunnetun tuotannon parhaimmistoa. Vapahtajan henkilöhaamojen mittasuhteet ja plastinen kuvaus osoittavat Tilénin pystyneen hyvien mallikuvien ja huolellisen toteutuksen avulla figuurimaalauksessaan tasoon, johon maalari ei välttämättä katsonut tarpeelliseksi pyrkiä kirkkojen kiinteän sisustuksen, esim. lehterikaiteiden pohjimmiltaan dekoratiivisiksi luonnehdittavissa pyhien miesten ”muotokuvissa”. Keuruun kaksiosainen alttaritaulu on edelleen nähtävillä alkuperäisessä ympäristössään alttarilaitteen yhteydessä. Ruoveden kirkon alttarilaitte on kadonnut, mutta säilyneiden tietojen perusteella myös täällä oli kyse Keuruun alttarilaitteen veroisesta, varsinaisen alttaritaulun ja tätä ympäröivän alttariseudun käsittävästä maalauskoristelun kokonaisuudesta.

AIKALAISARVIOT JA MAALAUSTEN KOHTALO

Taivassalon ja Munsalan tapaukset

Johan Tilénin maalaustuotannosta ei ole tiedossa suoranaisia aikalaisarvioita. Yleensä seurakunnissa lienee oltu tyytyväisiä, sillä vastakkaisiakaan tietoja esim. maalaustöiden päätteeksi järjestetyissä työkatselemissa havaituista puutteista ei ole. Myönteisestä asenteesta kertonee myös se, että ainakin puolella aineiston seurakunnista Tilén sai uusia työtehtäviä joko ensimmäisen maalausurakan kestäessä tai sen jälkeen. Toisaalta kahdesta seurakunnasta on säilynyt tieto kriittisestä suhtautumisesta maalarin taitoihin. Näistä ensimmäinen koski Taivassalon kirkkoon suunniteltuja maalaustöitä, jotka estyivät Tilénin

palkkaamista kohtaan esitetyn vastustuksen vuoksi. Munsalassa v. 1798 oli kysymyksessä Tilénin tekemä tarjous alttaritaulujen maalaamisesta.

Taivassalon seurakunta teki syksyllä 1779 Tilénin kanssa sopimuksen sisämaalaustöistä, jotka sisälsivät mm. uuden urkulehterin koriste- ja figuurimaalaukset.¹ Tilénin palkkaaminen oli aikaisemmin herättänyt kiivaan väittelyn, sillä muutamat pitäjän säätyläisistä ehdottivat työn antamista *maalaustaidoiltaan pätevämmälle*² henkilölle. Työt eivät ehtineet alkua pidemmälle, kun maaherra keskeytti ne vedoten kuninkaan v. 1776 antamaan määräykseen. Tiléniä pyydettiin toimittamaan yksityiskohtaiset piirustukset kirkkoon suunnitelluista maalauksista. Samalla häntä kiellettiin jatkamasta töitä siihen saakka, kunnes Tukholman yli-intendentinvirasto olisi hyväksynyt maalaussuunnitelman. Vielä v. 1784 asiasta ei ollut tullut päätöstä, ja käytännössä koko maalaushanke raukesi.

Maalaustöiden keskeyttämisen perusteena käytettiin kuninkaan 31.7.1776 vahvistamaa ns. piirustusasetusta.³ Valtakunnan ylimmästä rakennushallinnosta vastanneen yli-intendentti Carl Fredrik Adelcrantzin luonnoksen pohjalta syntynyt asetus täydensi aikaisempia, mm. v. 1747 ja v. 1759 annettuja määräyksiä valtion varoilla suoritettavien rakennustöiden valvonnasta.⁴ Uuden asetuksen myötä yli-intendentin valtuudet laajenivat koskemaan kaikkia uusia kirkkorakennuksia ja vanhojen kirkkojen laajamittaisia korjaus- ja uudistustöitä riippumatta näihin käytettyjen varojen laadusta. Niin uudisrakennuksesta kuin korjaus- tai uudistustöistäkin oli tehtävä asianmukaiset piirustukset ja kustannusarvio, jotka tuli tuomiokapitulin ja maaherran allekirjoituksilla varustettuina toimittaa yli-intendentin ja kuninkaan hyväksyttäväksi. Uudet määräykset koskivat myös alttarilaitteita, saarnatuoleja ja urkufasadeja sekä muita kirkonkoristuksia, kuten sisätiloihin sijoitettavia hautamuistomerkkejä. Asetuksessa kiinnitettiin huomiota myös hyväksytyjen piirustusten toteutukseen: rakennus- ja korjaustyöt tuli antaa kokeneille ja taitaville mestareille, minkä lisäksi myös arkkitehtuurin maalaus- ja veistokoristelu tuli teettää sellaisilla taiteilijoilla, jotka olivat kuninkaallisen taide- ja kuvanveistoakatemian jäseniä tai ainakin akatemian hyväksymiä.⁵ Jopa yksityisiä henkilöitä, jotka halusivat lahjoittaa kirkkoon esim. epitafin,

¹ Maalaushankkeen käsittelyn yksityiskohdat lähdeviitteineen kts. Teosluettelo ss. 42-45.

² Ptk 13.6.1779 § 4. TaiKA. KA mf JK 178.

³ Sama.

⁴ Lilius 1989b, 112; Swedlund 1969, 37. V. 1747 annetun määräyksen mukaan kaikkien julkisilla varoilla tehtyjen rakennusten piirustukset oli ennen töiden aloittamista tarkastettava yli-intendentinvirastossa. V. 1759 määräys laajennettiin koskemaan myös yleisillä kolehtivaroilla rakennettavia kirkkoja. Lilius 1989, 95; Swedlund 1969, 37.

⁵ Pettersson 1985, 292-293; Swedlund 1969, 37.

kehotettiin antamaan työt tunnustettujen taiteilijoiden tehtäväksi.¹ Piirustusasetuksen pääasiallisena tarkoituksena oli luoda valtakuntaan kestävä ja kaunis rakennuskanta. Samalla pyrittiin levittämään ns. hyvää makua ja edistämään kehittyvien kuvataiteiden toimintaa.²

Maaherran Turun maistraatille osoittaman kirjeen perusteella ei selviä, oliko Taivassalon maalaustyöt tulkittu v:n 1776 määräyksen mukaisiksi laajoiksi uudistustöiksi, vai haluttiinko Tilénin tekemien piirustusten avulla selvittää, vastasiko maalarin ammattitaito sille esitettyjä vaatimuksia.³ Kummassakin tapauksessa asetuksen tulkinta vaikuttaa yleisestä käytännöstä poikkeavalta. Toimialueidensa julkisesta rakennustoiminnasta vastanneet maaherrat ja tuomiokapitulit lienevät käytännössä huolehtineet pääasiallisesti uudisrakennusten tarkastusvelvollisuudesta. Suunnitteilla olleiden kirkkojen piirustukset lähetettiinkin yleensä Tukholmaan; toinen asia on, ettei vahvistettuja piirustuksia välttämättä noudatettu tai kirkko oli jopa saattanut valmistua kuninkaan lausuntoa odoteltaessa.⁴ Korjaus- ja uudistustöiden yhteydessä yli-intendentinvirastoon lienee yleisimmin otettu yhteyttä niissä tapauksissa, joissa muutokset koskivat kirkon arkkitehtonisia rakenteita.⁵ Sen sijaan esim. uudet alttarilaitteet rakennettiin vielä 1700-luvun lopullakin suurelta osin paikallisoin voimin ilman yli-intendentin vahvistamia tai tältä tilattuja piirustuksia.⁶ Piirustusten vaatiminen Taivassalon kirkkoon suunnitelluista maalauksista onkin tiettävästi ensimmäinen ja ainoa kerta, jolloin v:n 1776 asetuksen perusteella puututtiin kirkon sisämaalaustöihin tai mahdollisesti maalarin ammattitaitoon. Asia onkin mitä todennäköisimmin tullut yllätyksenä niin maalarille, seurakunnalle kuin Turun tuomiokapitulillekin.⁷

¹ Swedlund 1969, 37.

² Pettersson 1985, 293; Swedlund 1969, 37

³ Maistraatin pöytäkirja 22.11.1779 § 2, 1036. Turun maistraatin arkisto. TKTA. Maaherran kanslian päätöksäkonseptit sekä maaherran ja tuomiokapitulien välinen kirjeenvaihto eivät ole säilyneet Taivassalon maalaustöitä koskevalta ajalta. Tapausta ei myöskään käsitellä maaherran ja kuninkaan välisessä kirjeenvaihdossa 1779-1781 (Allmän Skrivelser till Kong. Majestet 1779-1781. RA mf FR 54).

⁴ Swedlund 1969, 37. Tiléniä koskevan aineiston osalta v. 1777 aloitetun Nurmon kirkon piirustuksia ei tiettävästi lähetetty ollenkaan Tukholmaan, Ruoveden kirkon piirustukset vahvistettiin vasta vuosi kirkon vihkimisen jälkeen (1778), ja Oriveden kirkosta (1781-82) tuli hyvin "åkerblomilainen" yli-intendentinviraston uusklassisista piirustuksista huolimatta. Pettersson 1978, 25, 27, 51; Talvitie 1979, 29-30. Munsalan kirkossa rakennuslupa haettiin asianmukaisessa järjestyksessä, ja vahvistettuja piirustuksia myös seurattiin melko tarkasti. Pettersson 1989, 329.

⁵ Esim. Alahärmässä Kaapo Hakolan v. 1787 aloittamat muutostyöt, joissa mm. siirrettiin sakaristo itäpäätyyn ja laajennettiin kirkkosalia entisen sakariston osalta, vahvistettiin Tukholmassa. Tark 6.-7.6.1804. Asiakirjasarjassa Muut asiakirjat 1765-1909. NurKA. KA mf UK 78.

⁶ Hanka 1997, 47. Ei ole tiedossa, että esim. Keuruulla, jossa rakennettiin mm. uusi saarnatuoli vv. 1784-85, olisi otettu yhteyttä yli-intendentinvirastoon. Knapas 1997, 19-20.

⁷ Turun tuomiokapitulien pöytäkirjat puuttuvat 1778-83 väliseltä ajalta, joten tuomiokapitulien kanta asiaan jää selvittämättä. Kuninkaan tuomiokapitulille lähettämässä kirjeissä (Kuninkaalliset kirjeet 1771-1819, TMA) ei käsitellä Taivassalon maalaustöitä. Maalaustöiden keskeyttämisestä ei käsitellä myöskään Taivassalon säilyneissä pöytäkirjoissa; Taivassalon pitäjän- ja kirkonkokouspöytäkirjat puuttuvat kuitenkin 28.5.1780-6.5.1781 väliseltä ajalta.

Koska esim. samana vuonna valmistuneiden Maskun kirkon korjaus- ja maalaustöiden yhteydessä ei ole minkäänlaisia tietoja maaherranviraston puuttumisesta asiaan, Taivassalon tapausta voi tuskin pitää merkinä piirustusasetuksen myötä tiukentuneesta valvonnasta tai edes haparoinnista uuden asetuksen tulkinnassa. Taivassalon pitäjänkokouksessa 13.6.1779 käydyn keskustelun perusteella jäljet johtavatkin Tiléniä vastustaneiden tahojen puhemiehenä toimineeseen lääninsihteeriksi Gustav Malmiin, joka maaherran esittelevänä virkamiehenä oli paitsi tietoinen uusista määräyksistä myös asemassa, jossa hän pystyi tietojaan käyttämään. Malmin Taivassalossa esittämät argumentit maalarilta edellytetyistä taidoista *piirustus- ja maalaustieteessä*¹ sekä kirkossa suoritettujen töiden merkityksestä tuleville sukupolville jäävinä muistomerkkeinä vastaavat piirustusasetuksen vaatimuksia akatemiatasoisista taiteilijoista ja aikakauden taide- ja käsityötaidon parhaista saavutuksista.² Malm saattoi siten tukeutua piirustusasetuksessa kiteytettyihin ajatuksiin jo muotoillessaan Taivassalossa pitämäänsä puheenvuoroa. Tilénin edustamaa maalaustyyliä vastustaviin taidenäkökohtiin lienee kuitenkin sekoittunut ainakin maalaushankkeen edetessä myös Malmin tai hänen lähipiirinsä henkilökohtaisia motiiveja. Piirustusasetuksen poikkeuksellisen laajaksi venytetty tulkinta näyttääkin olleen oppositioon jääneiden tahojen viimeinen ja käytännössä tehokkaaksi osoittautunut keino estää epätoivottujen maalaustöiden suorittaminen.

Taivassalon tapahtumien lopullista arviointia haittaa se, ettei yli-intendentinviraston kanta maalaustöiden jatkamiseen – ja samalla virallinen tulkinta piirustusasetuksen soveltamisesta – ole tiedossa. Koska kuninkaan päätös ei käytettävissä olleiden lähteiden perusteella ollut saapunut Taivassaloon vuoteen 1790 mennessä³, on myös mahdollista, että asia jäi jostain syystä kokonaan käsittelemättä. Yksittäisestä ja ainakin vielä 1780-luvun alussa ratkaisemattomasta luonteestaan huolimatta tapauksella saattoi silti olla vaikutuksensa myös muihin Turun seudulla toimeenpantuihin maalaushankkeisiin: vastaavien ongelmien ehkäisemiseksi seurakunnissa on voitu kiinnittää entistä enemmän huomiota maalareiden teknisiin taitoihin, kokemukseen ja lisäkoulutukseen.⁴ Asia olisi siten voinut olla 1780-luvun alusta lähtien osaltaan heikentämässä esim. Tilénin ja Anders Sjöblomin toimintaedellytyksiä Turun seudulla.

¹ Ptk 13.6.1779 § 4. TaiKA. KA mf JK 178.

² Ptk 13.6.1779 § 4. TaiKA. KA mf JK 178; Swedlund 1969, 37. Piirustusasetuksen mukaan *...sådana monumenter* [haudat ja muut muistomerkit] *icke må ... vanstålla kyrkorna, i stället för att pryda dem, utan fast hellre vara ett minne för eftervärlden om det tidevarvs insikt i konster och handaslöjder*. Swedlund 1969, 37.

³ Ptk 1781-1790. TaiKA. KA mf JK 178; Tark 1784-90. TaiKA. KA mf JK 179.

⁴ Käsityöläismaalarit saivat piirustusopetusta Tukholman taideakatemiassa 3-4 kk:n jaksoissa. Turkulaismaalareista G. G. Sweidellin tiedetään osallistuneen opetukseen v. 1769. Taideakatemiassa saatu vähäinenskin opetus luettiin ainakin jo 1800-alkupuolella huomattavaksi ansioksi kaupunkien maistraattien myöntäessä ammatinharjoittamisoikeuksia. Tarvainen 1999, 87-89. JYTHL; Hanka 1997, 31,

Munsalassa Tilén teki v. 1798 sopimuksen kirkon saarnatuolin ja alttarilaitteen ammattimaalaustöistä.¹ Samalla Tilén tarjoutui maalaamaan kolmiosaisen alttaritaulun 50 riikintaalarin (hopearahaa) hinnalla. Ehdotuksesta kuitenkin kieltäydyttiin,

*... som han ej ansågo vara skickelig, at göra det wäl; så beslöts, at taflorna skulle målas då kyrckan hunnit få penningar därtill och åt någon godkänd målare skulle arbetet då lämnas.*²

Vastaavasti hylättiin myös Thomas Kiempen v. 1800 tekemä tarjous.³ Kirkkoon saatiin alttaritaulu vasta v. 1822, kun ruotsalaissyntyinen ja taideakatemiaan prinsipiililuokalla opintojaan täydentänyt käsityöläismaalari Johan Erik Lindh (1793-1865) teki nykyisinkin kirkossa olevat maalaukset.⁴

Taivassalon ja Munsalan esimerkit osoittavat, että Tilénin maalauksiin ja erityisesti hänen teknisiin taitoihinsa suhtauduttiin myös epäilevästi jo maalarin elinaikana. Taivassalossa Tilénin vastustajat kuuluivat paikkakunnan korkeimpaan säätyläistöön, jonka makutottumuksia ja vaatimustasoa Tilén ei pystynyt enää tyydyttämään. Koska Tilénin tilalle oltiin kuitenkin valmiita hankkimaan toinen käsityöläismaalari, ei kyseessä vaikuta olleen varsinaisesti korkeakulttuuristen taidekäsitysten ja käsityöläisten edustaman maalausperinteen vastakkainasettelu, vaan yksittäisten ammattimaalareiden välisessä piirustus- ja maalaustaidossa havaitut erot. Huomionarvoista on myös se, että seurakunnan enemmistö kirkkoherra ja muut säätyläiset mukaan lukien suhtautui myönteisesti Tilénin palkkaamiseen: maalarin ammattitaidon todistamiseen riitti mestarikirjan tarkastaminen.⁵ Munsalassa lähes kaksikymmentä vuotta myöhemmin Tilénin taitoja arvioitiin jo ainakin näennäisen yksimielisesti ja tylysti. Osa seurakuntalaisista oli saattanut tutustua Tilénin maalauksiin jossain muussa yhteydessä ja muodostaa mielipiteensä tämän pohjalta. Todennäköistä kuitenkin on, että Tilénin kyvyistä annettu lausunto oli ainakin osittain yleisluontoinen perustuen v:n 1776 piirustusasetuksen ohjeisiin siitä, kenen tehtäväksi kirkon alttaritaulun maalaaminen voitiin antaa. Kuten asetuksen sanamuoto – ja ehkä myös Taivassalossa puuttumaan jäänyt kuninkaan päätös – antaa viitteellisesti ymmärtää, perinteisen opintien

¹ Ptk 3.6.1798. MunKA. KA mf UK 448.

² ... *koska hänen ei arveltu pystyvän tekemään sitä hyvin. Niin päätettiin, että taulut maalautettaisiin sitten, kun kirkko oli ehtinyt saada niihin rahaa, ja työ annettaisiin jollekin tunnustetulle maalarille.* Ptk 3.6.1798. MunKA. KA mf UK 448.

³ ...*koska se oli maalattu karkeilla väreillä karkealle kankaalle, ja oli hyvin kallis....* Ptk 10.8.1800. MunKA. KA mf UK 448; Ehrnrooth 1973, 46.

⁴ Kal 1844. MunKA. KA mf UK 449; Appelgren 1985, 745-746; Hanka 1997, 84, 87.

⁵ Ptk 4.7.1779. TaiKA. KA mf JK 178.

käynyt käsityöläismaalari kelpasi ammatti- ja koristemaalaukseen, muttei enää alttaritaulun tekijäksi.

Kirkkointeriöiden uudistaminen ja restaurointi – 1800- ja 1900-luvut

Kirkkojen sisätiloille asetetut vaatimukset ja sisäkoristelua ohjanneet esteettiset arvostukset muuttuivat huomattavasti 1800-luvun aikana. Vuosisata oli tuhoisa Tilénin maalaustuotannolle, josta suurimman osan muodostivat uusien tyyli-ihanteiden myötä vanhanaikaisiksi koetut kiinteän sisustuksen ammatti- ja koristemaalaukset. Ensimmäiset Tilénin maalaukset peitettiin jo v. 1805 Alahärmän kirkossa, kun maalari itse "vaihtoi" ikkunoiden suurentamisen yhteydessä turmeltuneet draperiasommitelmat kukka- ja lehtiköynnöksiksi. Noin 1860-luvulta 1910-luvulle kestäneellä ajanjaksolla toimeenpannut kirkkointeriöiden korjaus- ja uudistustyöt koskivat Tilénin maalaustöitä enemmän ja vähemmän kohtalokkaina Raision, Maarian, Maskun, Ruoveden, Nurmon ja Alahärmän¹ kirkoissa.

Muutamit 1800-luvulta säilyneet arviot, mm. *erittäin surkeasti maalattu² ja ilman taiteellista arvoa ja erittäin ikäviä³*, kuvastavat ilmeisesti hyvinkin yleistä suhtautumista Tilénin maalaustöihin. Varsinkaan kiinteän sisustuksen koriste- ja figuurimaalauksia ei pidetty juuri minkään arvoisina, ja peitetyt tai poistetut maalaukset ovat saattaneet jäädä kokonaan dokumentoimatta. Toisaalta on olemassa vastakkaisiakin esimerkkejä. Raisiossa saarnatuolin peilimaalaukset haluttiin säilyttää nimenomaisesti *kirkollisen taiteen muistomerkeinä⁴*, vaikka saarnatuoli muuten saikin vaalean värityksen. Myös kirkosta poistettujen lehtereiden peilimaalaukset säilytettiin, ja suurin osa kuvista on ollut siitä lähtien esillä joko irrallisina urkuparven seinustalla tai nykyiseen tapaan kirkon länsiosan seinille kiinnitettynä. Maskun saarnatuolin peilimaalaukset ja Munsalan draperiasommitelmat ovat myös säilyneet kirkoissa, vaikkakin molemmissa tapauksissa maalausten syntyajankohta ja maalari ovat unohtuneet. Maskussa otettiin lisäksi talteen saarnatuolin katos ja Ruovedellä osa saarnatuolin kappaleista; sen sijaan mm. lehterikaiteiden kuvasarjat katosivat molemmista

¹ Alahärmän kirkko tuhoutui tulipalossa (1898), mutta täälläkin kirkkointeriöitä oli ehditty ajanmukaistaa. Todennäköisesti ainakin holvien maalaukset oli ehditty peittää.

² Kal 1857. TyrKA. HMA.

³ SMYR 1874 (Masku). MV mf SMY:n taidehistoriallisten retkikuntien raportit rulla 2. MV-KA.

⁴ Kal 1892. RaiKA. KA mf JK 952.

kirkoista. Tyrvännön *Ristiinnaulittua* on säilytetty kirkossa, vaikka maalaus siirrettiin alttarilta jo v. 1853. Ruoveden alttaritaulujen kovempi kohtalo on luettavissa maalausten nykyisestä kunnosta: teokset ovat saaneet väistyä jo kaksi kertaa akateemisten taiteilijoiden tekemien maalausten tieltä (Ruovesi 1877, Juupajoki 1915), eivätkä ajoittain rullattuina säilytetyt maalaukset ole vieläkään saaneet arvoistansa sijoituspaikkaa.

Keuruun vanhan kirkon maalaukset muodostavat oman lukunsa. Kirkkointeriöön uusimiseen ei ryhdytty enää 1800-luvun jälkipuoliskolla, sillä seurakuntaan päätettiin rakentaa kokonaan uusi kirkko.¹ Vanhan kirkon säilyttäminen ei kuitenkaan ollut itsestään selvää vielä 1900-luvun alussakaan, ja vasta v. 1924 aloitettiin korjaustyöt jo rapistumaan ehtineessä kirkossa. Holvimaalaukset entisöitiin ensimmäisen kerran v. 1929: Muinaistieteellisen toimikunnan (myöh. Museoviraston) mukaan ne kuuluivat välttämättömästi säilytettäviin ja hoidettaviin maalauksiin.² Vaikka kirkon maalauskoristelun merkitys tunnustettiin siten jo varhaisessa vaiheessa, on se ainakin taide- ja kulttuurihistoriallisissa kirjoituksissa mielletty kuitenkin lähinnä lisäarvona ylivertaiseksi koetulle arkkitehtuurille. Kirkkointeriöön erityispiirteet, kuten Suomessa harvinainen taivaskattoaihe tai poikkeuksellisen eheä rokokoovaikutelma ovat jääneet viime vuosiin saakka lähes huomiotta. Ristiriitaisesta suhtautumisesta kirkon sisäkoristeluun kertoo myös mielenkiinnon puute Johan Tiléniä kohtaan ja hänen kädenjälkensä karkea aliarvioiminen, minkä seurauksena Keuruun vanhan kirkon maalauskoristelun eri osia on täytynyt yrittää siirtää toisten maalareiden nimiin.

Vanhaa kirkkotaidetta kohtaan heränneestä kiinnostuksesta kertovat 1900-luvulla toimeenpannut entisöintihankkeet. Näistä mainittakoon Nurmon saarnatuolin ja yhden draperiasommitelman (1957 ja 1979) sekä Raision saarnatuolin koristemaalauksen ja entisten lehterikaidemaalauksen (1969 ja 1989-92) restaurointi- ja konservointityöt. Viimeisimpänä hankkeena on suoritettu Keuruun vanhan kirkon maalauskoristelun laajamittainen konservointi vv. 1995-96.

¹ Päätös uuden kirkon rakentamisesta tehtiin v. 1876; jo viisi vuotta aikaisemmin oli kuitenkin sovittu siitä, ettei vanhassa kirkossa enää tehdä korjaustöitä. Keuruun uusi kirkko valmistui v. 1892. Knapas 1997, 25.

² Knapas 1997, 32.

YHTEENVETO

Kirkkomaalari Johan Tilénin itsenäinen maalarinura alkoi tiettävästi v. 1772 Raision kirkon sisäkoristelutöillä. Yli kolme vuosikymmentä kattaneesta toiminnasta on säilynyt tietoja 12 seurakunnasta. Tunnetut maalaushankkeet vaihtelevat yksittäisistä muistotauluista kirkkointeriöörien kokonaisvaltaisiin maalauskoristeluihin. Maantieteellisesti työt jakautuvat kolmelle eri alueelle: maalari aloitti toimintansa Turun seudun kivikirkoista, liikkui 1780-luvun vaihteessa pääasiassa silloisen Hämeen läänin alueella (Orivesi, Ruovesi, Keuruu) ja päätyi saman vuosikymmenen lopulla pysyvästi Etelä-Pohjanmaalle. Alueelliseen liikkuvuuteen on pidettävä syynä kilpailun kiristymistä Turun seudulla, jolloin kirkollisten maalausurakoiden hankkimisen edellytyksinä olivat maalarin aktiivinen toiminta työtehtävien etsimisessä ja valmius muuttaa paikkakuntaa näiden mukaisesti. Viimeiset maalaustyönsä Tilén lienee suorittanut Alahärmän kirkossa kesällä 1805.

Tilén sai perinteisen käsityöläisammattiin johtavan koulutuksen turkulaisen maalarimestarin työpajassa. Tilénin toimintaa voikin luonnehtia traditionaaliseksi niin käsityöläisyyteen kuin oppitaustaan nähden. Käsityöläismaalarina hänen työtehtävänsä käsittivät kaiken mahdollisen pinta- ja koristemaalauksista ja jopa kirkkojen ulkopinnoista aina kultaus- ja hopeointitöihin ja kankaalle maalattuihin tapetteihin ja alttaritauluihin saakka. Maalarin kirkollisen tuotannon suurimman volyymin muodostivat kiinteän sisustuksen ammatti- ja koristemaalaukset.

Työtehtävien suorittamiseen liittyneet periaatteet ja tekniikka välittyivät käytännössä toteutettujen maalaushankkeiden myötä mestarilta häntä avustaville kisälleille ja oppipojille. Tällöin esim. Turussa Claes Lang vanhemman aloittaman mestari ja oppipoika-ketjun piirissä harjoitetusta toiminnasta muotoutui kirkkomaalastraditio, jonka edustajiin Tilénkin on luettava. Turkulaismestareiden suosimia maalaustapoja oli lehterikaiteiden ja saarnatuolien koristelu näyttävin, runsain värein sommitelluin marmorointikuvioin ja näiden lomaan jäävien peilipintojen täyttäminen mittavin pyhien miesten kuvasarjojen.¹ Kokovartalokuvina vaihtelevia maisemataustoja vasten esitetyt henkilöhahmot on palautettavissa mallikuvien sarjoihin, jotka näyttävät periytyneen maalaustekniikan mukana mestareilta oppipojille. Niin

Tilénin kuin muidenkin turkulaismaalareiden suosimiin kirkkointeriöörien maalauskokonaisuuksiin kuuluivat myös alttarilaitteiden ja saarnatuolien koristeluun yhdistetyt verhosommitelmat. Vuosisadan lopulta alkaen erityisesti Etelä-Pohjanmaalla yleistyneet kirkkosalin ikkunoiden ympärille maalatut draperiat edustavat vastaavan kuva-aiheen myöhäisempää perinnettä. Vaikka onkin mahdotonta osoittaa Tilénin olleen varsinaisena välittäjänä näiden kahden perinteen välillä, lienevät Tilénin varhaisessa vaiheessa Etelä-Pohjanmaalle toteuttamat draperiamaalaukset kuitenkin toimineet osaltaan tradition levittäjinä.

Käsityöläisyyteen liittyi riippuvaisuus mallikuvien käytöstä kuva-aiheiden sommittelun ja toteutuksen pohjana. Tilénin tuotannossa tulevat tätä kautta esiin myös käsityöläiskoulutukseen liittyneet rajoitukset: piirustus- ja maalaustekniikan puutteet tekivät Tilénin todennäköisesti useita muita maalareita riippuvaisemmaksi mallikuvien tasokkuudesta ja selkeydestä. Tilénin figuurimaalauksia määrittävät heikko ihmiskehon anatomian ja fysiologian tuntemus ja perustavanlaatuiset puutteet lyhennystekniikassa: henkilöhahmojen asennot, eleet ja pukujen laskokset ovat jäykkiä eivätkä pyrkimykset plastiseen kuvaukseen vaalealla värillä tehtyjen kohotusten ja pyöristysten avulla pysty korvaamaan piirustusten epämääräisyyksiä. Käsityöläismaalareiden tekniset rajoitukset ja turkulaiseen maalaustraditioon liittyneet maneerit tuntuvatkin korostuvan Tilénin Raisiolle ja Keuruulle maalamista, pienikätisten, hintelävirtaloisten ja lattapäisten profeettojen kuvakavalkadeissa. Toisaalta Tilén pystyi huolellisen toteutuksen ja hyvien mallikuvien avulla luomaan esim. alttaritaulujensa ristiinnaulittu-figuureissa myös vakuuttavia henkilöhahmoja. Figuurimaalausten keskinäisen epäsuhdan taustalla onkin todennäköisesti myös maalauksille annettuihin merkityksiin ja maalaustyön tarkoituksenmukaiseen viimeistelyasteeseen liittyneitä tekijöitä.

Figuurimaalausten parhaiden suoritusten rinnalle on nostettava Tilénin maisema- ja koristemaalauksissaan osoittama harjaantuneisuus. Saarnatuoli- ja lehterikaidemaalausten maisemataustojen käsittely lienee turkulaisen maalaustradition ohella johdettavissa Tilénin Tukholmassa suorittamaan kisälliaikaan. Eri värisävyillä laveeraten aikaansaatu maiseman polveilu ja viitteellinen syvyysvaikutelma kertovat maalaustekniikassa saadusta opista; pienikokoiset rakennukset ja puut paljastavat puolestaan keskeisperspektiivin käsitteen olleen maalarille vieras. Koristemaalauksissa Tilénin tuotannon erikoispiirteenä on epäsymmetristen kukka- ja rokokooaiheiden runsas käyttö. Vaikka vastaavat, profaanista sisustustaiteesta

¹ Turussa 1700-luvulla toimineista maalareista ja heidän tuotannostaan kts. Tarvainen 1999, 41-45, 65-73. JYTHL sekä Hanka 1977, 48-53.

peräisin olleet koriste-aiheet kuuluivat myös muiden maalareiden tuotantoon, on aiheiden soveltaminen kirkkointeriöörien maalauskoristeluun Tilénin toteuttamassa mittakaavassa harvinaista.

Tilénin maalarinuraan liittyi myös perinteisestä käsityöläis- ja oppitaustasta poikkeavia piirteitä. Ilmeisin näistä oli maalarin suhde ammattikuntalaitokseen. Saatuaan mestarikirjan v. 1774 Tilén ei näytä osallistuneen juuri millään lailla ammattikunnan toimintaan edes siinä vaiheessa, kun muut turkulaiset maalarit perustivat oman ammattikuntansa. Tilén ei myöskään kouluttanut uusia järjestelmän piiriin kuuluneita kisällejä ja mestareita, vaikka onkin olemassa tietoja siitä, että hänellä oli ajoittain useitakin maalarinapulaisia. Ammattikunnan toiminnan ulkopuolelle jättäytyminen ei ollut aivan harvinaista varsinkaan pieniin kaupunkeihin asettuneiden käsityöläisten kohdalla. Tilénin mittavan maalarinuran huomioon ottaen asiaa ei kuitenkaan voi pitää pelkästään piittaamattomuutena tai haluna laistaa ammattikunnalle suoritettavista maksuista. Taustalla onkin uumoiltava olleen ammattikuntalaitoksen ja sen harjoittaman toiminnan kokeminen vähintäänkin irrelevanttina oman ammatinharjoittamisen kannalta.

Toinen vaikeasti lähestyttävä kysymys liittyy käsityöläismaalareiden luovuuteen ja ylipäätään tietoiseen persoonallisen ilmaisun etsimiseen. Mallikuvien kopioimiseen perustunut kuva-aiheiden sommittelu ei välttämättä sulje pois maalarin oman luovuuden merkitystä: päinvastoin maalarit saattoivat käyttää esi- ja mallikuva-aineistoaan hyvinkin soveltavasti rakentaessaan uusia sommitelmia käytössään olleiden kuvallisten lähteiden pohjalta.¹ Tiléniä koskevan aineiston osalta kiinnostavat huomiota Raison kirkon kuvasarjojen ja Tyrvännön alttaritaulun erikoiset yksityiskohdat. Vaikka maalarin mahdollisista tarkoituseristä voi esittää vain arvailuja, vallinneen maalaustradition sisällä jo erikoisten mallikuvien soveltaminen voi olla osoituksena persoonallisen otteen etsimisestä. Myös Tilénin toteuttamat taivaskatot lienevät ainutlaatuisia 1700-luvun lopun suomalaisessa kirkkomaalaustaiteessa. Vaikka holvimaalausten idean ja aihevalikoiman voidaankin osoittaa olevan peräisin ruotsalaisista esikuvista, kertoo maalausperinteen soveltaminen erilaisiin kirkkorakennuksiin Tilénin ennakkoluulottomista pyrkimyksistä kirkkointeriöörien maalauskoristelussa.

Raison kirkon saarnatuoli- ja lehterikaidemaalausten, Pekkala-tapettien ja taivaskattojen kaltaisista maalauskokonaisuuksista on hahmotettavissa mielenkiintoinen kuva

käsityöläismaalarista, jonka kunnianhimoiset pyrkimykset ja persoonallinen aihevalikoima ovat näennäisessä ristiriidassa maalausten toteutukseen ilmeisen selvästi liittyneiden teknisten puutteiden kanssa. Käytännön tasolla seurakuntien ja urakkasopimusten hankinnasta ja valmistumisesta vastanneen maalarin väliset kohtaamiset vahvistavat käsitystä asialleen omistautuneesta ammattimiehestä.

Kirkkojen sisäkoristelulle esitettyjen vaatimusten ja yleisten makutottumusten alkaessa muuttua 1800-luvun alkupuoliskolta lähtien Tilénin maalaustöistä tuli nopeasti vanhanaikaisia. Tämä näkyi kirkkojen sisätilojen korjaus- ja uudistustöissä, joissa Tilénin tuotannosta pääosan muodostaneet ammatti- ja koristemaalaukset kokivat säännönmukaisesti enemmän tai vähemmän laajamittaisia muutoksia. Tilénin tuotannon säilymisen kannalta tuhoisinta on kuitenkin ollut yksipuolisesti maalarin piirustustekniikan kömpelyydelle perustunut arvonmenetys. Tämän seurauksena osa Tilénin tuotannosta päästettiin vielä 1900-luvun alussakin tuhoutumaan lähes dokumentoimatta.

¹ Hanka 1997, 115-116.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Painamattomat lähteet

Lyhenteet

HMA = Hämeenlinnan maakunta-arkisto
 KA = Kansallisarkisto, Helsinki
 Kal = Kalustoluettelo
 mf = mikrofilmi
 neg. = negatiivi
 Ptk = Kirkon- ja/tai pitäjänkokouksen pöytäkirja; ptk = pöytäkirja
 RA = Riksarkivet, Tukholma
 SMYR = Suomen muinaismuistoyhdistyksen taidehistoriallinen retkikunta
 SSS = Suomen sukututkimusseura
 Tark = Piispan- ja/tai rovastintarkastuspöytäkirja
 Tilit = Kirkonkassan tilit

Painamattomat lähteet

AhKA = Ahlaisten kirkonarkisto.
 Kal:t 1830-91. KA mf JK 131.
 Ptk:t 1768-1816. KA mf JK 130.
 Tilit 1764-1789. KA mf JK 130.

AlaKA = Alahärmän kirkonarkisto.
 Kal:t 1826-1914. KA mf UK 54.
 Köyhäinkassan tilit 1733-1752 ja 1759-1826. KA mf UK 54.
 Muuttaneet 1806-44. KA mf UK 53.
 Ptk:t 1749-1878. KA mf UK 53.
 Rippikirjat 1791-96 ja 1804-10. KA mf UK 47.
 Syntyneet, vihityt, kuolleet 1798-1821. KA mf UK 51.
 Tark:t 1707-1869. KA mf UK 53.
 Tilit 1701-51. KA mf UK 53.
 Tilit 1751-1822. KA mf UK 54.
 Viinikassan tilit 1734-1839. KA mf UK 54.

AlajärKA = Alajärven kirkonarkisto.
 Rippikirjat 1802-30. KA mf UK 81.

EcKA = Eckerön kirkonarkisto.
 Vihityt 1684-1895. SSS *Hiski*-historiakirjojen hakuohjelma <http://www.geneaologia.fi>

HYTHL = Helsingin yliopiston taidehistorian laitos, Helsinki.
 Lundström, Gunnel, 1988. Jonas Bergman – bunden vid skräen eller en fri konstnär?. Pro gradu-tutkielma.

Wegelius, Marja-Leena, 1967. Pohjalainen kirkkomaalari Johan N. Backman. Pro gradu-tutkielma.

Hämeen museo, Tampere.
 Esinekortisto.

IlmaKA = Ilmajoen kirkonarkisto.
 Kal 1836. KA mf IK 426.
 Tilit 1765-1810. KA mf IK 425.

JYTHL = Jyväskylän yliopiston taidehistorian laitos, Jyväskylä.
 Kirkkomaalaustietokannat KALT.DBF ja DEKO.DBF.
 Kuva-arkisto.
 Topografinen arkisto.
 Hanka, Heikki, 1986. Berndt Abraham Godenhjelmin kirkollinen taide. Hankinta ja taiteelliset lähtökohdat. Pro gradu-tutkielma.

- Hanka, Heikki, 1995. Kirkkomaalari Carl Fredrik Blom ja hänen aikansa. Lisensiaatintyö 1995.
- Kainulainen, Sari, 1993. Viisi taulua vailla tekijää. Ristiinnaulittu-aiheisen tauluryhmän aihe- ja alkuperäanalyysi Lars Galleniuksen ja Erik Westzynthius vanhemman tuotannon valossa. Pro gradu-tutkielma.
- Kallio, Jaana, 1994. Kiempen palapeli – Virtain kirkosta 1993 löytyneet Thomas Kiempen maalausten fragmentit. Proseminariesitelmä.
- Kallio, Jaana, 1996. Käsityöläismaalari Johan Tilén. Laudaturseminariesitelmä.
- Kasto, Marko, 1998. Pohjanmaan kaupungeissa toimineet maalarit 1720-1868 (käsikirjoitus).
- Paavola, Arja-Leena, 1992. Suomen 1600- ja 1700-luvun kirkkotaiteen paholaiskuvat ja niihin liittyvät kuva-aiheet. Pro gradu-tutkielma.
- Rajaniemi, Marja-Liisa, 1999. Vanhan Testamentin kuva-aiheet Pohjanmaan kirkkojen alttariseiniin liittyvissä maalauksissa 1740-luvun lopulta 1800-lukujen ensimmäiselle vuosikymmenelle. Pro-gradu-tutkielma. <http://docuweb.fi>
- Tarvainen, Ilkka, 1995. Käsityöläismaalari Gabriel Gotthard Sweidell ja hänen kirkolliset taulumaalauksensa. Pro gradu-tutkielma.
- Tarvainen, Ilkka, 1999. Ammattikuntamaalarina Turussa. Gabriel Gotthard Sweidell ja hänen tuotantonsa. Lisensiaatintyö. <http://docuweb.fi>
- KA = Kansallisarkisto, Helsinki.
- Turun ja Porin läänin henkikirjat 1760. KA mf LT 400.
Turun kaupunki.
- Turun ja Porin läänin henkikirjat 1773. KA mf LT 403.
Naantalin kaupunki.
- Turun ja Porin läänin henkikirjat 1774. KA mf LT 405.
Turun kaupunki.
- Turun ja Porin läänin henkikirjat 1775. KA mf LT 406.
Turun kaupunki.
- Turun ja Porin läänin henkikirjat 1777. KA mf LT 408.
Turun kaupunki.
- Turun ja Porin läänin henkikirjat 1779. KA mf LT 411.
Turun kaupunki.
- Turun ja Porin läänin henkikirjat 1780. KA mf ES 2546.
Turun kaupunki.
- Turun ja Porin läänin henkikirjat 1785. KA mf ES 2547.
Turun ja Porin kaupungit.
- Vaasan läänin henkikirjat 1791. KA mf ES 2505.
Etelä-Pohjanmaan keskinen kihlakunta.
- Vaasan läänin henkikirjat 1793. KA mf LT 1526.
Etelä-Pohjanmaan keskinen kihlakunta.
- Vaasan läänin henkikirjat 1795. KA mf ES 2506.
Etelä-Pohjanmaan keskinen kihlakunta.
- Vaasan läänin henkikirjat 1796. KA mf LT 1532.
Etelä-Pohjanmaan keskinen kihlakunta.
- Vaasan läänin henkikirjat 1797. KA mf LT 1533.
Etelä-Pohjanmaan keskinen kihlakunta.
- Vaasan läänin henkikirjat 1798. KA mf LT 1534.
Etelä-Pohjanmaan keskinen kihlakunta.
- Vaasan läänin henkikirjat 1799. KA mf ES 2507.
Etelä-Pohjanmaan keskinen kihlakunta.
- Vaasan läänin henkikirjat 1801. KA mf LT 1539.
Etelä-Pohjanmaan keskinen kihlakunta.
- Vaasan läänin henkikirjat 1802. KA mf LT 1538.
Etelä-Pohjanmaan keskinen kihlakunta.
- Vaasan läänin henkikirjat 1804. KA mf LT 1608.
Etelä-Pohjanmaan keskinen kihlakunta.
- KeuKA = Keuruun kirkonarkisto.
Kal:t 1836-86. JMA.
Ptk:t 1780-1838. KA mf UK 398.
Tilit 1760-1830. KA mf UK 399.
- KM = Kansallismuseo, Helsinki.
Esinekortisto.

- KorKA = Korppoon kirkonarkisto.
Vihityt 1693-1859. SSS *Hiski*-historiakirjojen hakuohjelma.<http://www.genealogia.fi>
- KriKA = Kristiinankaupungin kirkonarkisto.
Syntyneet, vihityt, kuolleet 1722-1855. SSS *Hiski*-historiakirjojen hakuohjelma.<http://www.genealogia.fi>
- MaaKA = Maarian kirkonarkisto.
Kal:t 1804-1872. KA mf JK 220.
Ptk:t 1751-1795. TMA.
Tilit 1759-1798. KA mf JK 220.
- MasKA = Maskun kirkonarkisto.
Kal:t 1784-1939. KA mf JK 961.
Penkkijärjestykset 1657 ja 1668. KA mf JK 960.
Ptk:t 1816-1915. KA mf JK 960.
Tark:t 1669-1939. KA mf JK 960.
Tilit 1653-1773. KA mf JK 960.
Tilit 1774-1815. KA mf JK 961.
- MunKA = Munsalan kirkonarkisto.
Kal:t 1825-1850. KA mf UK 448.
Kal:t 1844-1856. KA mf UK 449.
Muut asiakirjat 1767-1861. KA mf UK 449.
Ptk:t 1735-1846. KA mf UK 448.
Tilit 1757-1803 (sisältää Kal 1784). KA mf UK 448.
- MV = Museovirasto, Helsinki.
MV-KA = Kulttuurihistorian kuva-arkisto.
Kuvakokoelma.
Muotokuva-arkisto.
SMYR:ien raportit 1874-87. MV mf (positiivikopio) rulla 2.
- MVTOP = Historian toimiston topografinen arkisto.
Seurakuntia koskevat asiakirjat.
- MVRHOA = Rakennushistorian osaston arkisto.
Topografinen arkisto.
Seurakuntia koskevat asiakirjat.
Th. Lindqvistin käsikirjoituskokoelma.
- NaaKA = Naantalin kirkonarkisto.
Ptk:t 1731-83. KA mf JK 1285.
Tilit 1757-94. KA mf JK 1286.
- NakKA = Nakkilan kirkonarkisto.
Kal:t 1784, 1830-54. KA mf JK 555.
Tilit 1765-1802. KA mf JK 555.
Viinikassan tilit 1784-1807. KA mf JK 555.
- NauKA = Nauvon kirkonarkisto.
Seilin rippikirjat 1740-89. KA mf JK 522.
Seilin asiakirjoja 1722-1840. KA mf JK 535.
- NMAA = Nordiska Museet, ammattikunta-arkisto, Tukholma.
MAK ptk = Maalariammattikunnan pöytäkirjat 1769-1803. RA mf S713.
MAKK ptk = Maalariammattikunnan kisällikunnan pöytäkirjat 1708-98. RA mf S716.
Sisään- ja uloskirjoittautuneiden kirja 1773-1847. RA mf S947.
- NurKA = Nurmon kirkonarkisto.
Kal:t 1836-1890. KA mf UK 78.
Kirkon korjauskassan asiakirjat 1954-57. Nurmo.
Muut asiakirjat 1765-1909. KA mf UK 78.
Ptk:t 1766-1780. Nurmo.
Ptk:t 1807-68. KA mf UK 78.
- OriKA = Oriveden kirkonarkisto.
Kal:t 1848-1908 (sisältää Juupajoen saarnahuoneen Kal:t 1848, 1873 ja 1905). KA mf TK 159.
Ptk:t 1653-1839. KA mf TK 157.
Kuolleet 1786-1885. KA mf TK 155.
Tilit 1750-1842. KA mf TK 158.
- Pohjanmaan museo, Vaasa.
Esinekortisto.

- Pääkirja .
Valokuva-arkisto.
- PorKA = Porin kirkonarkisto.
Kal:t 1755-1874. KA mf JK 393.
Kastetut, vihityt 1666-1865. SSS *Hiski*-historiakirjojen hakuohjelma. <http://www.genealogia.fi>
Rippikirjat 1759-77. KA mf JK 369.
Rippikirjat 1783-88. KA mf JK 370.
- RaiKA = Raision kirkonarkisto.
Kal 1785. KA mf JK 952.
Kal:t 1806-1933. KA mf JK 952.
Ptk:t 1737-1850. KA mf JK 950.
Ptk:t 1850-1894. KA mf JK 951.
Rippikirja 1772-77. KA mf JK 941.
Tilit 1633-1719. KA mf JK 951.
Tilit 1758-1817. KA mf JK 951.
- Rauman museo.
Esineluettelo, kuvakokoelma.
- RA = Riksarkivet, Tukholma.
Kuninkaalliset kirjeet 1779-1781. RA mf FR 54.
- RuoKA = Ruoveden kirkonarkisto.
Kal 1804-26 ja 1852-54. KA mf TK 213.
Kal 1836. HMA.
Kirkon alttaritaulun ja saarnastuolin rakennustilit 1875-80 ja Kirkon koristuskassan tilit 1880-85. HMA.
Kirkon rakennustilit 1887-89. HMA.
Ptk 1764-1761. KA mf TK 212.
Ptk 1861-1872. KA mf TK 213.
Tark:t 1729-1883. KA mf TK 213.
Tilit 1717-1830. KA mf TK 213.
Tilit 1839-1884. HMA.
Viinikassan tilit 1848-1906. HMA.
- SoiKA = Soinin kirkonarkisto.
Tilit 1793-1820. KA mf UK 327.
- SKS = Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.
Kansanrunousarkisto.
- SSS = Suomen sukututkimusseura, Helsinki.
Hiski – Historiakirjojen hakuohjelma. <http://www.genealogia.fi> .
- TaiKA = Taivassalon kirkonarkisto.
Kal:t 1677-1903. KA mf JK 180.
Ptk:t 1766-17 KA mf JK 178.
Rippikirja 1777-84. KA mf JK 171.
Tark:t 1731-1845. KA mf JK 179.
Tilit 1671-1728. KA mf JK 179.
Tilit 1760-1817. KA mf JK 180.
- TMM = Turun maakuntamuseo – Turun historiallinen museo, Turku.
Ammattikuntalaitos: Turun maalariammattikunnan arkisto
Sisäänkirjoittautumiskirja 1785-1867.
Esinekortisto.
Kuva-arkisto.
- TMA = Turun maakunta-arkisto, Turku.
Svante Dahlströmin kortisto.
Turun- ja Porin lääninarkisto.
Lääninkansliaan saapuneiden kirjeasioiden diaari 1780.
Turun tuomiokapitulin arkisto.
Kuninkaalliset kirjeet 1752-1781.
Kuninkaalliset kirjeet 1771-1819.
Ylä-Satakunnan tuomiokunnan arkisto.
Ylä-Satakunnan tuomiokirja 1779.
Ikaalinen.
- TKTA = Turun kaupungin tietopalveluosaston arkisto, Turku.
Turun maistraatin arkisto.

- Maistraatin ptk:t 1773, 1779, 1782.
Raastuvanoikeuden pöytäkirjat 1759, 1760, 1763.
- TurRA = Turun tuomiokirkon ruotsalaisen seurakunnan arkisto, TMA..
Rippikirja 1760-68. KA mf JK 1163 ja JK 1164.
Rippikirjat 1774-79 ja 1780-85. KA mf JK 1164.
- TurSA = Turun tuomiokirkon suomalaisen seurakunnan arkisto.
Syntyneet, vihityt, kuolleet 1761-1804. KA mf JK 1180.
- TyrKA = Tyrvännön kirkonarkisto.
Kal 1697-1767. KA mf TK 236.
Kal 1783, 1803-1935. HMA.
Tilit 1692-1778. KA mf TK 236.
Tilit 1779-1827. HMA.
Viinikassan tilit 1753-1819. KA mf TK 236.
- UIKA = Ulvilan kirkonarkisto.
Kal:t 1830-56. KA mf JK 146.
- VirKA = Virtain kirkonarkisto.
Kal:t 1826, 1898. Virrat
Sääksmäki, Marja-Leena, 1772. Virtain kirkon rakennushistoria. Arkkitehtuurin pro gradu-tutkielma
(Oulun yliopisto). Virrat.
- VMA = Vaasan maakunta-arkisto, Vaasa.
Etelä-Pohjanmaan tuomiokunnan arkisto.
Sakkoveroluettelo 1798. VMA.
Vaasan lääninarkisto.
Maakirja 1793. KA mf ES 2506.
Etelä-Pohjanmaan keskinen kihlakunta.
Tositekirjat 1797, 1798. VMA.
- VöyKA = Vöyrin kirkonarkisto.
Kal:t 1784, 1796-1875. KA mf UK 289.
Ptk:t 1794-1873. KA mf UK 287.
Tilit 1784-1851. KA mf UK 289.
Viinikassan tilit 1784-1874. KA mf UK 289.
- ÅA = Åbo Akademi, konstvetenskapliga institutionen, Turku.
Ehrström, Anna, 1998. Hantverksmålaren Gabriel Pryckthen. Pro gradu-tutkielma.

Suullisia ja kirjallisia tietoja antaneet

- Ehrnrooth, AnnaBrita, tutkija, Espoo.
Helmi, Esko, kirkkoherra, Masku.
Holmlund, Susanne, tutkija, Vaasan maakunta-arkisto, Vaasa.
Kasto, Marko, konservaattori, Helsinki.
Kultti, Risto, seurakuntamestari, Nurmo.
Niemi, Marja, museonjohtaja, Rauma.
Saari, Markus, kirkkoherra, Hattula.
Sarvas, Pekka, yli-intendentti, Suomen kansallismuseo, Helsinki.

Painetut lähteet ja kirjallisuus

- Ahonen, Voitto, 1992. *Kirkkomaalari Claes Langin vaiheet*. Genos 1992-2. Suomen Sukututkimusseuran aikakauskirja, vuosikerta 63. Pieksämäki.
- Alanen, Aulis J., 1949. *Etelä-Pohjanmaan historia IV.2. Etelä-Pohjanmaan talouselämä 1721-1809*. Vaasa.
- Aminoff, Hans, 1929. *Pekkala*. Herrgårdar i Finland 3: Satakunda, Österbotten, Tavastland, Savolax, Karelén. Helsingfors.
- Appelgren, Kari, 1974. *Johan Alm. Hantverksmålare i Vasa på 1700-talet*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 457. Folklivsstudier X. Helsingfors.
- Appelgren, Kari, 1985. *Om den skulpterade och målade inredningen i svenska Österbottens kyrkor*. Svenska Österbottens historia V. Vasa.
- Appelgren, Kari, 1986. *Om skåp- och kistmålares produktion i Vasa län*. Budkavlen vol 64 (1985). Utgiven av

- Etnologiska och Folkloristiska institutionerna vid Åbo Akademi. Årgång 64 1985. Åbo.
- Appelgren, Kari, 1991. *Om tapeterna i Qwensel-gården*. Aboa. Turun maakuntamuseo, vuosikirja 52/1988. Turku.
- Appelgren-Kivalo, Hj.[almar], 1910. *Kaitaisten perintöhopeat*. Suomen Museo XVII 1910 N:o 2. Suomen Muinaismuistoyhdistys. Helsinki.
- Aspelin, J. R., 1884. *Muistiinpanoja taiteilijoista Suomessa ennen aikaa*. Historiallinen Arkisto VIII 1884. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki.
- Aspelin, J. R., 1898. *Eräs kirkkomaalari 100 vuotta takaperin*. Suomen Museo V 1898. Suomen Muinaismuistoyhdistys. Helsinki.
- Aspelin, J. R., 1906. *Muutamia kirkkomaalareita isonvihan jälkeen*. Suomen Museo XIII 1906. Suomen Muinaismuistoyhdistys. Helsinki.
- Aspelin, J. R., 1907. *Det kyrkliga konstmåleriets utöfvare i vårt land*. Finskt Museum XIV 1907. Finska Fornminnesföreningen. Helsingfors.
- Aspelin, J. R., 1908. Kirkollinen muotokuvastomme. Helsinki. Uudistettu painos Helsinki 1978.
- Aspelin, J.R., 1942. *Opuscula Aspeliniana*. Kirjoitelmia kulttuurihistoriamme varhaistapaleelta. J.R. Aspelinin satavuotispäiväksi 1.VIII.1942. Osa I. Helsinki.
- Berg, Jonas, 1989. *Mästarens hushåll och hans anställda*. Hantverk i Sverige. Om bagare, kopparslagare, vagnmakare och 286 andra hantverksyrken. Helsingborg.
- Bergholm, Axel, 1901. Sukukirja. Suomen aatelittomia sukuja I ja II osa. Suomen Muinaismuistoyhdistys. Helsinki. (KA moniste 1978.)
- Biblia 1642. Biblia, se on: Coco Pyhä Raamattu, Suomexi. Stockholm. (Näköispainos Porvoo 1971.)
- Biblia 1776. Biblia, Se on: Koko Pyhä Raamattu, Wanha ja Uusi Testamentti Suomexi. Turku.
- Biedermann, Hans, 1993. Suuri symbolikirja. Juva.
- Blomstedt, Yrjö, 1986. Kustavilainen aika. Suomen historia 4. Espoo.
- Blomstedt, Yrjö & Matinelli, Eero, 1963. Turun hiippakunnan paimenmuisto – Åbo stifts herdaminne 1554-1809. 1. vihko. Piispat. Tuomiokapitulin jäsenet ja virkamiehet. Seurakuntapapisto: Ahlainen-Hailuoto. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia 67:1. Helsinki.
- Bonsdorff, Bengt von, 1989. *Kuvataide 1600- ja 1700-luvulla*. Ars Suomen taide 2. Porvoo.
- Bringéus, Nils-Arvid, 1981. Bildlore. Studiet av folkliga bildbudskap. Södertälje.
- Brunius, Jan, 1965. *Stockholms målårämbete intill 1700-talets mitt*. RIG Tidskrift utgiven av Föreningen för svensk kulturhistoria i samarbete med Nordiska museets och Folklivsarkivet i Lund. 1965 årgång 48. Stockholm.
- Burckhard, L. & d'Hulst, R.-A., 1963. Rubens drawings. Illustrations – Text. Brussels.
- Bäcksbäck, Christina, 1989. *Linnojen ja kartanoiden kiinteä sisustus*. Ars Suomen taide 2. Porvoo.
- Cederhvarf, Björn, 1899. *Lisätietoja Thomas Kiempestä*. Suomen Museo VI 1899. Suomen Muinaismuistoyhdistys. Helsinki.
- Cleve, Nils, 1932. *Predikstolar och predikstolskonst i Finland intill år 1700*. Historiska och litteraturhistoriska studier 8. Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors.
- Colliander, O. I., 1910. Suomen kirkon paimenmuisto. 19:n vuosisadan alusta nykyaikaan. Ensimmäinen osa. Suomen kirkon hiippakunnat ja niiden tuomiokapitulit. II Suomen kirkon seurakunnat ynnä niiden kirkkorakennukset ja papisto. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia VIII. Helsinki.
- Cramer Daniel, 1624. *Emblemata sacra*. (Näköispainos 1994.) Emblematisches Cabinet. Begründet von Dimitrij Tschizewskij und Ernst Benz. Herausgegeben von Wolfgang Harms und Michael Schilling. Hildesheim-Zürich-New York.
- Dahlström, Fabian & Salmenhaara, Erkki, 1995. Suomen musiikin historia 1. Ruotsin vallan ajasta romantiikkaan. Keskiaika-1899. Porvoo.
- Dahlström, Svante, 1941. *Kyrkomålaren Jonas Bergman*. Finskt Museum XLVIII: 1941. Finska Fornminnesföreningen. Helsingfors.
- Edgren, Helena, 1993. *Mercy and Justice. Miracles of the Virgin Mary in Finnish Medieval Wall-Paintings*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 100. Vammala.
- Edgren, Lars, 1989. *Från skråhantverk till näringsfrihet*. Hantverk i Sverige. Om bagare, kopparslagare, vagnmakare och 286 andra hantverksyrken. Helsingborg.
- Edgren, Lars, 1989b. *Lärning, gesäll, mästare*. Hantverk i Sverige. Om bagare, kopparslagare, vagnmakare och 286 andra hantverksyrken. Helsingborg.
- Ehrnrooth, AnnaBrita, 1972. *Kyrkomålaren Petter Bergström*. Finskt Museum 1972. Finska Fornminnesföreningen. Hagalund.
- Ehrnrooth, AnnaBrita, 1973. *Målaren Thomas Kiempe*. Finska Fornminnesföreningens tidskrift 76. Helsingfors.
- Ehrnrooth, AnnaBrita, 1996. *Målaren Petter Bergström*. [Vantaa.]
- Ehrström, Erik, 1894. *Öfversikt af det finska skråväsendets historia*. Tidskrift utgiven af juridiska föreningen i Finland. Tjuguåttonde och tjugunionde årgången 1892-1893. Helsingfors.

- Elenius, Edv., 1937. Suomen maalarityönanatajain liitto v.v. 1912-1936 ja suomalaisia maalausliikkeen harjoittajia vuodesta 1785. Turku.
- Erici, Ericus, 1621-1625. Postilla eli Vlgostoimitus I-II. Stockholm? Näköispainos Jyväskylä 1988-1990.
- Ervamaa, Jukka, 1977. *Käsityöläismaalareista von Wright-veljeksiin. Taiteilijan urasta ja asemasta Suomessa 1700-luvulta 1800-luvun alkupuolelle*. Taidehistoriallisia tutkimuksia 3. Taidehistorian seura. Karkkila.
- Frankenhauser, C., 1910. *Räntämäen kirkko II. Maalaukset*. Suomen Museo XVII 1910 n:o 1. Suomen Muinaismuistoyhdistys. Helsinki.
- Fridell Anter, Karin & Wannfors, Henrik, 1989. Så målade man. Svenskt byggnadsmåleri från senmedeltid till nutid. Stockholm.
- Gadd, Carl-Johan, 1989. *Stad och land*. Hantverk i Sverige. Om bagare, kopparslagare, vagnmakare och 286 andra hantverksyrken. Helsingborg.
- Gardberg, C. J., 1957. Med murslev och timmerbila. Drag ur det finländska byggnadshantverkets historia. Med byggaren i 800 år. Publikation utgiven med anledning av Svenska Byggnästareföreningens I Helsingfors 50-åriga verksamhet 1907-1957. Helsingfors.
- Gardberg, C. J., 1963. *Turun muurarimestarit ja heidän mestarintyönsä 1721-1859*. Turun kaupungin museon vuosijulkaisu 26-27. 1962-1963. Turku.
- Gardberg, C. J., 1978. *Byggnadskonst och miljö*. Konsten i Finland. Helsinki.
- Gardberg, Carl-Rudolf, 1957. Kirjapainotaito Suomessa 2. Uudenkaupungin rauhasta Turun paloon. Helsinki.
- Granroth, Christina, 1989. *Margareta Capsia*. Ars Suomen taide 2. Keuruu.
- Granström, Thor, 1992. *Nagu församling och prästerskap*. Nagu sockens historia I. Åbo.
- Grönroos, Henrik & Nyman, Ann-Charlotte, 1996. Boken i Finland. Bokbeståndet hos borgerskap, hantverkare och lägre sociala grupper i Finlands städer enligt stadernas bouppteckningar 1656-1809. Skrifter utgiven af Svenska litteratursällskapet i Finland nr 596. Helsingfors.
- Grönvall, Reinh., 1916. *Porin kirkot ja hautausmaat*. Kotiseutututkimuksia. Satakunta IV. Helsinki.
- Haapio, Markku (toim.), 1978. Suomen kirkot ja kirkkotaide 1. Lieto.
- Halila, Aimo, 1967. Rakennushallinto. Suomen rakennushallinto 1811-1961. Helsinki.
- Hallbäck, Sven Axel, 1947. Det efterreformatoriska dekorativa kyrkomåleriet på 1600- och 1700-talen i Sverige. Del I. Göteborgs stads konst- och målarembete och dess verksamhetsområde. Göteborg.
- Hallbäck, Sven Axel, 1973. Studier av relationer mellan profan slotts-konst och dekorativt kyrkligt måleri 1527-c:a 1800. Vänersborg.
- Hanka, Heikki, 1988. Kirkolliset taulumaalaukset Suomen luterilaisissa kirkoissa 1600-1980: hankintatapausten kvantitatiivinen analyysi. Kirkko suomalaisessa kulttuurissa. Erään tutkimusprojektin tuloksia. Kirkon tutkimuskeskus, Sarja A n:o 49. Pieksämäki.
- Hanka, Heikki, 1992. *Kirkkomaalaus Suomessa 1800-luvulla*. Biblia 350. Suomalainen Raamattu ja Suomen kulttuuri. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 556. Hämeenlinna.
- Hanka, Heikki, 1995. Kuin kuvastimessa – Suomalaisen kirkkomaalauksen yleispiirteitä uskonpuhdistuksen jälkeen. Jyväskylän yliopiston taidehistorian laitoksen julkaisuja 5. Jyväskylä.
- Hanka, Heikki, 1996. *Jumalan kunniaksi ja kirkon kaunistukseksi – kirkkomaalaus vapauden ajalla*. Rokokoo Heinolan kaupunginmuseon julkaisuja no 5. Näyttelyluettelo. Lahti.
- Hanka, Heikki, 1997. Kirkkomaalauksen traditio ja muutos 1720-1880. Carl Fredrik Blom murrosajan maalarina. Jyväskylä Studies in the Arts 54. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.
- Hanka, Heikki, 1998. *Vanhan kirkon maalauskoristelu*. Keuruun ja Pihlajaveden kirkot. Suomen kirkot 21. Museovirasto. Helsinki.
- [Harju, K.], 1912. *Nurmon kirkon oven päällä....* Kotiseutu 1912. 3. vuosikerta. Jyväskylä.
- Havu, Sirkka, 1994. *Suomalaisten 1500- ja 1600-luvuilla painettujen Raamattujen typografia ja kuvitus*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja 82-83 1992-1993. Helsinki.
- Hedman, Karl, 1928. *Hantverkare i Vasa från stadens grundläggning år 1611 till näringsfrihetens införande år 1869*. Skrifter utgivna av Genealogiska Samfundet i Finland VII. Helsingfors.
- Hegardt, Hanna, 1923. Västsvenska kyrkotakmålningar från sextonhundralets slut till omkring 1800. Studier i västsvensk kyrklig konst. Skrifter utgivna till Göteborgs stads trehundraårsjubileums-utställningens publikationskommitté XVII. Göteborg.
- Heikel, A. O., 1878. Kertomus muinaisjäänöksistä Hauhon kihlakunnassa. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk XXIV. Finska Vetenskaps-Societeten. Helsingfors.
- Heikkinen, Maire, 1989. *Tapetointi*. Talo kautta aikojen. Kiinteän sisustuksen historia. Helsinki.
- Heino, Ulla, 1984. Käsityö ja sen tekijät 1600-luvun Satakunnassa. Historiallisia Tutkimuksia 127. Suomen historiallinen seura. Jyväskylä.
- Heino, Ulla, 1992. *Käsityö järjestyksen kourissa – 1600-luvun käsityö ja käsityöläiset*. Genos 1992-1. Suomen Sukututkimusseuran aikakauskirja, vuosikerta 62. Pieksämäki.
- Heinonen, I., 1939. *Keuruun vanhakirkko – pyhiinvaelluskirkko II*. Ilkka 11.4.1939. Seinäjoki.
- Hiekkanen, Markus, 1994. The Stone Churches of the Medieval Diocese of Turku. A Systematic Classification

- and Chronology. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 101. Vammala.
- Hiekkänen, Markus, 1999. *Somerniemien ensimmäiset kirkot ja Someron ristikirkko*. Somero ja Somerniemi 1449-1999. Someron ja Somerniemien seurakuntien historia. Jyväskylä.
- Hokkanen, Kari, 1979. Virrat 1860-luvulta 1970-luvulle. Vanhan Ruoveden historia III:1. Saarijärvi.
- Hultman, Emmy, 1932. *Svartå kyrkoarkiv och västrnyländsk släktforskning*. Genos 1932. Tidskrift utgiven av Genealogiska Samfundet i Finland, årgång 3. Helsingfors.
- Hyvönen, Heikki, 1984. *Altartavlorna i Vichtis kyrka*. Finskt Museum 1982. Finska Fornminnesföreningen. Vammala.
- Hyvönen, Heikki, 1990. *Kiinteä sisustus, taideteokset ja esineistö*. Rauman kirkot. Suomen kirkot 16. Museovirasto. Forssa.
- Hyvönen, Heikki, 1992. *Kustavilaisen ajan sisustaminen ja Suomessa toimineet puuseppämestarit vuosina 1772-1809*. Kustaa III:n aikaan. Heinolan kaupunginmuseon julkaisuja n:o 1. Lahti.
- Hyvönen, Heikki, 1992b. *Lumijoen kirkkojen kiinteä sisustus ja esineistö*. Lumijoen, Tyrnävän ja Temmeksen kirkot. Suomen kirkot 18. Museovirasto. Tammisaari.
- Hyvönen, Heikki, 1993. *Kirkkojen taideteokset ja esineistö*. Ylä-Savon kirkot. Suomen kirkot 19. Museovirasto. Tammisaari.
- Hyvönen, Heikki, 1994. *Kirkon taideteokset ja esineistö*. Vantaan Pyhän Laurin kirkko – Helsingin kyrka St Lars 500. Tutkielmia kirkon historiasta. Sulkava.
- Hyvönen, Heikki, 1996. *Vapaudenaika ja asuminen Suomessa 1720-70-luvuilla*. Rokokoo. Heinolan kaupunginmuseon julkaisuja no. 5. Lahti.
- Hyvönen, Heikki & Knapas, Marja Terttu, 1997. *Esineluettelo*. Hattulan ja Tyrvännön kirkot. Suomen kirkot 20. Museovirasto. Jyväskylä.
- Härö, Elias, 1989. *Kartanoarkkitehtuuri*. Ars Suomen taide 2. Keuruu.
- Härö, Elias, 1996. *Kartanoiden ja kaupunkien arkkitehtuuri vapauden ajalla 1721-1772*. Rokokoo. Heinolan kaupunginmuseon julkaisuja no. 5. Lahti.
- Jalava, Emil (toim.), 1933. *Liber scholae aboensis 1670-1825-1830*. Suomen Sukututkimusseuran julkaisuja IX. Helsinki.
- Jokipii, Mauno, 1959. Vanhan Ruoveden historia I. Vanhan Ruoveden pitäjän historia eräkaudesta isoonvihaan.. Vammala.
- Jukonen, Hannes, 1945. *Kharon eli lautturi on Keuruun vanhan kirkon peräseinässä eikä paholaisen kuva*. Sisä-Suomi 3.8.1945. Jyväskylä.
- Jäntere, Kaarlo, 1959. Isostavivahasta Suomen sotaan. Naantalin historia. Toinen osa. Kaupunki ja seurakunta luostariajan lopusta Suomen sotaan. Turku.
- Jäntti, Yrjö A., 1940. Kirjapainotaidon historia. Porvoo-Helsinki.
- Kaila, Panu, 1998. Talotohtori. Rakentajan pikkujättiläinen. Kolmas painos. Porvoo.
- Kaila, Panu & Pietarila, Pentti, 1987. *Maalit ja maalaustavat*. Talo kautta aikojen, Julkisivujen historia. Helsinki.
- Kankaanpää, Matti J. & Orkamo, Ilma 1990. Vanhan Ruoveden talonhaltijat – Matrikkeli 1552-1809. Vanhan Ruoveden historia I:2 liiteosa. Jyväskylä.
- Kantoniemi, Yrjö, 1990. Oriveden vanhat kirkot. Oriveden seurakunta 450-vuotta. Juhlakirja 1990. Orivesi.
- Kari, Risto & Ruotsalainen, Matti, 1989. Kirkkomaalarit, Mikael Toppeliuksen ja Emanuel Granbergin taide. Keuruu.
- Karia, Marketta, 1974. *Nurmon kirkko*. Nurmon kirja. Tampereen yliopiston kansanperinteen laitoksen julkaisuja 2. Seinäjoki.
- Karijärvi, Päivi, 1993. Koristemaalaus. Iisalmi.
- Karskela, Sirkka, 1983. Sukututkijan tietokirja. Naantali.
- Karttunen, Saara, 1978. Keuruun seurakunnan elämää 1628-1978. Keuruun seurakunnan 350-vuotisjuhlajulkaisu. Keuruu.
- Karvonen-Mäkelä, Aino, 1981. Kurun kirkon vaihteita 1781-1981. Vammala.
- Keuruun vanha kirkko 1758, 1992. [Kirkon esite.] Keuruu.
- Killinen, K.[ustaa], 1878. Kiinteitä muinaisjäännöksiä Maskun kihlakunnassa. Suomen Muinaismuisto-yhtiön aikakauskirja III. Helsinki.
- Killinen, Kustaa, 1882. Muinaisjäännöksiä Vehmaan kihlakunnasta. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja VII. Helsinki.
- Klemetti, Heikki, 1927. Suomalaisia kirkonrakentajia 1600- ja 1700-luvuilla. Porvoo.
- Klemetti, Heikki, 1948. Kansan sana taiteessa. Porvoo.
- Knapas, Marja Terttu, 1990. *Pyhän Ristin kirkko*. Rauman kirkot. Suomen kirkot 16. Museovirasto. Forssa.
- Knapas, Marja Terttu, 1993. *Pielaveden kirkot*. Ylä-Savon kirkot. Suomen kirkot 19. Museovirasto. Tammisaari.
- Knapas, Marja Terttu, 1997. *Tyrvännön kirkot*. Hattulan ja Tyrvännön kirkot. Suomen kirkot 20. Museovirasto.

- Jyväskylä.
- Knapas, Marja Terttu, 1998. Keuruun kirkot. Keuruun ja Pihlajaveden kirkot. Suomen kirkot 21. Museovirasto. Helsinki.
- Knuutila, Jyrki, 1991. Ruotsalaisten ja suomalaisten käsikirjojen kuvitus reformaatioajalla. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran vuosikirja 80-81 1990-1991. Helsinki.
- Kojonen, Eero, 1993. Alahärmän historia I. Alahärmän alueen vaiheet jääkauden jälkeiseltä ajalta vuoteen 1867. Vaasa.
- Komulainen, Matti, 1986. Pohjois-Savon vanhat kirkkomaalaukset. Kuopion emäseurakunnan alueen kirkkomaalaukset 1721-1809. Kuopion isänmaallisen seuran julkaisuja Aarni 21. Jyväskylä.
- Komulainen, Matti, 1989. Sanan kaunistukset. Kuopion vanhan emäseurakunnan alueen kirkkomaalaukset 1810-1918. Jyväskylä.
- Kopisto, Sirkka & Sihvo, Pirkko, 1996. Puku Suomessa 1750-1900. Costume in Finland 1750-1900. Museovirasto – National Board of Antiquities. Helsinki.
- Koskenvesa, Esko, 1969. *Turun hiippakuntaan papiksi vihityt vuosina 1690-1732*. Suomen Sukututkimusseuran vuosikirja 39. Turku.
- Koskimies, Y. S. (toim.), 1985. Hauhon, Luopioisten ja Tuuloksen historia I. Hämeenlinna.
- Koukkula, Tuomo, 1967. Vanhan Ruoveden historia II:1. Kuru, Pohjaslahti, Ruovesi, Vilppula ja Virrat isostavihasta 1860-luvulle. Vammala.
- Kouri, E. I., 1984. Saksalaisen käyttökirjallisuuden vaikutus Suomessa 1600-luvulla, Ericus Ericin Postillan lähteet. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia 129. Jyväskylä.
- Kuusanmäki, Lauri, 1966. *Pitäjän itsehallinto*. Hämeen historia III. Vuodesta 1721 noin vuoteen 1870. Ensimmäinen nide. Hämeenlinna.
- Kydén, Tarja, 1999. Suomen intendentinkonttorin arkkitehtuuri vuosina 1810-1824. Kustavilainen perinne ja suuriruhtinaskunnan uusi rakennushallinto. Jyväskylä Studies in the Arts 64. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.
- Kärki, Pekka, 1989. *Porvarisarkkitehtuuri 1700-luvulla*. Ars Suomen taide 2. Porvoo.
- Laaksi, Aune & Hyttiä, Kalevi, 1991. *Kuoreveden seurakunnan vaiheita*. Kuoreveden kirja. Jyväskylä.
- Laasonen, Pentti, 1991. Suomen kirkon historia 2. Vuodet 1593-1808. Porvoo.
- Laurikkala, Saini, 1952. Suomenkielinen raamattukirjallisuus 1548-1948. Turun yliopiston kirjaston julkaisuja 6. Turku.
- Lehtinen, Erkki & Luho, Ville, 1963. *Seurakuntaelämä*. Lapuan historia I. Esihistoriallisesta ajasta Suomen sotaan. Vaasa.
- Leikola, A.R., 1928. *Keuruun vanha kirkko*. Keuruun kirja. Kerava.
- Lexikon der christlichen Ikonographie 1-8, 1968-1976. Herausgegeben von Engelbrekt Kirschbaum. Freiburg im Breisgau.
- Lindberg, Carolus, 1934. Suomen kirkot. Helsinki.
- Lindgren, Mereth, 1983. Att lära och att pryda. Om efterreformatoriska kyrkmålningar i Sverige cirka 1530-1630. Stockholm.
- Lindgren, Mereth, 1985. *Att förfoga över förlagor. Bild och bruk*. Föredrag vid det 8. nordiska symposiet för ikonografiska studier. Taidehistoriallisia tutkimuksia 8. Taidehistorian seura. Helsinki.
- Lilius, Henrik, 1989. *Kaupunkirakennustaide 1743-1775*. Ars Suomen taide 2. Keuruu.
- Lilius, Henrik, 1989b. *Kaupunkirakennustaide kustavilaisella ajalla 1775-1809*. Ars Suomen taide 2. Keuruu.
- Lilius, Henrik & Nikula, Sigrid & Riska, Tove, 1972. Naantalin rovastikunta. Turun arkkihiippakunta VI. Suomen kirkot 6. Suomen Muinaismuistoyhdistys. Helsinki.
- Luostarinen, Laura, 1980. Suomen evankelisluterilaiset kirkot. Suomen kirkot ja kirkkotaide 2. Lieto.
- Luukko, Armas, 1979. Vaasan historia II 1721-1808. Vaasa.
- Luukko, Armas, 1983. Nurmon historia I. Historiallisen asutuksen alusta kunnallishallinnon perustamiseen. Vaasa.
- Luutonen, Ahto, 1928. *Ruoveden kirkon rakentaminen*. Ruovesi-lehti 15.8.1928 n:o 33. Ruovesi.
- Luutonen, Ahto, 1973. Aikaisempien aikojen muistoa Ruovedeltä. Tampere.
- Luutonen, Ahto & Koivisto, Aarne, 1928. Ruoveden kirkon rakennusvaiheita. 150-vuotismuisto. Tampere.
- Matinolli, Eeva, 1959. *Kirkko ja koulu 1600- ja 1700-luvuilla*. Naantalin historia. Toinen osa. Kaupunki ja seurakunta luostariajan lopusta Suomen sotaan. Turku.
- Meinander, K.K., 1931. *Porträtt i Finland före 1840-talet*. Helsingfors.
- Meinhold, Peter, 1965. *Matthaeus Merian, Die Bilder zur Bibel. Mit Texten aus dem Alten und Neuen Testament*. Hamburg.
- Mender, Augusto & Nyman, Valdemar, 1993. *Äländska kyrkointeriörer*. Mariehamn.
- Mikkonen, Pirjo & Paikkala, Sirkka, 1988. *Suomalaisten sukunimistä*. Uusi suomalainen nimikirja. Keuruu.
- Moilanen, Reino & Ossa, Mikko, 1971. Seitsemän kirkkoa. Raisio, Naantali, Merimasku, Askainen, Lemu, Nousiainen, Masku. Porvoo.

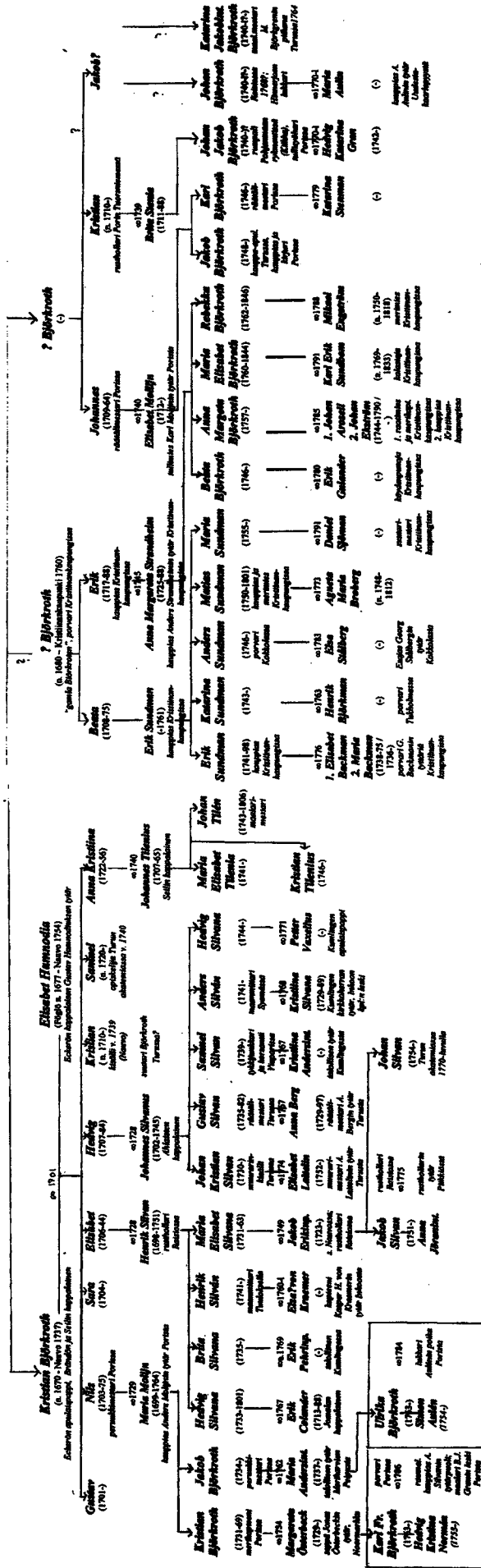
- Muistojen rakas kirkkovanhus*, 1949. Aamulehti 21.1.1949. Tampere.
- Murtorinne, Eino, 1992. Suomen kirkon historia 3. Autonomian kausi 1809-1899. Porvoo.
- Mähönen, Reino, 1975. Kirkkomaalari Mikael Toppelius. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 78. Helsinki.
- Mäntylä, Eero, 1976. Hattulan historia. Hämeenlinna.
- Mäntylä, R. A., 1965. Raison historia II. Turku.
- Mödersheim, Sabine, 1994. *Nachwort*. Teoksessa Cramer, Daniel, 1624. *Emblemata sacra*. (Näköispainos 1994.) Emblematisches Cabinet. Begründet von Dimitrij Tschizewskij und Ernst Benz. Herausgegeben von Wolfgang Harms und Michael Schilling. Hildesheim-Zürich-New York.
- Nagu sockens historia I, 1992. (Rainer Fagerlund – Sigrid Nikula – Thor Granström – Aino Naert – Dido Björkblad.) Åbo.
- Neovius, A. (toim.), 1892. Ur Finlands historia. Publikationer ur de Alopaeiska pappren 1891-92. Borgå.
- N.[ervander], E.[mil], 1899-1901. *Saarnatuoleja Pohjanmaalla*. Suomen Museo VI-VIII 1899-1901. Suomen Muinaismuistoyhdistys. Helsinki.
- Nikander, Gabriel (toim.), 1929. Herrgårdar i Finland 3: Satakunda, Österbotten, Tavastland, Savolax, Karelen. Helsingfors.
- Nikander, Gabriel, 1942. *Suomen kartanoiden rakennuskulttuuri vanhemmalta Vaasa-ajalta empireen*. Suomen kartanot ja suurtilat II. Helsinki.
- Nikolainen, Aimo, 1972. Johanneksen ilmestys. Suomalaisen Uuden testamentin selitys XII. Toinen, korjattu painos. Hämeenlinna.
- Nikula, Oskar, 1970. Turun kaupungin historia 1721-1809. Nide I. Turku.
- Nikula, Oskar, 1971. Turun kaupungin historia 1721-1809. Toinen nide. Turku.
- Nikula, Oskar, 1978. Finländska borgare på 1700-talet i kamp för sina och ståndets privilegier. Skrifter utgivna af svenska litteratursällskapet i Finland nr 477. Ekenäs.
- Nikula, Oskar 1981. Suomen kaupunkilaitoksen historia I. Keskiajalta 1870-luvulle. Vantaa.
- Nikula, Sigrid, 1973. Åbolands prosteri I. Borgå stift I. Finlands kyrkor 7. Museiverket. Helsingfors.
- Nikula, Sigrid, 1975. Åbolands prosteri II. Borgå stift II. Finlands kyrkor 8. Museiverket. Esbo.
- Nikula, Sigrid, 1992. *Kyrkorna i Nagu*. Nagu sockens historia I. Åbo.
- Nurmon seurakunta, [s.a.]. [Kirkon esite]. [Kauhava].
- Nyholm, Bertel, 1992. Kyrkan i Munsala. Vasa.
- Odenius, Olof, 1968. *Målaren och djävulen. En ikonografisk notis*. Fornvännen. Tidskrift för svensk antikvarisk forskning. Årgang 63 1968. Stockholm.
- Ojanen, Eeva, 1990. Tammelan seurakunnan historia. Forssa.
- Okkonen, Onni, 1955. Suomen taiteen historia I. Porvoo.
- Ollinen, J. F., 1896. Muinaismuistoja Kuortaneen kihlakunnan eteläisestä puolesta. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja XV. Helsinki.
- Paavola, Arja-Leena, 1966. *Belief in Devils and the Image of Devils in the 17th and 18th Century Finnish Art*. Ars Ecclesiastica. The Church as a Context for Visual Arts. Käytännöllisen teologian laitoksen julkaisuja 85. Helsinki.
- Paikkala, Sirkka, 1997. *Patronyymit ja matronyymit sukututkimuksessa*. Sukutieto 2/1997. Sukutietotekniikka ry ja Suomen Sukututkimusseura. Porvoo.
- Paikkala, Sirkka, 1997b. *Sukunimet sukututkimuksessa*. Sukutieto 4/1997. Sukutietotekniikka ry ja Suomen Sukututkimusseura. Porvoo.
- Paloposki, Toivo, 1986. *Vapauden aika*. Suomen historia 4. Espoo.
- Papinsaari, Raimo, 1967. Turun räätälien ammattikunta vuosina 1721-1809. Turun historiallinen arkisto XX. Turun historiallisen yhdistyksen julkaisuja XX. Turku.
- Parantainen, Pekka, 1979. *Entistäjän silmissä kirkko herää henkiin*. Keuruun joulukuu 1979. Keuruu.
- Pekkala egendom*, 1883. Nya Pressen 10.7.1883 n:o 184. Helsingfors.
- Pekkala, Raili, 1999. *Morsiusarkuissa kukkivat vertauskuvat ja Kuvakieli on ajatonta*. Meän ruusu ja mustikkakruunu. Talonpoikaishuonekalujen koristemaalausta Tornionlaaksossa 1700-1800-luvulla. Jyväskylä.
- Pekkala, Reino P., 1974. *Ristiinnaulitun kuva*. Keuruun joulukuu 1974. Keuruu.
- Perälä, Väinö, 1949. Maarian pitäjän historia II. Maaria vv. 1600-1865. Turku.
- Peter Paul Rubens 1577-1640. Katalog II. Maler mit dem Grabstichel. Rubens und die Druck-graphik. Eine Ausstellung des Wallraf-Richartz-Museums in der Kunsthalle Köln 15.10.-15.12.1977. Köln 1977.
- Pettersson, Lars, 1956. *Matti Åkerblom ja Pihlajaveden kirkko*. Arkkitehti 6-7 1956. Helsinki.
- Pettersson, Lars, 1959. *Kirkot ja kirkkotaide*. Oma maa 6. Porvoo.
- Pettersson, Lars, 1978. Kaksikymmentäneljäkulmaisen ristikirkon syntyongelmia. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 79. Helsinki.
- Pettersson, Lars, 1985. *Kyrkor och klockstaplar i svenska Österbotten*. Svenska Österbottens historia V. Vasa.

- Pettersson, Lars, 1989. *Kirkkojen rakentaminen 1800-luvun alkukymmenille*. Ars Suomen taide 4. Keuruu.
- Pfäffli, Heidi, 1993. *Käsityöläismaalari Daniel Hjulström*. Taidehistoriallisia tutkimuksia 13. Taidehistorian seura. Tammisaari.
- Pietarila, Pentti, 1989. *Sisämaalaus*. Talo kautta aikojen. Kiinteän sisustuksen historia. Helsinki.
- Pietiläinen, Timo, 1999. *Kauhavan historia I. Kivikaudesta kaupungiksi tuloon*. Saarijärvi.
- Pirinen, Hanna, 1995. *Suurvaltakausi taide-epookkina. Kirkollisen maalaustaiteen ilmiöitä 1648-1721*. Suomen Museo 1994. Suomen Muinaismuistoyhdistys. Vammala.
- Pirinen, Hanna, 1996. *Luterilaisen kirkkointeriöörin muotoutuminen Suomessa. Pitäjänkirkon sisustuksen muutokset reformaatiosta karoliinisen ajan loppuun (1527-1718)*. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 103. Vammala.
- Pirinen, Kauko, 1991. *Suomen kirkon historia 1. Keskiaika ja uskonpuhdistuksen aika*. Porvoo.
- Pohjonen, Raul, 1993. *De österbottniska allmogemålarna – Pohjanmaan talonpoikaismaalarit 1750-1900*. En matrikel över de på Österbotten... Gamlakarleby.
- Pohjonen, Raul, 1997. *Allmogens skatter – Talonpoikien aarteita 1700-1900*. En redogörelse över österbottniska allmogemöbler och friargåvor. Gamlakarleby.
- Polari, Oiva, 1990. *Pyhä Yrjänä ja vaivaispoika*. Kansanomaista kuvataidetta. Vaasa.
- Pylkkänen, Riitta, 1951. *Kirkkomaalari Johan Backmanin perunkirjoitusluettelo*. Suomen Museo LVIII 1951. Suomen Muinaismuistoyhdistys. Helsinki.
- Qvarnström, Ingrid, 1934. *Släkten Silvan under 1600- och 1700-talen*. Suomen Sukututkimusseuran vuosikirja XVIII. Helsinki.
- Raamattu 1992. *Pyhä Raamattu. Vanha testamentti. Uusi testamentti*. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos. Juva.
- Rácz, Istvan - Cleve, Nils, 1968. *Suomen rokokoon ja uusklassismin taideaarteita*. Helsinki.
- Rancken, A. W., 1924. *Raision kirkon koristeet*. Suomen Museo XXXI 1924. Suomen Muinaismuistoyhdistys. Helsinki.
- R[apo]lla, M.[artti], 1930. *Lencqvist, Eerik*. Kansallinen elämäkerrasto. III osa. Porvoo.
- Ranta, Raimo, 1978. *Pohjanmaan maaseudun käsityöläiset vuosina 1721-1809 I. Käsityöläiseksi pääsy ja käsityöläisten lukumäärä*. Historiallisia Tutkimuksia 108. Suomen Historiallinen Seura. Forssa.
- Rainio, Jussi, 1957. *Kotiseutuni Keuruun kirja*. Keuruun opettajayhdistyksen julkaisuja I. Keuruu.
- Renvall, Pentti, 1965. *Nykyajan historiantutkimus*. Porvoo.
- Riekkinen, Wille, 1988. *Taivaan ja helvetin välissä. Lopun ajat eilen ja tänään*. Kirkon tutkimuskeskus. Sarja A N:o 48. Pieksämäki.
- Ringbom, Sixten, 1976. *Allegori och legend i några barocktavlor*. Taidehistoriallisia tutkimuksia 2. Taidehistorian seura. Karkkila.
- Ringbom, Sixten (toim.), 1978. *Konsten i Finland från medeltid till nutid*. Helsingfors.
- Ringbom, Åsa & Remmer, Christina, 1995. *Ålands kyrkor. Volym I. Hammarland och Eckerö*. Utgivet av Ålands landskapsstyrelse / museibyran. Mariehamn.
- Rinne, Juhani, 1910. *Räntämäen kirkko I. Rakennus ja haudat*. Suomen Museo XVII 1910 n:o 1. Suomen Muinaismuistoyhdistys. Helsinki.
- Rinne, Juhani, 1911. *Muutamia tietoja seinä- ja kattomaalauksista porvaris- ja talonpoikaistaloissamme*. Suomen Museo XVIII 1911. Suomen Muinaismuistoyhdistys. Helsinki.
- Riska, Tove, 1959. *Vehmaan rovastikunta. Turun arkkihiippakunta I osa*. Suomen kirkot 1. Suomen Muinaismuistoyhdistys. Helsinki.
- Riska, Tove, 1961. *Mynämäen rovastikunta. Turun arkkihiippakunta II osa*. Suomen kirkot 2. Suomen Muinaismuistoyhdistys. Helsinki.
- Riska, Tove, 1964. *Turun tuomiorovastikunta I. Turun arkkihiippakunta III osa*. Suomen kirkot 3. Suomen Muinaismuistoyhdistys. Helsinki.
- Riska, Tove, 1966. *Perniön rovastikunta II. Turun arkkihiippakunta IV osa*. Suomen kirkot 4. Suomen Muinaismuistoyhdistys. Helsinki.
- Riska, Tove, 1972 = Lilius, Henrik & Nikula, Sigrid & Riska, Tove, 1972. *Naantalin rovastikunta. Turun arkkihiippakunta VI osa*. Suomen kirkot 6. Suomen Muinaismuistoyhdistys. Helsinki.
- Riska, Tove, 1980. *Alastaron, Mellilän ja Metsämaan kirkot*. Suomen kirkot 10. Museovirasto. Helsinki.
- Riska, Tove, 1982. *Pöytyän ja Oripään kirkot*. Suomen kirkot 11. Museovirasto. Helsinki.
- Riska, Tove, 1985. *Marttilan kirkot*. Suomen kirkot 13. Museovirasto. Tammisaari.
- Riska, Tove, 1988. *Karinaisten, Kosken Tl. ja Tarvasjoen kirkot*. Suomen kirkot 15. Museovirasto. Tammisaari.
- Riska, Tove, 1990. *Kirkon sisustus, maalauskoristelu ja irtaimisto*. Lohjan kirkko. Rakennushistoria, maalaukset ja sisustus. Lisiä Lohjan pitäjänkertomukseen LVIII A. Hämeenlinna.
- Riska, Tove & Sinisalo, Antero, 1968. *Perniön rovastikunta I. Turun arkkihiippakunta V osa*. Suomen kirkot 5. Suomen Muinaismuistoyhdistys. Helsinki.
- Rokokoo. *Heinolan kaupunginmuseon julkaisuja no. 5*. Kahti.

- Roos, S. J., 1931. Jakobstads kyrka och församling 1731-1931. Jakobstad.
- Rosenberg, A., 1888. Die Rubensstecher. Heft I. Wien.
- Ruuth, J. W., 1958. Porin kaupungin historia II 1558-1809. Porin historia I-II. Pori.
- Rönkkö, Pekka, 1985. Noitarummusta kirkkauden kruunuun. Lapin kirkkomaalauksia keskiajalta nykypäiviin. Oulu.
- Saarinen, Juhani, 1972. Porin historia III. 1809-1939. Kokemäki.
- [Saarinen], [V. F.], 1960. *Ruoveden kirkon ensimmäisen alttaritaulun ja koristemaalauksien hankkiminen v. 1780*. Ruovesi-lehti 20.12.1960 n:o 51. Ruovesi.
- Salomäki, Matti, 1994. Vaasan läänin vanhat pappilat 1700-luvulta 1920-luvulle. Vaasan lääninhallituksen Julkaisusarja 1994:11. Vaasa.
- Santakari, Esa, 1977. Kansanrakentajien puukirkot. Keuruu.
- Santakari, Esa, 1979. Keskiajan kivikirkot. Keuruu.
- Sarvas, Pekka, 1986. *Vapauden ajan rahaolot*. Suomen historia 4. Espoo.
- Sarvas, Pekka, 1986b. *Kustaa III:n raha uudistus*. Suomen historia 4. Espoo.
- Saukkonen, Jussi, 1959. *Käsityöläisammattikunnat*. Oma maa. Tietokirja Suomen kodeille. Viides osa, Toukokuu. Porvoo-Helsinki.
- Schiller, Gertrud, 1966-1991. Ikonographie der christlichen Kunst 1-6. Gütersloch.
- Sillanpää, L.A., 1969. Keuruu, Multia, Mänttä, Pihlajavesi ja Ähtäri Isostavihasta 1860-luvulle. Vanhan Ruoveden historia II:2. Vammala.
- Siltanen, Tuija, 1993. *Käden jäljestä aatelismiehen unelmaksi - käsityöläismaalari ja tilaaja Jakkarilan kartanon maalausten syntyprosessissa*. Taidehistoriallisia tutkimuksia 13. Taidehistorian seura. Tammisaari.
- Silvén-Garnert, Eva & Söderström, Göran, 1989. *Målare*. Hantverk i Sverige. Om bagare, kopparslagare, vagnmakare och 286 andra hantverksyrken. Helsingborg.
- Simonsuuri, Lauri, 1961. Typen- und Motivverzeichnis der finnischen mythischen Sagen. FF Communications No. 182. Suomalainen tiedeakatemia. Helsinki.
- Sinisalo, Hannu, 1990. Orivesi – maalaispitäjästä kehittyväksi kaupungiksi. Jyväskylä.
- Sivén, Gunnar, 1943. Suomalainen sukunimihakemisto. Helsinki.
- Suolahti, Gunnar, 1912. Suomen pappilat 1700-luvulla. Porvoo.
- Suomalainen puukirkko, 1989. Suomen rakennustaiteen museo. Helsinki.
- Swedlund, Robert, 1969. *Historik*. At förse Riket med beständige och prydliga Byggnader. Byggnadsstyrelsen och dess föregångare. Stockholm.
- Söderlund, Ernst, 1949. Hantverkarna 2. Den svenska arbetarklassens historia 3. Stockholm.
- Takala, Ilkka, 1965. Nurmon seurakunnan vaiheita. Nurmon seurakunta. Seinäjoki.
- Tallgren, J. M., 1898. *Väggmålningar*. Finskt Museum V 1898. Finska Fornminnesföreningen. Helsingfors.
- Talvitie, V. J., 1979. Vuosisatain saatossa. Nurmon 200-vuotias ristikirkko. Seinäjoki.
- Tamminen, Marketta, 1989. *Ammattikuntalaitos*. Ars Suomen taide 3. Porvoo.
- Tarvainen, Ilkka, 1996. *Handcraftspainter Gabriel Gotthard Sweidell – Some Aspects of His Life and Work*. Ars ecclesiastica. The Church as a Context for Visual Arts. International Symposium Held in Jyväskylä 18.-21.8.1995. Publications of the Department of Practical Theology 85. University of Helsinki. Jyväskylä.
- T[opelius], G[uy], 1915. *Paradiset på Pekkala Gärd*. Veckans Krönika 17.4.1915, 11 årg. N:o 16. Helsingfors.
- Tuomaala, Väinö, 1963. *Kun Virtain kirkon kuvittaja kosti Kankaanpään emännälle*. Virtain Joulu 1963. Seinäjoki.
- Turunen, Sakari & Achtè, Kalle, 1976. *Seilin hospitaali 1619-1962*. Käytännön lääkäri numero 1 1976. Helsinki.
- Tusen år. Minneskrift utgiven av Nagu- och Korpobors hembygdförening rif. i Åbo 1938. Åbo.
- Wahlberg, Marianne, 1985. *Inifrån eller utifrån? Finns det en skillnad i perspektiv mellan folkkonst och folklig estetisk uppfattning?* Budkavlen vol 64 (1985). Utgiven av Etnologiska och Folkloristiska institutionerna vid Åbo Akademi. Åbo.
- Vallinheimo, J. V., 1954. Längelmäveden seudun historia II. Oriveden historia II. Hämeenlinna.
- Vallinkoski, J., 1950. *Kolme Turun ylioppilashuetteloa 1600-luvun lopulta*. Genos 1950 n:o 3. Suomen Sukututkimusseuran aikakauskirja, vuosikerta 21. Helsinki.
- Vallinkoski, J., 1975. Turun akatemian stipendianomusten luettelo 1640-1827. Helsingin yliopiston kirjasto. Monistesarja 1975: 10. Helsinki.
- Vaulo, Valvatti, 1968. Tyrvännön vaiheita. Hämeenlinna.
- Vanhaa ja uutta Tyrvääntä. Hämeenmaa VIII. Hämeen heimoliiton julkaisuja 17. Hämeenlinna.
- Wanne, Olavi (toim.), 1947. Liber scholae Wasensis 1722-1830. SSS:n julkaisuja XVIII. Helsinki.
- Wennervirta, Ludvig, 1927. Suomen taide esihistoriallisesta ajasta meidän päiviimme. Helsinki.
- Vesanen, Pentti, 1978. Ruoveden seurakunnan vaiheita 1560-1978. Jyväskylä.
- Vihola, Teppo, 1983. Keuruun ja Pihlajaveden historia 1860-1917. Vanhan Ruoveden historia III: 3.1. Vammala.

- Vihola, Teppo, 1986. Keuruun ja Pihlajaveden historia 1918-1969. Vanhan Ruoveden historia III: 3.2. Vammala. *Viiaissaa 1780-luvulla valmistunut päärakennus*, 1960. Turun Sanomat 9.7.1960 n:o 183. Turku.
- Viikki, Raimo, 1989. *Maakirjat sukututkimuksen lähteinä*. Sukuviesti 10 1989. Sukuyhteisöjen tuki SYT ry. Lahti.
- Viikki, Raimo, 1990. *Perunkirjat sukututkimuksen lähteinä*. Sukuviesti 6 1990. Sukuyhteisöjen tuki SYT ry. Lahti.
- Viitanen, Tauno, 1942. Naantalin asukkaat, verotus ja varallisuusolot 1700-luvulla. Turun Historiallisen seuran Arkisto VIII. Turku.
- Virrankoski, Pentti, 1980. *Teollisuus ja käsityö*. Suomen taloushistoria 1. Agraarinen Suomi. Helsinki.
- Vuolanne, Matti, 1980. Suomalaisen kuvaamataiteen lähdehakemisto. Uusikaupunki.
- Vuorela, Toivo, 1983. Suomalainen kansankulttuuri. Porvoo.
- Vuoristo, Osmo, 1990. *Kansantaide*. Ars Suomen taide 5. Keuruu.
- Vähäkangas, Pekka, 1994. Kirkkotaide Pohjois-Savossa. Kirkkotaidetta Pohjois-Savossa – Church Art in North Savo. Kuopion kulttuurihistoriallinen museo – Kuopion taidemuseo. Kuopio.
- Värt att se i Sverige*, 1979. En reseguide. Stockholm.
- Åkerblom, Bror, 1972. Munsala sockens historia. Vasa.
- Öhqvist, Johannes, 1912. Suomen taiteen historia. Helsinki.
- Österbladh, Kaarlo, 1949. *Henkinen elämä vuosina 1700-1809*. Etelä-Pohjanmaan historia IV.2. Vaasa.

LIITE 1: JOHAN TILÉNIN SUKUTAULU

1) Ns. vapauden ajalla käytössä olivat rahayksiköt

1 taalari = 4 markkaa = 32 äyriä.

Vallinneen kaksimetallikannan mukaisesti käytettiin rinnakkain hopea- ja kuparirahalaskua. Näiden vaihtosuhte oli 1:3 eli

1 taalari / äyri hopearahaa [*S(ilver)m(ynt)*]

= 3 taalaria / äyriä kuparirahaa [*K(oppa)r(m(y)nt)*].

Kulloinkin käytetty rahalasku on tässä tutkielmassa ilmaistu lyhennyksillä

**Hr.taalaria tai kr.taalaria (taalaria hopea- / kuparirahalaskun mukaan
tai taalaria hopea- / kuparirahaa).**

2) Kustaa III:n v. 1777 alussa toimeenpanemassa rahauudistuksessa päärahaksi tuli hopeakantaan sidottu riikintaalari [*R(iks)d(ale)r*]:

1 riikintaalari = 48 killinkiä [*sk(illinga)r*];

1 killinki = 12 runstykkiä [*r(und)st(ycken)*].

Vanhan ja uuden rahan vaihtoarvoksi muodostui

1 riikintaalari = 6 hr.taalaria = 18 kr.taalaria.

Hopeakantaan kiinteästi sidottujen riikintaalareiden (*Species, specieriksi*; myöh. ns. *vanha hopearaha*). rinnalla käytettiin valtakunnan säätyjen pankin painamia seteleitä (*riksdaler bancosedlar*) sekä Kustaan sodan (1788-90) johdosta perustetun valtionvelkakonttorin liikkeelle laskemia luottoseteleitä (*riksgäldssedlar*). Vuonna 1803 näiden keskinäinen vaihtosuhte oli

1 riikintaalari hopearahaa = 1 pankkoriksi = 1 1/3 valtionvelkariksiä.

Lähteet: Pekka Sarvaksen pekka.sarvas@nba.fi kirje Jaana Kalliolle scopulus@kolumbus.fi

23.10.1998; Sarvas 1986, 34; Sarvas 1986b, 229.

KUVALUETTELO JA -LÄHTEET

- Kuva 1** Johan Tilénin nimikirjoitus Munsalan pitäjänkokouspöytäkirjasta v:lta 1801. Kuva Ptk 14.9.1801. MunKA. KA mf UK 449.
- Kuva 2** Seilin kirkko, rakentanut Karl Jaakobinpoika Killainen v. 1733. Kuva Nikula 1973, 172.
- Kuva 3** J. G. Geitel, *Muotokuva*, mahdollisesti *Matias Björkgren*, 1760-luku. Nötön kirkko, Nauvo. Kuva Nikula 1973, 201.
- Kuva 4** Raisonin kirkon saarnatuoli (1653), koriste- ja figuurimaalaukset J. Tilén 1772. Kuva Ilkka Liettyä 1998.
- Kuva 5** Raisonin kirkon saarnatuoli restauroinnin yhteydessä v. 1969. Kuva MV-KA 100 728, P-O. Welin 1969.
- Kuva 6** Erik Jaakobinpoika?, Koristemaalauksia saarnatuolin oven ulkokarmista, 1657?. Raisonin kirkko. Kuva I. Liettyä 1998.
- Kuva 7** Erik Jaakobinpoika?, Koristemaalauksia saarnatuolin oven sisäkarmista, 1657?. Raisonin kirkko. Kuva I. Liettyä 1998.
- Kuva 8** Erik Jaakobinpoika?, *Pietari*, 1657?. Raisonin kirkon saarnatuolin maalauksia. Kuva I. Liettyä 1998.
- Kuva 9** Erik Jaakobinpoika?, *Bartolomeus, Tuomas, Johannes, Vapahtaja, Pietari ja Simon*, v:n 1640 jälkeen. Nousiasten kirkon saarnatuolin maalaukset. Kuva JYTHL Neg. 8.90, Heikki Hanka 1990.

Kuvat 10-16 J. Tilén, Raisonin kirkon saarnatuolin peilien maalaukset, 1772. Kuvat I. Liettyä 1998.

Kuva 10 *Andreas*

Kuva 11 *Vapahtaja*

Kuva 12 *Johannes*

Kuva 13 *Matteus*

Kuva 14 *Bartolomeus*

Kuva 15 *Paavali*

Kuva 16 *Tuomas*

Kuvat 17-34 J. Tilén, Raisonin kirkon lehterikaiteiden maalaukset, 1773-74. Kuvat I. Liettyä 1998.

Kuva 17 *Abraham, Mooses ja Joosua*

Kuva 18 *Samuel*

Kuva 19 *Elia*

- Kuva 20** *Daavid*
Kuva 21 *Jesaja*
Kuva 22 *Hesekiel ja Hoosea*
Kuva 23 *Aamos ja Joona*
Kuva 24 *Nahum*
Kuva 25 *Sefanja*
Kuva 26 *Sakarja*
Kuva 27 *Malakia ja Haggai*
Kuva 28 *Miika ja Obadja*
Kuva 29 *Joel*
Kuva 30 *Daniel*
Kuva 31 *Jeremia*
Kuva 32 *Salomo ja Elisa*
Kuva 33 *Natan ja Gideon*
Kuva 34 *Aaron ja Melkisedek*

Kuvat 35-36 Matias Björkgren, Piikkiön kirkon saarnatuolin maalaukset, 1765. Kuvat I. Liettyä 1998.

- Kuva 35** *Matteus ja Markus*
Kuva 36 *Luukas ja Johannes*

Kuvat 37-41 M. Björkgren, Piikkiön kirkon länsilehterin maalaukset, 1765. Kuvat I. Liettyä 1998.

- Kuva 37** *Johannes Kastaja, Paavali ja Mattias*
Kuva 38 *Juudas Taddeus, Simon ja Jaakob nuor.*
Kuva 39 *Matteus, Vapahtaja ja Bartolomeus*
Kuva 40 *Tuomas, Filippus ja Andreas*
Kuva 41 *Johannes, Jaakob vanh. ja Pietari*

Kuva 42 M. Björkgren, Enkeleitä ja rokokoo-ornamentteja, 1765. Piikkiön kirkon etelälehterin koristemaalauksia. Kuva I. Liettyä 1998.

Kuva 43 Anders Sjöblom, *Pietari, Paavali, Mattias? ja Jaakob nuor.?*, 1782. Alastaron kirkon entisiä lehterikaidemaalauksia, Alastaron kirkko. Kuva Riska 1980, 25.

Kuva 44 *Bartolomeus, Jaakob vanh., Matteus, Filippus, Tuomas, Juudas Taddeus, Paavali, Jaakob nuor., Johannes Kastaja ja Simon.* C. F. Lotesin 1700-luvun alussa julkaisemat kuparipiirroksset Paul Deckerin piirustusten mukaan, Museovirasto. Kuva MV-KA CIII A:9.

- Kuva 45** *Vapahtaja ja Johannes.* Johan Friedrich Probstin 1700-luvun puolivälissä julkaisemat kuparipiirroksat. Museovirasto. Kuva Hanka 1997, 485.
- Kuva 46** Andreas Gillberg, *Matteus*, 1692. Perniön kirkon lehterikaidemaalauksia. Kuva Pirinen 1996, 65.
- Kuva 47** Johan Dahlström, *Filippus, Jaakob, Juudas Taddeus, Johannes, Pietari, Matteus, Paavali, Andreas, Bartolomeus ja Simon*, 1795. Lappeen kirkon lehterikaidemaalauksia. Kuva Hanka 1997, 484.
- Kuva 48** Fredrik Ellmén, *Pietari*, 1824. Kuoreveden kirkon lehterikaidemaalauksia. Kuva Hanka 1997, 485.
- Kuva 49** Carl Fredrik Blom, *Tuomas, Juudas Taddeus ja Pietari*, 1818. Kiikan kirkon länsilehterin maalauksia. Kuva Hanka 1997, 477.
- Kuva 50** C. F. Blom, *Paavali, Luukas, Markus, Matteus, Johannes, Juudas Iskariot, Filippus, Jaakob vanh., Andreas, Simon, Jaakob nuor. ja Bartolomeus*, 1818. Kiikan kirkon etelälehterin maalaukset. Kuva Hanka 1997, 476.
- Kuva 51** C. F. Blom, *Susanna, Hanna, Elisabet, Sippora, Rebekka ja Batseba*, 1818. Kiikan kirkon pohjoislehterin maalauksia. Kuva Hanka 1997, 478.
- Kuva 52** Jonas Bergman, *Juudas Taddeus, Stefanus, Timoteus, Barnabas, Paavali, Mattias, Simon, Jaakob nuor., Bartolomeus, Filippus, Tuomas, Andreas, Jaakob vanh., Pietari, Johannes, Luukas, Markus, Matteus, Johannes Kastaja ja Vapahtaja*, 1767. Rauman Pyhän Ristin kirkon lehterikaidemaalauksia. Kuva Hanka 1997, 442.
- Kuva 53** Raffaello, *Sacra Conversazione*, 1511-1512. Rooma, Pinacoteca Vaticana. Kuva Hanka 1997, 489.
- Kuva 54** *Johannes Kastaja.* Marcantonio Raimondin kuparipiirros Raffaellon mukaan. Kuva Hanka 1997, 489.
- Kuva 55** Mattheus Merian, *Salomo*, 1625-27. Strassburgissa v. 1630 painetun ns. Merianin Raamatun kuparipiirroksuvitusta. Kuva xxxxx
- Kuva 56** Mattheus Merian, *Evankelista Luukas*, 1625-27. Kuparipiirros. Kuva Mähönen 1975, 193.
- Kuva 57** Jacob Mores, *Obadja, Malakia ja Sefanja*, 1500-luvun loppu. Ensimmäisen suomenkielisen Raamatun puupiirroksuvitusta. Kuva Biblia 1642, ff. 174, 466 ja 475.
- Kuva 58** *Daavid soittaa harppua.* Erik Cajanuksen *Uuden Suomenkielisen Wirsikirjan* (1701) alkulehti. Kuva Laasonen 1991, 216.
- Kuva 59** J. Tilén, *Ristiinnaulittu*, 1774-77. Tyrvännön kirkon entinen alttaritaulu, Tyrvännön kirkko, Hattula. Kuva Juha Kallio 1999.

- Kuva 61** Paulus Pontius, *Ristiinnaulittu*, 1631. Kuparipiirros Rubensin maalauksen mukaan. Kuva Peter Paul Rubens 1577-1640, 48-49.
- Kuva 62** Aegidius Sadeler, *Ristiinnaulittu*, 1500- ja 1600-lukujen vaihde. Kuparipiirros Hans von Aachenin maalauksen mukaan. Kuva Hanka 1997, 509.
- Kuva 63** Hans von Aachen, *Ristiinnaulittu*, 1590-luku. München, St. Michael-kirkon Ristikappeli. Kuva Hanka 1997, 510.
- Kuva 64** *Ristiinnaulittu*. Väritetty puupiirros Aegidius Sadelerin mukaan. Nauvo, Nötön kirkko. Kuva Hanka 1997, 510.
- Kuva 65** Dionysius Mönchhoven, *Ristiinnaulittu*, 1696. Sulvan kirkon alttarilaitteen maalauksia. Kuva von Bonsdorff 1989, 262.
- Kuva 66** Tuntematon, *Ristiinnaulittu*, 1700-1?. Hämeen museoon Porista tullut taulumaalaus. Kuva JYTHL neg. 3.87, H. Hanka 1987.
- Kuva 67** Tuntematon, *Ristiinnaulittu*, 1800-luvun alku?. Tammelan kirkon entinen alttaritaulu. Tammelan kirkko. Kuva Ojanen 1990, 180.
- Kuva 68** Maarian kirkon saarnatuoli: veistotyö Daniel Sudrovius 1662 (porraskaide uusittu 1777), maalauskoristelu restauroitu 1600-luvun asuun (1984-85). Kuva I. Liettyä 1998.
- Kuva 69** Maarian kirkon saarnatuoli restauroituna 1700-luvun asuun (1951). Kuva Riska 1964, 77.
- Kuva 70** Tuntematon, *Hyvä Paimen ja evankelistat*, 1700-luku? Entisiä saarnatuolin maalauksia Turun maakuntamuseon kokoelmista (hävisivät Turun linnan tulipalossa v. 1941). Kuva TMM neg. 125, G. Welin.
- Kuva 71** Maskun kirkon saarnatuoli v:lta 1642 (porraskaide uusittu v. 1883), koristemaalaus restauroitu 1600-luvun asuun (1975). Kuva I. Liettyä 1998.
- Kuva 72** J. Tilén?, Saarnatuolin katoksen koristemaalausta, 1778-79?. Maskun kirkko. Kuva I. Liettyä 1998.
- Kuva 73** J. Tilén?, Saarnatuolin katoksen koristemaalausta, 1778-79?. Maskun kirkko. Kuva I. Liettyä 1998.
- Kuva 74** Saarnatuolin katos ennen entisöintiä v. 1975, koristemaalaus J. Tilén 1778-79. Kuva Riska 1961, 153.
- Kuva 75** Maskun kirkon draperiamaalauksia 1600-luvulta (restauroitu 1910-luvulla). Kuva Riska 1961, 151.
- Kuva 76** Tuntematon, *Matteus*, 1600-luku. Maskun kirkon saarnatuolin maalauksia. Kuva I. Liettyä 1998.

Kuvat 77-80 Tuntematon / J. Tilén, Maskun kirkon saarnatuolin maalauksia, 1600-luku / 1778-79. Kuvat I. Liettyä 1998.

Kuva 77 *Markus*

Kuva 78 *Vapahtaja*

Kuva 79 *Luukas*

Kuva 80 *Johannes*

Kuva 81 Diedrich Möllerum, *Luther*, 1694. Koivulahden kirkko, Mustasaari. Kuva Appelgren 1985, 690

Kuva 82 Maskun kirkko, sisäkuva itään v. 1896. Kuva MV-KA 53 007, Chr. Ganderup 1896.

Kuva 83 E. Almberg, *Maskun kirkko* (sisäkuva), 1870. Lyijykynäpiirros. Kuva MV-KA 79 041.

Kuva 84 Daniel Hjulström, Holvikaton maalaukset, 1749-50. Uudenkaarlepyyn kirkko. Kuva von Bonsdorff 1989, 279.

Kuva 85 D. Hjulström, *Pyhä Kolminaisuus*, 1749-50. Uudenkaarlepyyn kirkon holvimaalauksia. Kuva Pfäffli 1993, 29.

Kuva 86 Emanuel Granberg, *Viimeinen tuomio*, 1778-81. Paltaniemen kirkko, Paltamo. Kuva Kari & Ruotsalainen 1989, 101.

Kuva 87 Sigismund Vogel, Profeettojen kirjan nimiösivu v:n 1642 suomalaisesta Raamatusta. Kuparipiirros. Kuva Biblia 1642, f. 346 jälkeen.

Kuva 88 Sigismund Vogel, Uuden Testamentin nimiösivu v. 1642 painetusta suomenkielisestä Raamatusta. Kuparipiirros. Kuva Biblia 1642, f. 564 jälkeen.

Kuva 89 Turkulaisen Johan Wall Larssonin painama hääruno Seilin kirkosta, 1685. KM. Kuva Nikula 1973, 190.

Kuva 90 Kirjanpainaja Johan Winterin pelikaani-vinjetti piispa Johannes Gezelius vanhemman v. 1683 antaman koulujärjestyksen nimiölehdellä. Kuva Laasonen 1991, 142.

Kuva 91 J. Tilén, *Ristiinnaulittu*, 1780-81. Ruoveden kirkon entinen alttaritaulu. Juupajoen kirkkomuseo. Kuva Juha Kallio 1998.

Kuva 92 J. Tilén, *Ehtoollinen*, 1780-81. Ruoveden kirkon entisen alttaritaulun predellaosa. Juupajoen kirkkomuseo. Kuva Juha Kallio 1998.

Kuva 94 Boëthius Bolswert, *Ehtoollinen*, 1632. Kuparipiirros Rubensin maalauksen mukaan. Kuva Hanka 1997, 501.

Kuva 95 Johannes Sadeler vanh., *Ehtoollinen*, 1600-luvun alku. Kuparipiirros Peter Candidon maalauksen mukaan. Kuva Hanka 1997, 462.

- Kuva 96** M. Björkgren?, *Ehtoollinen*, 1763. Tammelan kirkon entinen alttaritaulu. Tammelan kirkko. Kuva Ojanen 1990, värikuvaliite s. 4.
- Kuva 97** Ruoveden kirkon entisen saarnatuolin kappaleita, koristemaalaukset J. Tilén 1780-81. Ruoveden kirkkomuseo. Kuva Juha Kallio 1998.
- Kuva 98** Matti Åkerblom, *Vapahtaja ja apostoleja*, 1778-79. Ruoveden kirkon entisen saarnatuolin veistokoristelua. Ruoveden kirkkomuseo. Kuva Juha Kallio 1998.
- Kuva 99** J. Tilén, *Muistotaulu*, 1783. Ruoveden kirkko. Kuva Juha Kallio 1998.
- Kuva 100** J. Tilén, *Muistotaulu*, n. 1782. Virtain kirkko. Kuva Juha Kallio 2000.
- Kuva 101** J. Tilén, *Muistotaulu*, 1785. Keuruun vanha kirkko. Kuva Juha Kallio 1999.
- Kuva 102** Keuruun vanha kirkko, sisäkuva itään. Maalauskoristelu J. Tilén 1782-86. Kuva Knapas 1998, 15.
- Kuva 104** J. Tilén, *Ristiinnaulittu ja Ehtoollinen*, 1782. Keuruun vanhan kirkon alttaritaulut. Kuva Knapas 1998, 45.
- Kuva 105** Keuruun vanha kirkko, sisäkuva eteläkylkiäiseen. Lehterikaiteen maalaukset C.G. Diederichs 1832, muu sisäkoristelu J. Tilén 1783-86. Kuva Jaana Kallio 1994.
- Kuva 106** Keuruun vanha kirkko, sisäkuva länteen. Maalauskoristelu J. Tilén 1783-86. Kuva J. Kallio 1994.
- Kuva 107** Keuruun vanha kirkko, saarnatuoli ja sisäkuva pohjoiseen. Kuva J. Kallio 1994.
- Kuva 108** Keuruun vanhan kirkon saarnatuoli. Vasemmasta reunasta katkaistu pohjoiskylkiäiseen johtaneet raput ja porraskaide. Kuva J. Kallio 1994.
- Kuva 109** Keuruun vanhan kirkon saarnatuoli pohjoisesta. Entiseen sakaristoon johtaneiden rappujen aukko suljettu laudoilla, oikealla porraskaiteen leikkauspinta. Kuva J. Kallio 1994.

Kuvat 110-116

J. Tilén, Saarnatuolin maalaukset, 1782. Keuruun vanha kirkko. Kuvat J. Kallio 1994.

Kuva 110 *Markus*

Kuva 111 *Matteus*

Kuva 112 *Vapahtaja*

Kuva 113 *Luukas*

Kuva 114 *Johannes*

Kuva 115 *Toivo*

Kuva 116 *Usko*

Kuvat 117-122

J. Tilén, Länsilehterin maalaukset, 1783-86. Keuruun vanha kirkko. Kuvat J. Kallio 1994.

Kuva 117 *Aadam ja Eeva, Nooa ja Melkisedek*

Kuva 118 *Mooses, Joosua, Samuel ja Job*

Kuva 119 *Daavid, Salomo ja Jesaja*

Kuva 120 *Jeremia, Hesekiel, Daniel ja Hoosea*

Kuva 121 *Joel, Aamos, Obadja ja Joonas*

Kuva 122 *Miika, Nahum, Habakuk ja Sefanja*

Kuvat 123-126

J. Tilén, Pohjoislehterin maalaukset, 1783-86. Keuruun vanha kirkko. Kuvat J. Kallio 1994.

Kuva 123 *Esra, Nehemia, Haggai, Sakarja ja Malakia*

Kuva 124 *Andreas, Pietari ja Jaakob vanh.*

Kuva 125 *Filippus, Tuomas, Bartolomeus ja Jaakob nuor.*

Kuva 126 *Simon, Juudas Taddeus, Mattias ja Paavali*

Kuva 127 J. Tilén, Saarnatuolin katoksen ja holvikaton maalauskoristelua, 1782-86. Keuruun vanha kirkko. Kuva J. Kallio 1994.

Kuva 128 J. Tilén, Holvikaton maalauskoristelua ristikeskuksen kaakkoiskulmassa, 1783-86. Keuruun vanha kirkko. Kuva J. Kallio 1994.

Kuva 129 J. Tilén, Holvikaton maalauskoristelua ristikeskuksen lounaiskulmassa, 1783-86. Keuruun vanha kirkko. Kuva J. Kallio 1994.

Kuva 130 J. Tilén, Holvikaton maalauskoristelua ristikeskuksen luoteiskulmassa, 1783-86. Keuruun vanha kirkko. Kuva J. Kallio 1994.

Kuva 131 J. Tilén, Holvien alareunoja kiertävää rocaille-nauhaa kuorin eteläseinustalta, 1783-86. Keuruun vanha kirkko. Kuva J. Kallio 1994.

Kuva 132 J. Tilén, *Pasuunaa soittava serafi ja Kukkia sirotteleva enkeli* sekä alttaridraperian yläosa, 1783-86. Keuruun vanhan kirkon kuoriholvin maalauksia. Kuva J. Kallio 1994.

Kuva 133 J. Tilén, *Enkelihahmo*, 1783-86. Keuruun vanhan kirkon kuoriholvin maalauksia, koillistaite. Kuva J. Kallio 1994.

Kuva 134 J. Tilén, *Enkelihahmo*, 1783-86. Keuruun vanhan kirkon kuoriholvin maalauksia, kaakkoistaite. Kuva J. Kallio 1994.

- Kuva 135** J. Tilén, *Kaksipäinen peto*, 1783-86. Keuruun vanhan kirkon holvimaalauksia eteläisen kylkiäisen vieressä. Kuva J. Kallio 1994.
- Kuva 136** J. Tilén, *Arkkienkeli Mikael*, 1783-86. Keuruun vanhan kirkon holvimaalauksia saarnatuolin yläpuolella. Kuva Knapas 1998, 51.
- Kuva 137** J. Tilén, *Kymmensarvinen peto*, 1783-86. Keuruun vanhan kirkon holvimaalauksia saarnatuolin yläpuolella. Kuva Knapas 1998, 52.
- Kuva 138** J. Tilén, *Kahleisiin sidottu paholainen*, 1783-86. Seinämaalauus länsilehterin yläpuolella, Keuruun vanha kirkko. Kuva Knapas 1998, 51.
- Kuva 139** Jacob Mores, *Pasuunaan puhaltava enkeli* (vas.) ja *Egyptin kymmenes vitsaus*, 1500-luvun loppu. V. 1642 painetun suomenkielisen Raamatun puupiirroskuvitusta. Kuvat Biblia 1642, ff. 707 ja 39.
- Kuva 140** Jacob Mores, *Rebekka lähteellä* (vas.) ja *Danielin uni*, 1500-luvun loppu. V. 1642 painetun Raamatun puupiirroskuvitusta. Kuvat Biblia 1642, ff. 13 ja 451.
- Kuva 141** Jacob Mores, *Paholainen sidotaan tuhanneksi vuodeksi*, 1500-luvun loppu. Ilmestyskirjan puupiirroskuvitusta v. 1642 painetusta Raamatusta. Kuva Biblia 1642, f. 715.
- Kuva 143** Carl Ernst Hess, *Viimeinen tuomio*, 1700-luvun loppu. Kuparipiirros Rubensin maalauksen mukaan. Kuva Mähönen 1975, 197.
- Kuva 144** *Enkeleitä* ns. pitkän katekismuksen nimiösivulta. Olaus Svebiliuksen laatima katekismus ilmestyi suomeksi v. 1746. Kuva Laasonen 1990, 285.
- Kuva 145** J. Tilén, Alttarikaitteiden koristemaalauksia, 1782-86. Ylh. pääalttarilta, alh. sakariston alttarikaidetta. Keuruun vanha kirkko. Kuva J. Kallio 1994.
- Kuva 146** J. Tilén, Sakariston alttarikaitteen koristemaalauksia Keuruun vanhasta kirkosta, 1783-86. Kuva J. Kallio 1994.
- Kuva 147** Carl Gabriel Diederichs, Etelälehterin koristemaalauksia, 1832. Keuruun vanha kirkko. Kuva J. Kallio 1994.
- Kuva 148** Nurmon kirkon saarnatuoli: veistotyö Samuel Köhlström 1782, koristemaalaukset J. Tilén 1787. Kuva Juha Kallio 1999.
- Kuva 149** J. Tilén, Saarnatuolin katoksen koristemaalauksia, 1787. Nurmon kirkko. Kuva Juha Kallio 1999.
- Kuva 150** J. Tilén, Rokokoo- ja kukkaornamenteja Nurmon kirkon saarnatuolista, 1787. Kuva Juha Kallio 1999.
- Kuva 151** J. Tilén / Juho Koskiniemi, Draperiamaalaus Nurmon kirkon kaakkoisviisteessä, 1787 / 1843. Kuva Juha Kallio 1999.

- Kuva 152** J. Tilén / J. Koskiniemi, Draperiamaalaus (yks. kohta), 1787. Nurmon kirkko. Kuva Juha Kallio 1999.
- Kuva 153** Nurmon kirkko, sisätila kaakkoon v. 1898. Kuva Pettersson 1978, 118.
- Kuva 154** Kaakkoisviisteen draperiamaalaus ennen restaurointia v. 1978. Kuva MV-KA 149 007, P.O. Welin 1978.
- Kuva 155** Munsalan kirkko 1900-luvun alussa. Länsitorni lanterneineen valmistui v. 1792. Kuva Lindberg 1934, 169.
- Kuva 156** Munsalan kirkon alttari: draperiamaalaus J. Tilén 1798; alttaritaulut Johan Erik Lindh 1814. Kuva Appelgren 1985, 746.
- Kuva 157** Munsalan kirkon saarnatuoli: veistotyö Jakob Rijfin työpaja 1792; draperiamaalaus J. Tilén 1798. Kuva Appelgren 1985, värikuvaliite 12.
- Kuva 158** Renginkaappi Vöyristä, koristemaalauk J. Tilén, n. 1793. Vöyrin kotiseutumuseo. Kuva Marko Kasto 1999.
- Kuva 159** Kulmakaappi Vöyristä, koristemaalauk J. Tilén, 1790-luku?. Vöyrin kotiseutumuseo. Kuva M. Kasto 1999.
- Kuva 160** Seinäkaappi Ilmajoelta, koristemaalauk J. Tilén, 1800-luvun vaihde?. Ilmajoen kotiseutumuseo. Kuva Pohjonen 1997, 16.
- Kuva 161** Kaappikello Ilmajoelta, koristemaalauk J. Tilén?, 1795. Ilmajoen kotiseutumuseo. Kuva Vuorela 1983, 238.
- Kuva 162** Kirkkoreki Kauhavalta, koristemaalauk J. Tilén, 1790-luku?. Yksityisomistuksessa. Kuva Pietiläinen 1999, 112.
- Kuva 163** Pekkala-tapetti 1: tapetin vasen kaista. KM. Kuva MV-KA 46079.
- Kuva 164** Pekkala-tapetti 2: tapetti kolmena kaistaleena. KM. Kuva MV-KA 46079, 46080 ja 46081.
- Kuva 165** Pekkala-tapetti 3: tapetti kahtena kappaleena. KM. Kuva MV-KA 46078 ja 46080.
- Kuva 166** Pekkala-tapetti 4. KM. Kuva Ehrnrooth 1973, 106.
- Kuva 167** Pekkala-tapetti 5. KM. Kuva Ehrnrooth 1973, 101.
- Kuva 168** Pekkala-tapetti 6. KM. Kuva Ehrnrooth 1973, 107.
- Kuva 169** Pekkala-tapetti 7. KM. Kuva Ehrnrooth 1973, 104.
- Kuva 170** Pekkala-tapetti 8. KM. Kuva Ehrnrooth 1973, 100.
- Kuva 171** Pekkala-tapetti 9. KM. Kuva Ehrnrooth 1973, 105.

- Kuva 172** Pekkala-tapetti 10. KM. Kuva Ehrnrooth 1973, 108.
- Kuva 173** Pekkala-tapetti 11. KM. Kuva Ehrnrooth 1973, 103.
- Kuva 174** Pekkala-tapetit 12 ja 13: tapetin vasen reuna ja keskikaista. KM. Kuva MV-KA 46081.
- Kuva 175** Pekkala-tapetti 14: pannoo *Adam ja Eeva*. KM. Kuva Ehrnrooth 1973, 109.
- Kuva 176** Pekkala-tapetti 15: *Simson ja leijona*, yksityiskohta friisistä. KM. Kuva Ehrnrooth 1973, 108.
- Kuva 177** Tapettikaistaleiden kiinnittäminen: kaistaleet naulattiin oikeat puolet vastakkain, ja oikeinpäin käännettäessä päällimmäisen tapetin reuna taitettiin teräväksi naulankantojen alle kiristetyyn langan avulla. Kuva Heikkinen 1989, 61.
- Kuva 178** Kansallismuseon ns. Jakkarilan salin sisustusta: tapetit ja pannoo 1760-luvulta sekä ajanmukainen rintapanelointi koristemaalauksineen. Kuva Bäcksbacka 1989, 250.
- Kuva 179** Hans Schäufeleinin puupiirroskuvitusta v. 1678 ilmestyneestä teoksesta *Kreuterbuch*, 1500-luvun alku. Kuvat Ehrnrooth 1973, 103-107.
- Kuva 180** Jacob Mores, *Syntiinlankeemus*, 1500-luvun loppu. V. 1642 ilmestyneen suomenkielisen Raamatun puupiirroskuvitusta. Kuva Biblia 1642, f. 3.
- Kuva 181** Thomas Kiempe, Alavieskan kirkon alttariseinämaalaukset *Ylösousemus*, *Ristiinnaulittu*, *Ehtoollinen*, *Getsemane* ja *Vaskikäärme* sekä alttarilaite koristeaiheineen, 1795. Kuva Ehrnrooth 1973, 71.
- Kuva 182** T. Kiempe, Kälviän nykyistä edellisen kirkon alttariseinämaalaukset, 1802. KM. Kuva Ehrnrooth 1973, 79.
- Kuva 183** T. Kiempe, *Johannes* ja *Mooses*, 1801? Alttariseinämaalaukset Luodon kirkosta. Kuva Ehrnrooth 1973, 47.
- Kuva 184** T. Kiempe, Patalan talon seinämaalauksia Virroilla, 1790-luku. Kadonneet 1900-luvun alussa. Kuva Ehrnrooth 1973, 111.
- Kuva 185** T. Kiempe, Virtain kirkon alttarilaitteen? koristemaalauksia, 1796-97. Maalausten fragmentteja kirkon lattian alla. Kuva J. Kallio 1993.
- Kuva 186** T. Kiempe, *Neitsyt Maria* ja *Johannes*, 1786-88. Vöyrin kirkon alttariseinämaalauksia. Kuva Ehrnrooth 1973, 42.
- Kuva 187** Kangastapetti Rauman museon kokoelmista (yksityiskohta), 1700-luku?. Kuva Rauman museo.

- Kuva 188** Mikael Toppelius, Rantsilan kirkon alttariseinämaalaukset *Getsemane, Ristiinnaulittu, Getsemane, Johannes Kastaja ja Evankelista Johannes* sekä rokokookehukset ym. koristeaiheita, 1788. Kuva Kari & Ruotsalainen 1989, 72-73.
- Kuva 189** E. Granberg, *Jeesus pesee opetuslasten jalat ja Getsemane*, 1778-81. Paltaniemen kirkon holvimaalauksia. Kuva Kari & Ruotsalainen 1989, 100.
- Kuva 190** Piae Cantiones-laulukirjan nimiölehti v:lta 1776. Kuva Dahlström & Salmenhaara 1995, 123.
- Kuva 191** Gabriel Pryckthen, Lokalahden kirkon saarnatuolin koristemaalauksia, 1769. Kuva Ehrström 1998, kuva 28. ÅÅ.
- Kuva 192** G. Pryckthen, Lokalahden kirkon koristemaalauksia: saarnatuolin katoksen alaosa, 1769. Kuva Ehrström 1998, kuva 27. ÅÅ.
- Kuva 193** G. Pryckthen, Uudenkaupungin vanhan kirkon maalauskoristelu, 1770. Yksityiskohtia holveja kiertävästä kartussinauhasta. Kuvat Ehrström 1998, kuvat 4 ja 7. ÅÅ.
- Kuva 194** G. Pryckthen, Uudenkaupungin vanhan kirkon kuori-ikkunan koristemaalauksia, 1770. Kuva Ehrström 1998, kuva 8. ÅÅ.
- Kuva 195** Henrik Wibeck, Svartrån kirkon kattomaalauksia, 1771. Hallanti, Ruotsi. Kuva Värt att se i Sverige 1979, 90.
- Kuva 196** Lars Holm, Romelandan kirkon kattomaalauksia, 1743. Bohuslän, Ruotsi. Kuva Hallbäck 1947, 86.

TEOSLUETTELO

Johan Tilénin kirkkomaalaukset

1 RAISIO 1772-74, 1776	2
2. TYRVÄNTÖ 1774-77?	16
3. MAARIA 1777-78	23
4. MASKU 1778-79	25
5. ORIVESI 1779 JA 1783	36
6. TAIVASSALO 1779	42
7. RUOVESI 1780-81, 1783	46
8. VIRRAT 1782?	56
9. KEURUU 1782-1786	57
10. NURMO 1787	74
11. ALAHÄRMÄ 1788-89, 1798 JA 1805	79
12. MUNSALA 1792 JA 1798	83

1 RAISIO 1772-74, 1776

Naantalin kappeli 1577-1894¹

1. Saarnatuolin maalaukset.

Koriosan ja porraskaiteen peileissä 7 kuvaa: öljymaalaukset puulle, koriosassa peilien yläosa pyörökaaren muotoinen, kuva-ala 62 x 22 cm, kaiteessa peilit vinoneliön muotoisia, n. 78 x 34 cm. Aiheina Vapahtaja ja osa apostoleista kokovartalokuvina maisemataustaa vasten; nimet tekstattu peilien alareunoihin.

Koriosassa:

- 1.1. *Andreas* (S:ANDREAS)
- 1.2. *Vapahtaja* (IESUS CHRISTUS)
- 1.3. *Johannes* (S:IOHANNES; attribuuttina malja)
- 1.4. *Matteus* (S:EW:Matthaeus; enkeli ja kirjakkäärö)

Porraskaiteessa:

- 1.5. *Bartolomeus* (S:BARTHOLOMEUS; kirja)
- 1.6. *Paavali* (S:PAULUS; kirja)
- 1.7. *Tuomas* (S:THOMAS; keihäs).

Kuvat 10-16.

Koristemaalaus: öljymaalaukset puulle, pääosin marmorointi, yksityiskohtien kultaus.

Ovilevyn ulkopuolella ollut kirjoitus:

Caicki yhteisesti tämän Raison Seurakunnan Asuvaiset nimittäin Talon Isännät, Käsityön tekiät, Dragunat, Soldatit nijn myös Torpat ovat Lahjoitanet Tämän saarnastolin malamisen 300 daltari kupari raha, Jumalan nimen Cunniaksi ja Herran huonen Caunistuxexi, joca tapahui Wuona 1772. målat af Johan Tilén.²

Saarnatuoli maalattiin valkoiseksi v. 1883, mutta peilien figuurimaalaukset jätettiin näkyviin. Restaurointi Tilénin maalaamaan asuun v. 1969 (konservaattori Fjalar Hermansson). Restaurointi (puhdistus) 1989-92. Saarnatuoli on kirkossa, ovilevy hävinnyt.

Kuva 4.

2. Lehterikaiteiden maalaukset.

Peileissä 27 kuvaa: öljymaalaukset puulle, kuva-ala etelälehterin maalauksissa n. 78 x 43 cm, länsilehterin maalauksissa n. 78 x 35, peilien yläosa keskeltä pyörökaaren muotoinen. Aiheina Raamatun henkilöitä kokovartalokuvina maisemataustaa vasten. Henkilön nimi tekstattu kuvan yläpuolelle, alapuolella raamatunlause.

Kuoriparvi:

- 2.1. *Abraham* (ABRAHAM)
(Abrahm) uscoi Herran, Ja hän / luki hänelle sen vanhur- / scudexi. 1 MOS. B 15: v. 6.
- 2.2. *Moses* (MOSES; laintaulut)
Ja Moses tosin oli uscollinen caicke / sa hänen huonesansa, nijn [lisätty rivin yläpuolelle:] cuin palveli ia / nijden todistuxexi, ioista sitten sanotaman piti. Ebr: / K 3: v. 5.
- 2.3. *Joosua* (JOSUA; roomalaisen sotilaan puku)
Ja Herra sanoi iosuulle tänäpäpä / rupen minä sinun suurexi tekemän / coco Israelin edesä. JOSUAN. 3: v. 7.
- 2.4. *Samuel* (SAMUEL)
Cosca Jumalan hängi tuli Saulin päälle, / otti David candele ia soitti kädelläsä: / nijn Saul virvotettin ia tuli paremmaksi / Ja paha hengi läxi hänestä. 1. SAMUEL. 16 v 23.
- 2.5. *Elia* (ELJAS)
silloin lähetti Saul sanan saattaiat kijni- / ottamaan Davidia: mutta hän sanoi / hän on sairas. SAMUL. K. 19: v. 14.
- 2.6. *Daavid* (DAWJD; kruunu ja kärpännahkakaulus.)

¹ Seurakuntia koskevat perustiedot teoksesta Luostarinen 1980.

² Kal 1837. RaiKA. KA mf JK 952.

- Osota minulle Herra sinun ties vaeldakseni / sinun totuudesas: kijnnitä minun sydämeni / sijhen yhteen että mina sinuun nimees pelkätsjn./ PSALTARI 86: v. 11.*
- 2.7. *Jesaja (ESAJAS)*
pühä pühä Herra Zebaoth: caicki / maa on täynäns hänen cunniatan- / sa. ESAJAS. K 6: v. 3.
- 2.8. *Hesekiel (HESEKJEL)*
Cuningan pita murhesa olemän ia pää miehet su- / rullisisa vaatteisa, ia maasa cansan kädet vapiseman / minä tahdon nijn laitta itzeni heidän canzans cuin / he elänet ovat, ia duomita heitä nijn cuin he ansuin- / ne ovat: ia heidän pitä tietämän ette minä olen Herra. Hese: / K. 7: v. 7 [?]
- 2.9. *Hoosea (HOSEA)*
Jise sinä olet sinun cadotuxes / Jsrael: vaan minusa on sinun / apus. HOSEA. K. 13: v. 9: -
- 2.10. *Aamos (AMOS)*
Mutta he vihavat sitä ioca häi- / tä iulkisesti nuhtelee: ia sitä he cauhi- / stuyvat ioca oikein opetta. AMOS. 5: v. 10.
- 2.11. *Joonas (JONAS)*
Ja iocainen palaitcan pahasta / tiestänsä ia kättens väki / vallasta. JONA K. 3: v. 8.
- 2.12. *Nahum (NAHUM)*
Mita te aiattelettä Herraa vastan: / hän on se ioca cutiengin teke lopun: ei / ahdistus cahdesti tule. NAHUM. K. 1: v. 9.
- 2.13. *Sefanja (SEPHANJA)*
Sillä Herran Suuri päivä on läsnä, / se on läsnä sange kiirusti cosca / Herran päivän parcu on tuleva nijn / väkevitten pittä sillon haikiasti huutaman. Zepha: 1 v. 14.
- 2.14. *Sakarja (SACHARJA)*
Nään sano Heera Zebaoth / tuomitca oikein ia tehkät iocai- / nen hyvää ia laupiutta vel / iellensä. SAKHARJAH. K. 7: v. 9.

Länsiparvi:

- 2.15. *Malakia (MALAKJAS)*
vaan hamasta auringon coitosta nijn / laskemiseen asti, pitä minun nimeni suure / xi tuleman pacanain seasa ia ioca paica / sa pitä minun nimelleni suitzutettaman, ia / puhda ruocauhri uhrattaman: silla minun nimeni / pitä suurexi tuleman pacanain seasa sano Herra Zebaoth. [viite Raamattuun puuttuu.]
- 2.16. *Haggai (HAGAJ)*
Nään sano Herra Zebaoth: / Catzocat sijs cuinga teitte / käy. [lyijykynällä:] HAGGAIN K. 1 v. 8.
- 2.17. *Miika (MJC*HA)*
Se on sinulle sanottu ihminen mikä / hyvä on ia mitä Herra simulda vaati / nimittäin että kätket Jumalan sanan ia har / ioitat rackautta ia olet nöyrä sinun Jumalas / edesä. MJCHAN. K. 6: v. 8.
- 2.18. *Obadja (OBADJA)*
Ne caicki ovat selkiät nijlle iotca / nijtä ymärtävät ia ockiat nijlle / iotca taidon löytävät. / SALOMONIN SAN. K 8: v. 9.
- 2.19. *Joel (JOJEL)*
[Ja] on tapahtuva, että iocainen cuin / [H]erran nime auxenshuuta se tule / [a]jutuaxi: sillä Sionin vuorella on / [va]paus oleva: JOEL. K. 2: v. 32.
- 2.20. *Daniel (DANJEL)*
Hän on vapahtaia ia hädäs auttaia / Ja hän teke tunmustähtia ia ihmeitä sekä / Taivasa että maan päällä: se on Danielin / jalo peirain käsistä pelastanut. DANIELJN 6. v. 27.
- 2.21. *Jeremia (JEREMJAS)*
Mutta parandacat todella / teidän elämänne Ja menonne Ja / tehkät ialo oikeus yhden ia toi- / sen välillä. JEREMJAN: K. 7. v. 5.
- 2.22. *Salomo (SALAMON; kruunu ja temppele)*
Cunmioita Herraa ta / varastas ia caikesta / vuoden tulos esikoisista. / SALOMONJN SANAN. L. K. 3. v. 9.
- 2.23. *Elisa (ELJSA)*
Ja Elisa rucoili, ia sanoi: / Herra ava nyt hänen sil / mänsä että hän näkis: / 2. KUNJNGA: K. 6. v. 17.
- 2.24. *Natan (NATAN)*
Mixis Catzoit Herran Sanan ylön, / tehden pahaa hänen silmäins / edesä: 2 SAMUELJN. K. 12 v. 9.

2.25. *Gideon* (GJDJON; sotilaan puku)

ja Hrra käänsi itzens hänen ty- / göns ia sanno: mene täsä väke- / vydesäs. sinä vapahdat israelin / midianiterein kädestä öngö minä / ole sinunua lähetänyt. DUOMARIN. K. 6: v. 14.

2.26. *Aaron* (ARON; ylipapin puku)

ja ei yxikän omista itzellensä cunnia- / ta, vaan se ioca jumalalda cutzutan / nijn cuin myös Aron. / EBR. 5: v. 4.

2.27. *Melchisedek* (MELCHJSEDEK; uhrialttari)

Sillä näin hän todista sinä olet / pappi jiancaickisesti: melchisede- / kin säädyn jälkeen. [viite Raamattuun puuttuu.]

Kuvat 17-34.

Lehtereiden koristemaalaukset: öljymaalaukset puulle; pääosin marmorointi, peilien kehysten kultaus.

Parvet purettiin 1879, mutta maalaukset säilytettiin kirkossa. Konservoitu ja ripustettu kirkkosalin länsiosan seinille 1989-92; *Sakarja* (2.14.) kappaleina kirkon asehuoneessa.

3. Sisämaalaukset: ammatti- ja koristemaalaukset.

Saarnatuolin taustalla draperia-maalaukset. Poistettiin 1800-luvun lopulla.

Kuoriaidan, alttarikaiteen ja -pöydän ammatti- ja koristemaalaukset (1776). Kadonneet 1800-luvulla.

Saarnatuolin taustalla olevan auringon kultaus (1776). Halk. n. 40 cm, lehtikululta puulle.

Keskellä heprealaisin kirjaimin teksti *Jahve*. Kirkossa.

Raision keskiaikainen harmaakivikirkko on länsitornillinen pitkäkirkko, jonka yksilaivaista runkokuonetta kattaa viisitaitteinen puinen tynnyriholvi. Isonvihan jälkeen kirkon kunto ehti rapistua, sillä korjaustöihin päästiin vasta 1760-luvulla.¹ Suurin ongelma oli kirkossa vallinnut ahtaus, minkä vuoksi kuorin eteläseinälle päätettiin rakentaa uusi lehteri.² Eteläseinällä sijainnut saarnatuoli oli samalla siirrettävä pohjoisseinälle sakariston oven viereen. Siirtämisen yhteydessä jalat, portaat ja porraskaide uusittiin ja kori ja katos korjattiin.³ Samalla jouduttiin uusimaan myös kuoriaita.⁴ Lisäksi korjattiin kirkon tähän asti ainoa, länsipäädyssä ollut lehteri.⁵

Sisä- ja ulkorkorjaustöiden jälkeen kirkon kassa oli tyhjä, ja uusitun sisustuksen maalauttamiseen tarvittavat varat jouduttiin keräämään lahjoituksina. Palkkioksi seurakuntalaisten anteliaisuudesta kappalainen Bartolomeus Hosslenius lupasi lukea kaikkien lahjoittajien nimet saarnatuolista sekä säilyttää nimilistan kirkon asiakirjojen joukossa jälkipolvien nähtäväksi.¹ Samalla tehtiin sopimus maalarinkisälli Johan Tilénin kanssa saarnatuolin ja kahden lehterikaiteen maalaamisesta.

¹ Riska 1972, 109. Kirkon ja pitäjän historiasta kts. Mäntylä 1965.

² Ptk 20.10.1765. RaiKA. KA mf JK 952. Urakka annettiin turkulaiselle rakennusmestari Isak Olinille. Ptk 4.3.1770. RaiKA. KA mf JK 950. Kuorilehteri oli kooltaan n. 10,4 x 2,7 m (= 17,5 x 4,5 kyynärää). Kal 1837. RaiKA. KA mf JK 952. Se kattoi siten lähes kolmasosan kuorin lattiapinta-alasta, minkä lisäksi lehterin on täytynyt ulottua toista metriä kirkkosalin puolelle. Havainnot kirkossa 16.9.1998.

³ Tilit 1770. RaiKA. KA mf JK 951. Riska 1972, 110.

⁴ Kuoriaita ulottui v. 1785 kalustoluettelon mukaan etelälehterin rapuista sakariston ovelle, ja siitä oli uusittu ainakin kuoripalkki. Kal 1785. RaiKA. KA mf JK 952.

⁵ Pitäjänkokouspöytäkirjassa mainitaan *länsilehterin rumat paikkauskohdat*. Ptk 5.7.1772 § 1. RaiKA. KA mf JK 952. Länsilehteri oli rakennettu jo 1640-luvulla. Tilit 1643. RaiKA. KA mf JK 951; Riska 1972, 109-113. Länsilehterin Tiléniä edeltävistä maalauksista ei ole tietoa.

Rahapalkaksi sovittiin 100 hr.taalaria.² Lahjoitusvarat on käsitelty erillään kirkon kassasta, eikä tilikirjoissa siten mainita Tilénille suoritettuja maksuja. Saarnatuolin ovesa olleen muistokirjoituksen mukaan maalaustyö valmistui tältä osin jo v:n 1772 aikana.³ Lehterikaiteiden maalaukset Tilén sai valmiiksi todennäköisesti vasta v:n 1774 aikana, jolloin hän Raision rippikirjojen mukaan asui sukulaistensa luona Lukkarlan rusthollissa.⁴

Maalaustyö käsitti saarnatuolin ja kahden lehterikaiteen koristemaalauksen ja peilien figuurimaalaussarjat. Näiden lisäksi Tilén maalasi todennäköisesti myös saarnatuolin taustalle väreiltään sinisen ja punaisen verhoasetelman.⁵ Tilén työskenteli kirkossa myös v. 1776, jolloin hänelle maksettiin 96 kr.taalaria *kuorissa tehdyistä maalaustöistä*.⁶ Työhön kuului ainakin kuoriaidan ja todennäköisesti myös alttarikaiteen ammatti- ja/tai koristemaalaukset.⁷ Alttarikaiteen peilit olivat v:n 1785 kalustoluettelon mukaan *maalattuja*, mikä saattaa viitata marmoroituihin tai Keuruun vanhan kirkon alttarikaiteiden rocaille- ja kukkaornamenttien tapaisiin peilimaalauksiin.⁸ (Kuva 145) Tilénin töihin kuului todennäköisesti myös saarnatuolin taustalla olleen auringon kultaus.⁹

Kirkon sisustus sai 1800-luvun loppupuolella uusgoottilaisen tyylin mukaisen asun. Alttaripöytä ja -kaide uusittiin v. 1870, ja vv. 1879-83 poistettiin lehterit ja länsipäätyyn rakennettiin uusi urkuparvi arkkitehti C. J. von Heidekenin piirustusten mukaan. Samalla saarnatuoli maalattiin muun sisustuksen tavoin valkoiseksi ja yksityiskohdat kullattiin.¹⁰ Saarnatuolin peilien figuurimaalaukset

¹ Ptk 5.7.1772 § 1. RaiKA. KA mf JK 950. Lahjoittajien luetteloa ei ole löytynyt kirkon asiakirjojen joukosta.

² Ptk 5.7.1772 § 2. RaiKA. KA mf JK 950. 100 hr.taalaria [= taalaria hopearahaa] = 600 kr.taalaria [= taalaria kuparirahaa.] = 33 riikintaalaria 16 killinkiä hopearahaa. Kts. LIITE 3.

³ Saarnatuolin kadonneessa ovilevyssä ollut kirjoitus on kopioitu v:n 1837 kalustoluetteloon. Kal 1837. RaiKA. KA mf JK 952.

⁴ Rippikirja 1772-77. RaiKA. KA mf JK 941.

⁵ Riska 1972, 107. Riska viittaa *tileihin*, joissa ei kuitenkaan mainita draperiamaalauksia. Vastaavanlaiset verhosommitelmat kuuluivat kuitenkin Tilénin repertoaariin. Draperiamaalaukseen viittaavat myös A. W. Ranckenin v. 1923 saarnatuolin vierestä löytämät vaaleanpunaisen liima- tai liitumaalin rippeet. A. W. Ranckenin *restaurointikertomus 18.10.1923*. Raisio. MVTOP.

⁶ Tilit 30.6.1776. RaiKA. KA mf JK 951. 96 kr.taalaria = 5:16:- riikintaalaria hopearahaa.

⁷ *...Ny chorbalk med brädfot och swarfwade stolpar ... målade år 1776*. Kal 1785. RaiKA. KA mf JK 952. Osittain keskiaikainen kuoriaita oli kirkossa vielä v. 1825, sillä triumfikrusifiksi sijaitsi *...ofvanpå Chor dörren...*; v. 1837 kalustoluettelossa kuoriaitaa ei enää mainita. Kal 1825 ja 1837. RaiKA. KA mf JK 952. Kuoriaidasta ovat todennäköisesti peräisin n. metrin mittaiset, veistetyt haapatolpat, joita säilytetään Kansallismuseon kokoelmissa (ainakin KM 58091 sekä KM 68051:654). *Löytöluettelo Raision kirkon kaivauksista 1968 (lisäys Marja Terttu Knapas 1971)*. Raisio. MVTOP; Riska 1972, 110.

⁸ *...wackert altarskrank och bräder med speglar målade*. Kal 1785. RaiKA. KA mf JK 952. Alttarikaiteen ja -pöydän rakentamis- tai korjausajankohdat eivät ole tiedossa.

⁹ Kal 1785. RaiKA. KA mf JK 952. Auringon veistämisestä maksettiin puuseppä Matts Järtalle v. 1774 3 kr.taalaria. Tilit 1774. RaiKA. KA mf JK 951.

¹⁰ Kal 1892. RaiKA. KA mf JK 952; Riska 1972, 110-111. Ensimmäinen päätös uuden urkulehterin rakentamisesta ja saarnatuolin maalaamisesta valkoiseksi tehtiin jo v. 1873. Ptk 26.8.1873 § 1-4. RaiKA. KA mf JK 951. Vielä v. 1878

jätettiin kuitenkin peittämättä *kirkollisen taiteen muistomerkkeinä*.¹ Myös lehterikaiteiden maalaukset otettiin talteen, ja niitä säilytettiin aluksi irrallaan uuden lehterin seinustalla.² Osa maalauksista ripustettiin myöhemmin länsiseinälle urkuparven ala- ja yläpuolelle, osaa säilytettiin asehuoneessa ja tornissa.³ Korjaustöissä vv. 1968-69 saarnatuoli restauroitiin Tilénin maalaamaan asuun, ja samalla kirkosta poistettiin mm. 1800-luvun urkulehteri ja suurin osa 1920-luvulla kirkkosalin seinille rekonstruoiduista 1600-luvun seinämaalauksista.⁴ Viimeisissä korjaustöissä vv. 1996-97 Tilénin tekemät lehterikaidemaalaukset puhdistettiin ja konservoitiin, ja ne kiinnitettiin länsipäädyn seinille uuden urkulehterin alle ja rappujen viereen.⁵ Sarjasta puuttuu ainoastaan yksi maalaus, jota syksyllä 1998 säilytettiin kappaleina kirkon asehuoneessa.⁶

Saarnatuolin oven päällyspuussa on muistokirjoitus, jonka mukaan saarnatuoli lahjoitettiin kirkkoon v. 1653.⁷ Ensimmäisestä, 1600-luvulla tehdystä maalauskoristelusta ovat peräisin myös oven kehyspuiden mustat koristekuviot ja päällyspuun sisäsivulle maalattu koristepeili teksteineen.⁸ Lisäksi koriosan vasemmanpuoleisin figuurimaalaus, *Pietari (S: PETRVS)* poikkeaa selvästi muista maalauksista.⁹ (Kuva 8) *Pietari* on kuvattu siniharmaata taustaa vasten maiseman rajoittuessa alareunan ruskeaan maatiilkuun ja muutamaan ruohonkorteen. Eroavaisuuksia on lisäksi mm. kasvopiirteiden ja puvun laskosten käsittelyssä. Myös *Pietarin* käsittävän sivun koristemaalauksia ja väritys poikkeavat muusta saarnatuolistista, ja apostolin nimi on tekstattu paitsi peilin alareunaan

päätettiin kuitenkin korjata länsilehteri urkuja varten ja maalata lehterikaide ja saarnatuoli *entisenkaltaisilla väreillä*. Ptk 20.10.1878. RaiKA. KA mf JK 951. Uuteen lehteriin päädyttiin ilmeisesti urkujen suurentamisen ja yhtenäisen yleisilmeen vuoksi; urut saivat uusgoottilaisen fasadin v. 1879. Ptk 19.1.1879. RaiKA. KA mf JK 951; Riska 1972, 113.

¹ Kal 1892. RaiKA. KA mf JK 952.

² Sama.

³ A. W. Ranckenin *restaurointikertomus 18.10.1923* sekä *I. Kronqvistin pika-inventaario 1933*. Raisio. MVTOP.

⁴ *Heikki Havaksen korjaus- ja muutossuunnitelma 27.2.1968*. Raisio. MVRHOA; Riska 1972, 111. Alkuperäisen suunnitelman mukaan saarnatuoli olisi siirretty kuoriin, mutta tästä luovuttiin. Rakennustoimikunnan ptk 9.2.1968. Raisio. MVRHOA. – Kirkkosalin seinien maalauskerrostumat tutkittiin v. 1923 arkkitehti A. W. Ranckenin johdolla. Löytyneiden, 1600-luvun maalauskoristelusta peräisin olleiden fragmenttien avulla rekonstruointiin seinien alaosaan kiertäneet draperiamaalaukset ja mm. ikkunoiden ympärillä olleet koristekuviot. Rancken 1924, 18-20. Osa Ranckenin johdolla tehdystä maalauskoristelusta on jätetty esille kuoriseinälle ja sakariston oven ympärille. Vrt. Kuva 4.

⁵ *Arkkitehti-toimisto Laiho-Pulkinen-Raunio kirje Maire Mattiselle ja Pertti Pietarilalle 2.12.1996*. Raisio. MVRHOA.

⁶ *Sakarjan* kuva, tekstikappaleet kuvan ylä- ja alapuolelta sekä toinen sivukappale olivat asehuoneen kaapin päällä. Havainnot kirkossa 16.9.1998.

⁷ Oven päällyspuussa ulkopuolella on teksti: *Hans Konglig Majts trotienare Fendrick öfver et Kompagni / Nordenske soldater Edle och Wälbe Ifvar Frijsenskiöld har da / predikstohl bekosta låtit gudi til ära och Kyrckan til prydna 1653*. Havainnot kirkossa 16.9.1998.

⁸ Riska 1972, 111. Koristepeilissä on teksti *Herren bevare tin Ingång Och / Uhtgång ifrå nu och i Euigheet*. Havainnot kirkossa 16.9.1998.

⁹ Kirjallisuudessa tai saatavilla olleissa restaurointiasiakirjoissa ei ole käsitelty Tiléniä edeltäneitä saarnatuolin figuurimaalauksia, vaikka tällaisten olemassaolon on täytynyt tulla esiin esim. restauroinnin yhteydessä. Siten esim. v. 1969 otetussa valokuvassa (Kuva 5), jossa näkyy 1600-luvun maalauskerrostuman osia, on alkuperäisenä kuvatekstinä: *St. 1600-luvulta 1800-l päällemaalauksen poiston ja restauroinnin aikana. Otettiin esille 1700-l koristemaalauksia*. MVneg. 100 728. Raisio. MV-KA. *Pietari* näkyy nykyasussaan jo Museoviraston toimesta ennen v:ta 1969 otetussa valokuvassa. MVneg. 111 424. Raisio. MV-KA.

myös kuvan yläpuolelle (*S: PETRVS*).¹ Apostolien yläpuolelle tekstattujen nimien ja saarnatuolin alareunaan mustalla värillä tehtyjen koristekuvioiden jäänteitä löytyi restauroinnin yhteydessä myös muualta koriosasta. (Kuva 5) Koska kuviointi vastaa sekä saarnatuolin ovenkarmien että 1600-luvun seinämaalauksen ornamenttiaiheita, on myös koriosan ensimmäinen maalauskerrostuma ajoitettavissa samaan yhteyteen, todennäköisesti v:teen 1657.² (Kuvat 4, 6 ja 7) Pietarin kuvien huomattavasta yhtäläisyydestä päätellen kyseessä on ollut sama maalari, joka on tehnyt myös Nousiaisten kirkkoon v. 1640 lahjoitetun saarnatuolin figuurimaalaukset.³ (Kuva 9)

Saarnatuolin peileissä oli siten vanhat, 1600-luvulta peräisin olleet figuurimaalaukset, joiden uusiminen kuului Tilénin tehtäviin. Pietarin säilyminen alkuperäisessä asussaan johtuu todennäköisesti maalauksen hankalasta paikasta saarnatuolin takana.⁴ Lähes näkymättömissä olevaa kuvaa ei kannattanut maalata uudelleen.

Saarnatuolin peileihin on maalattu *Vapahtaja* ja osa opetuslapsista. (Kuvat 10-16) Henkilöhahmojen nimet on tekstattu kuvien alapuolelle. Evankelistat Matteus ja Johannes sekä apostoli Tuomas ovat identifioitavissa attribuuttiensa, enkelin, myrkkypikarin ja keihään avulla.¹ Johannes on lisäksi kuvattu parrattomana nuorukaisena, ja osalla apostoleista on viisauden ja oppineisuuden tunnusmerkkinä kirja kädessään. Kristuksen pään ympärillä on kultainen sädekehä. Figuurimaalaus

¹ Kuvan alareunassa oleva nimi on todennäköisesti Tilénin tekemä, vaikka kirjoituksen muoto poikkeaaakin muista peileistä.

² Sakariston oven päällä on ollut muistokirjoitus: *Anno 1657 hafwer / Edle Wälbor. Fru Christina.../ till Norikala och Tahvio látitt måla / tätta kiörko taak samt Balker / Gudi till ähra Gudtz huus till pryd / nadt och sigh till äminnelse.* Riska 1972, 107. Seinien yläosaa ja ikkuna- ja oviaukkoja kiertäneet koristekuviot – jolleivät ne sisällä omistuskirjoituksessa mainittuihin maalauksiin – ovat todennäköisesti valmistuneet samoihin aikoihin kirkossa tehtyjen laajojen korjaustöiden päätteeksi. Riska 1972, 106-107, 109. V. 1657 maksettiin myös kirkonkassasta palkkio ...*åts målaren som Målads taflan öffvanpå altaret....* Tilit 1657. RaiKA. KA mf JK 951. Kirkossa 1600-luvulla olleista taulumaalauksista tunnetaan ainoastaan entinen alttaritaulu *Vapahtaja ja kolme apostolia*, jossa on kuitenkin ollut omistuskirjoitus *Arvid Grabbensköld till Nuorickala och Tahvio..., Fru Christina Friis ibidem anno 1654.* Kal 1825. RaiKA. KA mf JK 952. (Puulle tehty maalaus poistettiin kirkosta rikkinäisenä v. 1880, minkä jälkeen teos on kadonnut. Inventointiptk 1880, asiakirjasarjassa Kal 1785-1933. RaiKA. KA mf JK 952.) Maalarin v. 1657 saaman palkkion pienuuden (8 taalaria; Tilit 1657. RaiKA. KA mf JK 951.) perusteella kyseessä saattoikin olla alttaritaulun kehysten maalaus. – Raison saarnatuolin koristemaalaukseen perusteella kyseessä saattaa olla mestari *Erik Jaakobinpoika*, joka v. 1659 maalasi Nauvon kirkon kuorilehterin ja ilmeisesti myös kuoripenkkiensä päissä olleet, vaalealle pohjalle paksuin mustin siveltimenvedoin tehdyt ornamentit. Erik Jaakobinpojan töihin Nauvon kirkossa kuuluivat ainakin saarnatuolin ja kuorilehterin koriste- ja figuurimaalaukset, jotka uudistettiin jo 1700-luvulla, ja ovat nykyisin kadonneet. (Kts. kuvat Nikula 1973, 145, 146.) Nikula 1973, 142, 145-146, 147. Aspelinin mukaan *Erik målare* mainitaan Turussa jo v. 1645. Aspelin 1942, 262.

³ Nousiaisten kirkon saarnatuolista ja sen maalauksista kts. Riska 1961, 230. Yhteisen mallikuvan lisäksi huomiota kiinnittää taustan käsittely, jalkaterien ja oikean käden samanlainen asento ja maalaukseen sekä kasvopiirteiden yhtäläisyys, erityisesti silmän muoto ja posken tummanpunainen täplä.

⁴ Saarnatuolin alkuperäisellä paikalla eteläseinällä Pietarin kuvan on täytynyt sijaita ensimmäisenä porraskaiteen vieressä. Kun saarnatuoli siirrettiin nykyiselle paikalleen pohjoisseinälle jouduttiin portaat rakentamaan uudelleen ja koriosaa kääntämään siten, että entisten portaiden tilalle tehtiin tuolin nykyinen takaseinä. Koska saarnatuoli ei ole pohja-alaltaan symmetrinen, jäi *Pietari* n. 45 asteen kulmaan saarnatuolin taakse.

on yleisvaikutelmaltaan melko onnistunutta, vaikkakin henkilöiden mittasuhteissa ja anatomias- sa on huomattavia piirustusteknisiä virheitä. Kädet ja jalkaterät ovat lähes säännönmukaisesti liian pieniä, ja erityisesti Vapahtajalla ja Johannesella on muuhun vartaloon verrattuna suhteettoman suuri pää. Henkilöhahmojen kasvot on piirretty huomattavan leveiksi, kun sen sijaan otsat ja takaraivot ovat luisuja, ja hiusrajat näyttävät ulottuvan pääläelle ja ohimoiden sivuille. Korvat ovat liian matalalla. Leveitä poskipäitä on korostettu punaisella, ja silmät ovat suuret ja mantelinmuotoiset. Nenät ovat pitkiä ja suorita; ne on kuvattu kahdella kulmakarvoista alkavalla viivalla siten, että toinen piirtää nenän profiilin ja toinen nenän syrjän ja sieraimen. Suut ovat hieman epämääräisiä tai suppumaisia, alahuulet ylähuulta selvästi paksumpia. Leuat on piirretty leveiksi ja voimakkaiksi: esim. Andreaksen ja Bartolomeuksen ensivaikutelmalta pitkät kokoparrat paljastuvat Kristuksen vaalean parran tavoin sänkimäisiksi, jyrkeviä leukaluita myötäileviksi parroiksi.

Puvuissa toistuvat saarnatuolin koristemaalauksessa käytetyt värit punainen, sininen ja ruskea. Poimukohdat ja iho on varjostettu kulloisenkin paikallisvärin hieman tummemmalla valöörillä, ja valokohtia on korostettu vaalein siveltimenvedoin. Taustalle on sommiteltu maisema, jonka horisontti on melko matalalla, henkilöahmojen polvien tasolla. Etualalle on ripoteltu kiviä, risuja ja kantoja, ja sivuilla on pienikokoisia rakennuksia, vuoria ja puita. Kuva-alan yläosan täyttää vaalea, yläreunaa kohti tummeneva pilviverho. Maalausten toista sivua reunustavat puut, joiden latvus kohoaa osassa kuvista henkilöahmojen päiden yläpuolelle. Taustan yleissävy on ruskeanvihreä; yksityiskohtissa on käytetty punaista, valkoista, keltaruskeaa ja harmaata. Kokonaissommitelmat ovat melko onnistuneita.

Saarnatuolin figuurimaalaukset on tehty huolellisemmin kuin lehterikaiteen maalaukset, ja ero vuosikymmentä myöhäisempiin Keuruun vanhan kirkon saarnatuolimaalauksiin on hämmästyttävän suuri. (Kuvat 110-114) Huoliteltu vaikutelma syntyy yksityiskohtien, erityisesti kasvojen toteutuksen tarkkuudesta ja väripintojen tasaisuudesta. Myös henkilökuvaus on muuhun Tilénin tuotantoon verrattuna hyvin onnistunutta. Asiaa ei voi selittää peileissä valmiina olleilla mallikuvilla, sillä porraskaiteen maalaukset eivät poikkeakaan tasoltaan koriosan maalauksista.² Vastaavanlaista viimeisteltyä maalausjälkeä esiintyy myös Tilénin tunnetuissa alttaritauluissa. Maalausten hyvätasoisuus onkin selitettävissä paitsi laadukkaiden mallikuvien käytöllä myös sillä, että Tilén on uhrannut peilien viimeistelyyn enemmän aikaa kuin esim. lehterikaidemaalauksen tekemiseen.

¹ Pikari ja keihäs viittaavat apostolien marttyyrikuolemaan; Matteuksen enkeli (oik. *siivekäs ihminen*) pohjautuu muiden evankelistojen attribuuttien tavoin Vanhassa Testamentissa esitettyyn Hesekielin näkyyn (Hes. 1:10-11).

² Maalausten entisöinnistä ei ole tietoa v:n 1969 restaurointia edeltävältä ajalta. Peilien figuurimaalaukset näyttävät vanhojen valokuvien perusteella olleen nykyistä vastaavassa asussaan jo vuosisadan vaihteessa. *Raisio*. MV-KA.

Peileissä olleiden kuvien "entisöinnin" sijasta Tilén on todennäköisesti tehnyt peileihin täysin uudet figurimaalaukset. Tilénin kuva-aiheiden ja Nousiaisten kirkon saarnatuolin maalausten vertailu osoittaa, ettei ainakaan näiden väliltä voi löytää samoihin esi- ja mallikuviin viittavia yhtäläisyyksiä. Myös henkilöhahmojen sijoittelu kuva-alaan on erilainen: Tilénin henkilöhahmot ulottuvat peilien sivuilla olevien koristepilastereiden kapiteelien tasolle kun sen sijaan Pietarin hahmo täyttää suuremman osan kuva-alasta. Lisäksi *Matteusta* lukuun ottamatta kaikille saarnatuolin maalauksille on löydettävissä mallikuva samasta kokoelmasta, jota Matias Björkgren käytti v. 1765 Piikkiön kirkkoon tekemissään saarnatuoli- ja lehterikaidemaalauksissa. (Kuvat 35-41) Suurin osa Piikkiön lehterikaiteen maalauksista perustuu 1700-luvun alussa julkaistuun kuparipiirroksarjaan, jonka C. F. Lotes kaiversi saksalaisen Paul Deckerin (1685-1742) piirrosten pohjalta.¹ (Kuva 44) Lotes-Deckerin kuvasarjaan on todennäköisesti kuulunut yhteensä 16 piirrosta, joista tunnetaan Suomesta ainoastaan 10 vedosta.² Raison saarnatuolin maalauksista kuvasarjaan perustuu selvimmin *Tuomas*. Sekä Piikkiössä että Raisiossa mallikuvan takaviisto kuvakulma on kääntynyt profiiliksi, ja Raisiossa apostolilla on mallikuvan mukaisesti attribuuttinaan keihäs, joka on kuitenkin kuvan tasapainon vuoksi siirretty apostolin vasempaan käteen. Raison ja Piikkiön *Andreksen* ja *Johanneksen* samankaltaisuudet viittaavat siihen, että näidenkin taustalla ovat samaan sarjaan kuuluneet grafiikanlehdet. Raisiossa Andreksen jalkojen ristikkäinen asento on liian vaikeana kätkeyty puvun alle, ja vinorivistä on tullut kuivunut puunrunko. Johanneksen oikealla kädellään kannattelema kirja on jäänyt pois Raison maalauksesta. *Bartolomeus* muistuttaa Piikkiön *Jaakob nuorempaa*, ja sen mallikuvana onkin todennäköisesti ollut Lotes-Deckerin *Juudas Taddeus*. Viitan yläosan poimutelmia on yksinkertaistettu, mutta helma laskeutuu samalla tavalla. Erityisen paljastavia ovat apostolin oikea käsi ja jalkaterä, joissa Tilén ei ole voinut seurata mallikuvaa, ja jotka sen vuoksi ovat jääneet toteutukseltaan epämääräisiksi.³ Raison *Paavalille* löytyy vertailukohta Piikkiön saarnatuolin evankelista *Markuksesta*. Yksityiskohtiin ulottuvat samankaltaisuudet viittavat siihen, että maalauksilla on selvä yhteinen, mahdollisesti Lotes-Deckerin kuvasarjan toistaiseksi tuntemattomiin vedoksiin kuuluva mallikuva.

¹ Hanka 1997, 171. – Björkgrenin Piikkiön kirkkoon tekemistä figurimaalauksista perustuvat suoraan Lotes - Deckerin -kuvasarjaan ainakin *Johannes Kastaja, Paavali, Simon, Tuomas, Filippus, Jakob vanh.* ja saarnatuolin *Matteus*. Lisäksi *Jaakob nuoremman* mallikuvana on ollut Lotes-Deckerin *Juudas Taddeus*, ja todennäköisesti myös lehterikaiteen *Matteus* on muunnelmia vastaavasta kuparipiirroksista.

² Hanka 1997, 171.

³ Tilénin *Bartolomeuksen* oikean käden asento viittaisi siihen, että kädestä puuttuu mallikuvassa ollut apostolin tunnusmerkki, marttyyrikuolemaan viittaava nyljetty ihmishahka. (Vrt. Lotes-Deckerin *Bartolomeus*). Koska vastaavaa mallikuvaa ei kuitenkaan ole tiedossa, ja Tilénin maalaus muistuttaa huomattavasti Lotes-Deckerin *Juudas Taddeusta*, on kyseessä todennäköisesti sattuma.

Myös *Vapahtajan* mallikuva jää osin epäselväksi. Maalaus muistuttaa jonkin verran Piikkiön *Vapahtajaa*, jonka mallikuvana on ollut Johan Friedrich Probstin 1700-luvun puolivälin tienoilla julkaisema kuparipiirros.¹ (Kuva 45) Probstin piirroksen viittavat Tilénin työssä erityisesti kasvopiirteet ja hiusten ja hiusrajan malli (peilikuvina = pk), mahdollisesti myös oikean jalkapöydänholvin epämääräinen varjostus. *Vapahtajan* vasemman käden epämääräisyys kertonee siitä, ettei Tilén ole tältä osin voinut turvautua käyttämäänsä mallikuvaan. Oikean käden ja jalkaterien asentojen ja viitan poimutelmien mallikuvana olisi kuitenkin voinut olla myös Lotes-Deckerin *Jaakob nuorempi*.² Oikean käden onnistunut lyhennys, viitan oikealle lanteelle muodostama silmukka ja vasemman käsivarren yli laskeutuva lieve antavat kuitenkin aiheen olettaa, että Tilénillä oli *Vapahtajaa* varten käytössään myös täsmällisempi mallikuva.

Matteuksen kuvaesitys enkeleineen ja kirjakääröineen on hyvin harvinainen. Tilénin työtä vastaava idea evankelistasta ja hänen olkapäänsä vieressä olevasta pienestä enkelihahmosta tunnetaan Suomessa tiettävästi ainoastaan Andreas Gillbergin v. 1692 Perniön kirkkoon tekemästä lehterikaidemaalauksesta, mutta tässäkin tapauksessa mallikuva ei ole sama.³ (Kuva 46) Lähimmät vastineet *Matteuksen* asennolle löytyvät Johan Dahlströmin, Fredrik Ellménin ja Carl Fredrik Blomin lehterikaide- ja saarnatuolimaalausten *Pietarin* kuvista.⁴ (Kuvat 47-49) Pietarin hahmot perustuvat samaan, tunnistamattomaksi jäävään sarjaan kuuluneeseen vedokseen, jota jo Jonas Bergman käytti mm. v. 1767 Rauman lehterikaiteen *Barnabaksen* mallikuvana.¹ (Kuva 52) Tilénin *Matteuksessa* samankaltaiseen kuvälähteeseen viittavat evankelistan kasvopiirteet ja pään asento toiselle sivulle jäävine tuuheine hiuksineen, viitan laskeutuminen olkapäältä selän taakse ja sivulta poimuteltu, alas viistosti laskeutuva helma. Myös vartalon kierteisen asennon kohtuullisen onnistunut kuvaus, sormien ja jalkaterien asento ja jopa vaatteiden alta aistittava oikean alaraajan

¹ Samaa mallikuvaa on käyttänyt myös Jonas Bergman mm. Halikon kirkon lehterimaalauksessa v. 1753. (Kts. kuva Hanka 1997, 484.) Björkgren on yksinkertaistanut viitan poimutuksia ja kääntänyt *Vapahtajan* oikean käsivarren sisäänpäin ilmeisesti tilanpuutteen vuoksi, ja Bergmanin maalausten tavoin kuvaan on lisätty *Kristus maailman pelastajana*-aiheen mukainen *vallan omena*. Ensisilmäyksellä myös Piikkiön saarnatuolin *Johannes* muistuttaa Probstin vastaavaa kuparipiirrosta. (Kts. kuva Hanka, 485) Lähempi tarkastelu osoittaa kuitenkin, ettei kyseessä voi olla edes Probstin piirroksen peilikuva. Piikkiön *Johanneksen* kasvopiirteet ja hiusten jakaus, kaula-aukon muoto, viitan poimutukset ja jalkaterien asento viittaavatkin siihen, että myös *Johannes* on maalattu Probstin *Vapahtajan* mukaan katsoen samalla mallia Probstin *Johanneksen* viitasta. Mahdollista on myös, että kasvopiirteiltään selvästi naisellisen Piikkiön *Johanneksen* taustalla olisi esim. Neitsyt Marian kuva, jollainen on todennäköisesti kuulunut ainakin Lotes-Deckerin kuvasarjaan.

² Probstin *Vapahtajan* ja Lotesin *Jaakob nuoremman* asentojen samankaltaisuuden ja pukujen poimutelmien huomattavan yhtäläisyyden selityksenä voi olla, että Probst on Lotesin tavoin käyttänyt mallinaan Deckerin piirustuksia. Probstin ja Lotesin kuvasarjojen sukulaisuus saattaisi selittää osaltaan myös edellisessä viitteessä mainitun Piikkiön saarnatuolin *Johanneksen* Probstin piirroksia muistuttavat piirteet.

³ *Matteuksen* ja lapsienkelin yhdistävät kuvaesitykset tunnetaan lisäksi ainakin Turun historiallisessa museossa olleesta saarnatuolin peileistä sekä Maskun saarnatuolista. (Kuvat 70 ja 76)

⁴ C. F. Blom on käyttänyt Pietarin mallikuvaa mm. Kiikan kirkon lehterikaiteiden *Juudas Iskariotissa* (pk) ja *Batsebassa* ja Kauhajoen saarnatuolin *Pietarissa*. Hanka 1997, 417. Kts. Kuvat 50-51 sekä Hanka 1997, 482.

muoto sopivat Bergmanin ja Dahlströmin maalauksista hahmoteltavissa olevaan mallikuvaan. *Matteuksen* käsivarren tarkat, joskin kömpelöt varjostukset viittavat kuitenkin toisaalle. Heikki Hangan mukaan *Barnabaksen* ja vastaavien henkilöhahmojen asento voidaan perimmältään johtaa Raffaellon (1483-1520) *Sacra Conversazione*-maalauksen Johannes Kastajan figuuriin.² (Kuva 53) Tilénin *Matteus* muistuttaa mielenkiintoisella tavalla Marcantonio Raimondin Raffaellon mukaan tekemää *Johannes Kastajaa* (Kuva 54): *Matteuksen* tuuheat kiharat hiukset, käsivarren varjostukset ja sormien asento sekä mahdollisesti myös Johannes Kastajan lanteilla olevasta vaatteesta muistuttavat viitan poimut ja valokohdat voisivat olla peräisin Raimondin piirrosta osittain vastaavasta mallikuvasta. Tilénin käyttämässä kuvassa on voinut olla jopa enkeli, johon henkilöhahmo on viitannut kädellään. *Matteuksen* enkelin käsivarsien epämääräisyys viitanee kuitenkin siihen, ettei Tilénin mallinaan käyttämä enkeli alunperin pideltyt käsissään kirjakääröä, jolloin enkelin, kirjakäärön ja evankelistan yhdistäminen *Matteusta* vastaavalla tavalla saattaakin olla Tilénin tekemä sovellutus jonkin hänen näkemänsä kuva-aiheen perusteella. *Matteuksen* eri elementeillä onkin kullakin voinut olla oma mallikuvansa.

Saarnatuolin koristemaalaukset on tehty pääosin marmoroiden. (Kuva 4) Korin ja kaiteen runko-osassa on siniselle pohjalle tummansinivihreällä ja vaalealla tehty marmorikuvio, pylväissä ja koristepeileissä on sinistä ja ruskeaa vaaleanpunertavalla pohjalla, ja peilejä ympäröivissä pilastereissa sekä korin ja kaiteen alareunassa on punaista, valkoista, vaalean ruskeaa ja punaisella taitettua harmaata sinisellä pohjalla. Lisäksi maljamaaisessa jalkaosassa on punaruskea marmorointi. Koristelistoissa ym. yksityiskohdissa on käytetty punaista ja kultaa.³ Katoksen väritys seuraa koriosan väritystä. Punaisella maalatuissa frontonipaneleissa on valkoisella värillä tehdyt hienopiirteiset rokokoo-ornamentit. Kadonneen ovilevyn väritystä ei tunneta. Kokonaisuutena saarnatuolin maalauskoristelu on ollut kunnianhimoinen, ja se on edellyttänyt onnistuakseen monta erilaista ja tarkkaa työvaihetta. Lehterikaiteisiin Tilén teki jonkin verran yksinkertaisemman, saarnatuolin väritystä myötäilevän koristemaalauksen. Runko-osan päävärityksenä on punaruskea marmorointi; yläreunassa on sinivihreä marmorointi, koristelistat ovat punaiset ja peilejä

¹ Hanka 1997, 170.

² Hanka 1997, 227.

³ 1837 kalustoluettelon mukaan saarnatuolin jalka oli ruskea, kori ja porraskaide puna- ja violetti-täplikkäät (*röd och gredelin spräcklig*) ja pilarit kullattu. Kal 1837. RaiKA. KA mf JK 952. Pilastereiden ja alareunojen lilaan vivahtavan sävyn perusteella kuvaus on hyväksyttävissä kalustoluetteloille tyypillisenä yleistyksenä. Ei ole myöskään tiedossa, että saarnatuoli olisi maalattu Tilénin ja 1880-luvun maalausten välillä: kirkossa aivan 1700-luvun lopussa tehdyt maalaustyöt käsittivät ilmeisesti ainoastaan alttarin päällä olleen katoksen koristemaalauksen, ja v. 1850 Karl Hellsten maalasi kirkon penkit ja ovet. Riska 1972, 109, 113. Oletettu parvien maalaus on jäänyt toteutumatta. – Alttarin päällä olleeseen katokseen oli maalattu kukkia ja teksti *År 1798 I.S.* Kal 1806. RaiKA. KA mf JK 952. Katos poistettiin 1841. Riska 1972, 110. Koska kirkon tilikirjoista ei löydy mainintaa alttarikatoksen teettämisestä tai maalaamisesta, se lienee lahjoitus, jolloin nimikirjaimet viittaavat ilmeisesti lahjoittajaan.

reunustavat profiloituneet kehykset on kullattu. Koristepeilit kuvien välissä on marmoroitu valkealle pohjalle sinisellä ja punaisella, ja tekstit on kirjoitettu valkoiselle pohjalle mustalla. Länsilehterissä olleet peilit ovat n. 5-10 cm kapeampia kuin etelälehterissä, ja myös lehterikaiteissa olleet koristeleikkaukset poikkeavat jonkin verran toisistaan.

Vanhan Testamentin profeettoja esittäviä lehterikaidemaalauksia on yhteensä 27. (Kuvat 17-34) Kuva-aiheiden alkuperäinen järjestys on rekonstruoitavissa kirkon kalusteluetteloon v. 1837 kirjatun luettelon avulla, joka vastaa säilyneitä maalauksia lukumäärältään ja nimiltään sekä järjestykseltään niissä kappaleissa, joissa on säilynyt yhdessä useampi kuin yksi kuva.¹ Etelälehterin kuvasarja on alkanut itseinän vierestä *Abrahamista* ja päättynyt *Sakarjaan*; lehterin kirkkosalin puoleisessa päädyssä on todennäköisesti ollut 2-3 maalausta. *Malakia* on ollut länsilehterissä äärimmäisenä vasemmalla ja *Melkisedek* oikealla. Henkilöiden järjestys seuraa heidän esiintymistään Raamatussa, ja kuvat on jaettu lehtereiden välille vuorotellen siten, että *Abrahamia* vastaa länsilehterin oikealta *Melkisedek*, *Moosesta Aaron* jne.

Henkilöhahmot on kuvattu seisomassa maisemataustaa vasten. Poikkeuksia ovat Daavid ja Salomo, jotka rukoilevat polvillaan temppelissä. Henkilömaalaus on parhaimmillaankin saarnatuolin maalauksia heikompi. Henkilöt ovat pitkäselkäisiä ja kapeaharteisia, ja heillä on liian suuri pää ja pienet kädet ja jalkaterät, jotka on lisäksi usein kuvattu vain viitteellisesti. Mallikuvan tarjoamalla tuella on mitä ilmeisimmin ollut suuri merkitys erityisesti raajojen ja näiden liikkeiden kuvauksessa: esim. Natanin epämääräinen oikea käsi ja puuttuva(?) vasen jalka viittavat mallikuvan vaikeasti ymmärrettävään asentoon, kun sen sijaan esim. Gideonin kohtuullisen hyvin varjostetut kädet ja jalat kertovat maalarin pystyneen näiltä osin seuraamaan mallikuvaa melko tarkasti. Kasvonpiirteissä toistuvat Tilénin maalaustyylille tyypillisinä pidettävät piirteet: otsa ja poskipäät ovat leveitä, päälaki ja takaraivo luisuja, silmät ja nenä suuria, leuka on jykevä ja korva yleensä liian matalalla. Silmien, nenän, suun ja leuan piirtämistekniikka on saarnatuolimaalausten yhteydessä esitetyn kuvauksen mukaista.

Profeettojen puvuissa toistuvat punainen, sininen, vihreä ja ruskea; myös jonkin verran valkoista on käytetty. Varjostukset on tehty kulloinkin käytetyn paikallisvärin tummemmalla sävyllä, ja valokohdat tuotu esiin vaalealla värillä. Valon ja varjon käsittely vastaa mallikuvia, ja on paikoitellen epäloogista. Yleisimmin valo näyttää tulevan ylävasemmalta, mutta esim. Haggaihin

¹ Kal 1837. RaiKA. KA mf JK 952. Yhtenäisiä kappaleita ovat *Abraham*, *Moosesta Joosua*; *Hesekiel ja Hoosea*; *Amos ja Joona*; *Malakia ja Haggai*; *Miika ja Obadja*; *Salomo ja Elisa*; *Natan ja Gideon*; *Aaron ja Melkisedek*.

valo lankeaa vastakkaiselta suunnalta. Koska joissakin tapauksissa (esim. Gideonin jalat vs. otsa) valo näyttää tulevan useasta lähteestä, on maalarin täytynyt mallikuvia soveltaessaan siirtää vartalon tai vaatetuksen osa toiseen kuvaan sellaisenaan piittaamatta yleisestä valon suunnasta; mallikuvista saatu valonsuunta ei myöskään yleensä koske maisemataustoja. Parhaimmillaan maalipinnat ovat tasaisia ja huoliteltuja (*Natan, Gideon*). Osassa maalauksista (esim. *Samuel* ja *Jesaja*) runsas valokohtien korostaminen voimakkain vaalein siveltimenvedoin saa aikaan suttuisen ja viimeistelemättömän vaikutelman.

Maalausten tausta on sommiteltu vuorista, puista, pensaista, kivistä ja oksista. Useassa tapauksessa kuva-alaa reunustaa kaksi ristikkäin kasvavaa puuta (esim. *Amos, Nahum, Daniel* ja *Haggai*). Lähes kaikissa kuvissa on rakennus tai sen osa. Pylväät, kaaret ja temppelit viittaavat Rooman arkkitehtuuriin, ja palautuvat siten mallikuviiin; esim. Obadjan takana oleva ristikirkko ei ole kotimainen, ja Miikan takaa näkyvän pyöreän rakennuksen esikuva on ilmeisesti Rooman Castel S. Angelo. Horisontti on figuurien vyötärön tasolla, ja taivaan täyttävät pyöreät tai pitkin suorien siveltimenvedoin kuvatut pilvet. Yleissävy on harmaanruskea. Kuvien sommitelmallisuus on taustojen ansiosta melko onnistunutta. Vaikka tämä johtuu osittain mallikuvista, voi maalauksista nähdä myös Tilénin omaa pyrkimystä symmetrisen kokonaisvaikutelman luomiseen tasapainottamalla figuureja taustan elementtien avulla (esim. Sefanjan käsi ja pilvi, Daavidin kädet ja puu).

Muutamit henkilöistä on kuvattu attribuuttiensa kanssa. Mooseksella on kivitalut, Aaron on ylipapinpuvussa (aurionkehrän sisältävä seremoniapäähine ymmärretty väärin hiuslaitteeksi!) savuavan uhrialttarin vierellä, Melkisedekillä on päähine ja alttari, Joosualla ja Gideonilla roomalaisen sotilaan puku, Daavidilla kruunu ja kärpännahkakaulus ja Salomonilla kruunu ja taustana oleva temppeli. Elian kuvaus on ikonografisesti erittäin harvinainen ja ehkä ainutlaatuinen: Raamatun kertomuksen mukaisesti profeetta on peittänyt kasvonsa viitallaan Jumalan puhuessa hänelle Horebinvuorella.¹ Henkilöistä yli puolella on vaatetuksena pitkä vaippa ja tämän päälle eri tavoin poimuteltu viitta. Lopuilla on yllään tätä lyhyempi, usein polvipituinen vyöllä sidottu vaippa ja viitta. Erikoisia yksityiskohtia ovat Joosuan, Nahumin, Haggain ja Gideonin myssyt, Hesekielin turbaani ja mm. Hoosealla olevat nauhasandaalit.

Lehterikaidemaalausten mallikuvina Tilénillä on täytynyt ollut laaja, lähes 30 erilaista kuvaa käsittävä kokoelma. Vaikka henkilöhahmot ovat yksinkertaistuneet Tilénin käsittelyssä ja asennot

saattavat vaikuttaa muutaman perusasennon pieniltä muunnoksilta, samasta mallikuvasta toistettuja figuureja näyttäisivät olevan ainoastaan *Abraham* ja *Amos*. Hyvä esimerkki mallikuvien määrittämisen ja maalausten keskinäisen vertailun hankaluudesta on *Nahum*. Ensinäkemältä *Nahumilla* vaikuttaisi olleen yhteinen mallikuva Jonas Bergmanin Rauman kirkon lehterikaiteeseen maalaaman *Barnabaksen* (pk) kanssa. (Kuva 52) Vaikutelmaa korostaa se, että molempien maalausten taustalla on mitä ilmeisimmin yhteisestä lähteestä peräisin oleva pylväsaihe. Nahumin erikoisesti varjostettu vasen käsivarsi antaa kuitenkin väärän vihjeen profeetan asennosta: hänet on itse asiassa kuvattu lähes kohtisuorassa katsojaan nähden, pää hieman vasemmalle kääntyneenä. Asento on siten erilainen kuin Barnabaksen, jolla painopiste on vasemmalla jalalla. Koska Nahumin vasen käsivarsi vaikuttaa maalarin mallikuvaan tekemältä muunnokselta, saattaisi maalaus perustua samaan lähteeseen kuin Melkisedek, jonka vasen käsi olisi *venytetty* pidemmäksi ja oikea käsi yksinkertaisesti *laskettu alas*. Nahumin jalkojen asento ja puvun tarkat yksityiskohdat viittaavat kuitenkin siihen, että Nahumillakin on ollut kokonaan oma mallikuvansa.

Tilénin käyttämät mallikuvat on koottu useasta eri lähteestä. Saarnatuolin maalausten mallikuvina käytettyyn Lotes-Deckerin kuvasarjaan perustuu ainakin *Joel* (*Simon* pk). Nahumin asento muistuttaa paljon Johannes Kastajan asentoa, *Sakarjan* taustalla on todennäköisesti *Jaakob nuor.* tai saarnatuolin *Vapahtajan* mallikuva, ja *Samuel* on todennäköisesti muokattu *Juudas Taddeuksen* tai *Matteuksen*(pk) mukaan. (Kuva 44) *Miikalla* on ollut yhteinen mallikuva saarnatuolin *Johanneksen* kanssa. Jonas Bergmanin mm. Rauman kirkon lehterikaiteissa käyttämään mallikuvasarjaan perustuvat ainakin *Jesaja* (vrt. Rauman *Jaakob nuor.* (pk), J. Dahlströmin *Filippus* (pk) sekä C. F. Blomin Kiikan *Filippus*) ja Hesekiel (vrt. Rauman *Markus* pk). (Kuvat 47, 50, 52) Blomin maalauksista löytyy vastine myös *Sefanjalle* (vrt. Kiikan *Tuomas*, *Jaakob nuor.* ja *Elisabet*) (Kuvat 49-51)

Saksalaisen Mattheus Merian vanhemman (1593-1650) grafiikasta löytyvät mallikuvat ainakin *Salomolle* (*Salomo*) ja *Joonalle* (*Luukaksen* pk). (Kuvat 55-56) Merianin kuparipiirroksia käytettiin mm. v. 1630 ilmestyneen saksalaisen Raamatun (ns. Merianin Raamattu) kuvituksena.² Muutamaaan profeettaan Tilén on saanut mallin myös Jacob Moresin (n. 1550-1620) puupiirroksista, jotka levisivät Suomeen mm. ensimmäisen suomenkielisen Raamatun, ns. *Biblia Fennican* (1642) kuvituksina. Selvimmin Moresin piirroksiin perustuu *Daniel* (*Obadjan* pk), minkä lisäksi ainakin *Malakias* ja *Haggai* on ilmeisesti muokattu saman kuvälähteen pohjalta (*Malakias* ja *Sefanja*).

¹ I Kun. 19:13. Raamattu 1992.

² Hanka 1977, 120; Mähönen 1975, 193.

(**Kuva 57**) Vaikka *Haggai* näyttää ensivaikutelmalta erilaiselta kuin Moresin piirros, paljastavat profeetan jalkojen asento (myös Tilénin profeetta ottaa oikealla jalalla askeleen eteenpäin!) ja puvun yksityiskohdat (vyön solmut ja paidan poimut uumalla sekä vyötärön sivussa oleva kaareva laskos) *Sefanjan* olleen ainakin osittain Tilénin mallikuvana. *Malakiaan* yhteydessä Moresin kuva on ilmeisesti ollut ainoastaan ylävartalon mallina Tilénin muokattua puvun helman ja profeetan jalkaterät enemmän tai vähemmän yleisen mallin mukaan; vaipan voimakkaasti korostetut ja helmassa yhdistyvät laskokset viittavat kuitenkin puupiirroksen.

Viidennestä Tilénin käytössä olleesta grafiikkasarjasta kertovat *Mooses* ja *Aaron* sekä mahdollisesti myös *Joosua* ja *Melkisedek*, joilla lienee ollut oma, profeettojen attribuutit sisältävä kuvälähteensä. *Daavid* on todennäköisesti muokattu v. 1701 ilmestyneen ns. *vanhan virsikirjan* nimiösivulta. (**Kuva 58**) Peilikuvana esitetyn profeetan yhtäläisten piirteiden lisäksi tähän viittaa mallikuvassa oleva draperiasommitelma, joka on Tilénin maalauksessa muuttunut vaikeaselkoisesti joko verhoksi tai arkkitehtoniseksi yksityiskohdaksi.

Samaan kuvälähteeseen perustuvien saarnatuolin *Johanneksen* ja lehterikaiteen *Miikan* välillä havaittava huomattava yksinkertaistuminen on selitettävissä paitsi kiireisen maalausurakan myös mallikuvien laadun perusteella. Piirustustaidoltaan harjaantumaton maalari oli henkilömaalauksen suhteen suuressa määrin riippuvainen käytettyjen mallikuvien laadusta. Tämä käy ilmi myös lehterikaiteen maalausten välillä havaittavista eroista verrattaessa v. 1642 ilmestyneen Raamatun puupiirroksista saatuja kuvia (*Daniel*, *Malakia*, *Haggai*) esim. *Joeliin* tai *Gideoniin*, joiden malleina ovat todennäköisesti olleet arkkeina ilmestyneen C. F. Lotesin kuparipiirrossarjan jäljennökset. Saarnatuolin *Johannesta* maalatessaan Tilénillä on täytynyt olla käytössään Lotesin piirroksia vastaava hyvätasoinen mallikuva, esim. grafiikanlehti. Vuotta tai paria myöhemmin tapahtuneen lehterikaiteen maalauksen yhteydessä maalari on kuitenkin todennäköisesti joutunut turvautumaan heikompiin mallikuvaan, esim. grafiikanlehdestä omaa käyttöönsä varten tekemäänsä piirroksen. Vastaavanlaisten, mahdollisesti Tilénin itse kopioimien mallikuvien käyttö lehterikaiteiden maalausten pohjana selittää osittain myös sen, miksi monet figuureista muistuttavat huomattavasti toisiaan siitä huolimatta, että niillä on täytynyt olla eri mallikuvat. Esim. *Aamos* ja *Obadja* vaikuttavat asennoiltaan selvästi toistensa peilikuvilta¹. Molemmat figuurit on kuitenkin toistettu Keuruun länsilehterissä (*Aamos* ja *Joel*) pukuja ja näiden laskoksia myöten samanlaisina siten, että profeetat muistuttavat enemmän Keuruun vastaavia henkilöhahmoja kuin toisiaan. (**Kuva 121**) Kummallakin profeetalla onkin todennäköisesti ollut omat mallikuvansa, joista on Tilénin

tekeminä kopioina ja vielä näistä muotoiltuina maalauksina muodostunut asennoiltaan läheisesti toisiaan muistuttavia henkilöihahmoja.

Maalauksista ei ole säilynyt aikalaisarvioita. Raision seurakunnassa teoksia kohtaan 1800-luvun lopulla osoitetusta arvostuksesta kertoo se, että käytöstä poistettujen lehterikaiteiden maalaukset säilytettiin kirkossa eikä saarnatuolin peilien henkilöihahmoja peitetty uudelleenmaalauksen yhteydessä. Tilénin maalauksista on vaikea löytää varsinaisia arvioiteja myöskään myöhemmältä ajalta. Esim. v. 1923 tehdystä sisämaalausten restauroinnista kertovassa artikkelissaan A. W. Rancken esittelee lyhyesti ja varsin neutraalisti vanhojen lehterikaiteiden maalaukset kiinnittäen huomiota erityisesti näiden väritykseen. Koska Rancken toisaalla artikkelissaan arvostelee melko voimakkain sanakääntein kirkkointeriöön 1800-luvun lopulla saamaa ilmettä, lienevät ainakin vanhojen maalausten värit luoneet suotuisan vaikutelman.² Nils Cleve on puolestaan todennut Raision ja Keuruun kirkon maalauksia yhteisesti käsitellessään Tilénin piirustustaidon *huomattavan heikoksi*.³ Cleve on kuitenkin huomionut Tilénin *ekspressiivisen ja kiinnostusta herättävän* tavan maalata ihmishahmoja, joka ilmenee erityisesti Raision profeettojen *hypnoottisissa kasvoissa* ja muutamien siveltimenvedoin kuvatuissa käsissä.⁴

2. TYRVÄNTÖ 1774-77?

Hattulan kappeli

Ristiinnaulittu, entinen alttaritaulu.

Öljymaalaukset kankaalle, 215 x 143 cm. Profiloitu puukehys maalattu keltaiseksi.
Säilytetään kirkossa.
Kuva 59.

Tyrvännön (aik. Kulsiala) ensimmäiset kirkot sijaitsivat Lepaan kartanon mailla. Hattulan lukkarin Henrik Jaakopinpoika Oikolinin johdolla v. 1729 valmistunut seurakunnan kolmas kirkko oli puinen, suorakaiteen muotoinen pitkäkirkko, jonka pohjoispuolelle oli liitetty 1500-luvun alkupuolella rakennettu kivisakaristo.⁵ Jo v. 1770 tehtiin päätös uuden kirkon rakentamisesta pienen

¹ Toisiaan muistuttavia kuvapareja ovat myös mm. *Jesaja ja Hesekiel, Melkisedek ja Gideon (pk)* sekä *Mooses ja Elisa*.

² Rancken 1924, 18.

³ Racz & Cleve, 1968, 18.

⁴ Racz & Cleve, 1968, 18, 257-258.

⁵ Knapas 1997, 198-199; Hiekkanen 1994, 236.

ja huonokuntoisen kirkon tilalle, mutta asia edistyi hitaasti.¹ Vanhaa kirkkoa ehdittiin kunnostaa pariinkin otteeseen: 1780-1782 korjattiin seinät, kivijalka ja katto, ja vielä v. 1794 uusittiin kirkon ikkunoita.² Nykyinen kirkko rakennettiin vv. 1798-1800 Matti Åkerblomin johdolla Suotaalan kylään muutaman kilometrin päähän entisestä kirkosta.³

Tyrvännön kirkon entinen alttaritaulu *Ristiinnaulittu* muistuttaa selvästi Johan Tilénin Ruovedelle (1781) ja Keuruulle (1782) maalaamia alttaritauluja.⁴ (Kuvat 91, 104) Kirkonarkistossa säilyneistä asiakirjoista ei ole apua teoksen ajoittamisessa ja attribuoinnissa. Tilikirjoista ei löydy mainintaa alttaritaulun hankkimisesta, joten maalauksen on täytynyt tulla kirkkoon lahjoituksena.⁵ Kalustoluetteloissa *Ristiinnaulittu* mainitaan ensimmäisen kerran vasta v. 1818, vaikka tässä vaiheessa kirkossa oli jo vanhempikin, sakaristoon siirretty alttaritaulu.⁶ Ensimmäinen tarkempi kuvaus alttaritaulusta on v:n 1826 kalustoluettelossa:

Altartaflans ålder är icke bekant. Den synes vara gammal och föreställer Frälsaren på Korset.⁷

Ristiinnaulittu kuuluu teoksen kolmifiguuriseen esitystraditioon, jossa keskellä olevan ristini ääreen on kuvattu Vapahtajasta nähden oikealle Neitsyt Maria ja vasemmalle Johannes. Vapahtajan orjantappuralla kruunattu pää on taipunut aavistuksen kohti oikeata olkapäätä, suu on hieman avoin ja silmät katsovat luomet hieman painuneina alas oikealle. Teoksessa on todennäköisesti kuvattu hetki juuri ennen Vapahtajan kuolemaa, jolloin hän lausui sanat *Se on täytetty*.¹ Ristiinnaulitseminen on tehty kolmesta kohtaa siten, että molemmissa kämmenissä on naula, ja ristikkäin olevat jalat on lävistetty yhdellä suurella naulalla nilkan korkeudelta. Jalkojen alla on tuki. Kämmenten ja nilkkojen haavoista vuotaa vain vähän verta; kämmenet ovat löyhässä nyrkissä ja ainoastaan vasemman käden etusormi on selkeästi ojennettu. Lannevaate on vaalea, ja sen solmu osoittaa

¹ Knapas 1997, 199, 206.

² Tilit 1779-81. TyrKA. HMA; Knapas 1997, 199. Tyrvännön kirkonkassan tilikirjoissa 1700-luvun lopulla tilikaudet tietyn vuoden jälkeen. Yksittäisistä merkinnöistä ja maksupäivistä selviää, että esim. v. 1779 jälkeen tarkoittaa i.a. v. 1780.

³ Knapas 1997, 207-208. Kirkon sisustus valmistui v. 1801 loppuun mennessä. Työstä vastasi Åkerblomin oppipoika Samuel Åkerros.

⁴ Hanka 1997, 52 viite 3. Knapas 1997, 199.

⁵ Kirkonkassan tilikirjat on käyty läpi 1769-78 (TyrKA. KA mf TK 236.) ja 1779-1827 (TyrKA. HMA.) sekä viini- ja köyhäntilit 1769-1815. (TyrKA. KA mf TK 236.) Ainoa maininta maalaustöistä on v:lta 1801: *För Målningens Materialiers Ophandlande för nya Tyrvändö Kyrka... 3:-:-*. Maalauskohte ei ole tiedossa, mutta rahasumma on liian pieni, jotta kyseessä voisi olla alttaritaulu. – Pitäjänkokouspöytäkirjoja on säilynyt 1700-luvulta vain muutama kappale hajavuosilta.

⁶ 1 st. *Altartafla, 1 dito gammal i Sacristian*. Kal 1818. TyrKA. HMA. Kalustoluettelo on tehty silloisen kappalaisen, Carl Johan Schäffersin siirtyessä Lempäälän kirkkoherraksi. Vanhemmissa inventaarioissa luetellaan mm. kirkon hopea-, rauta- ja vaatetavarat sekä kirjat. Kal 1767 ja 1783. TyrKA. KA mf TK 236; Kal 1803, 1804 ja 1811. TyrKA. HMA. Vanha alttaritaulu, tuntemattomaksi jääneen tekijän *Ristiltäotto*, on ajoitettu 1700-luvun alkuun. Hyvönen & Knapas 1997, 223. Maalauksesta mainitaan v. 1825, että se oli *utgammal*. Kal 1825. TyrKA. HMA.

⁷ Kal 1826. TyrKA. HMA.

Marian suuntaan. Vapahtajan ihonväri on jonkin verran vaaleampi kuin Marian ja Johanneksen. Marialla on perinteisen ikonografisen esitystavan mukaisesti punainen puku ja sininen viitta. Viitan vuori on ruskea. Päätä verhoavan viitan alta ja puvun miehustasta pilkottaa ohut valkoinen kangas, joka on kuvattu yhtenäisellä viivalla siitä huolimatta, että kyseessä täytyy olla kaksi eri vaatekappaletta. Lähes suoraan edestäpäin kuvattu Maria on levittänyt kätensä sivuilleen kämmenpuolet ylöspäin. Johannes on kääntynyt kohti Mariaa oikea käsi tämän suuntaan ojennettuna; vasen käsi on koukistuneena etusormi hieman koholla. Puku on sininen, vaippa punainen ja vaipan vuori vaaleansininen. Johanneksen oikea jalkaterä on rajattu siten, että siinä näyttää olevan kuusi varvasta. Henkilöhahmoilla on korkea, kaareva otsa ja pieni, suppumainen suu. Tummansinisiksi maalatut silmät ovat suuret ja mantelinmuotoiset, nenä ja kulmakarvat on piirretty parilla yhtenäisellä viivalla. Marian leuka on kapea ja pyöreä, Vapahtajan ja Johanneksen leuka sen sijaan leveämpi ja kulmikkaampi. Johanneksen profiilista kuvatut kasvot ovat leveät, mutta päälaki ja takaraivo lähes olemattomat. Kokonaisuutena Vapahtajan kasvot on piirretty muita tarkemmin ja sopusuhtaisemmin. Yksinkertainen, ruskea risti on tuettu maahan kolmella kiilalla. Ristin yläosassa on paperikääröä muistuttavalle alustalle tekstattu suurin kirjaimin *INRI*. Taustalla sinertää Jerusalemin kaupunki, josta on erotettavissa mm. juutalaisten pyöreä temppele. Taivas on harmahtavansininen; taivaanranta kaupungin yllä on punertavan sävyisenä huomattavasti vaaleampi. Etualan hieman kumpuileva maasto muutamane pensaineen on vihertävänruskea.

Teos on huolellisesti maalattu. Öljyväriä on käytetty tasaisin ja peittävin vedoin. Punainen pohjaväri on nähtävissä ainoastaan maalauksen reunoilla olevissa pienissä vauriokohdissa. Valon suunta on jonkin verran epäjohdonmukainen: Mariaan, Johannekseen ja Vapahtajan jalkoihin valo tulee katsojasta nähden etuvasemmalta, Vapahtajan keskivartalo näyttäisi olevan varjossa, ja käsivarret, kasvot ja *INRI*-kyltti saavat valonsa ylävasemmalta. Valon vaihtelu Vapahtajan paljaalla vartalolla on pyritty kuvaamaan tarkasti käyttämällä varjostukseen tummempia, ruskeita värisävyjä sekä nostamalla kirkkaimmat valokohdat esiin vaalealla värillä. Myös yksityiskohdat, mm. henkilöhahmojen sormet ja varpaat on maalattu huolellisesti ja rajattu kulloinkin käytetyn paikallisvärin tummemmalla sävyllä tai ruskealla. Piirustustaidon ja plastisen kuvauksen heikkoudesta kertovat mm. Johanneksen puvun laskosten jäykkyys ja vaipassa polven seudulla oleva epälooginen varjostus. Kokonaissommitelma on melko onnistunut, vaikkakin ristin poikkipuu on hieman liian ylhäällä. *INRI*-kyltti on tämän vuoksi sijoittunut kuvaan liian ahtaasti.

¹ Joh. 19:30. Raamattu 1992.

Verrattaessa teosta Ruoveden ja Keuruun alttaritauluihin on selvää, että myös Tyrvännön *Ristiinnaulittu* on Johan Tilénin maalaama. Marian ja Johanneksen hahmot muistuttavat huomattavasti toisiaan asentoja, kasvojenpiirteitä, pukujen laskostusta ja väritystä myöten. Myös Vapahtajan vartalo ja lannevaate sekä etualan maasto, kaupunki rakennuksineen ja taustan väritys vaaleine taivaanrantoineen ovat lähes samanlaisia kaikissa kolmessa maalauksessa. Sivellin- ja varjostustekniikka ja henkilökuvauksen maneerit vastaavat alttaritaulujen ohella myös *Raision* lehterikaide- ja saarnatuolimaalauksia. Huomattavimmat erot Tyrvännön ja keskenään lähes identtisten Ruoveden ja Keuruun maalausten välillä ovat Vapahtajan kuvaaminen elävänä ilman sädekehää ja jalkojen naulaaminen yhdellä naulalla. Lisäksi Tyrvännön ristissä on Vapahtajan jalkojen alla tukipuu, ja INRI-kyltti on erilainen. Erot kuvastavat kuitenkin Tilénin tai maalausten tilaajien tekemiä yksittäisiä valintoja, eivätkä kyseenalaista teoksen attribuointia.

Ristiinnaulittu sommittelu henkilöhahmoineen ja taustoineen on todennäköisesti peräisin useasta eri lähteestä. Tästä antaa viitteitä se, että maalauksen henkilöhahmoilla on joitakin yhtymäkohtia muiden samaan aihepiiriin liittyvien maalausten kanssa. Huomattavimmat yhtäläisyydet koskevat Hämeen museon kokoelmiin kuuluvaa ns. Porin kirkon alttaritaulua¹, jonka Maria ja Johannes ovat lähes identtiset Tilénin maalauksen kanssa. (Kuva 66) Myös Vapahtajan hahmot ja taustalla oleva maisema yksityiskohtineen muistuttavat toisiaan. Tyrvännön Marialla on ollut yhteinen esi- tai mallikuva myös Vöyrin *Marian* kanssa.² (Kuva 186) Johannesta vastaava henkilöhahmo löytyy Tammelan kirkon entisestä alttaritaulusta.³ (Kuvat 67) Tilénin maalauksessa on yhtäläisyyksiä myös Sulvan kirkon alttarilaitteeseen kuuluvan *Ristiinnaulittu* kanssa. (Kuva 65) Marian käsien ja jalkaterien asento, viitan poimuttelu ja vasemmalla käsivarrella roikkuva lieve sekä puvun helman laskeutuminen jalkojen myötäisesti paljastavat, että henkilöhahmoilla on ainakin yhteinen esikuva. *Ristiinnaulittu* alavartalo ja INRI-kylffin muoto (molemmat peilikuvina = pk) voisivat olla peräisin samasta kuvälähteestä. Myöskään Johanneksen hahmot eivät ole välttämättä kaukana toisistaan, vaikka figuurit näyttävätkin erilaisilta.

Sulvan kirkon alttarilaitte voikin tarjota johtolangan Tilénin käyttämien mallikuvien määrittämiselle. Ilmeisesti hollantilaista alkuperää olleen Dionysius Mönchhovenin v. 1696 maalaamaksi arvellun

¹ Hämeen museo 2439:28.

² Vöyrin kirkossa nykyisellä alttariseinällä olevia maalauksia pidetään Thomas Kiempin tekeminä vv. 1786-88.

³ Tammelan *Ristiinnaulittu* attribuointi ja ajoitus on epäselvä. Maalaus on ajoitettu 1810-luvulle; tämä perustuu tietoon, jonka mukaan maalaus tuotiin kirkkoon *Tammelan pappilasta Tolpon aikana*. Ojanen 1990, 180. Kirkkoherra Nils Magnus Tolpo oli virassa vv. 1809-53. Ojanen 1990, 172.

*Ristiinnaulitun*¹ lähtökohdat ovat Peter Paul Rubensin (1577-1640) maalauksiin perustuvassa grafiikassa: Vapahtajan henkilöhaamo voisi olla lähes suoraan peräisin esim. Paulus Pontiuksen kuparipiirroksesta (1631). (Kuva 61) Maria ja Johannes muistuttavat puolestaan jonkin verran Rubensin vv. 1617-1619 valmistuneen, Pariisin Louvressa olevan maalauksen henkilöhaamoja. (Kuva 60) Verrattaessa Tyrvännön *Ristiinnaulittua* Pontiuksen kaiverrukseen kiinnittävät huomiota Vapahtajan kuvaaminen elävänä ja Sulvan maalauksessakin havaittava Vapahtajan päällimmäisen jalan lähes manieristisesti venytetty kuvaus (pk). Myös INRI-kyltin muoto, Vapahtajan pään ja kyltin keskinäinen suhde (pk) sekä taivaanrannan valonkajo ja taustan rakennusten ryhmittely vastaavat Pontiuksen kaiverrusta. Sulvan maalauksen tavoin Tilénin Maria ja Johannes saattavat perustua toiseen, Louvren *Ristiinnaulittua* jonkin verran muistuttavaan mallikuvaan. Vertaamalla Louvren ja Sulvan maalauksia Porin, Tammelan ja Tyrvännön keskenään identtisiin Johanneksen haamoihin on pääteltävissä, että jälkimmäisiin maalauksiin käytetyssä mallikuvassa opetuslapsen pään asento ja viitan poimutukset ovat vastanneet pitkälle Louvren maalausta, kun sen sijaan jalkojen asennon on täytynyt olla hieman erilainen. Asento, jossa paino on opetuslapsen oikealla jalalla, mutta vasen jalka on Louvren Johanneksesta poiketen hieman eteenpäin koukistuneena ei ole täysin onnistunut Sulvan maalauksessaan.

Marian ja Johanneksen figuureilla on voinut olla myös täysin omat, esim. Raisonin kirkon saarnatuolimaalauksissa käytettyyn Lotes-Deckerin kuvasarjaan verrannolliset mallikuvansa. Tilénin *Ristiinnaulituissa* Vapahtajan ja muiden henkilöhaamojen erilaiseen lähtökohtaan viittaa näiden toteutuksessa havaittavissa oleva epäsuhta.² Tämä on selitettävissä laadullisesti eritasoisten mallikuvien käytöllä: Vapahtajan suhteellisen onnistuneen kuvauksen taustalla on todennäköisesti korkeatasoinen mallikuva, kun sen sijaan Marian ja Johanneksen osalta Tilén on saattanut joutua tyytymään esim. grafiikanlehdestä tekemäänsä kopioon.

Vapahtajan ylävartalon, lannevaatteen ja todennäköisesti myös käsivarsien hahmotteluun Tilén on käyttänyt rubensilaisesta grafiikasta poikkeavaa mallikuvaa. Tämä käy ilmi vertaamalla ylä- ja alavartalon varjostuksia ja suuntaa: lannevaatteen yläpuolella lantio on kääntynyt katsojasta aavistuksen oikealle, kun sen sijaan jalkojen asento edellyttäisi lantion kiertymistä päinvastaiseen suuntaan. Vyötärön ääriviivat, navan sijainti ja tämän yläpuolelle kaarevasti päättyvä rintalastan ja vatsalihaksia erottavan jänteen muodostama painanne ovat peilikuvina lähes identtisiä

¹ Alttarilaite ostettiin Sulvan kirkkoon v. 1796 Ruotsin Hudiksvallin seurakunnalta. Von Bonsdorff 1989, 262.

² Vapahtajan ja muiden henkilöhaamojen välisessä piirustustekniikassa ja plastisessa kuvauksessa havaittavissa oleva vaihtelu tulee selvemmin ilmi Ruoveden ja Keuruun alttaritauluissa.

alankomaalaisen Aegidius Sadelerin (1570-1629) kuparipiirroksen kanssa. (Kuva 62) Myös lannevaatteen laskostus ja oikealle puolelle osoittava kaksiosainen lieve sekä vartalon varjostukset näyttäisivät olevan peräisin samasta lähteestä. Sadelerin teos perustuu Hans von Aachenin (1552-1616) 1590-luvulla maalaamaan Münchenin P. Mikaelin jesuiittakirkon alttaritauluun. (Kuva 63) Laajalle levinneestä kuparipiirroksista tunnetaan useita versioita, mm. Nauvon Nötön kappelikirkossa oleva väritetty puupiirros. (Kuva 64) Tyrvännön *Ristiinnaulitun* yksityiskohdat viittaavat siihen, että Tilénin käytössä on ollut jokin Nötön piirrosta läheisemmin Sadeleriin perustuva, korkeatasoinen grafiikanlehti. Tilén on saattanut turvautua Sadeleriin pohjautuvaan mallikuvaan siksi, että *Ristiinnaulitun* pääasiallisena lähteenä käytetyssä, rubensilaisessa mallikuvassa Vapahtajan kädet ovat ilmeisesti olleet pystysuorassa asennossa. Toisaalta Vapahtajan käsivarsien lähes vaakasuora asento esiintyy myös Rubensin teoksissa, esim. Louvren *Ristiinnaulitussa*, jonka tapaisesta teoksesta voisivat olla peräisin myös Tilénin Vapahtajien kämmenten ja sormien asennot (pk).

Selvittämättä jää ns. Porin *Ristiinnaulitun* (Kuva 66) ja Tilénin tunnettujen alttaritaulujen huomattava samankaltaisuus. Lannevaatetta lukuunottamatta yksityiskohtiin asti ulottuvat yhtäläisyydet¹ selittyisivät ilmeisimmin sillä, että myös ko. teos kuuluisi Tilénin tuotantoon. Henkilöhahmojen fysiionomian ja maalauksen kirkkaan värityksen poikkeavuus tunnettuihin *Ristiinnaulittuihin* verrattuna vaatisi kuitenkin oman selityksensä; teos saattaisi yhtä lailla olla esim. jonkun Tilénin lähipiiriin kuuluneen maalarin käsialaa. Ongelmana on myös maalauksen alkuperä, jota ei ole toistaiseksi onnistuttu selvittämään. Niukkojen lähdetietojen mukaan maalaus olisi saatu Hämeen museoon Porista 1800-luvun lopulla.² Teoksen onkin oletettu olevan identtinen Porin kaupunginkirkkoon v. 1742 lahjoitetun *Ristiinnaulitun* kanssa. Tämä ei kuitenkaan voi olla mahdollista, sillä rovastinrouva Gravanderin lahjoittama teos tuhoutui tulipalossa v. 1852.³ Kirkossa ei ole ollut toista vastaavaa teosta eikä ko. maalaus näyttäisi ”puuttuvan” muistakaan Porin seudun kirkoista.⁴ *Ristiinnaulitun* ajoituksella ja attribuoinnilla olisi merkityksensä Tilénin maalaamien

¹ Vrt. erityisesti Keuruun *Ristiinnaulittu* Kuva 104.

² Hämeen museo (Tampereen kaupungin museot) 2439:28 (1245:13). Työn on aikaisemmin arveltu olleen saksalaista alkuperää 1700-luvun alusta. Teoksen kotimaisuutta ei ole kuitenkaan syytä epäillä.

³ *Tulipalossa 22. toukokuuta 1852 palamut ja kadonnut irtaimisto*. Kal elokuu 1852. PorKA. KA mf JK 393. Kirkkoon v. 1742 lahjoitettu *Ristiinnaulittu* mainitaan ens. kerran kalustoluettelossa v. 1755; työ oli jo tällöin sijoitettu sakariston oven päälle. Kal:t 1755- toukokuu 1852. PorKA. KA mf JK 393.

⁴ Kal:t 1755- 1874. PorKA. KA mf JK 393. *Ristiinnaulittua* on etsitty tuloksetta Ahlaisten, Nakkilan ja Ulvilan kirkoista sekä Noormarkun ja Pomarkun kappeleista. Kal:t 1830-91. AhKA. KA mf JK 131; Kal:t 1841-54. NakKA. KA mf JK 555; Kal:t 1830-56 (sis. Pomarkun Kal 1852 sekä Noormarkun Kal 1852). UIKA. KA mf JK 146. – Suhteellisen pienen kokonsa (111 x 111 cm) puolesta öljyväreillä kankaalle tehty maalaus olisi saattanut kuulua myös yksityishenkilön omistukseen.

alttaritaulujen analysoinnin kannalta, mutta nykyisellään käytettävissä olevien tietojen pohjalta maalauksen alkuperän tarkentaminen on mahdotonta.

Tilénin maalaamien alttaritaulujen keskinäisen vertailun avulla voi tehdä karkean arvion Tyrvännön maalauksen valmistumisajankohdasta. Vaikka teokset näyttävät perustuneen samoihin kuvalähteisiin, on yksityiskohdissa eroavaisuuksia siten, että Tyrvännön maalaus poikkeaa jonkin verran keskenään lähes samanlaisista Ruoveden ja Keuruun maalauksista. Vaikka erot voivat osin johtua tilaajien toiveista, kertovat Kristuksen kasvopiiirteiden käsittely ja sädekehä, INRI-kyltin muoto, taustan pilvimuodostelmat ja ristin juurella olevien luiden asetelma Ruoveden ja Keuruun maalausten sommitelmallisesta kehittyneisyydestä. Taustalla voi nähdä Tilénin halun muokata *ristiinnaulittu*-aiheessa käyttämänsä formulaa. Siten on todennäköistä, että Tyrvännön alttaritaulu edeltää Ruoveden ja Keuruun alttaritauluja. Vapahtajan jalkojen naulaaminen nilkoista tuo omalaatuisuudessaan mieleen Raison lehterikaidemaalausten yksityiskohdat. Tämä viittaisi Tyrvännön maalauksen syntyneen Tilénin uran alkuvaiheessa. Myös maalarin työtilaisuuksista saadut tiedot tukevat melko varhaista ajoitusta. Maskun kirkon maalaustöitä v. 1779 seurasivat Orivesi, Ruovesi ja Keuruu Pohjois-Hämeessä, ja v:sta 1787 lähtien Tilén liikkui ilmeisesti ainoastaan Etelä-Pohjanmaalla. Sen sijaan Tilénin Maskua edeltävästä kirkollisesta tuotannosta ei edelleenkään ole tiedossa kuin Raison (1772-73 ja 1776) ja Maarian kirkkojen (1777-78) maalaustyöt. Tyrvännön maalaus on siten mahdollisesti syntynyt jo vv. 1774-77 välisenä aikana, jolloin Tilén on voinut liikkua laajemminkin Etelä-Hämeessä.¹

Ristiinnaulittu palveli kirkon alttaritauluna vuoteen 1853, jolloin sen tilalle hankittiin Emelie Boijen maalaus *Kristus Getsemanessa*.² Kalustoluetteloon tehdyn merkinnän mukaan sakaristoon siirretty entinen alttaritaulu oli *erittäin surkeasti maalattu*.³ Alkuperäisissä kehyksissään säilytetty *Ristiinnaulittu* on nykyisin kirkkosalin pohjoisristissä. Teos tullaan konservoimaan lähiaikoina mm. alaosan pussittamisen ja Marian kasvoilla näkyvien sekundääristen maalitahrojen vuoksi.⁴

¹ Sopiva ajankohta uuden alttaritaulun hankkimiselle olisi ollut nykyisen kirkon valmistuminen vv. 1798-1801. Matti Åkerblom tai hänen apulaisensa Samuel Åkerros eivät kuitenkaan valmistaneet alttarilaitetta kirkonrakentamisen yhteydessä, mikä myös osaltaan viittaa siihen, että seurakunnalla oli jo alttaritaulu, joka siirrettiin sellaisenaan yksinkertaisine kehyksineen uuteen kirkkoon. Lisäksi *Ristiinnaulittu* ikä ja alkuperä olisi todennäköisesti muistettu vielä 1820-luvulla siinä tapauksessa, että se olisi hankittu vasta 1800-luvun vaihteessa.

² Kal 1857. TyrKA. HMA; Hyvönen & Knapas 1997, 223.

³ ...*högst uselt målåd*. Kal 1857. TyrKA. HMA.

⁴ Kirkkoherra Markus Saaren tiedonanto 1.3.1999.

3. MAARIA 1777-78

Sisämaalaukset: ammatti- ja koristemaalaukset.

Alttarikaitteen ja papinpenkkien maalaus. Saarnatuolin koristemaalaukset, yksityiskohtien kultaus.

Maalaukset ovat kadonneet.

Maarian l. Röntämäen kirkon sisätiloja ajanmukaistettiin vv. 1774-77, jolloin uusittiin mm. alttarikaitteet ja kuoripenkit sekä kunnostettiin saarnatuoli ja kuoriaita.¹ Maalaustyöt tulivat ajankohtaisiksi kesällä 1776. Ensimmäiseksi päätettiin maalauttaa papinpenkit, alttari ja kuoriaidan oven kehyspuut:

Fastställes at Prästbänckarne jemte altaret och chor dörs Crantsen skulle målas och med någon målare härom på det billigaste öfverenskommas.²

Säilyneissä pitäjänkokouspöytäkirjoissa ei ole mainintaa maalarin palkkaamisesta, mutta kirkon tilikirjoista selviää, että työt annettiin Johan Tilénin tehtäväksi. Maalaustöihin päästiin todennäköisesti vasta seuraavana keväänä, sillä toukokuussa 1777 Tilénille maksettiin 13 riikintaalaria hopearahaa alttarikaitteen ja papinpenkkien maalaamisesta.³ Seuraavan vuoden tammikuussa Tilén sai lisäksi 22:8:- riikintaalaria hopearahaa saarnatuolin ja todennäköisesti myös kuoriaidan maalaustöistä.⁴ Tämän maalausvaiheen on täytynyt alkaa myöhään syksyllä, sillä saarnatuolin ja kuoriaidan korjaustyöt valmistuivat tilien mukaan vasta joulukuun alussa.⁵

Tilénin tekemät maalaustyöt käsittivät saatavilla olevien tietojen mukaan ainoastaan koriste- ja ammattimaalaukset. Maalauskoristeluun yksityiskohtat eivät ole tiedossa, sillä kiinteä sisustus maalattiin saarnatuolia lukuunottamatta v. 1859 ja uusittiin lähes täydellisesti v. 1876 tulipalon jälkeen.⁶ Alttarikaitteen ja ainakin kahden kuoripenkin¹ lisäksi Tilén maalasi todennäköisesti myös kuoriaidan, joka poistettiin kirkosta vv. 1804-1825 välisenä aikana.²

¹ Tilit 1.5.1774-1.5.1775 ja Tilit 1.5.1777-1.5.1778. MaaKA. KA mf JK 220.

² Ptk 31.6.1776. MaaKA. TMA.

³ *Målaren Tillen bekommit enl. quittance af den 8. Maii för Chorets Altarets och Prästbänckarnas målning 234:-. Dr Kpmnt [=] 13 Rdr.* Menoerä on viety tilikirjaan vasta 17.8.1777. Tilit 1.5.1777-1.5.1778. MaaKA. KA mf JK 220. *Altтарin* täytyy tarkoittaa alttarikaitetta, sillä varsinainen alttaripöytä oli muurattu kivistä. SMYR 1871. Maaria. MVTOP; Riska 1964, 76.

⁴ *Jan: 19 Betalt til målaren Tillen för Predikostolens målning enl qvitt af ifr. 19. Januari...399:- Dr Kpmnt [=] 22:8:- Rdr.* Tilit 1.5.1777-1.5.1778. MaaKA. KA mf JK 220.

⁵ *Dec 14: Till Kyrcksnickaren för Predikostolens och Chorskranckets reparation....* Tilit 1.5.1777-1.5.1778. MaaKA. KA mf JK 220.

⁶ Riska 1964, 76-78. Kalustoluettelossa ei mainita kiinteän sisustuksen maalauskoristelua tai väritystä. Tove Riskan mukaan alttarikaitteet oli maalattu siniseksi. Riska 1964, 76.

Monimuotoisen ja runsaasti koristellun barokkiklassistisen saarnatuolin on veistänyt Daniel Sudrovius v. 1662.³ (Kuva 68) Korjaustöissä v. 1777 uusittiin porraskaiteen vinoneliönmuotoiset peilit ja osa portaista.⁴ Suomen Muinaismuistoyhdistyksen taidehistoriallisen retkikunnan käydessä Maariassa v. 1871 saarnatuolissa oli vielä Tilénin väritys: runko-osa oli marmoroitu pääosin harmahtavanvihreäksi, ja yksityiskohdissa oli käytetty ainakin sinistä. Peilien Vapahtajaa ja apostoleja kuvaavat veistokset, nurkkien serafinpäät ja osa listoituksesta oli kullattu, ja saarnatuolin takana oleva pilari oli maalattu siniseksi.⁵ Saarnatuoli maalattiin valkoiseksi 1800-luvun lopulla. Restauroidintimaalauksessa v. 1951 saarnatuoli pyrittiin palauttamaan 1700-luvun asuun: runko-osassa oli harmaanvihreä marmorointi, ja yksityiskohtien väreinä olivat valkoinen, kulta, vihreä ja vaaleansininen.⁶ Valkoisine pintoineen ja yleissävyltään ilmeisesti muutenkin liian vaaleana väritys ei kuitenkaan liene täysin vastannut Tilénin tekemää maalauskoristelua. (Kuva 69) Porraskaiteeseen entisöityjen pyörökaaristen peilien tarkka alkuperä ja mahdolliset koristeaiheet jäävät epäselviksi.⁷ Nykyinen asu on peräisin v:lta 1984-85, jolloin saarnatuoliin restauroitiin 1600-luvun väritys.⁸

Maarian kirkon koriste- ja ammattimaalaustöistä maksettu rahapalkka, yht. 35:8:- riikintaalaria hopearahaa⁹ on suuri verrattuna Raison kirkon huomattavasti laajemmista maalaustöistä maksettuun palkkioon.¹⁰ Osittain tämä voi selittyä sillä, että Tilén oli Raison maalaustöiden aikana vielä kisälli, jolloin hintatasokin saattoi olla alhaisempi. Myös runsaat kultaukset ovat nostaneet Maarian maalaustöiden hintaa. Urakkaan saattoi kuitenkin sisältyä myös töitä, joita ei mainita pitäjänkokouspöytäkirjoissa ja tileissä, esim. kuorin pohjoisseinällä sijainnut urkuparvi, jota muun sisustuksen tavoin kunnostettiin 1770-luvulla.¹¹

¹ Papinpenkeistä puhutaan 1700-luvun tileissä monikkomuodossa; vrt. ed. sivu viite 6. Vuoden 1836 kalustoluettelon mukaan yksi kuorissa olleista hautakivistä sijaitsi ...*mellan Prest och Klockare bänkarna*. Kal 1836. MaaKA. KA mf JK 220.

² Kal 1804 sekä 1825. MaaKA. KA mf JK 220. Kuoriaita myytiin *roskana* kappalainen Blanqvistille (virassa 1812-36), joka teki siitä aidan renkitupansa edustalle. Riska 1964, 76.

³ Aspelin 1942, 267.

⁴ Riska 1964, 77-78.

⁵ SMYR 1871. Maaria. MVTOP. Riska 1964, 77-78.

⁶ E. Paalasen *korjausehdotus 1951*. Maaria. MVTOP; Riska 1964, 76-78.

⁷ Varsinaista saarnatuolin maalausta käsittelevää asiakirjaa ei ole löytynyt Kulttuuri- ja Rakennushistorian osaston topografisista arkistoista.

⁸ Tove Riskan *kirje 9.4.1984 (St. Marie kyrkas predikstol)*. Maaria. MVTOP.

⁹ = 633 kr.taalaria.

¹⁰ Raisiossa 1772-1774 saarnatuolin ja kahden lehterikaiteen figuuri- ja koristemaalauksista maksettiin yhteensä 33:16:-riikintaalaria (= 600 kr.taalaria), minkä lisäksi alttarikaiteen ja kuoriaidan koristemaalauksesta maksettiin erikseen 96 kr.taalaria. Vrt. Raisio ss.)

¹¹ Puuseppä Jakob Danielssonille maksettiin v. 1774 ...*för...stolppens flyttning under Orgellächtaren....* Tilit 1.5.1774-1.5.1775. MaaKA. KA mf JK 220. (Vrt. SMYR 1871, joka ajoitti urkuparven keskiaikaiseksi parven tukena olleen pilarin koristekuvioiden perusteella. SMYR 1871. *Maaria*. MVTOP; Riska 1964, 78.) V. 1836 kalustoluettelon mukaan lehterikaide oli *maalattu*. Kal 1836. MaaKA. KA mf JK 220. Maalausajankohta ei selviä kirkonkassan tileistä.

Turun linnassa säilytettiin v:n 1941 tulipaloon saakka viittä *saarnatuolin kuvaa*, jotka oli epäselviksi jäävien lähdetietojen perusteella saatu/ostettu Maariasta 1800-luvun lopulla. Peileihin oli maalattu öljyväreillä *Hyvä Paimen* ja evankelistat *Matteus, Markus, Luukas* ja *Johannes*.¹ (Kuva 70) Koska kysymyksessä ei voi olla Maarian kirkon saarnatuoli, jää jäljelle mahdollisuus, että maalaukset olivat peräisin kirkon kuorilehteristä tai Tilénin maalaamasta papinpenkistä. Tyyllillisesti kuvat eivät kuitenkaan näyttäisi vastaavan Tilénin maalaustöitä. Koska lisäksi kappaleiden muoto ja leveyden vaihtelu viittaavat nimenomaan saarnatuoliin², eikä maalauksia myöskään mainita Muinaismuistoyhdistyksen retkikunnan kertomuksessa v:lta 1871, on todennäköistä, etteivät kuvat olleet ollenkaan peräisin Maarian kirkosta. Vähäisten taustatietojen ja yhden säilyneen valokuvan perusteella onkin pääteltävissä ainoastaan, että todennäköisesti 1700-luvulla maalattu kuvasarja oli peräisin saarnatuolista, joka oli myöhemmin kirkosta poistettuna päätyntä ilmeisesti maarialaisen? yksityishenkilön haltuun ja sitä kautta Turun linnaan.

4. MASKU 1778-79

1. Saarnatuolin maalaukset

Figuurimaalausten entisöinti: peileissä 4 kuvaa. Öljymaalaukset puulle, n. 45 x 25 cm, kuva-ala yläosasta pyörökaaren muotoinen. Alkuperäiset kuvat 1600-luvulta? (säilynyt *Matteus*, attribuutteina lapsienkeli ja kirja), tekijä tuntematon. Aiheina Vapahtaja ja kolme evankelistaa kokovartalokuvina, joiden nimet kuvien alapuolella³.

- 1.1. *Markus* (leijona ja kirja)
- 1.2. *Vapahtaja (IESUS CHRISTUS)*; pallo)
- 1.3. *Luukas* (härkä ja kirja)
- 1.4. *Johannes* (kotka ja kirja).

Lisäksi katoksen frontonipaneelin enkelinpäät (4 kpl).

Kuvat 77-80.

Ammatti- ja koristemaalaukset. Pääosin marmorointi, yksityiskohdissa kultausta. Taustalevyssä draperiamaalaus.

Kuvat 72-74.

¹ THM 4808-4812. Luettelo Turun linnassa kesäkuun 26. p:nä 1941 tuhoutuneesta irtaimistosta sekä Esinekortisto. TMM. Kappaleet olivat n. 79 cm korkeita. *Matteus* oli 25 cm leveä, *Luukas* 28 cm, *Markus* 29 cm, *Hyvä Paimen* 30 cm ja *Johannes* 32 cm.

² Kuvat sijoittuvat saarnatuoliin luontevasti, kun keskenään suunnilleen samankokoiset kappaleet jäävät leveimmän ja kapeimman kappaleen väliin. Tällöin myös Kristus asettuu ikonografisesti oikealle paikalleen keskelle kuvasarjaa. Lehterikaiteeseen tai penkinrintamukseen ei sen sijaan olisi tarvittu erilevyisiä kappaleita, ja näiden sijoittelu on ongelmallisempaa siitä huolimatta, ettei symmetrisyyden vaatimus ole ollut ehdoton.

³ SMYR 1874 (Masku). MV mf SMY:n taidehistoriallisten retkikuntien kertomukset rulla 2. MV-KA.

Saarnatuoli on kirkossa. Restauroitu v. 1975; Tilénin maalaamassa asussa säilynyt neljä figuurimaalausta ja katos, koriosaan entisöity 1600-luvun väritys¹. Taustalevy draperiamaalauksineen ollut kirkon varastossa v. 1961.²

2. Lehterikaiteiden maalaukset

Peileissä 15 kuvaa:³ Öljymaalaukset puulle, kuva-alan koko tuntematon; länsiparven peilit suorakaiteen muotoisia, kuoriparvessa peilien yläosa pyörökaaren muotoinen. Aiheina Luther ja apostolit kokovartalokuvina, maisematausta, nimet tekstattu kuvien alapuolelle:

Länsiparvi (eteläseinästä lukien):

- 2.1. *Luther (D. M. LUTHRUS; Raamattu ja muita kirjoja?)*
- 2.2. *Paavali (S. PAULUS)*
- 2.3. *Mattias (S. MATHIAS)*
- 2.4. *Juudas Iskariot (JUDA ISKHARIOT)*
- 2.5. *Juudas Taddeus (S. JUDAS LEBBEUS)*
- 2.6. *Simon (S. SIMON)*
- 2.7. *Jaakob vanhempi (S. JACOBUS MAJOR)*
- 2.8. *Tuomas (S. THOMAS)*
- 2.9. *Matteus (S. MATHEUS)*

Kuoriparvi:

- 2.10. *Bartolomeus (S. BARTHOLOMEUS)*
- 2.11. *Filippus (S. PHILIPPUS)*
- 2.12. *Johannes (S. JOHANÑIS)*
- 2.13. *Jaakob nuorempi (...[S. JACOBUS?] MINOR)*
- 2.14. *Andreas (S. ANDREAS)*
- 2.15. *Pietari (S. PETRUS). Nimen alla kirjoitus*
"Målat af Johan Tileen år 1779."

Lehterikaiteiden ammatti- ja koristemaalaus: pääosin marmorointi, länsilehterin pilastereiden kultaus.

Molemmat lehterit poistettiin kirkosta v. 1883.⁴ Maalaukset ovat kadonneet.

3. Sisämaalaukset

Holvikaton maalaukset: Taivaskatto pilvineen, joiden seassa enkeleitä kokovartalokuvina (6 kpl), alaston lapsienkeli, kaksi naisen? rintakuvaa, pelikaani ja enkelinpäitä (38 kpl).⁵

Koriste- ja ammattimaalaus: Itä-ikkunan ympärillä draperiasommitelma. Seinien roiskemaalaukset.⁶ Todennäköisesti ainakin alttarikaiteen koristemaalaus.

Seinä- ja holvimaalaukset peitettiin 1800-luvun puolivälissä⁷ ja poistettiin 1915⁸. Kiinteän sisustuksen maalaukset kadonneet.

Kuvat 82, 83; LIITE 2.

¹ Thorvald Lindqvistin korjaustyösuunnitelmat 5.4.1967 sekä 9.1.1975. Masku. MVRHOA.

² Riska 1961, 153.

³ Kaikki tiedot lehterikaiteiden maalauksista: SMYR 1874 (Masku). MV mf SMY:n taidehistoriallisten retkikuntien kertomukset rulla 2. MV-KA.

⁴ Kal 1873, täyd. 1883. MasKA. KA mf JK 961.

⁵ Kalt 1834 ja 1899. MasKA. KA mf JK 961; SMYR 1874 (Masku). MVmf SMY:n taidehistoriallisten retkikuntien kertomukset rulla 2. MV-KA.

⁶ SMYR 1874 (Masku). MVmf SMY:n taidehistoriallisten retkikuntien kertomukset rulla 2. MV-KA.

⁷ Sama.

⁸ A. Tavastjernan kalkkimaalauksia koskevat muistiinpanot vv:lta 1914-15. Masku. MVTOP.

Maskun keskiaikaista harmaakivikirkkoa kunnostettiin 1770-luvulla. Kiinteän sisustuksen osalta töistä vastasi puuseppä Jakob Luka, joka teki ainakin uuden alttarikaiteen ja korjasi penkinivet ja molemmat lehterit.¹ Lehtereistä toinen sijaitsi länsipäädyssä, ja toinen, ns. *wähä lauluparvi* kuorin pohjoisseinällä itäpäädyn ja saarnatuolin välissä.² Korjaustöiden päätteeksi Johan Tilén teki kirkkoon laajan, ainakin lehterikaiteet, saarnatuolin ja holvikaton käsittäneen maalauskoristelun.

Tilénin kanssa tehdyn sopimuksen yksityiskohtia ei tunneta.³ Sopimuksen syntymisessä saattoi olla osansa muurarimestari Matti Arelinilla, joka työskenteli kirkossa kesällä 1778.⁴ Maalaustöiden laajuuden huomioonottaen Tilénin urakan voi olettaa alkaneen samoihin aikoihin ja olleen talvitaulla hänen sopiessaan v:n 1779 alussa Oriveden kirkon sisämaalauksesta.⁵ Pääosa töistä lienee valmistunut kevään ja alkukesän aikana v. 1779, sillä Tilén nosti ensimmäisen osan palkkiostaan heinäkuun puolivälissä. Oriveden kirkon maalaustöiden keskeydyttyä jo alkuvaiheessa Tilén jatkoi töitä Maskussa siten, että ne valmistuivat marraskuun loppuun mennessä. Maalarin seurakunnalta saama rahapalkkio oli yhteensä 52:10:8 riikintaalaria hopearahaa.⁶

Kirkon kiinteä sisustus muuttui huomattavasti v. 1883 uusgoottilaiseen tyyliin tehdyissä korjaustöissä. Vanhat lehterit poistettiin, ja länsipäätyyn rakennettiin uusi urkulehteri, minkä lisäksi uusittiin mm. penkit ja alttarikaide.⁷ Ennen korjaustöitä vallinneesta sisäasusta on säilynyt kuvaus Suomen Muinaismuistoyhdistyksen II retkikunnan kertomuksessa v:lta 1874 (= SMYR 1874). Jo tällöin kirkon holvimaalaukset oli ehditty kertaalleen peittää. Kosteuden vaikutuksesta kuvat olivat kuitenkin alkaneet loistaa ohuen maalikerroksen alta, ja ne pystyttiin luetteloimaan melko tarkasti.⁸ Maalaukset olivat näkyvillä vielä vv. 1913-15, kun arkkitehti A. Tavaststjerna tutki Muinaistieteellisen toimikunnan (nyk. Museoviraston) valtuuttamana kirkon aikaisemmat

¹ Tilit 1778-1779. MasKA. KA mf JK 961.

² Kal 1834. MasKA. KA mf JK 961; SMYR 1874 (Masku). MV mf SMY:n taidehistoriallisten retkikuntien kertomukset rulla 2. MV-KA; Riska 1961, 153.

³ Pitäjänkokousten pöytäkirjat puuttuvat 8.1.1775-19.11.1780 väliseltä ajalta. Ptkt 1757-1817. MasKA. KA mf JK 959.

⁴ *Murmästare och målare lön til Arelin enlt dess qvitt. af den 8. Julii 17:16:- Rdr.* Tilit 1778. MasKA. KA mf JK 961. Tilén asui Matti Arelinin vuokralaisena Turussa v:sta 1780 lähtien. Turun ja Porin läänin henkikirjat 1780. Turun kaupunki, f. 942. KA. KA mf LT 412.

⁵ *...Sielflofvade Mästar Tileen hitkoma efter midsomaren til sin förrättning, emedan han ei hiner före för Masku Kyrckas målning skul den han sig pätagit at värkställa i nästa vähr.* Ptk 3.1.1779 § 2. OriKA. KA mf TK 157.

⁶ *Målaren Tilenn den 14. Julii qvitterat sit andel vid Kyrkans pryding med 39:10:8 Rdr så ock d. 30. Nowember med 13:26:8 [yhteenlaskettu] 52:37:4 Rdr.* Tilit 1779. MasKA. KA mf JK 961; Ptk 5.9.1779 § 1. OriKA. KA mf TK 157.

⁷ Kal 1873 (täyd. 1883). MasKA. KA mf JK 961; Riska 1961, 152-154.

⁸ SMYR 1874 (Masku). MV mf SMY:n taidehistoriallisten retkikuntien kertomukset rulla 2. MV-KA.

kalkkimaalauskerrostumat.¹ Mielenkiinnon kohteena olivat ennen kaikkea keskiaikaiset maalaukset. Löydösten fragmentaarisuuden vuoksi päädyttiin kuitenkin entisöimään nykyisinkin esillä olevat 1600-luvun alkupuolen dekoratiiviset seinämaalaukset.²

Tyylipiirteiltään barokkiklassistinen saarnatuoli on rakennettu siinä olevan vuosiluvun perusteella v. 1642.³ (Kuva 71) Kalkinmuotoinen jalka sekä monikulmainen koriosa ja katos ovat alkuperäisiä, mutta portaat ja kaide uusittiin v. 1883. Samalla katos poistettiin ja siirrettiin varastoon, ja saarnatuoli maalattiin peilien figuurimaalauksia lukuunottamatta valkoiseksi.⁴ (Kuva 74) Saarnatuoli entisöitiin v. 1975. Koriosan ja jalustan väritys restauroitiin maalikerrosten alta löytyneiden värimallien mukaan 1600-luvun maalauskoristelua vastaavaan asuun⁵: perusvärinä on vaaleanvihreä, yksityiskohdat on tehty vaaleansinisellä, punaisella, keltaisella ja mustalla, ja jalustassa on barokkityylinen, vaalealla maalattu koristekuvio tummanpunaisella pohjalla. Porraskaiteen väritys tehtiin tyylinmukaiseksi, mutta kuitenkin selvästi muusta saarnatuolista poikkeavaksi. Samalla katos korjattiin ja liitettiin uudelleen saarnatuoliin.⁶ Katoksen väritys lienee kuitenkin säilynyt 1700-luvun asussa.⁷ (Kuvat 72, 73)

Saarnatuolin koriosan värityksestä ennen v:n 1883 päällemaalausta ei ole tarkkaa kuvausta, mutta se poikkesi ilmeisesti huomattavasti nykyasusta. Muinaismuistoyhdistyksen retkikunnan mukaan saarnatuoli oli *sinimarmoroitu*, ja peilien henkilöhahmojen nimet oli kirjoitettu kuvien alapuolelle todennäköisesti nykyisin raamatunlauseen käsittäviin mustapohjaisiin kenttiin.⁸ Katos oli *sininen kullatuin koristein*.⁹ Myös katoksen listoituksen päältä nousevien frontonipaneelien kuvaus¹⁰ vastaa nykyistä asua: kuhunkin paneeliin (4 kpl) on kuvattu mustahiuksinen enkelinpää monivärisine siipineen, ja näiden taustana on punainen, taitekulmaisen kilven muotoiseksi maalattu kenttä vihreällä pohjalla. Katoksen takareunaan oli aikaisemmin kiinnitetty taustalevy, johon oli maalattu

¹ A. Tawastjernan selonteko 1913. Masku. MVTOP.

² Kirkon sisämaalaus ja seinämaalausten tutkiminen 1913-1914. Masku. MVTOP.

³ Riska 1961, 153.

⁴ Kal 1873 (täyd. 1883) sekä 1899. MasKA. KA mf JK 961; I. Kronqvistin inventaario 1933. Masku. MVTOP; Riska 1961, 153.

⁵ Th. Lindqvistin korjaus ehdotus ja työselostus maalaustöitä varten 5.4.1967; Veikko Kiljusen kertomus virkamatkasta 5.4.1967 sekä Thorvald Lindqvistin korjaustyösuunnitelma 9.1.1975. Masku. MVRHOA. – Alustava suunnitelma korjaus- ja maalaustöistä oli tehty jo v. 1967.

⁶ Kirkkoherra Esko Helmin suullinen tiedonanto 8.9.1998.

⁷ Viitteessä 7 mainituissa asiakirjoissa ei mainita erikseen saarnatuolin katosta ja sen päällemaalaukselta välttyneen maalauskoristelun restaurointia.

⁸ SMYR 1874 (Masku). MV mf SMY:n retkikuntien kertomukset rulla 2. MV-KA. Retkikunnan raportin mukaan nimet olivat *Jesus Christus, S. Lucas, S. Johannes, S. Marcus* ja *S. Matheus*.

⁹ SMYR 1874 (Masku). MV mf SMY:n taidehistoriallisten retkikuntien kertomukset rulla 2. MV-KA.

¹⁰ Sama.

sininen verho kullanvärisine hapsuineen.¹ (Kuva 74) Noin v. 1961 otetun valokuvan perusteella levy oli koottu kolmesta kappaleesta ja muodoltaan hieman kaareva, ja sen alareunassa oli pyörökaaren muotoinen aukko.² Vaakatason suuntainen poimutus ja yläosasta verhoa "kannatteleva" rengas vastaavat kirkkosalin seinien 1600-luvulta peräisin olevia draperiamaalauksia. (Kuva 75) Taustalevynkin yläosassa on siten alunperin voinut olla maalattu tanko, koristekuviot ja hapsut, jotka on muutettu samalla, kun verho on saanut sinisen värin.

Saarnatuolin peileihin on maalattu *Vapahtajan* ja neljän evankelistan kokovartalokuvat. (Kuvat 76-80) Vasemmanpuoleisimman peilin Matteuksella on sininen puku vaaleammalla värillä tehtyine korostuksineen. Puvun vaurioituneen maalipinnan alta näkyy ruskehtava pohjaväri. Kirkkaanpunainen viitta on laskosteltu vyötärön ympärille, ja päässä on turbaania muistuttava päähine. Matteuksen takana on häntä johdattava, valkoiseen vaatteeseen pukeutunut lapsienkeli. Tausta on maalattu ruskealla ja mustalla. Muissa peileissä henkilöt on sen sijaan esitetty ruosteenpunaista taustaa vasten, ja ainoastaan alaosassa on kaistale ruskealla ja vihertävänharmaalla maalattua maisemaa rakennuksineen ja puineen. Matteuksen tavoin evankelistat on kuvattu attribuutteineen: Markuksella on leijona, Luukaksella härkä ja Johanneksella kotka, minkä lisäksi kaikilla on kirja kädessään. Markuksen, Vapahtajan ja Luukaksen pukujen valokohdat on nostettu esiin kultausten avulla. Punaisessa taustavärissä näkyvien siveltimenvetojen ja erityisesti *Johanneksen* ja *Markuksen* maalipinnan lohkeamien ja naarmujen välistä pilkottaa alla oleva tummanruskea tai musta väri. Alla oleva väripinta on nähtävissä *Matteusta* lukuunottamatta myös henkilöhahmojen ääriviivojen kohdalla ja *Johanneksen* ja kotkan välissä, jossa tausta on epäloogisesti harmaanvihreä. Figuurimaalauksissa on siten erotettavissa kaksi eri maalauskerrostumaa. *Matteus* on näistä selvästi vanhempi, ja loput peilimaalaukset on "entisöity" l. maalattu vanhojen kuvien päälle.³ Syy siihen, miksi *Matteus* on jäänyt alkuperäiseen asuunsa on epäselvä, sillä vaikka peili jää hieman saarnatuolin taakse, näkyy se kuitenkin ainakin kirkkosalin etuosaan, eikä peili myöskään ole maalaustyön kannalta mahdollottoman ahtaassa paikassa.⁴

¹ SMYR 1874 (Masku). MV mf *SMY:n taidehistoriallisten retkikuntien kertomukset* rulla 2. MV-KA; Riska 1961, 153.

² Taustalevyä ei liitetty saarnatuoliin entisöinnin yhteydessä, mutta levyyn kiinnitetty kullattu aurinko sen sijaan tuotiin takaisin saarnatuolin taustalle. Levyn kohtalo on epäselvä; se saattaa olla edelleen Juvan kartanon hautakappelissa, jossa katostakin aikaisemmin säilytettiin. *I. Kronqvistin inventaario 1933*. Masku. MVTOP. – Aukko on voitu tehdä levyyn vasta säilytyksen aikana.

³ Saarnatuoli on inventoitu ensimmäisen kerran omana artikkelinaan vasta v:n 1834 kalustoluettelossa, jolloin siitä mainitaan: *Predikstolen af träd med påmålade apostlabilder, försedd med himmel*. Kal 1834. MasKA. KA mf JK 961.

⁴ Vrt. Raisonin kirkon saarnatuoli, ss. xx-xx. Maskun saarnatuoli sijaitsee pohjoiseinällä itäisimmän pilasterin kohdalla siten, että korin vasen reuna on vasten pilasterin länsisivua. *Matteus* kohdistuu osittain pohjoisseinään päin, mutta sen ja seinän väliin jää reilusti yli puoli metriä tilaa. Havainnot kirkossa 16.9.1998.

Tove Riska on arvellut saarnatuolin sinisävyisen koristemaalauksen syntyneen 1700-luvulla, mutta Tilénin osuus on jäänyt epäselväksi.¹ Figuurimaalausten syntyajankohdasta ja tekijästä ei tiettävästi ole esitetty arvioita. On kuitenkin mahdollista, että Tilén uudisti saarnatuolin koriste- ja figuurimaalaukset samalla, kun hän työskenteli kirkossa vv. 1778-79. Peilien maalauksissa on selvästi Tilénin henkilömaalaustyyliin viittaavia piirteitä. Markuksen profiilista kuvatut pitkät kasvot ja epämääräinen suun, leuan ja parran seutu ovat tuttuja Raision kirkon kuvasarjoista. (Kuvat 16, 28, 33) Henkilöhahmojen suuret, katsojaa seuraavat mantelisilmät, kahdella viivalla hahmotellut pitkät suorat nenät ja epämääräisesti ohimoiden sivuille ulottuvat hiusrajat vastaavat Raision figuurien maalaustyyliä. Tiléniläiseltä vaikuttaa myös leijona, samoin laskosten jäykkyys ja poimutelmien epäloogisuus. Kultaukset on sen sijaan tehty kohtuullisen tottuneesti, ja niiden käyttö on verrannollinen Tilénin tapaan nostaa valokohdat esiin vaalean värin avulla. Yhtäläisyyksiä Tilénin töihin löytyy myös kuvien alaosan maisemataustoista, jotka on maalattu poikittaisin, tummia ja vaaleita värejä vuorottelevin siveltimenvedoin, ja joista kahden (*Luukas ja Vapahtaja*) taivaanrannalla on pienikokoisia tempelirakennelmia. (Vrt. esim. Raision *Sakarja ja Miika* sekä Keuruun *Jeremia ja Filippus*, Kuvat 26, 28, 120, 125) Henkilöhahmojen asentojen luontevuus, käsien ja jalkojen piirustustapa ja Tilénin tuotannossa muutoin poikkeuksellisten kuva-aiheiden käyttö on palautettavissa alkuperäisiin maalauksiin, joita Tilén on voinut noudattaa *Matteuksen* antamien viitteiden perusteella hyvinkin tarkasti. Katoksen enkelit voivat korin figuurien tavoin olla päällemaalauksia, mutta ne ovat tuttuja myös Tilénin omasta tuotannosta, ja vastaavat kasvopiirteiltään Keuruun vanhan kirkon kattoholvin enkeleitä.² (Kuvat 132-134) Koska Tilénin maalaustyylistä kertovien piirteiden lisäksi ajankohta kirkon sisätilojen korjaustöiden yhteydessä olisi ollut luonteva saarnatuolin kunnostukselle, ja tiedot Tilénin tekemästä kirkon kiinteän sisustuksen maalauskoristelusta vastaavat saarnatuolin koristemaalauksista saatua kuvaa, on perusteltua yhdistää sekä saarnatuolin figuuri- että koristemaalaukset Tilénin Maskun kirkossa tekemiin töihin.

Saarnatuolin figuurimaalausten esi- ja mallikuvat eivät ole tiedossa, eikä vastaavia maalauksia tunneta Suomen kirkoista. Myös alkuperäisten maalausten tekijä jää tuntemattomaksi.³ Kirkkoon hankittiin 1700-luvun vaihteessa useita teoksia turkulaiselta maalarimestarilta Lars Myralta (n. 1671

¹ Riska 1961, 153.

² Enkelit muistuttavat myös Matias Björkgrenin Piikkiöön v. 1765 tekemiä lehterikaidemaalauksia. (Kuva 42)

³ Kirkonkassan tilikirjoista ei löydy merkintää saarnatuolia koskevista maalauksista tai korjauksista 1653-1801. Tilit 1653-1754. MasKA. KA mf 960; Tilit 1755-1801. MasKA. KA mf 961.

-1712), minkä lisäksi hän työskenteli Maskussa ainakin v. 1709.¹ Saarnatuolin figuurimaalauksille ei kuitenkaan löydy vastineita Myran tunnetusta tuotannosta.² On myös epätodennäköistä, että saarnatuoli olisi taideteoksilta rikkaassa kirkossa joutunut odottamaan maalausta kovinkaan pitkään. Mikäli katokseen kiinnitetty taustalevy verhomalleineen on peräisin jo 1600-luvulta, on saarnatuolin ensimmäinen maalauskoristelu todennäköisesti syntynyt samanaikaisesti seinien draperiamaalausten kanssa ehkä jo saarnatuolin hankkimisen yhteydessä 1640-luvun alussa.

Lehterikaiteiden figuurimaalauksista on säilynyt Muinaismuistoyhdistyksen taidehistoriallisen retkikunnan tekemä lyhyt kuvaus. Kuvasarjaan kuului yhteensä 15 "muotokuvaa": opetuslapset *Juudas Iskariot* ja *Mattias* mukaanluettuina sekä *Paavali* ja *Martti Luther*. Henkilöiden nimet oli kirjoitettu kuvien alapuolelle, ja kuoriparvessa sijainen *Pietarin* alla oli lisäksi maalarin signeeraus ja vuosiluku 1779.³ Koska maalausten kerrotaan olleen *samanlaisia kuin Raisiossa*⁴, ja ainakin Lutherin taustalla oli maisema⁵, oli apostolit todennäköisesti esitetty kokovartalokuvina maisemataustaa vasten. Lutherilla oli käsissään tarjotin, jolla oli kirjoja, luultavasti *Raamattu*, *postilla* ja *katkismus*.⁶ Kuvaukselle ei ole löytynyt selvää vastinetta kotimaisesta kirkkomaalaustaiteesta, eikä *Lutheria* ja *Juudas Iskariotia* tunneta myöskään muusta Tilénin

¹ *Måhlaren Mester Myra för Christi Korssets Målände bekomit 30:-. Dito för Altar Taflans Målände jämpte annat småt som lagat 15:-. ...Måhlarn Mest. Myras Kåst i 3 weckors tijds han på kyrk prydnads Arbetadt bekomit penning 15:-.* Tilit 1709. MasKA. KA mf JK 960. *Pienistä* maalaustöistä maksettu summa lienee liian pieni sisältääkseen saarnatuolin figuurimaalaukset; alttaritaulun maalaukset tarkoittanevat Myran vv. 1704-05 maalaaman alttaritaulun, *Ehtoollisen* kehyksien koristelua. Tilit 1704-1705. MasKA. KA mf JK 960. Tilikirjojen mukaan Myran teoksia olivat alttaritaulun ohella *Kaarle XI:n ja Ulrika Eleonoran muotokuvat ("Riemuruno" Uppsalan kokouksen riemujuhlan muistoksi)* 1700 ja *Viimeinen tuomio* 1708;. Tilit 1700, 1704-05 sekä 1708. MasKA. KA mf JK 960. Tyylin perusteella Tove Riska on arvioinut *Kirkkoherra Simo Vacceniuksen votiivitaulun* (1709) Myran tekemäksi. Riska 1961, 160-161. Myös kirkkoon v. 1709 ripustettu *Mooses*-aiheinen taulumaalaus oli todennäköisesti Lars Myran maalaama. Tilit 1709. MasKA. KA mf JK 960. – Myran *Ehtoollinen* oli sama maalaus, jonka varkaat rikkoivat v. 1801; vrt. Riska 1961, 162. Syynä oletukseen, jonka mukaan kirkkoon olisi hankittu uusi, samanaiheinen alttaritaulu v. 1795 lienee v:n 1784 (!) kalustoluettelossa ollut epäselvä kirjoitus, jonka mukaan Myran Ehtoollisen valmistumisvuosi 1705 on tulkittu erheellisesti v:ksi 1795. Kal 1784 (täyd. marginaaliin *alttaritaulun rikkomisen osalta* 1801). MasKA. KA mf JK 961. Myran *Ehtoollinen* saatiin ilmeisesti korjattua, sillä v. 1803 kalustoluettelossa mainittu alttaritaulu koostui mitä todennäköisimmin Myran taulumaalauksesta ja keskiaikaisesta alttarikaapista (*Altartafla med 7 bilder och "Nattwardens instiftelse" samt litet Christi kors ofvanföre*); v. 1834 kumpikin on luetteloitu erikseen *alttaritauluna* (*I St. låg altare tafla med 7 bilder. I St. do föreställande Natvardens utdelande af dess Ståge stiftare Jesus.*) Kalt 1803 ja 1834. MasKA. KA mf JK 961. *Ehtoollinen* poistettiin *kelvottomana* v. 1834, minkä jälkeen maalauksen kohtalo on tuntematon. Kal 1834. MasKA. KA mf 961.

² Mm. Sauvo 1695, Paattinen n. 1700 ja Pertteli 1700. Kts. kuvat Pirinen 1996, 77, 101, 125.

³ SMYR 1874 (Masku). MVmf SMY:n taidehistoriallisten retkikuntien kertomukset rulla 2. MV-KA.

⁴ Sama.

⁵ Riska 1961, 153. Riskan lähteenä on SMYR:n v. 1874 *Lutherista* tekemä piirros. Piirrosta ei ole löytynyt Museoviraston Kulttuurihistorian kuva-arkistosta eikä sitä ole liitetty Taidehistoriallisten retkikuntien kertomukset sisältävälle mikrofilmille (rulla 2).

⁶ Riska 1961, 153.

tuotannosta. Pois ei voi sulkea sitäkään mahdollisuutta, että ainakin länsilehterin peileissä olisi ollut vanhemmat, 1600-luvulla tehdyt maalaukset, jotka Tilén "entisöi" saarnatuolin maalausten tavoin.¹

Lehterikaiteiden koristemaalauksesta on niukasti tietoja: länsilehteriä jäsentäneet pilasterit oli kullattu ja kuorilehterin pienet koristepeilit oli maalattu valkoisiksi.² Lehtereiden ohella Tilénin maalaustöihin lienee kuulunut ainakin v. 1779 uusittu alttarikaide.³ Valokuvan perusteella kuorin itäseinällä olevan ikkunan ympärillä on ollut draperiamaalaus. (Kuva 82) Sommitelma vastaa yleiseltä malliltaan Tilénin Keuruulle ja Munsalaan maalaamien alttaridraperioiden yläosia. (Kuvat 103, 132, 156) Yhteistä on myös illusionistisen tekniikan käyttö: Maskussa maalaus jatkuu ikkunasyvennyksen sisäreunoihin pyrkien luomaan vaikutelman tämän eteen ripustetuista verhoista. Tove Riskan mukaan draperia oli väriltään vihreä, ja hapsut ja nyörit olivat keltaisia.⁴ Tilénin käsialaa oli todennäköisesti myös sisäseinien marmorointia muistuttanut roiskemaalaus, sillä samaa tekniikkaa on käytetty myös Keuruun vanhassa kirkossa.⁵

Luettelo Tilénin tekemistä kattomaalauksista sisältyy SMYR:n kertomukseen.⁶ Osa kuorissa olleista maalauksista näkyy hämärästi ennen 1900-luvun vaihdetta otetussa valokuvassa, ja kahden läntisimmän holvin maalauksista on säilynyt muisto E. Almbergin v. 1870 luonnostelemana lyijykynäpiirroksena. (Kuvat 82, 83). Kirkon neljä tähtiholvia oli täytetty Keuruun vanhan kirkon holvimaalauksia vastaavalla taivaskatto-aiheella, joka koostui vaakasuorien ja pyöreiden pilvien

¹ Länsilehteri oli kirkossa jo v. 1657: ... *med lechter stolparne wester i kyrkian... . Uppå lechter mans folcks sijdan.... Witi longe bäncken på lechter qvins folcks sijdan....* Penkkijaoissa ei sen sijaan mainita yksiselitteisesti kuorilehteriä. Penkkijärjestykset 1657 ja 1668. MasKA. KA mf JK 960. Vrt. Riska 1961, 153. Korjaustöissä 1673, 1686, 1696 ja 1721 on ainakin tilien sanamuodon mukaan kyse ainoastaan yhdestä lehteristä. Tilit 1673, 1686, 1696 sekä 1721. MasKA. KA mf JK 960. Kuorilehteri on voitu rakentaa peräti vasta 1738, jonka jälkeen länsilehteri mainitaan ens. kerran *suurena* lehterinä. Tilit 1738 sekä 1740. MasKA. KA mf JK 960.

² SMYR 1874 (Masku). MV mf *SMY:n taidehistoriallisten retkikuntien kertomukset* rulla 2. MV-KA. *Valkoinen* tarkoittanee vaaleaa marmorointia.

³ Tilit 1778-79. MasKA. KA mf JK 961. Samaan aikaan korjattiin myös penkkien ovia. Penkit ja kirkon ovet oli v:n 1834 kalustoluettelon mukaan maalattu sinisellä öljyväriä. Kal 1834. MasKA. KA mf JK 961. Väritys koski todennäköisesti myös kuoripenkkejä, joita oli kaksi: pienempi alttarin pohjoispuolella kuoriparven alla ja pidempi papinoven vieressä eteläseinällä. Tark 27.4.1766 § 10. MasKA. KA mf JK 960. Lisäksi kirkossa oli kaksi *maalattua* morsiuustuolia. Kal 1808. MasKA. KA mf JK 961. Mahdollinen maalauksohjelma olisi ollut myös kuoriaita, joka mainitaan kalustoluettelossa vielä v. 1808. Kal 1808. MasKA. KA mf JK 961.

⁴ Riska 1961, 152. Riska ei valitettavasti mainitse lähdeään. SMYR:n kertomuksessa v:lta 1874 ja A. Tavaststjernan tutkimusasiakirjoissa 1913-14 ei mainita kuori-ikkunan draperiamaalauksia.

⁵ ... *vägar kvasimarmorerad med tätt satta, svartgråa prickar på hvit botten.... A. Tavaststjernan selonteko 1913.* Masku. MVTOP. Tavaststjernan mukaan maalauskoristelu oli *melko myöhäinen*, sillä sen alla olivat molemmat 1600-luvulle ajoitetut maalauskerrostumat I. punainen, kilpikaaria seurannut koristelu ja sitä varhaisempi, kirkkosalia kiertävä draperiamaalaus. Vrt. Riska 1961, 151-152. – *Kyrckans rapping och hvitlimning* oli saatu päätökseen maaliskuussa 1778. Tilit 1778. MasKA. KA mf JK 961.

⁶ SMYR 1874 (Masku). MV mf *SMY:n taidehistoriallisten retkikuntien kertomukset* rulla 2. MV-KA.

muodostamista sommitelmista ja näiden lomaan sijoitetuista kuva-aiheista. (Kuvat 127-134) Keuruun kirkosta poiketen maalausten pohjaväri oli kellertävänvaalea.¹

Kuva-aiheista yleisin oli enkelinpää (e), joita oli yksi jokaisessa tähtikuvion muodostavista kiilamaisista holvivaipoista ja muutama myös tähtikuvioiden sivuille jäävissä suuremmissa holvivaipoissa (yhteensä 38 kpl).² (LIITE 2) Yksi enkelinpäistä näkyy kuvan 82 yläosassa etummaisena kynttiläkruunun vaijerin vieressä. Enkelinpäät vastasivat todennäköisesti saarnatuolin katoksen maalauksia; hiukset oli kuitenkin maalattu vaihdellen vaalean- tai tummanruskeiksi tai keltaisiksi, ja siipien päävärinä saattoi olla valkoinen, sininen, ruskea, keltainen, punainen, vihertävä tai harmaa. Altтарin päällä olevaan holvivaippaan oli maalattu valkopukuinen enkeli kädessään keltainen pasuuna (1), ja tästä oikealla oli alaston lapsienkeli (2). Aiheet näkyvät osittain kuvassa 82 kuori-ikkunan yläpuolella. Lapsienkeli muistuttaa peilikuvana Keuruun kirkon altтарin päällä olevaa kattomaalausta, mutta ainakin käsien asento on erilainen. (Kuva 132) Kuoritraveen eteläisessä ja pohjoisessa vaipassa oli kummassakin lentävä, ruskeahiuksinen enkeli, joista toisella oli ruskearaitaiset siivet ja kädessään ilmeisesti valkoinen kyyhkysensulka³ (3), toisella siniharmaat siivet ja käsissään musta jousi⁴ (4). Toisessa traveessa oli enkelihahmot, joilla oli käsissään harmaa (5) tai keltainen (7) pasuuna⁵. Kolmannella enkelillä oli käsivarsissaan viljalyhteen tapainen kimppu⁶ (6). Tämä on voinut tarkoittaa myös enkelin kädessä olleita salamoita tai suitsutusastiaa. Enkelien hiukset olivat keltaiset tai keltaruskeat ja siivet harmaat. Kolmannen traveen itäisen holvivaipan ruskeahiuksinen enkelihahmo (8) oli vielä osittain kalkkimaalin peitossa⁷. Eteläpuoleiseen vaippaan oli kuvattu alaston mieshahmo (10), ja tätä vastapäätä pohjoisessa holvivaipassa oli *naismainen* henkilö, jolla oli harmaa avokaulainen puku⁸. (9) (Kuva 83) Molempien henkilöiden alavartalo jäi pilviverhon taakse. Pohjoisholvissa ollut kuva oli ilmeisesti vielä osittain maalikerroksen alla; alastomasta figuurista mainitaan erikseen, ettei sillä näkynyt siipiä⁹. Läntiseen

¹ ...hvalfvet af tegel gul-måladt med englabilder.... Kal 1834. MasKA. KA mf JK 961. Katto on tiilestä, holvattu ja keltaiseksi maalattu; jälkiä vanhoista kattomaalauksista on näkyvissä. Kal 1899. MasKA. KA mf JK 961. Keltainen tarkoittanee okralla murrettua vaaleaa väriä.

² Pääasiallisena lähteenä koko kappaleessa: SMYR 1874 (Masku). MV mf SMY:n taidehistoriallisten retkikuntien kertomukset rulla 2. MV-KA. Maalausten yksityiskohtia kuvaavat siteeraukset ovat peräisin ko. asiakirjasta, ja kysymysmerkit ovat alkuperäisiä. – Enkelinpää = *serafhufvud*.

³ *En flygande engel med brunsträckta vingar bärande i händer ett hvitt språkband? eller hellre en dufvaffäder?*

⁴ ...bärande i båda händerna ett svart föremål, lik. en bäge.

⁵ (5) = engel, (7) = seraf

⁶ ...omfattar med armarna en knippe l. kärfve af.

⁷ *Englafiguren med brunt hår framskynta under hvitlimningen.*

⁸ *En kvinlig figur med gulbrunt hår, grå dräkt, öppen vid halsen. Figurens öfriga delar framstå oklara.*

⁹ *Överkroppen av en naken figur med gulbrunt hår; (seraf)vingen synes ej.*

holvivaippaan oli maalattu siipensä levittänyt lintu, ilmeisesti pelikaani¹ (11). Lintu oli tummanharmaa, ja sen siivissä oli punertava sävy.

Kuva-aiheiden esi- ja mallikuvien sekä niiden muodostaman kuvaohjelman tarkka määrittäminen on käytössä olevien tietojen perusteella mahdotonta. Pasuunoiden ym. kanssa kuvatut enkelit vastasivat todennäköisesti esim. Uudenkaarlepyyn kirkon kattomaalauksissa tai Paltaniemen kirkon *Viimeisessä tuomiossa* esiintyviä enkeleitä. (Kuvat 84-86) Lentävät enkelit, samoin kuin lapsienkeli ja enkelinpäätkin saattoivat olla muunnelmia v. 1642 painetun ensimmäisen suomenkielisen Raamatun, *Biblia Fennican* kuvituksesta. (Kuvat 87, 139) Vastaavia kuvia esiintyi kuitenkin myös muissa lähteissä, esim. kirjojen nimiösivuilla ja yksittäisinä arkkeina julkaistuissa hautajais- tai juhlarunoissa, jollaisesta linnunsulan kanssa kuvattu enkelikin (3) saattaa olla peräisin. (Kuva 89) Kolmannen traveen lintuaihe on pitkästä kaulastaan huolimatta voinut esittää evankelista Johanneksen ja Jumalan sanan symbolia, kotkaa. (Kuva 183) Kotka-aihe viittaa enkeleiden tavoin myös Johanneksen ilmestykseen, sillä evankeliumin ja Ilmestyskirjan kirjoittajia on pidetty samana henkilönä.² Ilmestyskirjan kahdeksannessa luvussa mainitaan nimenomaisesti kotka, joka lensi korkealla taivaan laella ja huusi suurella äänellä: *Voi! Voi! Voi niitä, jotka asuvat maan päällä!*³ Samassa luvussa kerrotaan torveen puhaltavista (1, 5, 7) ja kultaista suitsutusastiaa kantavista (6?) enkeleistä.⁴ Traveen pohjoissivulla ollut *naismainen* figuuri (9) olisi tällöin tulkittavissa nuorena poikana kuvatuksi evankelista *Johannekseksi*; figuurin asento ja puku muistuttavat *Biblia Fennican* Uuden Testamentin alkulehden kuparipiirrosta, josta myös kotka saattaisi olla peräisin.⁵ (Kuva 88) Koska henkilöahmo oli kuitenkin SMYR:n kertomuksesta päätellen vielä osittain maalikerroksen peitossa, saattoi siihen liittyä attribuutteja, jotka muuttaisivat tulkinnan täysin.⁶ Myös eteläisessä holvivaipassa olleen kuvan merkitys jää epäselväksi: alaston figuuri saattoi olla *Adam* tai *Johannes Kastaja*.

SMYR:n tulkinnan mukaisesti lintu saattoi kuitenkin esittää myös pelikaania. Almbergin piirroksen mukaan lintu muistuttaa selvästi turkulaisen kirjanpainajan Johan Winterin käyttämää pelikaanivinjettiä.⁷ (Kuva 90) Kristukseen ja hänen uhrikuolemaansa viittaavan pelikaani-aiheen käyttö on

¹ *Fogel (pelikan?), lång hals, mörkgrå; vingar utbredda till flygt, mörkgrå skiftande i rödt.*

² Nikolainen 1972, 16-17.

³ Ilm. 8:13. Raamattu 1992.

⁴ Ilm. 8:5-6. Raamattu 1992.

⁵ Johanneksen *naisellisista* piirteistä vrt. myös Kuvat 36 ja 186; *Biblia Fennicasta* peräisin oleva mallikuva, kts. myös Kuva 183.

⁶ Mahdollisia aiheita ovat esim. *arkkienkeli Mikael* ja *Babylonin portto*.

⁷ Johan Winter (k. 1705) siirtyi Tartosta Turkuun v. 1668 hoitamaan piispa Johannes Gezelius vanhemman kirjapainoa. Winterin pelikaanivinjetti esiintyy useissa Gezeliuksen kirjapainosta lähteneissä tuotteissa, mm. Turun

Suomen kirkkotaiteessa rajoittunut lähes kokonaan saarnatuolien katoksia koristaviin veistoksiin.¹ Maskussa pelikaani-aiheen käyttämiseen saattaisi löytyä selitys kirkon henkilöhistoriasta: Maskun kappalaisen Henrik Yleniuksen (1705-1786) puoliso oli kirjanpainaja Johan Winterin pojantytär Margareta Winter.¹ Yleisen symboliarvonsa lisäksi pelikaanilla saattoi siten olla myös henkilökohtainen merkitys, joka voisi viitata jopa siihen, että holvimaalaukset olivat ainakin osittain kappalaispariskunnan kustantamia. Tilénille maksettu palkkio, yht. 52:37:4 riikintaalaria on suoritettuihin maalaustöihin suhteutettuna pieni, joten osa maalauskoristelusta olisi hyvinkin voitu teettää lahjoitusvaroin. Linnun sivuilla olleiden henkilöhahmojen määrittäminen jää kuitenkin tässäkin tapauksessa epäselväksi; lahjoittajien muotokuvat on suljettava pois toisen figuurin alastomuuden vuoksi. Raamatunhistoriaan liittyvien henkilöhahmojen ohella figuurit saattoivat olla myös allegorisia kuvaten esim. teologisia hyveitä.

Mahdollisten lahjoittajien tai Maskun kirkkoherran valitsemilla holvimaalauksilla on todennäköisesti ollut yksityiskohtainen ja laaja-alaista teologista oppineisuutta ilmentävä kuvaohjelma. Saatavilla olevien tietojenkin perusteella maalaukset ovat Keuruun tavoin viitanneet Ilmestyskirjassa kuvattuihin maailmanlopun aikoihin ja ihmisen mahdollisuuteen pelastua uskon ja Jumalan sanan avulla. Raamatussa ja ennen kaikkea evankeliumeissa ilmoitettuun pelastussanomaa viittasivat myös lehterikaiteiden Lutherin, Paavalin ym. apostolien kuvasarja ja saarnatuoliin, sananjulistuksen tärkeimmälle paikalle sijoitetut *Vapahtajan* ja evankelistojen kuvat. Tarkempi kuvaohjelman määrittäminen riippuu kolmannen traveen kuva-aiheiden tulkinnasta. Esim. *kotka – Aadam – arkkienkeli Mikael* (tai *Babylonin portto*) painottaisi perisyntien alaisen ihmisen taakkaa ja julistaisi turmeltuneen maailman tuhosta, kun taas *pelikaani – allegoria* -tulkinnassa korostuisivat Kristuksen kuolemallaan lunastama lupaus pelastuksesta ja toivo ikuisesta elämästä Jumalan valtakunnassa, josta enkeleiden ja auringonvalon täyttämä holvikatto antoi maallisen pilkahduksen. Epäselväksi jää myös lintuaiheen ja henkilöhahmojen sijoitus kolmanteen traveeseen kirkon pääsisäänkäynnin kohdalle. Tuomiosta varoittava kotka ja mahdolliset maallista turmelusta symboloivat figuurit saattoivat oviaukon kautta viitata synnilliseen maailmaan, jolloin

hiippakuntasäännössä v:lta 1673 sekä kouluja ja Turun akatemiaa varten painetuissa oppi- ja käsikirjoissa. Jäntti 1940, 285-287; Laasonen 1991, 128.

¹ Pelikaani-aiheisia maalauksia ei ole tiedossa Suomen 1700- ja 1800-lukujen kirkkomaalataiteesta. KALT.DBF ja DEKO.DBF 22.10.1999. – Saarnatuolin rakenteisiin perustuvassa symboliikassa katos edustaa Jumalan Sanan vaikutusta ja taivaallista maailmaa. Hanka 1997, 110. Poikasiaan ruokkiva pelikaani esiintyi Mikael Baltin v. 1649 veistämässä Turun tuomiokirkon saarnatuolissa (tuhoutui 1681), jonka mallin mukaan on tehty mm. Siuntion saarnatuoli (Matias Reiman, 1683). Aspelin 1942, 263, 266; von Bonsdorff 1989, 257-258. – Nauvon kirkon lehterikaiteessa on ollut 1600-luvulla tehty, tuntemattomaksi jäävää sukua edustanut vaakunamaalaus, jossa on ollut pelikaani. Riska 1973, 144, 145 (kuva).

kuva-ohjelma olisi edennyt loogisesti toisessa traveessa esitetyn taivaallisen taistelun kautta kuoriaidan triumfikrusifiksista ja alttarilla ollutta *Ehtoollista* ylistävään taivasnäkömään. Looginen olisi kuitenkin ollut pelikaani-aihekin muistuttaen kirkkoon saapuvia ja sieltä poistuvia Kristuksen rakkaudesta, jonka seurauksena ihminen saattoi päästä osalliseksi holveissa aina länsilehterin päällystää myöten kuvatusta taivaallisesta valtakunnasta; myös lahjoittajien symboli olisi ollut mahdollisimman näkyvällä paikalla.

Tilénin maalauksista ei ole säilynyt aikalaisarvioita. Kirkon kalustoluetteloissa saarnatuolin ja lehterikaiteiden maalauksiin otetaan arvottavasti kantaa ainoastaan kerran: v. 1873 tehdyn inventaarion mukaan lehterit oli maalattu *yhtä alkeellisella tyyllillä kuin saarnatuolikin*.² SMYR:n mukaan lehterikaiteiden maalaukset oli *tehty melko umpimähkäisesti*, ja holvimaalaukset olivat *ilman taiteellista arvoa ja erittäin ikäviä*.³ Siitä huolimatta, että holvimaalaukset olivat näkyvillä vielä v. 1913, ne mainitaan ainoastaan viitteellisesti A. Tavaststjernan tutkimus- ja entisöintikertomuksissa, eikä maalauksia valokuvattu tai luetteloitu SMYR:n raporttia tarkemmin.⁴ Myöskään holvimaalausten kohtalo ei käy ilmi asiakirjoista. Todennäköisesti ne selvisivät keskiaikaisten maalausten etsinnöistä ainakin osittain ehjinä, ja peitettiin kalkkimaalikerroksen alle v. 1915 suoritetuissa maalaustöissä.⁵

5. ORIVESI 1779 ja 1783

1. Sopimus alttaritaulun, saarnatuolin, kahden lehterikaiteen ja holvikaton maalaamisesta.

Kirkko paloi kesken maalaustöiden syyskuussa 1779.

2. Muistotaulu

Tauluun tekstatti kirkon valmistumisvuosi ja hallitsijan nimi. Taulu tuhoutui kirkon tulipalossa 1958.

¹ Bergholm 1978, 1388. Margareta Winterin vanhemmat olivat Johan Winter nuor., teologi ja Uudenkaupungin pedagogion johtaja ja Margareta Wanaeus (k. 1769), Oriveden kappalaisen tytär. Margareta Winterin veli, Karl Winter toimi ainakin 1750-luvulla Oriveden kirkkoherran apulaisena.

² ... *i samma primitiva stil som predikstolen*. Kal 1873. MasKA. KA mf JK 961.

³ ... *ganska blint utförda.... ...utan konstintresse och högst enformiga*. SMYR 1874 (Masku). MVmf SMY:n taidehistoriallisten retkikuntien raportit rulla 2. MV-KA.

⁴ *Kirkon sisämaalaus ja seinämaalausten tutkiminen 1913-1914; A. Tavaststjernan selonteko 1913 sekä A. Tavaststjernan kalkkimaalauksia koskevat muistiinpanot vv:lta 1914-15*. Masku. MVTOP.

⁵ Riska 1961, 151. Holvien valkaisu on toistettu ainakin v. 1938. *Seinämaalausten restauroiminen 1938*. Masku. MVTOP.

Matti Åkerblomin johdolla puusta rakennettu Oriveden neljäs kirkko vihittiin käyttöön juhannuksena 1775.¹ Pohjakaavaltaan se oli ns. lounaissuomalainen pitkäkirkko, jossa länsitorni toimi kellotapulina, ja pitkien sivujen keskellä oli runkokuonetta matalammat kylkiäiset.² Uuden kirkon penkkijärjestyksestä voi päätellä, että sakasti sijaitsi pohjoisessa kylkiäisessä, ja lehtereistä suurempi oli länsipäädyssä, pienempi todennäköisesti sakariston päällä.³

Kirkon sisustus päätettiin maalauttaa vielä kun se olisi uusi. Kirkkoherra, teologian tohtori Erik Lencqvist valtuutettiin kirjoittamaan *kokeneelle turkulaiselle maalarille* ja tiedustelemaan tämän palkkiota, minkä jälkeen lopullinen päätös maalaustyön suorittamisesta voitaisiin tehdä.⁴ Lencqvistillä lienee alunperin ollut mielessään Lounais-Suomessa jo 1740-luvulta asti toiminut Jonas Bergman (1724-1810).⁵ Joulukuussa 1777 päivätyssä kirjeessään Bergman lupautui ottamaan vastaan kirkon maalaustyön, muttei seurakunnan pettymykseksi maininnut palkkiosummaansa. Asian ratkaisemiseksi pitäjänkokous valtuutti majuri Henrik Robert Silfversvanin matkustamaan Turkuun ja selvittämään, riittäisikö 3000 kr.taalaria maalauskuukustannusten ja maalarin palkkion kattamiseen.⁶

Bergman osoittautui joko liian kalliiksi tai häntä ei tavoitettu ollenkaan, sillä kun maalausasiaa käsiteltiin seuraavan kerran, paikalla oli Johan Tilén arvioimassa suunniteltujen maalaustöiden kustannuksia.⁷ Pöytäkirjasta ei käy ilmi, oliko Lencqvist ottanut yhteyttä Tiléniin vai päinvastoin; osapuolten välillä oli kuitenkin käyty kirjeenvaihtoa.⁸ Tilén lupautui maalaamaan alttaritaulun, saarnatuolin ja kaksi lehterikaidetta sekä hankkimaan kaikki maalaustarvikkeet yhteensä 1800 kr.taalarin hinnalla. Tarjousta pidettiin hyvin edullisena, mutta siitä huolimatta rahoituksen järjestäminen herätti keskustelua. Kun seurakunnalla oli kuitenkin säästössä n. 1000 kr.taalaria, päätettiin pitäjäläisiltä kerätä pellavia leiviskä manttaalia kohden, ja mahdollisesti vielä uupuva määrä samoin kuin maalarin ylläpitokustannukset lainattaisiin tarvittaessa pitäjän varastoista.⁹

¹ Vallinheimo 1954, 60-61.

² Pettersson 1978, 51.

³ Ptk 26.7.1778. OriKA. KA mf TK 157.

⁴ *...en förfaren målare i Åbo*... Ptk 9.11.1777 § 2. OriKA. KA mf TK 157.

⁵ Historiallisista ja kansatieteellisistä tutkimuksistaan tunnettu Lencqvist (1719-1808) toimi ennen Oriveden kirkkoherraksi nimittämistään (1773) mm. Piikkiössä (1740-1), Taivassalossa ja Turun linnanseurakunnan saarnaajana (1756-1764), joten Bergmanin työskentely on mitä todennäköisimmin ollut hänen tiedossaan. Kansallinen elämäkerrasto III 1930, 418.

⁶ Ptk 11.1.1778 § 1. OriKA. KA mf TK 157. – 3000 kr.taalaria = 166:32:- riikintaalaria hopearahaa.

⁷ Ptk 3.1.1779 § 2. OriKA. KA mf TK 157.

⁸ Tilén on voinut saada tiedon Oriveden kirkon maalaustöistä esim. Maskun kappalaisen puolisoilta, Margareta Winteriltä, jolla oli sukulaisia Orivedellä.

⁹ Ptk 3.1.1779 § 2. OriKA. KA mf TK 157. – Leiviskä (lbs) = n. 8,5 kg; 1800 kr.taalaria = 100 riikintaalaria hopearahaa.

Kirkonkassan kartuttamiseksi päätettiin lisäksi jatkaa jo kirkonrakennustöiden aikana vahvistettua käytäntöä manttaaliluvun mukaisten ylimääräisten maksujen keräämisestä kirkollisten toimitusten yhteydessä.¹ Tilén pyydettyä etumaksuna 500 kr.taalaria värien ostamista varten korotti seurakunta summaa 100 kr.taalarilla kehottaen maalaria hankkimaan *riittävästi hyviä värejä*.² Koska Tiléniä ei tunnettu Orivedellä, tuli hänen kuitenkin ennen rahojen myöntämistä antaa asianmukaiset vakuudet, ja lisäksi tehtiin alustavat järjestelyt siitä, kuinka joku pitäjäläisten valtuuttama henkilö toimittaisi maalaustarvikkeet pikimmiten paikkakunnalle.³ Maalaustöiden sovittiin alkavan seuraavana kesänä juhannuksen jälkeen, sillä kevääksi Tilén oli jo sopinut Maskun kirkon maalaustyöt.⁴

Tilénin tulo Orivedelle lienee venynyt elokuun vaihteeseen, sillä heinäkuun puolivälissä hän oli vielä Maskussa.⁵ Elokuun 8. päivänä pidettiin Orivedellä pitäjänkokous *sen jälkeen kun maalarimestari Johan Tilén Turusta oli saapunut ja aloittanut saarnatuolin maalaamisen*.⁶ Kokouksessa ehdotettiin, että Tilén maalaisi myös kirkon sisäkaton 180 kr.taalarin lisäkorvausta vastaan. Kun palkkiota pidettiin pienenä, ja Tilén vakuutti, että hänen varaamansa maalit riittäisivät, asia hyväksyttiin yksimielisesti. Siinä tapauksessa, että seurakunnan kassasta ei löytyisi tarpeeksi rahaa, lupasivat muutamat pitäjäläiset lahjoittaa puuttuvan summan. Lisäksi päätettiin, että alttaritaulun pilarit kullattaisiin, mistä aiheutuvat 180-240 kr.taalarin kustannukset seurakunta saisi tarvittaessa lainata pitäjänvaroista.⁷ Samalla sovittiin myös maalarin ylläpidosta: elintarpeikseen Tilén saisi jokaisesta talosta kaban rukiita, kaban ohraa, 2 naulaa lihaa ja naulan voita.⁸ Alttaritaulun, saarnatuolin ja lehterikaiteiden maalaamisesta jäljellä oleva palkkio 1200 kr.taalaria

¹ Ptk 9.11.1777 § 2 sekä 3.1.1779 § 2. OriKA. KA mf TK 157.

² ... *goda och tirläckeliga färgör*. Ptk 3.1.1779 § 2. OriKA. KA mf TK 157. – 600 kr.taalaria = 33:16:- riikintaalaria hopearahaa.

³ ... *med förbeholl, at han... innan han får pengarna förser sig med pålitelig caution, efter stadgarna...* Ptk 3.1.1779 § 2. OriKA. KA mf TK 157. Luvattu rahasumma maksettiin tammikuun alussa. Tilit 1778. OriKA. KA mf TK 158. *Til Målaren Johan Tilén är betalt i förskott til uphandling af färgör til Orihwesi Kyrckas målning enligt qvitto no 15 600:- Kopprmt Dr.* Tilimerkintöjen kohdalla on vain poikkeuksellisesti päivämäärä. Seuraava tilikausi näyttää kuitenkin alkaneen 19.1.1779. Tilit 1779. OriKA. KA mf TK 158.

⁴ Ptk 3.1.1779 § 2. OriKA. KA mf TK 157.

⁵ Tilit 1779. MasKA. KA mf JK 961.

⁶ Ptk 8.8.1779 § 1. OriKA. KA mf TK 157. – Tulipalossa kadonneesta omaisuudesta tehdyssä luettelossa mainitaan kaksi saarnatuolia: *1 St. Gammal målåd predikstol i Sakristian, 200:-:-. 1 St. Ny Predikstol nyss målaad med förgylte apostlabilder, 600:-:-.* Ptk 23.10.1779 § 1. OriKA. KA mf TK 157.

⁷ Ptk 8.8.1779 §1. OriKA. KA mf TK 157. – 180-240 kr.taalaria = 10-13 1/3 riikintaalaria hopearahaa. Kultaukseseen tarvittava rahasumma on pöytäkirjassa ilmoitettu ... *emellan 30 och 40 plåtar*. Plootulla tarkoitetaan tässä yhteydessä ennen v. 1777 rahauudistusta liikkeellä ollutta pienintä setelirahaa, jonka arvo oli 6 kr.taalaria tai hopearahalaskun mukaan 2 hr.taalaria. Nimitys oli siten peräisin vapauden ajalta, mutta sitä samoin kuin kupari- ja hopearahalaskun mukaisia rahayksiköitä käytettiin pitkään rahauudistuksen jälkeen. Pekka Sarvaksen pekka.sarvas@nba.fi kirje Jaana Kalliolle scopulus@kolumbus.fi 23.10.1998; Sarvas 1986, 34.

⁸ Ptk 8.8.1779 § 2. OriKA. KA mf TK 157. Naula (lod.) = markka = n. 425 g.

luvattiin maksaa siten, että työn päätyttyä Tilén saisi puolet rahana, ja loppusumma laskettaisiin pellavina naula manttaalia kohden.¹

Vajaan kuukauden kuluttua Oriveden uusi kirkko oli tuhkana. Syyskuun 2. päivän vastaisena yönä riehunut tulipalo eteni niin nopeasti, ettei kirkon sisällä olleesta omaisuudesta pystytty pelastamaan mitään.² Seuraavana sunnuntaina jumalanpalvelus pidettiin pitäjäntuvalla. Kirkonkokouksessa käsiteltiin kiireellisenä seuraava asia:

...huru man nu kunde förnöja Målaren Mästar Johan Tileen som vid halfgiort arbete måste resa härifrån och ei kan sig längre här uppehålla, hvarpå man med honom öfverenskam at han åtminstone bör af församlingen hafva sin stipulerade kost ut i nästa vinter, hvilken ganska få hafva betalt. Föröfrigit lofvade Mästar Tileen ingifva räkning och göra redo för de 600 Dr han bekommit på handen til färgornas uphandling.³

Pöytäkirjasta käy ilmi, että seurakunta katsoi onnettomuuden kohdanneen myös Tiléniä, jolle siten pyrittiin osittain hyvittämään sekä tehty työ että menetetty ansiomahdollisuus. Käytetyn 600 kr.taalaria seurakunta hyväksyi omaksi tappiokseen.⁴ Elinkustannusten myöntämistä Tilénille alkuperäisen suunnitelman mukaan ei voi pitää vähäpätöisenä, koska halutessaan seurakunta olisi ilmeisesti voinut maalarin kanssa tehtyyn sopimukseen vedoten selvittää kokonaan ilman korvauksia. Toimitettujen elintarvikkeiden lopullisesta määrästä tai ajankohdasta ei ole säilynyt tietoa. Seurakunta maksoi Tilénin kyytirahat takaisin Turkuun.⁵

Koska tulipalo ei voinut olla ukonilman aiheuttama, oli syytymissyyksi epäiltävä joko huolimatonta tulenkäsittelyä tai tuhopolttoa. Asiaa tutkittiin Oriveden syyskäräjillä 15.11.1779. Palopaikalle ensimmäisenä ehtineiden todistajien mukaan tuli oli päässyt irti eteläisestä porttihuoneesta, josta se oli kovan tuulen mukana levinnyt ensin torniin ja sieltä nopeasti kirkon kattoon.¹ Papistosta lähimpänä kirkkoa asuneen kappalaisen Samuel Saloviuksen havaintojen mukaan tulipalon oli kuitenkin täytynyt alkaa kirkon sisältä. Salovius esittikin, että joku kirkossa edellisenä päivänä käyneistä henkilöistä oli käsitelty varomattomasti tulta, jolloin kytemään jäänyt kipinä oli syyttänyt koko rakennuksen. Ennen Turkuun lähtöään Tilén oli jättänyt käräjiä varten kirjallisen

¹ Ptk 8.8.1779 § 2. OriKA. KA mf TK 157.

² Ptk 5.9.1779 ja Ptk 23.10.1779 § 1. OriKA. KA mf TK 157.

³ ...*kuinka pystyttäisiin tyydyttämään maalarimestari Johan Tiléniä, joka työn jäätyä keskentekoiseksi joutuu matkustamaan pois eikä pysty täällä enää viipymään, mistä johtuen sovittiin hänen kanssaan, että hänen tulee seuraavaan talveen mennessä saada seurakunnalta ainakin sopimansa elinkustannukset, jotka melko harvat ovat maksaneet. Lisäksi lupasi mestari Tilén tehdä laskun ja antaa selvityksen niistä 600 taalarista, jotka hän sai käteisenä väriaineiden ostoa varten. Ptk 5.9.1779. OriKA. KA mf TK 157.*

⁴ Summa on kirjattu myös käräjiä varten tehtyyn arvioon kirkon palaneesta omaisuudesta: *Til Målaren at köpa färgor med dess kost som soknen än skal betala. 600 Dr Kmmt.* Ptk 23.10.1779 § 1. OriKA. KA mf TK 157.

⁵ Tilit 1779. OriKA. KA mf TK 158. Summa oli 42 kr.taalaria [= 2:16:- riikintaalaria hopearahaa].

todistajanlausuntonsa, jonka rivien välistä on luettavissa Saloviuksen ainakin epäsuorasti maalariin kohdistamat epäilyt:

Angående Orihwesi kyrkans olyckeliga brand blir mitt vittnesmål följande: den 1. ... Septembr: höll jag på at arbeta uppå i taket med fyra karlar af hwilcka jag ei blef varsen någon röka tobak, aföre som jag ei eller sielf rökte. Förr Middagen gick väl flere men efter Middagen allenast någon få marknads folket i kyrckan men ingen såg jag röka pipa. Dörren på södra sidan hade jag hela dagen fastlåst, förutom det at Magistren [Salovius] en enda gång gick där ut, äfven så stod dörren på västra ändan den arbets folcket ut och in gick, hela dagen fast, ehuru ei i lås, äfvenföre ock jag, som stod på ställningen under taket, så mycket nogare gaf ackt på folcket som ut och ingick då jag hörde dörren knarka. Sedan arbetet om qwallen war lyckadt dröjade jag tillika med arbets karlarena ännu någon tid i kyrckan, men blefvo ei varse någon rök ehuru vi sågo omkring oss, såsom jag altid war wan at giöra. Derpå gingo vi ut och jag låste dörren igen och till större visshets, at dörren war wärckeligen i lås, stötte jag med nyckelen derpå. Af alt detta kan jag slutsa, at elden på någon sätt ei har kunnat löskomma innom kyrckan. Men den owarsamhet kan jag ei förbigå at omröra, at hö war upsatt i södra wäckenhuset, som stod deri flera dagar, och löf[?] i tornet. Alt detta kan jag wid påfordran med aflaget äd bekräfta.

Orihwesi den 8: Septembr: M. Joh. Tilem.²

Palon syytymissyyttä ei pystytty selvittämään. Todistajanlausuntojen perusteella päädyttiin kuitenkin toteamaan, että tulipalo oli todennäköisesti alkanut porttihuoneesta.³

J. V. Vallinheimo on Oriveden paikallishistoriaa käsittelevässä teoksessaan arvellut, että tulipalo saattoi alkaa maaliaineiden itsesytytyksestä.⁴ Todistajanlausunnossa mainittujen kattomaalausten tekemiseen Tilén käytti kuitenkin melko varmasti liimavärejä, joiden käsittelemiseen ei liity palovaaraa. Käräjillä Tilénin lausunto näyttää riittäneen selvittämään hänen osuutensa asiaan. On epätodennäköistä, että paikkakunnallakaan olisi jääty epäilemään maalarin huolimattomuutta

¹ Porttihuone sijaitsi *40 steg ifrån kyrkan*. Ikaalinen 59 § 18. Ylä-Satakunnan tuomiokirja 1779. TMA.

² *Oriveden kirkon onnetonta tulipaloa koskien on todistajanlausuntoni seuraava: 1. pnä syyskuuta työskentelin koko ajan ylhäällä katossa neljän työmiehen kanssa, joista en havainnut kenenkään polttavan tupakkaa sen mukaisesti, etten myöskään itse polttanut. Ennen puoltapäivää kirkossa kävi paljonkin markkinaväkeä, mutta puolenpäivän jälkeen vain muutama harva, enkä nähnyt kenenkään polttavan piippua. Etelän puolella olevan oven pidin koko päivän lukossa, paitsi että Maisteri meni siitä kerran ulos[.] Samoin oli länsipäässä oleva ovi, josta työväki kulki ulos ja sisälle, koko päivän suljettu, vaikkakaan ei lukossa, minkä vuoksi myös minä, joka seisoin tellingeillä katonrajassa, pidin paljon tarkemmin silmällä ulos ja sisään kulkevaa väkeä, kun kuulin oven narisevan. Sen jälkeen kun työ oli illalla loppunut, viivysin työmiesten kanssa vielä jonkin aikaa kirkossa, mutta emme huomanneet mitään savua, vaikka katselimme ympäriinsä, kuten minulla oli aina tapana tehdä. Sitten menimme ulos ja lukitsin oven uudelleen, ja suuremmaksi varmuudeksi siitä, että ovi oli todellakin lukossa, rynkytin vielä ovea avaimella. Kaiken tämän perusteella voin päätellä, ettei valkea ole millään tavalla voinut päästä irti kirkon sisältä. Mutta sitä varomattomuutta en voi olla käsittelemättä, että eteläiseen porttihuoneeseen oli koottu heinä, joka oli siellä usean päivän ajan, ja lensi [?] torniin. Kaiken tämän voin vaadittaessa vahvistaa valalla. Orivesi 8:na syyskuuta.... Ikaalinen 59 § 18. Ylä-Satakunnan tuomiokirja 1779. TMA.*

³ Ikaalinen 59 § 18. Ylä-Satakunnan tuomiokirja 1779. TMA.

⁴ Vallinheimo 1954, 61. Painon alle joutunut tuoretta öljymaalia sisältävä trasseli tms. kuumenee rajusti ja voi syyttää tulipalon. Kaila 1998, 627.

tulipalon syyksi, sillä seuraavana vuonna Tilén kutsuttiin tekemään maalaustöitä naapuriseurakuntaan Ruovedelle.

Uuden kirkon rakentamista ryhdyttiin suunnittelemaan lähes välittömästi. Rakennusmestariksi valittiin jälleen Matti Åkerblom, jonka johdolla tehty sisäviisteinen ristikirkko oli pääosiltaan valmis jo elokuussa 1781.¹ Tilien mukaan v. 1783 Johan Tilénille maksettiin 3 riikintaalaria hopearahaa ...*för en i Kyrckan befindtelig tafla.*² Kirkon- ja pitäjänkokouspöytäkirjoissa ei ole mainintoja taulun maalauttamisesta. Todennäköisesti kyseessä oli kirkon rakentamisen muistotaulu, johon oli kirjoitettu vuosiluku ja hallitsijan nimi kultakirjaimin siniselle pohjalle.³ Taulu sijaitti v. 1848 kirkon länsipäässä, ja vuoteen 1905 mennessä se oli siirretty kirkon eteiseen.⁴ Muistotaulu hävisi v. 1958 kirkon tuhonneessa tulipalossa.

Matti Åkerblomin on arveltu maalanneen v. 1801 Oriveden kirkkoon kaksiosaisen alttaritaulun *Ehtoollinen ja Taivaaseen astuminen.*⁵ Teoksen kohtalo on jäänyt epäselväksi, sillä alttaritaulua ei mainita kirkon vanhimmassa säilyneessä kalustoluettelossa (1848). Koska Tilénin alttaritauluihin on Ruovedellä ja Keuruulla ainakin jossain vaiheessa liitetty Åkerblomin nimi, oli syytä tarkistaa myös Orivettä koskevat tiedot. Käsitys alttaritaulun teettämisestä perustuu 25.1.1801 pidetyn pitäjänkokouksen pöytäkirjaan.⁶ Åkerblomia käsittelevää kohtaa seuraavasta tekstistä käy kuitenkin selvästi ilmi, että varsinaisten taulumaalausten teettäminen oli vasta suunnitteilla:

Altartaflan, som länge saknats i vår Kyrck byggnade fullkomlig är...nu förfärdigad op för at beskådas, hvarmeds...Byggmästaren Matthäus Åkerblom en begärte i arfvode för dess besvär...12 Rgllsdr hvilcket sokenmännerna ei ville afpruta utan beviliades.... Sedan frågade iag af de närvarande: hvad man skulle låta målaren måla derpå på duk.... Man svarade: at i den under afdelningen Kunde man låta sätta: den Sidste Christi nattvard med sina lärjungar och i den Öfre Christi upståndelse ifrån de döde....⁷

¹ Pettersson 1978, 51. Vallinheimo 1954, 62-67.

² ... *kirkossa olevasta taulusta.* Tilit 1783. OriKA. KA mf TK 158.

³ Kal 1848. OriKA. KA mf TK 159.

⁴ Kal 1848 ja 1905. OriKA. KA mf TK 159.

⁵ Vallinheimo 1954, 67-68.

⁶ Vallinheimo 1954, 68 viite 1.

⁷ *Alttaritaulu, joka on kauan puuttunut kirkkorakennuksestamme on ... nyt täysin valmistunut tarkasteltavaksi, minkä myötä ... rakennusmestari Matteus Åkerblom pyysi vielä palkkiokseen vaivannäöstään 12 valtionvelkariksiä, mistä pitäjäläiset eivät halunneet tinkiä vaan minkä he myönsivät.... Sitten kysyin läsnäolijoilta: mitä annettaisiin maalarin tehtäväksi maalata siihen [alttaritauluun] kankaalle.... Vastattiin, että alempaan osaan voitaisiin laittaa Kristuksen viimeinen ehtoollinen opetuslastensa kanssa, ja ylempään osaan Kristuksen ylösnousemus kuolleista.... Ptk 25.1.1801 § 2. OriKA. KA mf TK 157. – Rahasumma on hopearahassa 9 riikintaalaria.*

Åkerblomin valmistama *alttaritaulu* tarkoitti siten puusta veistettyä kehysrakennelmaa eli alttarilaitetta, joka sellaisenaan joutui odottamaan maalauksia aina v:teen 1825 saakka.¹

6. TAIVASSALO 1779

1. Sopimus kirkon sisämaalauksesta:

Urkulehterin peilimaalaukset ja marmorointi, kahden lehterikaiteen maalausten entisöinti, saarnatuolin ja kuoripenkkiä koristemaalaukset.

Työt keskeytettiin varhaisessa vaiheessa maaherran päätöksellä.

Taivassalon keskiaikainen kirkko sai v. 1766 arvokkaan lahjoituksen, kun tukholmalainen nuottakalastajien oltermanni ja kauppias Johan Österman testamenttasi kirkolle 24 000 kr. taalaria maksaneet urut.² Urkua varten rakennettiin uusi lehteri kirkon länsipäätyyn.³ Kesäkuussa 1779 pitäjänkokouksessa käsiteltiin Kaitaisten rusthollarin Mikael Östermanin tekemää tarjousta urkulehterin maalauksen kustantamisesta.⁴ Työn Österman halusi antaa Johan Tilénin tehtäväksi.⁵

Muutamat pitäjän säätyläisistä esittivät kuitenkin epäilynsä tuntemattoman maalarin valintaa kohtaan. Tiléniä vastustavista henkilöistä mainitaan pöytäkirjassa lääninsihteeri, asessori Gustav Malm ja ratsumestari Fredrik Aminoff.⁶ Malmin mukaan

¹ Alttaritaulua (myöh. *Ehtoollinen* ja *Ristiinnaulittu*) yritettiin hankkia Pehr Sundbergiltä, G.G. Sweidelliltä ja lopulta kirjakauppias Isak Utterin välityksellä Tukholmasta. Ptk 4.7.1802 § 1; 5.9.1802; 13.2.1803 § 1 sekä 31.3.1805. OriKA. KA mf TK 157. Tämän jälkeen hanketta ei käsitelty ennen Erik Lindströmin kanssa tehtyä sopimusta. Ptk 1.5.1825. OriKA. KA mf TK 157. Lindström maalasi kirkkoon mm. kaksiosaisen alttaritaulun *Ehtoollinen* ja *Jeesus-lapsen temppeleinvienti*. Kal 1848. OriKA. KA mf TK 158; Hanka 1997, 323.

² Riska 1959, 82.

³ Tilit 1.5.1765-1.5.1766 sekä 1.5.1768-1.5.1770. TaiKA. KA mf JK 180; Riska 1959, 78.

⁴ Ptk 13.6.1779 § 4. TaiKA. KA mf JK 178. Mikael Österman oli urut lahjoittaneen kauppias Johan Östermanin sisarenpoika. Taivassalossa v. 1695 syntynyt Johan Österman oli sukutarinan mukaan lähtenyt köyhänä nuorukaisena kalastajan oppipojaksi Tukholmaan. Eräänä päivänä hän oli kaupungin edustalla kalastaessaan saanut verkkoonsa aarrearkun. Kuningas oli lunastanut aarteen huomattavalla rahasummalla, mistä tuli Östermanin vaurauden perusta. Österman testamenttasi sisarenpojalleen osan hankkimastaan omaisuudesta, mm. Kaitaisten rusthollitilan ja nykyään Kansallismuseossa säilytettävät ns. Kaitaisten perintöhopeat. Appelgren-Kivalo 1910, 28-29. Riska 1959, 82. – Pöytäkirjoissa rusthollaria kutsutaan sukunimellä *Kaitais*; rippikirjojen mukaan hänen sukunimensä oli Österman. Rippikirja 1777-84. TaiKA. KA mf JK 171.

⁵ Ptk 13.6.1779 § 4. TaiKA. KA mf JK 178.

⁶ Ptk 13.6.1779 § 4. TaiKA. KA mf JK 178. G. Malmin useita sivuja käsittänyt puheenvuoro on kopioitu ilmeisen sanatarkasti hänen pöytäkirjaa varten jättämästään vastineesta. – Virkatehtäviensä vuoksi vakituisesti Turussa asunut G. Malm omisti puolisonsa Maria Liljegrenin kautta Taivassalon Viiaisten kartanon. F. Aminoffin omistuksessa oli Taivassalon Iso-Särkilahden kartano, mutta Aminoffin lienee asunut pääasiassa Bromarvin (nyk. Tenholan) Riilahdessa. Rippikirja 1777-84. TaiKA. KA mf JK 171; *Viiaisissa 1780-luvulla valmistunut päärakennus*. Turun Sanomat 9.7.1960 n:o 183.

... ingen af församlingen bör misstycka det hans [Östermans] Anhörig Kaitais Rusthållaren will bestyra om målningen. Det enda jag därwid bör erinra, är, at den blir så anständig och prydelig, at det hedrar hans minne och swarar enat Gifwarens frikostighet. Om det skall winnas, bör en i Målare Konsten Kunnig Person därtill utses, och utaf de i Åbo warande målare, kan ingen annan, än Målaren Bergman verkställa det med smak och beskjed.¹

Vaihtoehtona Jonas Bergmanille työhön voitaisiin palkata Taivassalossa oleskellut tukholmalainen maalari Martins, joka oli

...den enda här å orten som Åger den insikht i Rjt- och målare wettenskapen, at detta granlaga arbete, som af samtida och efterkommande granskas, kan honom anförtras.²

Martins olikin Malmin jo tiedusteltua asiaa lupautunut marmoroimaan lehterikaiteen ja maalaamaan peileihin sarjan profeettoja 33:16:- riikintaalarin (hopearahaa) hinnalla.³ Östermanin lahjoitusta ei voitaisikaan hyväksyä kuin siinä tapauksessa, että tämä palkkaisi toisen mainituista maalareista tai lahjoittaisi rahasumman kirkonkassaan ja antaisi seurakunnan hoitaa käytännön järjestelyt. Lopuksi Malm vetosi vielä muihin seurakuntalaisiin, jotta he yhdessä keräisivät Martinsin pyytämän palkkiosumman siinä tapauksessa, ettei rusthollari Österman halunnut suostua esitettyihin ehdotuksiin.⁴

Asessori Malmin ehdoton asenne ja tapa puuttua asian suunnitteluun kertonevat muustakin kuin maalausten toteutuksesta kannetusta huolesta. Maalarin valinnasta näyttää muodostuneen erilaisten yhteiskuntaluokkien välisiä ristiriitoja kuvastava arvovaltakysymys. Isänsä puolesta asiaa hoitanut Johan Österman koki tilanteen loukkaavana ja torjui jyrkästi Malmin tekemät ehdotukset.⁵ Alkuperäiselle maalaussuunnitelmalle nähtävästi myötämielinen, mutta hankalaan välikäteen joutunut kirkkoherra Hans Barck katsoi viisaimmaksi rauhoittaa tunteita lykkäämällä

¹ ... kenenkään seurakuntalaisen ei pidä pahastua siitä, että Östermanin sukulainen, Kaitaisten rusthollari haluaa hoitaa maalaustyö[hö]n [liittyvät asiat]. Siihen minulla ei ole muuta huomautettavaa kuin se, että siitä[maalaustyöstä] tulee niin kunnollinen ja kaunis, että se on kunniaksi hänen [kauppias Östermanin] muistolleen ja vastaa lahjoittajan [rusthollari Östermanin] anteliaisuutta. Jotta tämä saavutettaisiin, tulee siihen [työhön] valita maalaustaidoltaan pätevä henkilö, eikä Turussa olevista maalareista kukaan muu kuin maalari Bergman pysty suorittamaan sitä [maalaustyötä] [hyvällä] maulla ja kunnollisesti. Ptk 13.6.1779 § 4. TaiKA. KA mf JK 178.

² ... ainoa tällä seudulla, jolla on sellaiset tiedot piirustus- ja maalaustieteestä, että tämä hienovarainen työ, jota aikalaiset ja tulevat sukupolvet arvioivat, voitaisiin uskoa hänen tehtäväkseen. Ptk 13.6.1779 § 4. TaiKA. KA mf JK 178.

³ Ptk 13.6.1779 § 4. TaiKA. KA mf JK 178. Martinsin henkilöllisyys ja hänen mahdollisesti Suomessa tekemänsä maalaukset eivät ole tiedossa.

⁴ Ptk 13.6.1779 § 4. TaiKA. KA mf JK 178.

⁵ Johan Kaitais wille intet godkänna och ratifiera Herr Assessorens och Herr Ryttmästarens föreställning ei eller til detta ändamål deponera hälst 50 plåtar, mycket mindre låna örona til den projecterade frågan och de nämnda målare, utan swarade med Ifwer at han wore man för bägge delarna, hwilcket ingen skulle kunna honom ifrån taga. Ptk 13.6.1779 § 4. TaiKA. KA mf JK 178. – 50 ploitua = 300 kr.taalaria = 16:32:- riikintaalaria hopearahaa.

päätöksentekoa muutamalla viikolla. Samalla annettiin ratsumestari Aminoffin esityksen mukaisesti kaikille pitäjän säätyläisille tilaisuus lausua asiasta mielipiteensä.¹

Tilénin palkkaamiseen kohdistunut vastustus ei lopulta näytä saaneen laajaa kannatusta, sillä seuraavassa kokouksessa päätettiin yksimielisesti,

...at Kajtais Rusthållaren skulle få taga Hwilken målare han behagade och i synnerhet mästaren Tillen, hvars mestarebrev blef uppvist.²

Myöhemmin syksyllä Tilénin kanssa tehtiin kirjallinen sopimus:

...Tillen...förbindar sig at måla nya läcktaren med marmor färg: Predikstohlen med blå marmor, Bilderna-Pelarenas och listwercket med Äkta Guld och Silfwer: dito at renovera de 2ne gamla läktarena: samt at måla Bänckarne i Choret med brun och grön marmor, emot erhållande i et för alt af 1000de Daler Kopparmynt.³

Seurakunta päätti siten palkata edullisena pitämänsä maalarin kunnostamaan myös kirkon muuta sisustusta. Sopimus käsitti toisen uudistettavan lehterikaiteen osalta myös peilien vanhat figuurimaalaukset.⁴ Östermanin lahjoitus sisältyi todennäköisesti seurakunnan kanssa tehtyyn sopimukseen, vaikka sanamuoto antaakin ymmärtää, että kyse oli ainoastaan lehterikaiteen koristemaalauksesta; tarkoituksena lienee ollut teettää peileihin pyhien miesten kuvasarja kuten maalari Martinsin tekemästä tarjouksesta ilmenee. Palkkiosta sovittiin, että maalari saisi seuraavan vuoden toukokuun alussa 50 ploodua, ja jäljelle jäävät 700 kr.taalaria maksettaisiin työn valmistuttua.⁵ Varat päätettiin kerätä seuraavana talvena rippikuulustelujen yhteydessä, ja tämän jälkeen mahdollisesti vielä puuttuva summa otettaisiin kirkonkassasta.⁶

¹ Ptk 13.6.1779 § 4. TaiKA. KA mf JK 178.

² ... että Kaitaisten rusthollari saa ottaa kenen maalarin haluaa, ja nimenomaan mestari Tilénin, jonka mestarikirja näytettiin. Ptk 4.7.1779. TaiKA. KA mf TK 178. Malm ja Aminoff olivat ilmeisesti poissa kokouksesta, mutta paikalla oli alemman säätyläistön edustajia.

³ ... Tilén sitoutuu maalaamaan uuden lehterin marmorivärillä, marmoroimaan saarnatuolin siniseksi ja käyttämään veistoksissa, pilareissa ja listoissa aitoa kultaa ja hopeaa, sekä uudistamaan kaksi vanhaa lehteriä, ja lisäksi maalaamaan kuorissa olevat penkit ruskealla ja vihreällä marmoroinnilla, yhteensä 1000 kr.taalarin korvausta vastaan. Ptk 3.10.1779 § 2. TaiKA. KA mf JK 178. 1000 kr.taalaria = 55:26:8 riikintaalaria hopearahaa.

⁴ "Restauroitavien" kaiteiden on täytynyt kuulua niihin lehtereihin, jotka 1760-luvun lopussa siirrettiin uuden urkuparven tieltä eteläseinälle. Tilit 1.5.1768-1.5.1770. TaiKA. KA mf JK 180; Riska 1959, 78. Johan Saltberg oli maalannut molemmat lehterit v. 1696. Tilit 1696. TaiKA. KA mf JK 179. Saarnatuolia vastapäätä ollut lehteri oli 1800-luvun alun tietojen mukaan maalattu ...med simpel blåfärg, kuorin eteläparvi oli...målad med alla Evangelister och Apostlare ommålad. Kal 1826. TaiKA. KA mf JK 180. Lisäksi kuorin pohjoisseinällä oli ilmeisesti keskiaikaisesta kuoriaidasta koottu, puuleikkauksin koristeltu parvi, joka oli v. 1826 kalustoluettelon mukaan maalaamaton. Kal 1826. TaiKA. KA mf JK 180; Riska 1959, 78-79.

⁵ Ptk 3.10.1779 § 2. TaiKA. KA mf JK 178. Tilénin ja Östermanin sopima palkkio urkulehterin maalauksesta lienee ollut sama 50 ploodua, jonka J. Österman mainitsi aikaisemmassa kokouksessa. Vrt. ed.s. alaviite 5.

⁶ Ptk 3.10.1779 § 2. TaiKA. KA mf JK 178.

Maalaustyöt alkoivat todennäköisesti marraskuun puolenvälin tienoilla.¹ Pian tämän jälkeen Tilén sai Turun maistraatin välityksellä maaherranvirastosta määräyksen olla ryhtymättä mihinkään töihin Taivassalon kirkossa ennen kuninkaalta saatua lupaa. Vt. maaherra, hovioikeudenneuvos Nils Fredenskiöld vetosi päätöksessään kuninkaan 31.7.1776 vahvistamaan ns. piirustusasetukseen. Tiléniä pyydettiin kahden viikon kuluessa tekemään suunnittelemistaan maalauksista yksityiskohtaiset ja väritetyt piirroukset, jotka maaherra toimittaisi kuninkaan hyväksyttäväksi.²

Tilén jätti luonnokset maistraatille 11.12.1779, josta ne lähtivät edelleen maaherran kautta kuninkaalle ja yli-intendentinvirastoon lausuntoa varten.³ Ei ole tiedossa, koska asiaa käsiteltiin Tukholmassa, ja mikä oli mahdollinen lopputulos; päätös ei tiettävästi saapunut Taivassaloon asti.⁴ Käytännössä maalaustyöt keskeytyivät lopullisesti, ja sininen pohjaväri, jonka Tilén oli ehtinyt maalata urkulehterin kaiteeseen⁵, jäi sen ainoaksi värikykseksi aina vuoteen 1830 saakka.⁶ Vielä v. 1784 seurakuntalaiset yrittivät vedota maalaustöiden jatkamiseksi Turun piispa Jakob Haartmaniin, joka ei kuitenkaan voinut puuttua *kuninkaan käsiteltävänä olevaan asiaan*.⁷

¹ Tilén kuittasi viimeisen palkkionsa Maskun kirkosta 30.11.1779, mutta työ on voinut valmistua jo aikaisemmin. Tilit 1779. MasKA. KA mf JK 961.

² *Afbröts Herr Hof Rätts Rådets vid Landshövdingens och Riddarens wälborne Nils Fredenskiölds nuankomne Bref af d: 15: i denna månad, hvarigenom Magistraten anmodes at antyda Målaren Mästar Telen, som skal åtagit sig at måla flere Läktare, Predikstolen och annat innanrede i Töfsala Kyrcka, det Han bör 14. Dagar därefter afgifva en utförlig och med färgor illuminerad dessein därtill, som sedan till Herr Hofrätts Rådet och vice Landshövdingen bör insändas, och icke förr besatta sig med sagda arbete, innan samma dessein enligt Kongl: Majjts den 31. Julii 1776 utfärdade Nådiga förordning, af Kongl: Majjt i Näder blifvit gillad...* Maistraatin ptk 22.11.1779 § 2, 1036. Turun maistraatin arkisto. TKTA. Kirje luettiin Tilénille 24.11.1779. Turun maistraatin ptk 24.11.1779 § 4. TKTA.

³ Turun maistraatin ptk 11.12.1779 § 12, 1102. TKTA.

⁴ Maaherran kanslian päätöskonseptit ovat säilyneet vasta v:sta 1796 lähtien. Taivassalon maalauksia koskevaa asiakirjaa ei löydy kuninkaalle lähetettyjen kirjeiden joukosta. Allm. Skrivelser till Kong. Majestet 1779-1781. RA mf FR 54. Turun tuomiokapitulin pöytäkirjat puuttuvat 1778-1783, eikä asiaa käsitellä tuomiokapitulille osoitetuissa kuninkaallisissa kirjeissä. Tuomiokapituli tiedusteli maaherralta 13.10.1780 päätöstä Taivassalon maalaustöistä, mutta sekä kirje että maaherran vastaus ovat kadonneet. Lääninkansliaan saapuneiden kirjeasioiden diaari 1780, f. 86. Turun ja Porin lääninhallituksen arkisto. TMA. Taivassalon pitäjänkokouspöytäkirjoissa ei mainita maalaustöiden keskeyttämistä; pöytäkirjat puuttuvat kuitenkin 28.5.1780 – 6.5.1781 väliseltä ajalta. Ptk 1766-1881. TaiKA. KA mf JK 178.

⁵ ... *en Målare ifrån Åbo vjd namn N. Tilleen... gjorde en vacker början uti grundfärgen, som sees på Orgläktaret, men i anseende til desseine förordningen, blef såväl arbetet på Orgläktaren, som renovation på de gamla målningar i Kyrckan hvaren Målaren vjd en Sockne stämma contraherade med Socken breve, förbjutit af Högvördige Landshövdinge Ämbetet i Åbo, och således blefvo ständ med hela målningen.* Kirkkoherra Barckin selostus kirkon historiasta 1783, asiakirjasarjassa Kal 1667-1877. TaiKA. KA mf JK 180.

⁶ Kal 1826. TaiKA. KA mf JK 180; Riska 1959, 79. Johan Hellstén suoritti v. 1830 mm. ne maalaustyöt, joista oli sovittu Tilénin kanssa. Riska 1959, 79. Kuoripenkien maalaus jäi Tiléniltä toteuttamatta; vrt. Riska 1959, 97.

⁷ ...*anhängigt hos Kongl Majst....* Tark 19.9.1784 § 13. TaiKA. KA mf JK 179.

7. RUOVESI 1780-81, 1783

1. Ristiinnaulittu, entinen alttaritaulu.

Öljymaalaukseen kankaalle, 338 x 194 cm. Säilytetään Juupajoen kirkon tapulinjalassa.
Kuva 91.

2. Ehtoollinen, entisen alttaritaulun predellaosa.

Öljymaalaukseen kankaalle, 84 x 192 cm. Säilytetään Juupajoen kirkon tapulinjalassa.
Kuva 92.

3. Lehterikaiteen maalaukset.

Peileissä Raamatun henkilöiden kuvia, kaiteen koristemaalaukset. Maalaukset kadonneet lehterin purkamisen jälkeen 1861.

4. Koriste- ja ammattimaalaus.

Alttarilaitteen koristemaalaukset, yksityiskohtien kultaus. Laite poistettiin kirkosta 1876. Hävinnyt.

Saarnatuolin koristemaalaukset, yksityiskohtien kultaus ja hopeointi. Koriosan ja porraskaiteiden peileissä olleiden veistosten (13 kpl?) kultaus; peilien alla apostolien nimet mustalla hopeataustalla. Saarnatuoli poistettiin kirkosta 1878. Säilynyt 6 saarnatuolin koriosan kappaletta (kukin n. 147 x 59 cm, näissä tekstit *S: SIMON, S: JOHANIS, S: BARTOLOMEUS, S: MATTHEUS, S: MATTIAS ja S: ANDREAS*) sekä 7 kpl irrallisia veistoksia (kukin n. 42 x 16 cm). Säilytetään kirkon tapulinjalassa.
Kuvat 97, 98.

Alttarilaitteen ympärillä kuoriseinällä draperiamaalaus. Todennäköisesti kiinteän sisustuksen ammatti- ja koristemaalauksia, mm. alttarikaide ja kuoripenkit. Kadonneet 1861 ja 1877 korjaustöissä.

5. Toteutumaton suunnitelma holvikaton opaionrenkaan maalauksesta (1782).

6. Muistotaulu (1783).

Öljyväri ja lehtikulma puulle, n. 74 x 52 cm, ovaalinmuotoinen, yläosa kapeampi, rokokookaaren muotoinen. Profiloitu kullattu kehys. Tauluun tekstattu antiikvalla

*in: Nomine: IESU: / Sceptum: Tenente: / GUSTAVO III / Svecorum Gothorum Vandaloum / qve Rege:
Pot: Clem: etc. etc. etc. / Principe: Hared: Norvegid: Duce: Slesv Hols etc. etc. / Templum: Hoc:
Ruovesiis: / Striutum: Est: / A: C: MDCCLXXVIII.*

Säilytetään kirkossa.

Kuva 99.

Ruoveden emäseurakunnan järjestyksessä kolmas, rakennusmestari Matti Åkerblomin johdolla valmistunut puinen ristikirkko vihittiin käyttöön elokuussa 1778. Viimeistelyt jatkuivat mm. kiinteän sisustuksen osalta vuoteen 1780 saakka. Ruoveden kirkossa Åkerblom kokeili uutta, ns. 24-kulmaista pohjakaavaa, jossa ristivarsien ulkokulmien lisäksi myös sisäkulmat on viistetty. Avaruutensa ja valoisuutensa vuoksi kirkko herätti jo valmistuessaan huomiota myös paikkakunnan ulkopuolella.¹

Kirkon sisämaalauksesta keskusteltiin pitäjänkokouksessa ensimmäisen kerran syksyllä 1779, mutta maalaustöille ei löytynyt kannatusta.² Majuri von Kothen otti ehdotuksen uudelleen esille jo muutaman kuukauden päästä. Hanketta ei enää täysin tyrmätty, vaikka se siirrettiinkin myöhäisempään ajankohtaan.³ Asia sai lisävauhtia, kun Turun piispa Jakob Haartman seuraavana keväänä kehotti seurakuntalaisia maalauttamaan uuden kirkkonsa alttaritaulun ja saarnatuolin.⁴ Töistä päätettiin yksimielisesti 2.7.1780. Kirkkoherra, rovasti Lars Forselius valtuutettiin kirjoittamaan Johan Tilénille Turkuun, ja kutsumaan hänet suorittamaan maalaustyöt. Tiléniä pyydettiin ottamaan mukaansa tarpeellinen määrä värejä, ja ilmoittamaan työstä haluamansa korvaus.⁵

Pitäjänkokouksessa 13.8.1780 käsiteltiin 18. heinäkuuta päivättyä kirjettä, jossa Tilén vastasi, ettei hän pystynyt etukäteen määräämään palkkiotaan, vaan seurakunnan pitäisi ensin kutsua hänet arvioimaan kirkossa tehtävät työt. Tilén ilmoitti kuitenkin lähtevänsä matkaan ja ottavansa mukaan maalaustöissä tarvittavia välineitä siltä varalta, että sopimus seurakunnan kanssa syntyisi. Maalaria oli odotettu jo kokousta edeltävällä viikolla. Siitä huolimatta, että Tilén ei ollut vielä saapunut, tehtiin alustava päätös palkkion maksamisesta osin elinkustannuksina, osin *kohtuullisena* rahallisena korvauksena työstä ja raaka-aineista. Jotta Tilénin aika ei kuluisi hukkaan ennen seuraavana sunnuntaina pidettävää kokousta, valtuutettiin majuri Gustav Fredrik von Kothen ja rovasti Forselius neuvottelemaan maalarin kanssa heti tämän saavuttua.⁶

Tilénin kanssa tehtiin sopimus 20.8.1780

...angående Predikostolens, Altartaflans och läktarens målände, at dessa dels med marmorering, dels med förgylning och försilfring öfverstrykes och prydas.⁷

Rahapalkkioksi sovittiin 100 riikintaalaria hopearahaa väriaineiden hinta mukaanluettuna. Elinkustannuksina maalaustöiden ajalta jokaisesta pitäjän talosta toimitettaisiin Tilénille kapat rukiita ja maltaita, 2 paunaa voita ja 2-3 paunaa lihaa.⁸

¹ Ruoveden kirkon rakennushistoriaa on käsitelty useassa eri julkaisussa, mm. Pettersson 1978, 25-30; Klemetti 1927, 146-148; paikallishistoriallisia kirjoituksia mm. Koukkula 1967, 359-362. Vesanen 1978, 36-41.

² Ptk 6.9.1779. RuoKA. KA mf TK 212.

³ Ptk 12.12.1779. RuoKA. KA mf TK 212.

⁴ Tark 29.2.1780 § 8. RuoKA. KA mf TK 213.

⁵ Ptk 2.7.1780 § 4. RuoKA. KA mf TK 212.

⁶ Ptk 13.8.1780 § 1. RuoKA. KA mf TK 212.

⁷ ... *koskien saarnatuolin, alttaritaulun ja lehterin maalausta, että nämä sivellään ja koristellaan osin marmoroimalla, osin kultaamalla ja hopeoimalla.* Ptk 20.8.1780. RuoKA. KA mf TK 212.

⁸ Sama.

Sovitut maalaustyöt valmistuivat seuraavan vuoden aikana.¹ Maalaustöistä päätettäessä seurakunnan kassa oli kirkonrakentamisen jäljiltä lähes tyhjä, mutta Tilénin palkkioon tarvittavien varojen uskottiin kertyvän vapaaehtoisista lahjoituksista. Lisäksi oletettiin, että Kurun, Virtain ja Ähtärin kappelit osallistuisivat emäkirkon koristeluun, mistä nämä kuitenkin kieltäytyivät.² Rahasummaa ei ilmeisesti saatu täysin kokoon, sillä osa sovitusta 100 riikintaalarin palkkiosta suoritettiin tavarana: Tilén sai seurakunnan varastoista kuusi kannua pellavaöljyä ja Pekkalan kartanon omistajan, taloustirehtööri Petter Johan Austrellin lahjoittamina reilun 4½ riikintaalarin edestä maalaustarvikkeita.³ Kirkon hallussa olleen pellavaöljyn ja Austrellin tarjoamien väriaineiden hyväksikäytöstä kustannusten alentamiseksi keskusteltiin jo sisämaalauksesta päätettäessä.⁴

Maalaustöistä tehdyn sopimuksen sanamuodosta saa sen käsityksen, että Tilénin töihin olisi alttaritaulun osalta kuulunut ainoastaan kehysrakennelman koristemaalaukset. Kaksiosaisen alttaritaulun, *Ristiinnaulitun* ja sen predellaosan *Ehtoollisen* tekijästä ei kuitenkaan ole epäilystä, sillä alttaritaulun ja -laitteen maalaus mainitaan erikseen töiden ajalta säilyneessä pitäjänkokouspöytäkirjassa.⁵ Matti Åkerblomin valmistamassa alttarilaitteessa oli kummallakin sivulla kaksi pylvästä, jotka kannattelivat todennäköisesti keskiosasta kaarevaa päätykappaletta.⁶ Malli lienee ollut sama, jota Åkerblom käytti mm. Keuruun kirkossa.⁷ (Kuva 102) Kalustoluettelon mukaan ainakin kaariotsikko oli marmoroitu siniseksi, ja kehysrakennelman ympärillä alttariseinällä oli sininen verhosommitelma.⁸

¹ Tilénille maksettiin 7.12.1780 16:32:- riikintaalaria hopearahaa; loput yht. 83:16:- suoritettiin 25.-26.10.1781. Tilit 1780-1781. RuoKA. HMA.

² Ptk 2.7.1780 § 4 ja 11.3.1781. RuoKA. KA mf TK 212. Myöhemmin Virtain ja Ähtärin kappelit lahjoittivat maalaustöitä varten vapaaehtoisesti keräämänsä avustuksen 9 riikintaalaria hopearahaa. Ptk 19.8.1781 § 1. RuoKA. KA mf TK 212.

³ 1781... *Octobr 25: Målaren Tilén bekommit uppå sitt arfvode sex Kanr Linolja enl. qvitt. n° 4 a 2:24:-. Octobr d:o d:o d:o emottagit de af Herr Direct. Austrell til Kyrkan förärte målningar [!] enl. qvitt. n° 5 a 4:29:-. D:o 26: Målaren Tilén lyftat i contant återstoden af sitt arfvode enligt qvitt n° 6 76:11. Tilit on tasapainoitettu merkitsemällä Tilénin saamat tavarat myös kirkonkassan tuloihin: Förähringar... Octobr 25. Sex kanr kyrkan tilhörig Linolja har blifvit försäld til Målaren Tileen a 2:24:-. Octobr d:o Herr Directeuren Austrell förärt til kyrkan diverse målningens ämnen, hvi[l]ke äfven blefvo förbemäldte Målare uplätne, emot 4:29:-. Tilit 1781. RuoKA. HMA.*

⁴ Ptk 2.7.1780. RuoKA. KA mf TK 212.

⁵ ...nu under händer varande altartaflans med dess omkrets... målning.... Ptk 11.3.1781. RuoKA. KA mf TK 212.

⁶ Kal 1836. RuoKA. HMA. Matti Åkerblomin kanssa alttarilaitteesta tehty sopimus on aiheuttanut jonkin verran epävarmuutta: Åkerblom ...försäkrade sig vilja utan någon erkänsla giöra til den nya Kyrckan en duktig Altar-Tafla.... Ptk 25.8.1776. RuoKA. KA mf TK 212. Altтарitaulu tarkoittaa tässä yhteydessä alttarilaitetta, ja kyseessä olivat siten kehysrakennelman veisto- ja puutyöt.

⁷ Keuruun (1776) ohella Åkerblom rakensi vastaavanlaiset, barokkityyliset alttarilaitteet Teiskon (kirkko valm. 1788), Oriveden (1801) ja Kuoreveden (1815) kirkkoihin. Laaksi & Hyytiä 1991, 291; Pettersson 1978, 50, 55, 58.

⁸ Kal 1836. RuoKA. HMA.

Kirkkoon hankittiin uusi alttaritaulu v. 1877, ja vanha alttarilaite maalauksineen poistettiin kirkosta.¹ Kehysrakennelma ja draperiamaalaus ovat kadonneet; hirsipinnalle maalattu verhosommitelma saatettiin peittää sisäläudoituksen alle jo vv. 1861-62 korjaus- ja uudistustöiden aikana.² Tilénin taulumaalaukset myytiin Juupajoen rukoushuonekunnalle, jonka alttaritauluina ne palvelivat vuoteen 1915 saakka.³ Tämän jälkeen maalauksia säilytettiin rullalla kunnanviraston vintillä, kunnes ne 1950-luvulla pääsivät esille vastaperustettuun kotiseutumuseoon. Kun museorakennus siirrettiin hautausmaan laajentamisen tieltä Kallenaution kestikievarin yhteyteen v. 1983, alttaritaulut päätyivät nykyiselle paikalleen tapulinjalan seinälle.⁴ Maalaukset on ilmeisesti tässä yhteydessä pingotettu pinkopahville n. 5 cm paksujen, maalaamattomien koivurimojen avulla, jotka on naulattu suoraan kankaan reunojen päälle. *Ristiinnaulitussa* on runsaasti rullattuna säilyttämisestä johtuvia murtuma- ja hankautumavaurioita sekä lämpötilan ja kosteuden vaihteluiden aiheuttamaa kankaan pussittamista. *Ehtoollinen* on vielä huonommassa kunnossa: maalipinta on ehtinyt hilseillä pois suurelta alueelta.⁵ Molemmat teokset kaipaavat pikaista konservointia.

Uuden saarnatuolin veistäminen kuului Matti Åkerblomin työsopimukseen kirkonrakentamisen yhteydessä.⁶ Barokki-klassistista tyyliä edustanut saarnatuoli sijaitsi koillisviisteessä, ja siinä oli raput sekä pohjoisristissä olevaan sakaristoon että itäiseen ristivarteen päin. Katoksen kulmat oli koristeltu nupein, ja keskellä oli pallo ja risti. Koriosa oli kahdeksankulmainen, ja sen peilit oli porraskaiteiden tavoin koristeltu veistetyillä Raamatun henkilöiden kuvilla.⁷ Saarnatuoli poistettiin kirkosta v. 1878, minkä jälkeen sen osia on säilytetty tapulinjalassa.⁸ Koriosan sivukappaleita on jäljellä kuusi, minkä lisäksi seitsemän veistosta on säilynyt irrallisina.⁹ (Kuvat 97, 98) Tilénin tekemä

¹ Saksalaisen Bernhard Rheinholdin v. 1876 maalaama *Kristuksen kirkastus* ostettiin 5 600 mk:lla. Kirkon alttaritaulun ja saarnatuolin rakennustilit 1875-80. RuoKA. HMA; Vesanen 1978, 44-45.

² Sisäseinät vuorattiin tiettävästi ensimmäisen kerran vasta vv. 1861-62. Ptk 20.5. ja 21.7.1861. RuoKA. KA mf TK 212; Vesanen 1978, 42-43.

³ Myyntihinta oli 100 mk. Ptk 18.4.1877. RuoKA. HMA. – Juupajoki erosi Orivedestä itsenäiseksi seurakunnaksi v. 1904. Nykyisin kirkon alttaritauluna on Ilmari Launiksen *Ehtoollinen* v:lta 1915.

⁴ Seurakuntamestari Martti Mäkisen tiedonanto 13.9.1998.

⁵ Havainnot Juupajoen kirkon tapulinjalassa 13.9.1998.

⁶ Ptk 25.8.1776. RuoKA. KA mf TK 212. Åkerblom sai kuitenkin ylimääräisen maksun veistoksista ja himmelistä. Ptk 13.9.1778 § 2 ja 23.1.1780 § 3. RuoKA. KA mf TK 212. Saarnatuoli valmistui viimeistään 1779.

⁷ Kal 1836. RuoKA. HMA.

⁸ *Arne Appelgrenin kirkkoinventointi 1935*. Ruovesi. MVTOP.

⁹ Åkerblomin kanssa tehtiin sopimus 18 veistoksesta, joista luvattiin maksaa 6 kr.rahataalaria/kpl [= 16 killinkiä/kpl], yht. 108 kr.taalaria [= 6 riikintaalaria hopearahaa]. Ptk 13.9.1778 § 2. KA mf TK 212. Kalustoluettelon mukaan saarnatuolissa oli kuitenkin vain 11 veistosta (...*speglarne på predikstolen och dess uppgångar äro pryddes med 11 st. förgylde bilder av bibliska män*). Kal 1836. RuoKA. HMA. Vielä v. 1935 saarnatuolista oli jäljellä ainakin 8 koriosan kpl:ta ja ilmeisesti toinen porraskaide, jossa oli neljä peiliä veistoksineen. *Arne Appelgrenin kirkkoinventointi 1935*. Ruovesi. MVTOP. Yksi nykypäiviin säilyneistä koriosan kappaleista (*Matteus*) puuttuu v. 1935 inventaarioluettelosta, joten korissa on täytynyt olla ainakin 9 sivukappaleita, mikä vastaisi kalustoluettelon tietoa kahdeksankulmaisesta saarnatuolista. – Professori Lars Pettersson ehdotti kirkon korjaustöiden valmistelujen yhteydessä v. 1976, että

koristemaalaukset on hyvin säilyneet.¹ Runko-osan marmorointi on tehty siniselle pohjalle tummansinisellä ja vaalealla; pilastereissa on hennon puna- ja sinisävyinen, verkkomainen marmorointi valkoisella pohjalla. Koristelistat ja veistosten puvut on kullattu, ja peilien taustaväriä on ruosteenpunainen. Nimikylteissä ja peilien kehyksissä käytetty hopea on tummunut.

Kirkon ainoa lehteri sijaitsi sakariston päällä pohjoisessa ristivarressa.² Lehterikaiteen koristemaalaukset lienee ollut samanlainen kuin saarnatuolissa, ja kaiteen peileihin oli maalattu Raamatun henkilöiden kuvia.³ Koska saarnatuolia koristivat apostolien ja evankelistojen kuvat, esittivät lehterikaiteen peilimaalaukset todennäköisesti Vanhan testamentin profeettoja samantapaisena kuvasarjana kuin esim. Keuruun vanhassa kirkossa. Lehterikaide poistettiin jo vv. 1861-62 korjaustöiden yhteydessä, kun sakaristo siirrettiin kirkon itäpäädyn jatkeeksi, ja pohjoisen ristivarren lisäksi myös etelä- ja länsiristeihin rakennettiin uudet lehterit.⁴ Ahto Luutosen mukaan peilien maalaukset huutokaupattiin seurakuntalaisille.⁵

Koska saarnatuolin ja lehterikaiteen ohella myös kirkon kolme ovea, ikkunat, alttarikaide ja kuoripenkit olivat *vaaleansinisiä*, kuuluivat ne todennäköisesti Tilénin maalaustöihin.⁶ Myös sakariston punaisella ja mustalla öljyvärillä maalattu alttarirakennelma saattoi olla Tilénin maalaama.¹

Åkerblomin saarnatuoli restauroitaisiin ja palautettaisiin kirkkoon. Tässä vaiheessa saarnatuolista löytyi enää nykyisin jäljellä olevat osat, jolloin rekonstruoitavaa olisi ollut huomattavasti enemmän kuin Pettersson oli oletanut. Seurakunta päätti säilyttää 1870-luvun lopulla hankitun saarnatuolin ja alttarilaitteen, vaikka sisäasu muuten palautettiin pääosiltaan vv. 1861-62 korjauksessa syntyneeseen asuun. *Lars Petterssonin kirje Heikki Elomalle 10.5.1976*. Ruovesi. MVRHOA; Kal 1976. Ruovesi. MVTOP; Pettersson 1978, 30.

¹ Yhden sivukappaleen (*Simon; Kuva 97* vasemmalla) koristemaalaukset on "restauroitu" mahdollisesti 1970-luvun kirkkoremontin aikana. Marmorointityyli on erilainen, ja värit on osin muuttunut, mm. hopeointi on korvattu valkoisella värillä. Maalaustyön tekijä ei ole tiedossa.

² Varsinainen sakaristo käsitti ristivarren keskiosan, ja sen molemmille puolille jäivät epäsäännöllisen muotoiset komerot. Sakariston ovi oli ilmeisesti keskellä kirkkosalin puoleista seinää. Kal 1836. RuoKA. HMA. Rappujen on täytynyt sijaita lehterin länsiosassa, ilmeisesti luoteen puoleisessa sisäviisteessä vastapäätä saarnatuolin rappuja. Vrt. Pettersson 1978, 29 (Heikki Salon pohjapiirros 1849, kuva 27).

³ *...Låktare hvars skrank på yttre sidan är ljusblå målade och prydt med åtskilliga bibliska personer*. Kal 1836. RuoKA. HMA.

⁴ Ptk 20.5. ja 21.7. 1861. RuoKA. KA mf TK 213; Pettersson 1978, 28, 29.

⁵ Luutonen & Koivisto 1928, 12. Kirkon tilien mukaan v. 1861 pidettiin kaksi huutokauppaa, joissa myytiin *kirkon rakenmuksesta joutilaaksi tullutta liikaa tavaraa*. Tilit 1.5.1861-1.5.1862. RuoKA. HMA. Puutarhuri Ahto Luutonen (1891-1983) tunnettiin Ruovedellä ahkerana kansanperinteen kerääjänä ja kotiseutututkimuksen harrastajana, jonka lukuisista kirjoituksista on koottu teos *Aikaisempien aikojen muistoa Ruovedeltä* (1973); myös SKS:n arkistossa on Luutosen sidottu käsikirjoituskokoelma. Lehterikaiteen myyntiin liittyvä tieto voi perustua Luutosen kuulemaan muistitietoon.

⁶ Kal 1836. RuoKA. HMA. Kalustoluettelossa puhutaan marmoroinnista ainoastaan saarnatuolin ja alttarilaitteen osalta; tästä huolimatta ainakin lehteri- ja alttarikaiteiden koristemaalaukset oli todennäköisesti toteutettu marmoroinnilla. Kirkon kiinteää sisustusta ei tiettävästi maalattu uudelleen ennen vv. 1861-62; tätä edeltävät korjaukset ja maalaustyöt 1821-22 ja 1839 koskivat kirkon ulkopuolta. Vesanen 1978, 42-43.

Maalaustöiden edistymisestä on pitäjänkokouspöytäkirjoihin jäänyt lyhyt merkintä, kun taloustirehtööri Austrell oli esittänyt epäilynsä Tilénin käyttämän lehtikullan laadusta ja kestävydestä. Tilén todisti ilmeisesti havainnollisesti, ettei hänen käyttämänsä kulta palanut.² Maalarin hankkima lehtikulta oli siten hyvälaatuista.

Samassa kokouksessa oli esillä Tilénin tarjous holvikaton opaionrenkaan koristemaalauksesta. Palkkiokseen maalarin pyysi kappale rukiita jokaisesta talosta. Pitäjän säätyläisten ajama hanke ei kuitenkaan saanut riittävää kannatusta talollisten keskuudessa. Asian käsittely siirrettiin myöhemmäksi.³ Vuoden kuluttua elokuussa 1782 rovasti Forselius otti esille maalaustelineiden rakentamisen: Tilén, joka oli tässä vaiheessa todennäköisesti jo Keuruulla, oli ehtinyt tiedustella sovittujen maalaustyön alkamista. Forseliuksen puheesta käy ilmi, että päätös katon koristelusta oli saatu aikaan edellisenä syksynä, mutta asia oli vielä senkin jälkeen herättänyt runsaasti keskustelua ja eripuraa.⁴ Onkin ilmeistä, että kirkkoherran kovistelevista puheista huolimatta hankkeen vastustajat pääsivät voitolle, ja opaionrenkaan maalaus jäi lopullisesti toteutumatta. Koristemaalauksista ei ainakaan löytynyt jälkiä vv. 1796-78, kun alkuperäiset holvit otettiin esiin 1900-luvun alussa tehdyn laudoituksen alta.⁵ Lämpökäsitellyn, sinkkivalkoisella tehdyn pintamaalauksen rippeet olivat peräisin vv. 1861-62 korjaus- ja uudistustöistä.⁶

Vuosina 1780-81 suoritettujen töiden lisäksi Tilén maalasi v. 1783 kirkon rakentamisesta kertovan muistotaulun.⁷ (Kuva 99) Päätös taulun hankinnasta oli tehty jo vuotta aikaisemmin.⁸ Ovaalinmuotoisen taulun yläosassa on kuninkaankruunu, alhaalla nauhakoriste ja näiden välissä

¹ Kal 1836. RuoKA. HMA.

² *Emot Mälaren Herr Tilens guld vid målningen här i Kyrkan gjorde wälborne Directeur Austrell någon protest i förra sokne stämman om dess säkerhet och godhet; men berörde Tilén bevisade nu sitt guld vara riktigt i eld pröfvandet vitnet bestyrkt, hvarmed bemäldte Herr Directeur så wäl som andra Herrskapet och Allmogen befunno sig nöjda.* Ptk 19.8.1781 § 3. RuoKA. KA mf TK 212.

³ Ptk 19.8.1781 § 4. RuoKA. KA mf TK 212.

⁴ Ptk 11.8.1782 § 3. RuoKA. KA mf TK 212. Pöytäkirjoissa ei ole muita merkintöjä ko. asiasta.

⁵ *Heikki Elomaan korjaus- ja muutossuunnitelmat 1976-78 korjaustöitä varten.* Ruovesi. MVRHOA; 1977 korjaustöiden aikana otetut valokuvat. Ruovesi. MV-KA. Kts. kuvat myös Pettersson 1978, 43-44.

⁶ Ptk 20.5. ja 21.7.1861. RuoKA. KA mf TK 212; Vesänen 1978, 42-43. Ruoveden seurakunnan historiikinkirjoittajan, Pentti Vesasen mukaan Tilén koristeli keskusympyrän *pyöreällä lehtiaiheisella kuviolla*. Vesänen 1978, 41. Ainakaan Vesasen ilmoittamat lähteet (Kal 1836, Ahto Luutosen kirjoitukset ja Koukkula 1967, 361-362) eivät tue esitettyä väitettä. Luutonenkin olettaa Tilénin maalanneen opaionrenkaan, muttei mainitse maalausten aiheita; Luutosen kirjoituksissa ei ole lähdeviitteitä, mutta mistään ei saa vaikutelmaa, että hänellä olisi ollut asiasta em. pitäjänkokouspöytäkirjoja tarkempaa tietoa. Luutonen 1928, 8; Luutonen & Koivisto 1928, 11-12. – Kirkon vesikatossa nykyisin olevat kuvalaudat, joissa näkyy katkelmia köynnösaiheisestä maalauksesta, ovat peräisin edellisestä, v. 1654 valmistuneesta kirkosta. Kts. kuva Pettersson 1978, 42; Vesänen 1978, 32.

⁷ *Til Mälaren Tilén är betalt för en Tafla med förgylt inskription å stora dören i kyrckan, enligt Qvitt N. 4. 3:-:Rdr Specie.* Tilit 1783. RuoKA. HMA.

⁸ Ptk 1.1.1782. RuoKA. KA mf TK 212.

latinankielinen teksti, joka on todennäköisesti kopioitu kirkkoherran kirjoittamasta mallista.¹ Tausta on koboltinsininen ja kruunu ja kirjoitus on kullattu; kruunun yksityiskohtia on lisäksi korostettu punaisella.

Ristiinnaulittu edustaa aiheen kolmifiguurista esitystapaa, jossa keskellä olevan ristin juurelle on kuvattu tästä katsoen oikealle Neitsyt Maria ja vasemmalle apostoli Johannes. (Kuva 91) Maalaus on toteutukseltaan ja yksityiskohdiltaan huomattavan samankaltainen Tilénin joitakin vuosia aikaisemmin Tyrvännön kirkkoon maalaamaan alttaritaulun kanssa. (Kuva 59) Erityisesti Marian ja Johanneksen hahmot, tausta Jerusalemin kaupunkineen ja teoksen väritys ovat lähes identtiset. Huomattavin ero maalausten välillä koskee ristiinnaulitun esittämistä, sillä Ruoveden alttaritaulussa on kuvattu sovitusuhrin antanut, kuollut Kristus. Tällöin hänen silmänsä ovat suljetut, vasemmassa kyljessä on vertavuotava haava ja pään ympärillä on sädekehä. Jalkojen ja käsien haavoista vuotaa jonkin verran verta. Lannevaate on vaaleansininen, ja sen toisessa liepeessä on kolme reunatupsua. Rististä puuttuu jalkatuki, ja ristin juureen on lisätty pääkallo ja kaksi sääriluuta. Myös INRI-kyltin muoto ja kirjainten väliin lisätyt pisteet poikkeavat Tyrvännön maalauksesta. Taivaalla on Kristuksen molemmin puolin tummansinisellä ja ruskealla tehdyt pilvimuodostelmat. Yksityiskohdissaan *Ristiinnaulittu* on toteutettu hieman Tyrvännön maalausta tarkemmin: henkilöiden kasvopiirteet ovat jonkin verran terävämpiä, ja esim. Kristuksen lannevaatteen ja Johanneksen uumalla ja käsivarrella olevan viitan poimut on kuvattu huolellisemmin. Maalipinnat ovat tasaisia ja peittäviä. Siveltimenvedot näkyvät pukujen vaalealla värillä korostetuissa valokohdissa; punainen pohjaväri tulee esiin ainoastaan nykyisissä vauriokohdissa. Ruoveden *Ristiinnaulitussa* Tilén on välttänyt Tyrvännön sommitelman ongelmakohdan tuomalla Kristuksen päätä hieman alaspäin ja vaihtamalla INRI-kyltin muodon. Koska risti kuitenkin ulottuu mittasuhteiltaan korkeammassa Ruoveden maalauksessakin yläreunan tasolle, on Kristuksen jaloista tullut hieman liian pitkät. Pilvet on mahdollisesti lisätty täyttämään sommitelmallisesti tyhjäksi jäänyttä taivasta.²

Ruoveden *Ristiinnaulitussa* on käytetty samoja mallikuvia kuin Tyrvännön maalauksessa. Peter Paul Rubensin maalaustöihin perustuvan grafiikan sijaan Kristuksen hieman sivusta kuvatut kasvopiirteet, suljetut silmät, sädekehä ja mm. INRI-kyltin muoto lienevät kuitenkin peräisin

¹ Huom. kirjoitusvirheet, mm. *vandaloumqve* po. *vandalorumqve*; *striutum* po. *structum*.

² Maalauksen alkuperäinen asu on voinut olla mittasuhteiltaan sopuisempaisempi, sillä on todennäköistä, että siihen on Keuruun *Ristiinnaulitun* tavoin kuulunut puolipyöreä, alttarilaitteeseen sopiva yläosa pilvisommitelmiseen. Kankaan yläreuna on kehysriman peitossa siten, ettei sen mahdollista leikkaus- tai maalipintaa pysty varmasti tarkistamaan;

toisesta käytössä olleesta mallikuvasta eli Aegidius Sadelerin *Ristiinnaulitun* tapaisesta kuparipiirroksista. (Kuvat 61, 62)

Ehtoollista esittävässä predellataulussa on kuvattu ehtoollisen asetussanoja lausuva Vapahtaja ja hänen ympärilleen asettuneet kaksitoista opetuslasta. (Kuva 92) Punaiseen aluspukuun ja toisen olkapään peittävään siniseen vaippaan pukeutunut Vapahtaja on juuri siunaamassa vasemmassa kädessään olevaa pyöreää leipää ja pöydällä olevaa viinipikaria. Nuori parraton Johannes nojaa Vapahtajan olkapäähän. Pöydän toisella puolen, viistosti Johannesta vastapäätä istuu kyynärvarteensa nojaten muista eristäytynyt ja pois päin katsova Juudas Iskariot. Hänen punaisen viittansa alta pilkottaa tummanvioletti hiha, mutta Juudaksen yleisimmät attribuutit, rahapussi ja punaiset hiukset puuttuvat. Muita opetuslapsia ei voi varmuudella identifioida. Viikkausjälkineen kuvatus vaalean pöytäliinan päällä on pikari, leipälautanen ja pääsiäislammas. Pikari on kullattu, mutta lautanen ja lammas, joka kokonsa puolesta vaikuttaa huomattavasti pienemmältä eläimeltä, on hahmoteltu ainoastaan lyijykynällä.

Aiheen sovittaminen matalaan kuva-alaan on tuottanut Tilénille jonkin verran vaikeuksia. Vapahtajan ja hänen vieressään olevien opetuslasten kasvot ovat joutuneet lähelle maalauksen yläreunaa, jolloin Juudaksen asema teoksen sommitelmassa on ilmeisen tahattomasti korostunut. Etuvasemmalta tuleva valo on mallikuvaa noudatellen kuvattu melko onnistuneesti. Ainoastaan Johanneksen vaaleat ja lähes yhtenäisen valoisat kasvot poikkeavat muista, mikä viittaa osaltaan Sadeler-tyyppisen mallikuvan käyttöön. Henkilöhahmojen kasvot on maalattu huolellisesti: esim. kasvopiirteiden pyöreys on saatu esiin tarkoin, vaaleammalla värisävyllä tehdyin varjostuksin. Mielenkiintoista on, että Tilén on ilmeisesti korjailnut – ehkä jonkun teosta arvioineen katselijan kehotuksesta – opetuslasten päiden mittasuhteita. Tämä on havaittavissa mm. Juudaksen ja kuva-alassa oikealla olevien apostolien päällä olevina kaarina, joista väri on varissut pois. Profiilista kuvattujen apostolien takaraivot ovat korjauksista huolimatta jääneet Tilénin maalaustyylin mukaisesti liian luisuiksi. Erikoinen piirre on myös lähes jokaisen henkilöhahmon leuassa oleva valoläikkä, joka ihonvärisenä (esim. Vapahtaja) luo vaikutelman sileäksi ajellusta täplästä keskellä leukapartaa. Kokonaisuutena henkilökuvaus on melko onnistunutta. Figuurimaalauksen heikkouksista huolimatta teoksessa on aiheeseen sopivaa intensiivisyyttä ja vakuuttavuutta.

maalauksen keskiosassa maalipinta näyttäisi kuitenkin jatkuvan kehystyksen sisälle. Havainto Juupajoen kirkon tapulinjalassa 13.9.1998. Maalauksen koko, muoto tai kehystys eivät selviä Juupajoen kirkon kalustoluetteloista.

Pukujen ja taustan keltaiset, punaiset ja ruskeat värisävyt ovat suurelta osin kadonneet, kun sen sijaan siniset värit ja kasvojen maalaus ovat säilyneet paremmin. Myös Vapahtajan ja Juudaksen käsistä ja em. korjauskohdista väri on lähes kokonaan poissa. Osittain tapahtuneen maalien varisemisen syy täytyy olla itse väriaineissa: joko esim. sideainetta ei ole ollut riittävästi tai kyseiset kohdat on alunperin maalattu niin ohuilla väreillä, että maalipinta on tästä syystä ollut alttiimpaa vaurioille. Jälkimmäiseen vaihtoehtoon viittaa se, että kaikissa huomattavasti kärsineissä maalipinnoissa on käytetty ruskeaa väriä.¹ Siten esim. ruskea pigmentti on voinut olla loppumaisillaan, minkä seurauksena Tilén olisi joutunut säästämään väriaineita ja maalaamaan puvut ja taustan mahdollisimman ohuilla väreillä. Asia voi olla yhteydessä *Ehtoollisen* ilmeiseen keskeneräisyyteen: lyijykynällä hahmoteltujen leipälautasen ja pääsiäislampaan kohdalla ei ole näkyvissä jälkiä maalista tai väriaineista, minkä lisäksi Vapahtajalta puuttuu ikonografisesti olennainen sädekehä. Mahdollista onkin, että Tilén saattoi esim. puuttuvan ruskean pigmentin tai lehtikullan vuoksi siirtää yksityiskohtien viimeistelyn vielä suunnitteilla olleiden kattomaalausten yhteyteen. Näiden viivästyessä ja lopulta peruuntuessa Tilén ei ehkä katsonut tarpeelliseksi palata myöskään viimeistelemään *Ehtoollista*.

Ehtoollisen pääasiallinen esikuva on Peter Paul Rubensin (1577-1640) v. 1632 maalaama teos, joka kuuluu nykyisin Milanon Brera-gallerian kokoelmiin. Pian maalauksen valmistumisen jälkeen Rubensin avustajapiiriin kuulunut alankomaalainen Boëthius Bolswert (1580-1633) teki siitä peilikuvaksi käännetyn kuparipiirroksen, josta tuli maalauksen tunnetuin ja puolestaan omia kopioita versonut toisinto.² (Kuva 94) Tilénillä on todennäköisesti ollut käytössään läheisesti Bolswertin piirroksen perustuva jäljennös, sillä henkilöiden ryhmittely, asennot, puvut ja suurimmalta osalta jopa kasvopiirteet vastaavat huomattavasti toisiaan. Etualalla Juudaksen vieressä istuvan apostolin kasvot Tilén on muuttanut sivukuvaksi käyttäen mallina toisena oikealla olevaa sinipukuista apostolia.

Johanneksen henkilöahmo ei kuitenkaan voi olla peräisin samasta kuvälähteestä. Todennäköisin esikuva Vapahtajan olkaa vasten nojaavalle Johannekselle onkin Peter Candidon (alias Pieter de Witte; n. 1548-1628) Augsburgin P. Ulrichin kirkkoon v. 1595 maalaama teos, joka tuli tunnetuksi Johannes Sadeler vanhemman (1550-n.1600) tekemänä graafisena jäljennöksenä.³ (Kuva 95)

¹ Tausta on ollut tummanruskea; keltainen ja punainen ovat ruskealla murrettuja.

² Hanka 1997, 181-184; Hanka 1998, 48.

³ Hanka 1997, 118.

Sadelerin piirroksesta tai muusta tähän läheisesti perustuvasta mallikuvasta lienevät peräisin myös pöydällä oleva pääsiäisateria sekä äärimmäisenä vasemmalla istuva apostoli.

Vastaavanlainen Bolswert-Sadeler-yhdistelmä on löydettävissä Tammelan kirkon *Ehtoollisesta*. (Kuva 96) Tilénin maalauksesta poiketen myös Juudaksen hahmo ja tämän sijoitus etualalle katsojasta nähden oikealle ovat peräisin Sadelerin piirroksesta. Tammelan maalauksen attribuointi on ollut epäselvä. Henkilöhahmojen kasvonpiirteiden ja maalauksen tunnetun ajoituksen perusteella tekijä voisi hyvin olla Matias Björkgren.¹ Tämä viittäisi siihen, että Tilén pystyi *Ristiinnaulittu*-maalausten tavoin *Ehtoollis*-aiheenkin osalta tukeutumaan valmiiksi hahmoteltuun, oppi-isältään perimäänsä maalausformulaan, josta maalari saattoi myöhemmin muotoilla haluamansa kokonaisuuden yksityiskohtia muuttamalla.

Tilénin Ruovedellä suorittamista maalaustöistä ei ole tiedossa aikalaisarvioita eikä vastaavia tunneta 1800-luvultakaan. Omaa kieltään *Ristiinnaulitun* ja *Ehtoollisen* myöhemmästä arvostuksesta kertoo niiden mitättömän pieni myyntihinta verrattuna uuden alttaritaulun hankintaan käytettyyn rahasummaan. Lisäksi Tilénin maalaamien alttaritaulujen alkuperä ja myyntipaikka unohtuivat pian. Maalaus ehdittiin poistaa Juupajoenkin kirkosta, ennen kuin *Ristiinnaulittu* "löydettiin" Ruoveden kirkon 150-vuotisjuhlien yhteydessä v. 1928.² Paikallislehdessä v. 1960 ilmestyneen, kirkon entistä alttaritaulua käsittelevän artikkelin kriittisyys heijastelee ilmeisesti varsin yleistä suhtautumista Tilénin töihin. Kirjoittajan mukaan alttaritaulu oli ...*varsin vähän...taiteellinen ja tuskin nosti ja ylensi ajatuksia*, minkä lisäksi ...*kaavamainen ja heikko...ehtoollisen asettamista kuvaava alaosa ...vaikuttaa suorastaan keskiaikaiselta....* Saman artikkelin mukaan Tilén lisäsi myöhemmin Keuruun kirkon alttaritauluun samanlaisen Marian ja Johanneksen kuin Ruovedellä, jolloin hän ...*turmeli varsin pahoin Toppeliuksen taiteellisesti kauniin alttaritaulun...(!)*.³ Artikkelissa kerrotaan myös, että kirkon etupenkeissä istuneet ihmettelivät usein, miksi Marian jalat olivat samaa paria. Samalla kirjoittaja kuitenkin tunnustaa maalausten kulttuurihistoriallisen arvon ja päätyy lopulta ehdottamaan niiden palauttamista Ruovedelle.⁴

¹ Kasvonpiirteistä, erityisesti silmien maalaustekniikasta ja kasvojen ja nenien muodoista vrt. *Kuvat 37-41*. Tammelan *Ehtoollisen* lahjoitti kirkkoon turkulainen kaupparovari Mikael Wallman v. 1763. Ojanen 1990, 249.

² Paikallishistoriallisissa kirjoituksissa *Ristiinnaulitun* yhdisti Johan Tiléniin ensimmäisenä kotiseutututkimuksen harrastaja, puutarhuri Ahto Luutonen. Luutonen, Ahto. *Ruoveden kirkon rakentaminen*. Ruovesi-lehti 15.8.1928 n:o 33; Luutonen & Koivisto 1928, 11-12. *Ehtoollista* ei sen sijaan ole aina mielletty saman alttaritaulun osaksi, ja se on jätetty vanhemmissa kirjoituksissa käsittelemättä; vrt. mm. Luutosen kirjoitukset ja Koukkula 1968.

³ [Saarinen, V.F.], 1960. *Ruoveden kirkon ensimmäisen alttaritaulun ja koristemaalauksien hankkiminen v. 1780*. Ruovesi-lehti 20.12.1960 n:o 51.

⁴ Sama.

8. VIRRAT 1782?

Ruoveden kappeli 1651-1859

Muistotaulu

Öljymaalaukseen puulle, 91 x 63 cm, yläosa keskeltä puolikaaren muotoinen. Profiloitu, ruskeaksi maalattu kehys. Taulussa tummanvihreällä pohjalla kullanvärinen ruhtinaankruunu ja sen alapuolella teksti valkoisin kirjaimin

WIRDOIS / Kapell Kyrka / år 1772 / under / Stormägstigste Konung / GUSTAF III / Regering / å nyå byggd

Konservoitu 1997 (konservaattori Ari Yli-Rajala). Säilytetään tapulinjalassa.

Kuva 100.

Virtain ulkoviisteinen ristikirkko ja pohjalaismallinen tapuli valmistuivat Antti Hakolan (1704-1778) johdolla vv. 1773-76. Tiedot kirkon ja sen kiinteän sisustuksen valmistumisesta ja koristelusta ovat puutteellisia ja osin ristiriitaisiakin.¹ Varmuudella kirkon sisämaalauksista tunnetaan Thomas Kiempen työt 1796-97.²

Kirkon rakentamisen muistoksi tehty taulu mainitaan ensimmäisen kerran v:n 1826 kalustoluettelossa.³ Taulu poistettiin kirkkosalista 1800-luvun lopulla, minkä jälkeen sitä säilytettiin varastona toimineessa tapulinjalassa.⁴ Kun kirkon pääsisäänkäynti järjestettiin vv. 1967-68 korjaustöiden yhteydessä kulkemaan jälleen tapulin ja läpikäytävän kautta, sai muistotaulu nykyisen paikkansa tapulinjalan seinällä.⁵ Muistotaulun tekijää ei ole pyritty tarkemmin määrittämään. On epätodennäköistä, että taulu olisi Thomas Kiempen maalaama, sillä hän teki töistään oman muistokirjoituksen kirkkosaliin pääoven päälle v. 1796.¹

Muistotaulun tausta on väriltään tummanvihreä, kirjaimet ovat vaaleita, ja kullanvärisen kruunun yksityiskohtia on korostettu punaisella. Tausta on maalattu ohuella värillä, jolloin tummanpunainen pohjaväri paistaa selvästi lävitse. Taulun muoto, kehys, kirjainten ja kruunun malli ja teoksen sommittelu ovat lähes identtiset Keuruun kirkon muistotaulun (1785) kanssa. (**Kuva 101**) Kruunu,

¹ Pitäjänkokouspöytäkirjat ja tilikirjat ovat säilyneet vasta 1800-luvulta. Vanhimmat kalustoluettelot (Kal 1806, 1810 ja 1813. RuoKA. KA mf TK 213.) ovat pääasiassa kirjojen luetteloita. Kirkon rakentaminen aloitettiin ilmeisesti syksyllä 1773, ja pääosa valmistui v:n 1774 aikana. Koukkula 1967, 375-376; Kal 1826. VirKA. Virrat. Tapulin tornissa olevan nimikirjoituksen *And. Hakolainen 1776* vuosiluku tarkoittaa tapulin valmistumista. Piispantarkastuspöytäkirjassa kirkon mainitaan valmistuneen vuotta ennen Ruoveden uutta emäkirkkoa l. v. 1777. Tark 29.2.1780 § 8. RuoKA. KA mf TK 213.

² Kolmiosainen alttaritaulu *Ehtoollinen, Ristiinnaulittu ja Taivaaseenastuminen* kehyksineen ja koristeineen, *Pietari ja Juudas Iskariot* alttarilaitteen molemmin puolin, holvien Ilmestyskirja-aiheiset maalaukset (4 kpl) sekä seinien kaksi vaakuna-aihetta, yksi tarkemmin tunnistamaton kuva-aihe, virsisäkeet ja muistokirjoitus. Kallio 1994, Liite 1. JYTHL; Ehrnrooth 1972, 55-67

³ *1 st. Blåmålad Tafla hvarå med bokstäfver af hvit målnings står tecknad: "Wirdois Kapell Kyrkan år 1772 under Stormägste Konung Gustaf IIIs Regering å Nyå byggd"*. Kal 1826. VirKA. Virrat. Taulun paikkaa ei mainita.

⁴ Kal 1898. VirKA. Virrat.

⁵ Museoesineiden luettelo s.a.[1960-luku]. Asiakirjasarjassa Kal 1894-1945. VirKA. Virrat; *Virtain kirkon korjaussuunnitelma...* Suomenselän Sanomat ?? 1967.)

kirjaintyyppit ja käsiala ovat samanlaisia myös Ruoveden (1783) latinankielisessä taulussa. (Kuva 99) Yhtäläisyydet ovat niin huomattavia, että myös Virtain muistotaulu on luettavissa Johan Tilénin tuotantoon.

Muistotaulun valmistumisajankohta sijoittuu mitä todennäköisimmin Ruoveden ja Keuruun maalaustöiden ajalle 1780-luvun alkupuolelle. Tauluun merkitty virheellinen vuosiluku 1772 lienee joko maalarille tai hänelle neuvoja antaneelle henkilölle sattunut erehdys, joka samalla kertonee siitä, että kirkon rakentamisesta oli muistotaulun valmistuessa ehtinyt kulua joitakin vuosia. Lähdeaineiston puutteellisuuden vuoksi jää epäselväksi, tekikö Tilén Virtain uudessa kirkossa myös ammatti- ja koristemaalauksia, esim. saarnatuolin maalauksen.² Saarnatuolin, alttarikaiteen, ikkunapuitteiden, penkkien ja ovien maalaus saattoi kuulua myös Thomas Kiempen maalausurakkaan vasta 1790-luvulla.³

9. KEURUU 1782-1786

1. Ristiinnaulittu, alttaritaulu.

Öljymaalaukseen kankaalle, 269 x 165 cm, yläosa keskeltä pyörökaaren muotoinen. Kapeat kullatut kehykset. Konservoitu 1996 (Raimo Alakärppä). Maalaus on kirkon alttarilla.
Kuva 104.

2. Ehtoollinen, alttaritaulun predellaosa.

Öljymaalaukseen kankaalle, 78 x 165 cm. Kapeat kullatut kehykset. Konservoitu 1996 (Raimo Alakärppä). Maalaus on kirkon alttarilla.
Kuva 104.

3. Saarnatuolin maalaukset.

Koriosan ja porraskaiteen peileissä 7 kuvaa: öljymaalaukseen puulle, peilien yläosa pyörökaaren muotoinen, koriosan kuva-ala 79 x 21 cm, kaiteessa peilit vinoneliön muotoisia, n. 79 x 60 cm. Koriosassa

¹ "Kuvaus Virtain kirkon seinämaalauksista". P.Enq.III 796-797. Muotokuva-arkisto. MV-KA; Ehrnrooth 1973, 55.

² Saarnatuolissa oli kalustoluettelon mukaan sorvattu jalka, ja se oli ...*af godt arbete och skäligen väl målade dock utan några bilder*.... Myös katos oli maalattu, ja sen päällä oli kullattu, voitonlippua kantava lammas. Kal 1826. VirKA. Saarnatuoli poistettiin 1884, ja sen koristeina olleet lammas ja kullattu kyyhkynen lahjoitettiin Pohjanmaan museoon (Vaasa); saarnatuolista olivat todennäköisesti peräisin myös kuusi veistettyä enkelinpäätä. Kal 1883, täyd. 1884. VirKA; Pohjanmaan museo 323-328, 330-331 (Pääkirja 27.3.1897). Enkelinpää kts. kuva Polari 1990, 25. Viimeisten korjaustöiden yhteydessä v. 1993 kirkon lattian alta löytyi hieman kaareva, osittain vihreällä öljyväriä maalattu laudankappale (n. 30 x 70 cm; säilytetään Virtain seurakuntatalon varastossa), joka on mahdollisesti peräisin entisestä saarnatuolista. Kappaleessa ei ole merkkejä koristemaalauksesta. – Tapulissa olevan, v. 1935 korjaustöiden aikana tehdyn muistokirjoituksen mukaan kirkko olisi maalattu ensimmäisen kerran v. 1777. Tiedon alkuperäinen lähde on tuntematon. Virtain kirkkoa käsittelevissä kirjoituksissa vuosilukua ei kuitenkaan ole epäilty, ja sen on tulkittu koskeneen ulkomaalauksia. Esim. Koukkula 1965, 376-377. V. 1780 piispa Haartman muistutti virtolaisia ... *om Klockstapels luckornes m.m. målade*... Tark 29.2.1780 § 8. RuoKA. KA mf TK 213.

³ Ovet ja ikkunapuitteet olivat siniset, penkit ja alttarikaide ruskeat. Kal 1826. VirKA.

aiheina Vapahtaja ja evankelistat kokovartalokuvina, joissa maisematausta; henkilöiden nimet tekstattu antiikvalla kuvien alareunoihin. Porraskaiteessa allegorisia aiheita.

Koriosassa:

- 3.1. *Markus (E: MARCUS)*
- 3.2. *Matteus (E: MATTHEUS)*
- 3.3. *Vapahtaja (IESUS CHRIS; pallo)*
- 3.4. *Luukas (E: LUCAS; kirja)*
- 3.5. *Johannes (E: IOHANNES; pikari)*

Porraskaiteessa:

- 3.6. *Toivo (ankkuri)*
- 3.7. *Usko (risti)*

Kuvat 110-116.

Koristemaalaus: marmorointi, yksityiskohtien kultaus ja hopeointi, katoksen sivujen muotoonleikatuissa koristelevyissä kukkaornamentit.

Konservoitu 1996 (Raimo Alakärppä). Saarnatuoli on kirkossa.

Kuvat 107-108, 127.

4. Lehterikaiteiden maalaukset.

Peileissä 38 kuvaa: öljymaalaukset puulle, n. 55 x 35 cm, aiheina Raamatun henkilöitä kokovartalokuvina, joissa maisematausta. Henkilöiden nimet tekstattu antiikvalla peilien alapuolelle lehterikaiteeseen.

Länsiparvi:

- 4.1. *Aadam ja Eeva (teksti puuttuu)*
- 4.2. *Nooa (NOACH)*
- 4.3. *Melkisedek (MELCHISEDELH.; alttari)*
- 4.4. *Mooses (MOSES; alttari ja laintaulut)*
- 4.5. *Joosua (IOSUA; roomalaisen sotilaan puku)*
- 4.6. *Samuel (K: SAMUEL; alttari)*
- 4.7. *Job (IOB; alttari)*
- 4.8. *Daavid (K: DAVID; turkiskaulus, kruunu)*
- 4.9. *Salomon (K: SALOMO; temppele, kruunu)*
- 4.10. *Jesaja (P: ESAIAS)*
- 4.11. *Jeremia (P: JEREMIAS)*
- 4.12. *Hesekiel (P: HESEKIEL)*
- 4.13. *Daniel (P: DANIEL; temppele)*
- 4.14. *Haseas (P: HASEAS)*
- 4.15. *Joel (P: IOEL)*
- 4.16. *Amos (P: AMAS)*
- 4.17. *Obadja (P: OBADIA)*
- 4.18. *Joona (P: IONAS)*
- 4.19. *Miika (P: MICHEAS)*
- 4.20. *Naahum (P: NAHUM)*
- 4.21. *Habakuk (P: HABAKUK)*
- 4.22. *Sefanja (P: ZEPHANIAS).*

Pohjoisparvi:

- 4.23. *Esra (ESRA)*
- 4.24. *Nehemia (NEHEMIA)*
- 4.25. *Haggai (P: HAGGAI)*
- 4.26. *Sakarja (P: ZACHARIAS)*
- 4.27. *Malakia (P: MALACHIAS)*
- 4.28. *Andreas (S: ANDREAS)*
- 4.29. *Pietari (S: PETRUS)*
- 4.30. *Jaakob vanhempi (S: IACOBUS)*
- 4.31. *Filippus (S: PHILIPPUS)*
- 4.32. *Tuomas (S: THOMAS)*
- 4.33. *Bartolomeus (S: BARTHOLOMEUS)*
- 4.34. *Jaakob nuorempi (S: IACOBUS MINOR)*
- 4.35. *Siimon (S: SIMON)*
- 4.36. *Juudas Tadeus (S: IUDAS IACOBI)*

4.37. *Mattias (S:MATTHIAS)*

4.38. *Paavali (S:PAULUS)*.

Kuvat 117-126.

Koristemaalaus: marmorointi, öljymaalauksen puulle.

Lehterikaiteiden maalaukset konservoitu 1996 (Raimo Alakärppä). Lehterikaiteet ovat kirkossa.

5. Sisämaalauksen: *Figuri-, koriste- ja ammattimaalausta.*

Holvien ja seinien maalaus: Liimaväri puulle. Holvimaalausten aiheena koko sisäkaton peittävä taivasnäköinen pilvimuodostelmien, joiden seassa

5.1. *Pasuunaa soittava serafi, kukkia sirotteleva enkeli ja enkelihahmoja (2 kpl) itäisessä päätyholvissa;*

5.2. *Kaksipäinen peto keskivolvin lounaislappessa;*

5.3. *Arkkienkeli Miikael ja kymmensarvinen peto keskivolvin koillislappessa saarnatuolin yläpuolella.*

Lisäksi länsiseinällä lehterin yläpuolella

5.4. *Kahleisiin sidottu paholainen.*

Holvien alareunassa ja länsiseinän yläosassa koko kirkkosalin kiertävä koristenauha, jossa sarjamainen rocaille-ornamentti ja kukkaköynnös. Karniisilistan marmorointi. Sidehirsien (5kpl) ristikeskukseen päin olevilla sivuilla kukkakimppuja ja -köynnöksiä.

Seinäpintojen roiskemaalaus ja viistonurkkaiset, neliömäiset koristekehukset.

Draperiasommitelma alttarilaitteen ympärillä.

Kuvat 103, 127-138.

Muu sisämaalauksen: Öljyväri puulle. Alttarilaitteen marmorointi ja yksityiskohtien kultaus. Kirkkosalin ja sakariston alttarikaiteiden (2 kpl) marmorointi, peileissä rocaille- ja kukkaornamentit (yht. 21 kpl). Kirkkosalin ensimmäisten penkkien (yht. 2 kpl) ja näiden rintamusten sekä kuoripenkkien (2 kpl) marmorointi. Numerotaulun marmorointi. Ikkunapuiden ja ovien ammattimaalaus.

Holvi- ja seinäpinnat sekä alttarilaitteet konservoitu 1996 (Raimo Alakärppä). Kaikki maalaukset ovat kirkossa.

Kuvat 145-146.

6. Muistotaulu.

Öljymaalauksen puulle, 65 x 56 cm, yläosa keskeltä pyörökaaren muotoinen. Tauluun tekstattu

KEURUN / EMÄKIRKKO / Kun: ADOLPH FREDRIKIN / aikana / w. 1758 valmistettu / on / w. 1785 /

Suri w Kuningan / GUSTAF III. / hallitessa / maalattu alaKirjoitetulda / Joh: Tilén.

Säilytetään kirkon ulkoseinällä länsioven päällä.

Kuva 101.

Alahärmäläisen Antti Hakolan (1709-1778) johdolla rakennettu Keuruun ns. vanha kirkko vihittiin käyttöön v. 1758. Kirkko on länsitornillinen pitkäkirkko, johon liittyy pohjois- ja eteläsiivillä vesikatoltaan runkokuonetta matalammat kylkiäiset. Sakaristo sijaitsi alunperin pohjoiskylkiäisessä, ja sen päällä oli naisille tarkoitettu lehteri. Sisustuksen viimeistely kesti 1770-80-luvuille saakka. Rakennusmestari Matti Åkerblom valmisti v. 1776 barokkityylisen alttarilaitteen pylväiseen ja kaarevine otsakappaleineen. Åkerblomin apulaisen Matti Juhonpoika Åkergrenin vv. 1784-85 valmistamassa, viisikulmaisen korin ja monikerroksisen katoksen käsittävissä saarnatuolissa oli alunperin raput myös pohjoiskylkiäisessä sijainneen sakariston suuntaan.¹ Kirkon sisämaalaukset ja alttaritaulun maalaaminen annettiin v. 1782 Johan Tilénin tehtäväksi.

¹ Tilit 1776 ja 1784-85. KeuKA. KA mf UK 399; Knapas 1998, 15-16, 19-20.

Tilénin kanssa tehdyn sopimuksen yksityiskohtia ei tunneta.¹ Sopimuksenteko lienee tullut ajankohtaiseksi Ruoveden kirkon maalaustöiden aikana vv. 1780-81. Kirkonkassan tilikirjojen mukaan Tilénin palkkio suoritettiin kolmessa erässä: lokakuussa 1782 maksettiin *alttaritaulun maalaamisesta*, marraskuussa 1783 tarkemmin erittelemättömistä *kirkon maalaustöistä*, ja maaliskuun alussa v. 1786 loput palkkiosta ja väriaineiden hinnasta.² Palkkiosumman, yht. 121:5:4 riikintaalaria hopearahaa, lisäksi Tilénille maksettiin yhdet kyytirahat Turusta.³ Maalaustyöt alkoivat todennäköisesti loppukesästä 1782, sillä vielä elokuun alussa Tilén oli valmistautunut tekemään sovitut Ruoveden kirkon kattomaalaukset.⁴ Vaikka Keuruun kirkon maalaustyöt olivat huomattavan laajat, ei Tilénin voi olettaa viipyneen niissä edes kaikkia kesiä vv. 1782-86 välisenä aikana, sillä palkkio ei ole maalarin edullisuudesta huolimatta tarpeeksi suuri.⁵ Todennäköisesti maalaustyöt valmistuivat melko nopeaan työtahtiin pääosiltaan kesä- ja syyskautena 1783. Saarnatuolin ja mahdollisesti lehterien maalaustöiden voi olettaa jääneen loppukesään ja syksyyn 1785.

Laajimmat kirkon sisätiloja koskevat korjaustyöt tehtiin vv. 1831-32, jolloin mm. suurennettiin ikkunoita ja rakennettiin uusi sakaristo itäpäädyn jatkoksi. Pohjoiskylkiäisessä ollut entinen sakaristo liitettiin kirkkotilaan, minkä vuoksi kylkiäiseen avattiin nykyiset kaksi ikkunaa ja ovi.⁶ Tarpeettomaksi tulleet saarnatuolista sakaristoon johtaneet portaat poistettiin, ja koriosa suljettiin kömpelösti laudoilla. (Kuva 108-109) Myös sakariston päällä ollut lehteri jouduttiin uusimaan, ja sen portaat sijoitettiin kylkiäisen koillisnurkkaan.⁷ Alkuperäiset lehterinraput olivat todennäköisesti alkaneet kirkkosalin sivukäytävän tienoilta ja nousseet jyrkästi pitkin pohjoiskylkiäisen länsiseinää.⁸ Pohjoislehterin maalaukset käsittivät tällöin ilmeisesti vain apostolien kuvasarjan, ja lehterin länsiosassa nykyisin olevat profeetat (*Haggai, Sakarja ja Malakia*) siirrettiin entisten portaiden

¹ Pitäjän- ja kirkonkokouspöytäkirjat puuttuvat vv. 1780-86 väliseltä ajalta.

² 1782 Oct. 2. Till Johan Tilen, för Altar Taflans Målände 38:42:8 Rdr Specie. – 1783 Now. 3. Betalts til Målaren Tilen för Kyrckans Målning... 38:42:8 Rdr Specie. – 1786 Mart 12?. Målaren Johan Tilen bekom återstoden af des arbets lön och tilskjutne färgor til Kyrkans Målning... 43:16: - Rdr Specie. Tilit 1783, 1784, 1786. KeuKA. KA mf UK 399.

³ 3.11.1783 2:32:- riikintaalaria hopearahaa. Tilit 1783. KeuKA. KA mf UK 399.

⁴ Ptk 11.8.1782 § 3. RuoKA. KA mf TK 212. Maalaustyöt peruuntuivat lopulta kokonaan. – Matti Åkergren sai 1.9.1782 palkan ...för...stälningupsätande til Altartaflans målning.... Tilit 1782. KeuKA. KA mf UK 399.

⁵ Esim. Ruoveden maalaustöiden kokonaissumma oli 100 riikintaalaria; Keuruun kirkkoon verrattuna tästä puuttuivat varmuudella toinen lehterikaide ja holvikaton laaja maalaustyö. Ptk 20.8.1780. RuoKA. KA mf TK 212. Maalarin elinkustannukset on todennäköisesti Keuruullakin korvattu elintarvikkeina, mutta nämä olivat tuskin normaalia suuremmat.

⁶ Ptk 8.8.1830 sekä 9.1.1831. KeuKA. KA mf 398; Knapas 1998, 23-25.

⁷ Knapas 1998, 24.

⁸ Marja-Terttu Knapaksen mukaan portaiden on täytynyt sijaita kirkkosalin puolella pohjoisseinän suuntaisesti. Knapas 1998, 16. Sisäänvedetyn sakariston kirkkosalin puoleinen seinä on katkaistuja salvoksia peittävästä pystylaudasta ja seinä kiertävästä koristefriisistä päätellen ulottunut nykyistä lehterinrintamusta vastaavalle tasolle. Kuvat ? ja ? sekä havainnot kirkossa 21.6.1994. – Sakariston maalaustyöt olivat maalarin Synnerbergin käsialaa v:lta 1813. Tilit 1813. KeuKA. KA mf 399.

tilalle lehterin uusimisen yhteydessä. Koska myöskään viereiselle seinälle sijoitetut *Esra* ja *Nehemia* eivät ole alkuperäisellä paikallaan, on todennäköistä että länsilehteriäkin muutettiin jonkin verran 1830-luvun korjaustöiden yhteydessä. (Kuvat 107, 123, 124) Havaintoa tukevat länsilehterin sorvattujen koristepylväiden kohdalla olevat suorat, koko kaiteen lävistävät katkokset ja alareunan koristepeilisarjan ilmeisen sekundäärisesti tehty kaventaminen.¹ (Kuvat 106, 117-122) Lehterin alkuperäinen asu on enää vaikeasti hahmoteltavissa. Samoin kuin pohjoislehterin ja saarnatuolin porraskaiteet mahdollisine maalauksineen ovat kadonneet, saattaa myös nykyisestä länsilehteristä puuttua muutama peilimaalaus.²

Kun seuraavat korjaustyöt tulivat ajankohtaisiksi 1870-luvun alussa, päätettiin kirkon kunnostamisesta luopua ja rakentaa tilalle täysin uusi kirkko.³ Jäätyään pois käytöstä v. 1892 ja selvittyään vuosisadan vaihteessa uhkana olleesta purkutuomiosta, Keuruun vanhaa kirkkoa alettiin vähitellen vaalia arkkitehtonisena ja kulttuurihistoriallisena muistomerkkinä.⁴ Ensimmäiset jo rappeutumaan ehtineen kirkon kunnostustyöt aloitettiin v. 1924.⁵ Yhteistyössä Suomen Muinaistieteellisen toimikunnan (nyk. Museovirasto) kanssa ryhdyttiin suunnittelemaan myös haalistuneiden ja osittain rapistuneiden holvimaalausten entisöintiä. Toimikunnan suosituksesta työ annettiin taiteilija Oskari Niemen tehtäväksi. Syyskesällä 1929 tehty restaurointi käsitti irrallaan olevien väriaineiden kiinnittämisen liimaseoksella, ääriviivojen vahvistamisen sekä kuluneimpien kohtien retusoinnin.⁶ Kirkkorakennuksen 200-vuotisjuhlien alla 1950-luvun alussa tehtiin

¹ Pohjoislehterissä on samanlainen katkos apostolien kuvasarjan vasemmalla puolella *Malakiaan* ja *Andreaksen* välissä. Vrt. kuva xx. Sen sijaan *Tuomaan* ja *Bartolomeuksen* välillä oleva sauma ja epäloogiset kaksi koristepeiliparia ovat todennäköisesti alkuperäisiä, sillä sauma ei ulotu kaiteen ylä- ja alareunoihin, joissa myös maalaukskoristelu ja vaakasuorien koristepeilien jaksotus säilyvät symmetrisinä. Länsilehterin alareunan koristepeilisarjan kavennus on tapahtunut siten, että peilien välissä olevia ja niille muodon antavia kuvioleikkattuja puukappaleita on kavennettu symmetrisesti ylä- ja alareunoistaan. Madaltamisen syy jää epäselväksi, sillä muutamalla sentillä ei liene ollut vaikutusta näkyvyyteen lehteriltä. – Samoien korjaustöiden yhteydessä tehdyn etelälehterin malli on otettu vanhoista lehtereistä.

² Koska ainakin eteläikkuna (laajennettu alaspäin 1831-32), lehteriä kannattavat pilasterit sekä näihin salvotut, länsiseinästä lähtevät tukipuut ovat alkuperäisiä, jää mahdollisuudeksi, että lehterikaiteen koristepylväiden väliin jäänyt keskiosa oli vedetty sisään siten, että lehterillä oli selkeästi kaksi eri osastoa. Olettamusta tukevat lehterikaiteen nykyasussa "ylimääräisiltä" vaikuttavien koristepylväiden sijainti ja kaiteen alareunan koristepeilien jaksotus. Pohjoislehterin sekundääriset maalaukset olisivat siten sijainneet syvennyksen reunoilla, 2-3 kpl kummallakin puolen, ja ns. suuret profeetat (*Jesaja*, *Jeremia*, *Hesekiel* ja *Daniel*) oven yläpuolella yhdensuuntaisesti lehterikaiteen rintamuksen kanssa. Raamatun kirjojen järjestystä noudattaen *Esra* ja *Nehemia* sijoittuvat luontevasti ennen *Jesajaa*; sen sijaan *Haggai*, *Sakarja* ja *Malakia* kuuluisivat nykyiselle paikalleen *Sefanjan* jälkeen. Lisäksi myös *Sefanjan* pohjoisseinää vasten oleva sivu näyttää käsitellyltä.

³ Knapas 1998, 25.

⁴ Museotoiminta alkoi varsinaisesti Vanhan Keuruun kotiseutuyhdistyksen perustamisen myötä v. 1912. Vielä tämän jälkeen esitettiin kirkon siirtämistä Seurasaaren ulkomuseoon (1910), Haapamäelle ja Mänttään (molemmat 1922). Knapas 1998, 26-30.

⁵ Knapas 1998, 31.

⁶ Knapas 1998, 32. Lehtikirjoituksen mukaan O. Niemi käytti tummempia värejä kuin Tilén, jolloin lopputulos oli *parempi kuin alkuperäinen*. Keski-suomalainen 19.10.1929. Vaikutelma saattoi osittain syntyä pelkästään pigmenttien kiinnittämisestä ja ääriviivojen terävöittämisestä.

kunnostustöitä Muinaistieteellisen toimikunnan rakennuskonservaattorin Thorvald Lindqvistin johdolla. Kirkon seinäpinnat puhdistettiin, ja ikkunapuitteiden ja kiinteän sisustuksen ammatti- ja koristemaalausten vauriokohdat korjattiin.¹ Viimeisimmän ja tähän asti laajimman konservointityön suoritti vv. 1995-96 konservaattori Raimo Alakärppä. Seinien, holvikaton ja kiinteän sisustuksen maalaukset puhdistettiin ja kiinnitettiin irtoavilta osiltaan. Myös lehterikaiteiden ja saarnatuolin figurimaalaukset sekä alttaritaulu puhdistettiin.²

Tilénin maalaustyö käsitti kaksiosaisen alttaritaulun ja saarnatuolin ja lehterikaiteiden figurimaalaussarjojen ohella lähes koko interiöörin kattavan koriste- ja ammattimaalauksen. Pintalaltaan laajimman kokonaisuuden muodostavat sisäseinien ja -katon liimavärimaalaukset. Hirrellä olevat seinäpinnat ja lautavuoratut kattoholvit on aluksi slammattu vaalealla värillä. Seinät on jaettu ohuella mustalla viivalla viistonurkkaisiin kenttiin. Rokokoon suosimaa seinäpanelointia imitoivien "kehysten" sisälle jäävät pinnat on roiskemaalattu harvakseltaan mustalla värillä siten, että lopputulos muistuttavaa kaukaa katsottuna marmorointia. (Kuva 108) Alttarilaitteen taustalla on suuri, baldakiinia muistuttava draperiamaalaus. (Kuvat 102, 132) Tilén on pyrkinyt luomaan illuusion alttarilaitteen päälle kaartuvasta katoksesta häivyttämällä vaikutelmaa häiritsevät arkkitehtoniset rakenteet: vihertävänsinisen verhopoimutelman sisäosa on varjostettu lähes mustalla, ja valokohdat on varsinkin sivuilla nostettu esiin voimakkain valkoisin siveltimenvedoin. Kirkon holvipinta-alan täyttää pilvimuodostelmista koostuva taivasnäkyvä. Pilvet on maalattu sini- ja vaaleanharmaalla ja korostettu valkoisella. Keskiholvin etelälapeella takimmaiseta pilvipyörylät hohtavat keltaista auringonvaloa. (Kuva 135)

Alttarilaitteen ja -kaiteen, saarnatuolin, lehterikaiteiden, kuoripenkkiä ja etupenkkiä rintamuksen öljyväreillä tehdyissä koristemaalauksissa on käytetty kuvionniltaan harvan verkkomaista marmorointia. Periaatteessa melko yksinkertaisella tekniikalla tehtyihin maalauksiin on saatu näyttävyyttä ja elävyyttä käyttämällä erilaisia väriyhdistelmiä ja vaihtelemalla näitä maalattavan kohteen rakenteen mukaan:

1. *Sinivihreä marmorointi:*

1.1. Sinivihreällä pohjalla tummansinivihreä kuviointi, jonka välit korostettu valkoisella: *alttarikaiteen* runko-osa; *saarnatuolin* korin ja porraskaiteen ylä- ja alalistoitus, jalustan runko-osa, katoksen yläosa ja alareuna; *lehterikaiteiden* ylälistoitus. *Virsitaulu*. (Kuvat 108, 145)

1.2. Sinivihreällä pohjalla kuviointi tummansinivihreällä: saarnatuolin katoksen keskiosa ja kaikukoppa; kuoripenkkiä (2 kpl) runko-osat, ensimmäinen penkkirivi, näiden rintamusten runko-osa ja ovet. (Kuva 127)

¹ Keuruun vanhan kirkon väriselitys 15.11.1950. Asiakirjasarjassa Th. Lindqvistin kirkkojen väriyysuunnitelmia. MVRHOA; Knapas 1998, 33.

² R. Alakärppän konservointikertomus 30.7.1997. Keuruu. MVRHOA.

2. *Ruskea marmorointi* – ruskealla pohjalla sininen, keltainen, punainen, valkoinen ja musta juovitus: *alttarilaitteen* päädyn yläosa, pylväiden taustat ja jalustat; *lehterikaiteiden* runko-osa. (Kuvat 102, 123-126)
3. *Punainen marmorointi*:
 - 3.1. Vaaleanpunaisella pohjalla verkkomainen kuviointi punaisella, välit korostettu valkoisella: *saarnatuolin* runko-osa. (Kuva 108)
 - 3.2. Vaaleanpunaisella pohjalla kuviointi punaisella: *saarnatuolin* katoksen sisäalareunan peilit.
4. *Vaalea marmorointi*:
 - 4.1. Vihreällä murrettu vaaleanharmahtava pohja, jossa suuriverkkoinen kuviointi punaisella ja vihertävänsinisellä, välit korostettu valkoisella: *alttarilaitteen* päädyn keskiosa ja pylväät. (Kuva 102)
 - 4.2. Vaalea pohja, jossa suonitus punaisella, sinivihreällä ja paikoitellen keltaisella: *saarnatuolin* koriosan kulmien koristelistat ja jalustan maalatut rokokoo-peilit; *lehterikaiteiden* runko-osan ja alalistoituksen koristepeilit. (Kuvat 108, 123-126)
 - 4.3. Vaalealla pohjalla vaaleanpunainen ja harmahtavanvihreä kuviointi: *kuoripenkki*en koristepeilit; penkkirivistöjen *etupaneeli*en maalatut rokokoo-peilit.
5. *Vihreä marmorointi*: vaaleanvihreällä pohjalla vihreä kuviointi, välit korostettu valkoisella: länsilehterin *tukipilasterit*.¹ (Kuva 106)

Samaa käsi-alaa on myös sakariston alttarikaiteen vaaleansiniharmaalle pohjalle vihertävänsinisellä ja valkoisella tehty marmorointi. (Kuvat 145, 146)

Interiöörin maalauskoristelu on väritykseltään harmoninen ja yhtenäinen. Hallitsevana on vihertävänsininen pohjaväri, joka marmorointien lisäksi toistuu *Ristiinnaulitun* taustassa, alttarilaitteen ympärillä olevassa draperiassa, saarnatuolin ja lehtereiden peilimaalauksen taustaväriyksessä, lehterikaiteiden alareunan koristelijoissa sekä läntisen oviaukon karmeissa. Todennäköisesti Tilén maalasi myös ikkunapuitteet ja ovet samalla värillä.¹ Punainen toistuu alttarikaiteen koristepeileissä, saarnatuolin ja lehterikaiteiden alaosan listoituksessa ja saarnatuolin katoksen koristelevyissä, ja ruskehtavampana sävynä seinien alaosassa rintapaneelia imitoivassa maalauksessa ja alttarin taustalla olevan draperian reunoissa. Alttarilaitteen ja saarnatuolin koristelussa on lisäksi käytetty lehtikultaa ja -hopeaa. Holvikaton alareunassa olevan karniisilistan vaaleanpunainen marmorointi ja kirkkosalia kiertävän rocaille-ornamentin punainen ja keltainen väri sitovat kokonaisuuteen myös holvien ja seinien koristemaalaukset.

Värisuunnitelman ohella huomionarvoisin piirre sisämaalauksessa on runsas rokokoo- ja kukkaornamenttien käyttö. Holvien alareunoja ja länsiseinän yläosaa kiertää sarjallinen koristenauha, joka koostuu vuorottelevista rocaille- ja kartussiornameenteista ja näiden ympärille kietoutuneesta ruusuköynnöksestä. (Kuva 131) Osittain sabloonan avulla maalattu rocaille-ornamentti korostuu ristikeskuksen nurkkien kolmionmuotoisissa viisteissä, jossa sitä täydentävät

¹ Pohjois- ja etelälehterin pilastereiden sinertävän marmoroinnin samoin kuin etelälehterin koristemaalauksen on tehnyt C.G.Diederichs v. 1832. Ptk 17.6.1832. KeuKA. KA mf 398; Knapas 1998, 24.

sidehirsien epäsymmetrisesti rönsyilevät kukkakimput. (Kuvat 127-130) Kukka-aihe toistuu myös saarnatuolin katoksen koristelevyjen hennoissa ruusunoksissa. Alttarikaitteiden rokokoo-peilit ovat jääneet kirjallisuudessa hämmästyttävän vähälle huomiolle.² (Kuvat 145-146) Punaiselle pohjalle valkoisella maalatut, epäsymmetrisistä kukkakimpuista ja näitä kehystävistä rokokookaarista koostuvat sommitelmat (21 kpl) ovat kaikki hieman erilaisia. Yksinkertaisessa tehokkuudessaan ne ovat harvinaislaatuinen esimerkki profaanitilojen sisustustyyliseksi kehittyneen rokokoon siirtymisestä sakraalitilan maalauskoristeluksi.

Työnsä päätteeksi Tilén maalasi myös kirkon rakentamisesta ja maalauksesta kertovan muistotaulun. (Kuva 101) Taulussa on ylinnä keltaisella maalattu valtakunnankruunu, jonka alapuolelle teksti on sommiteltu valkoisin kirjaimin. Alinna on Tilénin nimikirjoitus. Taulu on huonokuntoinen: vaalealla tehty pohjustuskin on lähes kokonaan kadonnut, ja taustan alkuperäisestä väristä, taivaansinisestä, on jäljellä vain rippeitä.

Kaksiosainen alttaritaulu on lähes identtinen vuotta aikaisemmin Ruovedelle valmistuneen alttaritaulun kanssa. (Kuvat 91, 92, 104) Tilénin käyttämät mallikuvat ovat samoja. *Ristiinnaulittu* perustuu toistaiseksi tuntemattomaan, todennäköisesti Rubensin teoksen pohjalta tehtyyn kaiverrukseen, johon mm. Kristuksen kasvopiirteet ja käsivarsien vaakasuora asento on lisätty von Aachenin-Sadelerin sommitelmaa seuraavasta piirroksista. (Kuvat 61, 62) Ruoveden maalaukseen verrattuna Johanneksen vasemman käden etu- ja keskisormet on selvemmin kohotettu siunaavaan asentoon, Kristuksen naulojen lävistämät kädet on kuvattu siten, että peukalo, etu- ja keskisormet ovat ojennettuja, ja suuri sädekehä on muodostettu tarkasti eripituisista keltaisista siveltimenvedoista. Lisäksi ristin juurella olevan pääkallon paikka on siirtynyt, ja sen takana olevat luut muistuttavat muodoltaan ristin juureen lyötyjä kiiloja. Huomattavin ero Keuruun ja Ruoveden *Ristiinnaulituissa* on ristin yläpuolelle jäävään puoliympyrän muotoiseen kuva-alaan tehty pilvisommitelma. Pilvien seassa oleva punaruskea taivaankappale on aurinko, joka pimentyi Vapahtajan kärsiessä Golgatalla.³ Tilénin dramaattinen pilvisommitelma auringonpimennyksineen

¹ Ikkunat ja ovet maalattiin uudelleen vv. 1832. Työn suoritti vääpeli Johan Christopher Wallenstjerna Korpilahdelta. Ptk 17.6.1832. KeuKA. KA mf UK 398.

² Syynä lienee osaltaan ollut epävarmuus maalausten tekijästä. Koska alttarikaitteiden marmorointi on selvästi Tilénin käsialaa, holvien rocaillenauhan kukista löytyvät vastineet alttarikaitteiden peilien kukkamaalauksille, ja peilien sommitelmat sopivat yleisen tyylinsä, värityksensä ja koristeaiheidensa puolesta muun interiöörin maalauskoristeluun, ei ole syytä epäillä, etteivätkö peilit olisi Tilénin käsialaa. Sen sijaan 1800-luvun alkupuolella tehtyjen sakariston kukkafriisin ja etelälehterin maalausten koristeaiheet ja kädenjälki poikkeavat huomattavasti Tilénin (ja alttarikaitteiden) maalaustyylistä.

³ Luuk. 23:44. Raamattu 1992.

on selvästi sukua Rubensin piiriin kuuluvalla grafiikalla, esim. mainitulle Paulus Pontiuksen *Ristiinnaulitulle*.

Huolellisesti toteutettu *Ristiinnaulittu* edustaa Tilénin vähäisenä säilyneen tuotannon huippua. Ei olekaan hämmästyttävää, että teosta – ja erityisesti Kristuksen hahmoa – on yritetty sovittaa muiden maalareiden tuotantoon. Vaikkei maalauksen tekijästä olekaan epäilystä, on *Ristiinnaulitun* toteutuksessa kuitenkin piirteitä, jotka eivät täysin sovi Tilénin maalaustyylistä saatuun kuvaan. Tyrvännön ja Ruoveden *Ristiinnaulituista* piirustus- ja maalausteknisesti poikkeavina yksityiskohtina kiinnittävät huomiota henkilöhahmojen kasvojen selväpiirteisyys sekä sormien asennot ja näiden tarkka kuvaus.¹ Kristuksen vartalon siloiteltu maalipinta ja erityisesti alaraajojen anatomisesti oikeaoppinen muotoilu vaikuttavat suorastaan akateemisilta muihin maalauksiin verrattuna. Yleisvaikutelma muistuttaa Raision saarnatuolin peilien ja Ruoveden *Ehtoollisen* toteutusta, mutta näissäkin maalarilla on ollut vaikeuksia yksityiskohtien, kuten käsien ja lihaksiston kuvauksessa. Näin ollen ei voikaan välttyä siltä johtopäätökseltä, että Keuruun maalausta olisi "restauroitu" jossain vaiheessa 1800-luvun aikana.² On kuitenkin huomioitava, että mahdollinen korjailu on koskenut ainoastaan mainittuja yksityiskohtia. Teos on kokonaisuutena mm. henkilöhahmojensa mittasuhteita, sommitelmaa ja väritystä myöten Johan Tilénin käsialaa.

Predellaosana oleva *Ehtoollinen* (Kuva 104) perustuu Ruoveden maalauksen tavoin toisaalta Rubensin-Bolswertin, toisaalta Candidon-Sadelerin pohjalta johdettuihin mallikuviin. (Kuvat 94 ja 95) Ruoveden *Ehtoollisesta* poiketen myös Kristus pitkine vaaleahkoine hiuksineen näyttäisi olevan peräisin Sadeleriin pohjautuvasta kuvälähteestä. Ruovedeltä tutut opetuslapset on toistettu viittojen poimuja ja olkapäillä olevia valoläikkiä myöten samanlaisina, mutta yksityiskohdissa Keuruun maalaus on kuitenkin tarkempi. Edessä oikealla istuvan apostolin kädessä on esikuvan mukaisesti ruokaliina sen sijaan, että käsi olisi peitetty viitan poimuihin. Myös hohtavan valkoiselle liinalle katettu pääsiäisateria on viimeistely ja asetelmaa on täydennetty lautasella ja kahdella veitsellä. Lisäksi Vapahtajalla on sädekehä. Kokonaissommitelma on onnistuneempi kuin Ruoveden maalauksessa. Henkilömaalaus ei sen sijaan yllä Ruoveden tasolle: kasvopiirteitä ei ole

¹ Käsien asennot voivat hyvin olla myös Tilénin tekemiä. Johanneksen vasen käsi on jo aikaisemmissa *Ristiinnaulituissa* lähellä Keuruun asentoa; myös *Ehtoollisessa* Vapahtajan käsi on lähes samanlaisessa asennossa. Tilénin ristiinnaulitun sormia vastaava asento esiintyy mm. Johan G. Geitelin Lempäälän kirkkoon tekemässä alttaritaulussa (1759). Kts. kuva Hanka 1997, 439.

² Vanhan valokuvan perusteella *Ristiinnaulittu* oli nykyistä vastaavassa asussa jo v. 1912. Kts. kuva Knapas 1998, 30. Koska K. K. Meinander huomautti jo v. 1901 Kristuksen ja muiden henkilöhahmojen välisestä epäsuhdasta (*K.K. Meinanderin tarkastuskertomus 1901*. Keuruu. MVTOP.), olisi mahdollisen "restauroinnin" täytynyt tapahtua jo 1800-luvulla.

viimeistely yhtä huolellisesti, ja Tilénin figuurimaalaukselle ominaiset heikkoudet pääsevät esille erityisesti apostoleiden sivukuvissa.

Saarnatuolin koriosan peileihin on kuvattu *Vapahtaja* ja evankelistat *Markus*, *Matteus*, *Luukas* ja *Johannes*. (Kuvat 110-114) Kokovartalokuvina esitettyjen henkilöiden puvut ja viitat on maalattu ruskealla, punaisella ja sinisellä, ja valokohdat on nostettu esiin voimakkain, vaalein siveltimenvedoin. Markuksella ja Luukaksella on kädessään kirja, Johanneksella pikari ja Vapahtajalla (*Salvator mundi*) vallan omena; Matteukselta puuttuu attribuutti. Peilien alareunoihin on kirjoitettu henkilöiden nimet tummansinisellä alkuaan hopeanväriselle pohjalle, joka on myöhemmin mustunut. Taustalle on kuvattu kirkkaansininen taivas vaaleine pilvipyörylöineen sekä vihreällä, ruskealla ja sinisellä puita, pensaita, vuoria ja kumpuilevaa maastoa sekä ruskeankeltaisella ja punaisella taloja tai muita rakennelmia. Perspektiivi on viitteellinen siten, että kaukaisimpina olevat maastonosat ja rakennukset on kuvattu sinisiksi ja aivan etualalla on kaitale ruskeaa maata. Teosten yleinen sommittelu maisemataustoineen vastaa Raison kirkon saarnatuolimaalauksia, mutta toteutus on huomattavasti heikotasoisempaa. (Kuvat 10-16) *Vapahtajan* mallina on ollut sama, todennäköisesti Lotes-Deckerin apostolien kuvasarjaan liittyvä piirros, jota Matias Björkgren käytti Piikkiön lehterikaidemaalauksessa. (Kuva 39) *Johannes* on kopioitu *Ristiinnaulitusta* tai ainakin samasta kovalähteestä. Muillakin evankelistoilla on todennäköisesti ollut omat mallikuvansa, joiden määrittäminen on kuitenkin vaikeaa maalausten yksinkertaisuuden vuoksi; Raison kirkon maalauksista vastineita ei löydy.

Saarnatuolin porraskaiteen emblemaattisten maalausten attribuointi on ollut epäselvä, ja niitä on pidetty myös vaasalaissyntyisen maalarin Carl Gabriel Diederichsin (1807-1860) tekeminä lisäyksinä. (Kuvat 115-116) Diederichs maalasi kirkossa 1830-luvun alussa mm. etelälehterin peilien ristosommitelmat.¹ (Kuva 147) Koska saarnatuolin porraskaiteen koristemaalaus on kuitenkin Tilénin tekemä, ei ole syytä olettaa, että hän olisi jättänyt peilit yksinkertaiselle pohjamaalille. Lisäksi saarnatuolin ja lehterikaiteen kuva-aiheissa on näiden yksinkertaisuudesta huolimatta selvä ero: *Uskon* ja *Toivon* taustana olevat pilvisommitelmat vastaavat kaarevine siveltimenvetoineen ja takimmaisten pilvien kellertävine valonkajastuksineen holvikaton maalauksia. Sen sijaan

¹ Hanka 1998, 48, 49. Kirkossa v. 1832 maalanneen Diederichsin töihin kuului lisäksi etelälehterin kaitteen ja etelä- ja pohjoislehtereitä kannattavien pylväiden marmorointi, penkkien käsipuiden ja sivulautojen sekä uuden virsitaulun maalaus ja seinien maalaus *niiltä osin mitä vielä oli maalaamatta*. Ptk 27.5. sekä 17.6.1832 KeuKA. KA mf UK 398. Pöytäkirjan loppulauseen on täytynyt tarkoittaa entisen sakariston, so. pohjoiskylkiäisen seinien maalausta kirkkosalia vastaavaan asuun. Uuden sakariston seinät maalattiin v. 1845. Knapas 1998, 25.

lehterikaiteen ristisommitelmista puuttuvat pilvitaustat, ja ristien juurella on sinisellä värillä maalatut puu- ja pensassommitelmat.

Porraskaiteen kuva-aiheet viittaavat Paavalin ensimmäisen korinttilaiskirjeen mukaisiin teologisiin hyveisiin *Uskoon ja Toivoon*.¹ *Uskon* vertauskuvien, ristin ja sen ympärille kiertyneen kolmipyrstöisen käärmeen merkitys perustuu varhaiskristillisen Physiologuksen esittämiin vertauskuviin: kuten käärme pystyy luomaan nahkansa on ihmiselläkin uskon avulla mahdollisuus riisuuntua synnistä ja uudistua etsimään ikuista elämää.² Symboli voi sisältää viittauksen myös Mooseksen vaskikäärmeeseen, joka on Vanhan ja Uuden testamentin kuva-aiheiden ikonografisissa tulkinnoissa rinnastettu perinteisesti Kristuksen ristinkuolemaan.³ Ankkuri muistuttaa yleisestä pelastuksen toivosta kristillisen kirkon satamassa; kuva-aihetta on ristinmuotonsa vuoksi käytetty jo varhain toivon ja lunastuksen symbolina.⁴ Kolmannen, Paavalin ilmoituksen mukaan tärkeimmän hyveen *Rakkauden* embleemi, valoa hohtava Kristuksen risti on voinut sijaita saarnatuolin kadonneessa pohjoispuolisessa porraskaiteessa.⁵ Koska C. G. Diederichsin etelälehterin peileissä toistama seppelöity risti on tulkittavissa myös *Rakkauden* symboliksi, olisi houkuttelevaa ajatella, että kuva-aihe olisi otettu mahdollisesti kadonneesta Tilénin maalauksesta.⁶ *Uskon* ja *Toivon* kuvakieli viittaa 1700-luvun alkupuolelta lähtien voimistuneeseen saksalaisen pietismin vaikutukseen. Mallikuvat löytyvät todennäköisesti ajan hartauskirjallisuudesta. Vastaavat kuvaesitykset ovat erittäin harvinaisia Suomen kirkkotaiteessa, eikä niitä tunneta myöskään Tilénin tuotannosta.⁷

¹ 1.Kor. 13:13. Raamattu 1992.

² Biedermann 1993, 177-178.

³ Biedermann 1993, 177.

⁴ Biedermann 1993, 20.

⁵ Koska saarnatuoli valmistui vasta 1784-85 samanaikaisesti kirkon maalaustöiden kanssa, on mahdollista, että saarnatuolin kuvaohjelma otettiin huomioon jo rakennusvaiheessa.

⁶ Diederichsin ristisommitelmissa oleva laakeriseppeli on ikuisen elämän ja Kristuksen lunastustyöllään lahjoittaman pelastuksen vertauskuva. Biedermann 1993, 182. Maalauksen tulkitseminen yhdeksi teologisista hyveistä viittaa siihen, että Diederichs on ottanut kuva-aiheen saarnatuolin poistetusta porraskaiteesta. Kirkon sisustuksessa keskeisellä paikalla kuvatuilla teologisilla hyveillä on oleellinen merkitys Tilénin maalauksista hahmoteltavan kuvaohjelman kannalta. Sen sijaan ristiaiheen tautologinen toistaminen lehterikaiteessa luo vaikutelman siitä, että maalaustyön käytännöllinen puoli, so. peilien "täyttäminen" sopivaksi katsotulla kuva-aiheella on ollut kuvaohjelmaa tärkeämpi. – Mikäli seppeli tulkitaan orjantappurakruunuksi viittaa sommitelma selvemmin 1800-luvulla suosittuun *Jeesuksen muisto*-aiheeseen. Vrt. Hanka 1997, 49.

⁷ Teologisten hyveiden personifikaatiota tunnetaan Kaarlelasta, Alavetelistä ja Kruunupyystä (J. Backman 1749, 1755, 1761), Sotkamosta (tuntem. 1750-?) ja Uudestakaarlepyystä (J. Alm 1759), sekä 1800-luvulta mm. Joroisista (S. Elmgren 1804) ja Sysmästä (C.F. Blom 1835). Symboliset ja allegoriset esitykset yleistivät jonkin verran 1800-luvulla, mutta lisäys johtui pääasiassa mm. alttaritauluina ja saarnatuolin peileissä käytetystä ristiaiheesta (*Jeesuksen muisto*). Taustalla oli uusi suhtautuminen kirkkotilaa koristaviin maalauksiin (uusklassismi ja neologia), eikä sillä liene ollut merkitystä esim. Keuruun saarnatuolin embleemien kaltaisten maalausten yleistymiselle. KALT.DBF ja ALT.DECO 22.10.1999. JYTHL; Hanka 1997, 111-112, 177.

Lehterikaiteiden peileihin Tilén maalasi ainakin 38 kuvaa käsittävän sarjan, joka alkaa länsilehterin eteläpuoleiselta seinustalta Vanhan testamentin henkilöiden "muotokuvilla", ja päättyy pohjoislehterin apostoleihin. (Kuvat 117-126) Kokovartalokuvineen ja maisemataustoineen teokset muistuttavat Raision kirkon lehterikaiteiden maalauksia. Yhteisiä aiheita on 21. Huomattavin ero on Keuruun 11 apostolia käsittävä kuvasarja, joka puuttuu kokonaan Raision lehterikaiteista.¹ Sarjassa ovat mukana sekä Juudas Iskariotin paikan perinyt *Mattias* että apostoleihin perinteisesti liitetty *Paavali*; evankelistat *Johannes* ja *Matteus* on esitetty saarnatuolissa. Vanhan testamentin kuva-aiheista Raisiosta puuttuvat *Aadam ja Eeva*, *Nooa*, *Job*, *Habakuk*, *Esra* ja *Nehemia*.

Maalaukset vastaavat toteukseltaan ja väritykseltään saarnatuolin maalauksia, mutta yleisvaikutelma on hieman parempi peilien suuremmasta koosta johtuen. Länsilehterin maalauksiin on saatu lisäksi sommitelmallista elävyyttä kuvien yläosaa reunustavien puunoksien ja latvusten avulla. Henkilökuvaus on hyvin yksioikoista. Vertailu Raision maalauksiin osoittaa kuitenkin, että länsilehterin profeettojen taustalla ovat olleet samat kovalähteet, joita Tilén käytti jo Raisiossa. (Kuvat 17-34) Sekä aiheeltaan että mallikuvaltaan toisiaan vastaavia kuvapareja on peräti 13: *Melkisedek*, *Mooses*, *Joosua*, *Samuel*, *Daavid*, *Salomo*, *Jesaja*, *Jeremia*, *Hesekiel*, *Hoosea*, *Aamos*, *Joona* ja *Sakarja*. Lisäksi osalle kuvista löytyy vastine Raisiossa toisella nimellä esiintyvistä profeetasta:

Job = (Raision) *Natan*;
Joel = *Obadja*;
Obadja = *Joel*
Miika = *Naahum*;
Esra = *Elisa*; ja
Malakia = *Sefanja*.

Profeettojen osalta vain paria mallikuvaa on käytetty useamman kuin yhden henkilön kuvaamiseen:

Hesekiel = *Haggai*;
Daniel = *Habakuk*; ja
Aamos = *Nehemia* (pk)

Nooan ja *Danielin* mallikuvia ei ole käytetty Raisiossa. *Daniel* muistuttaa paljon Johan Friedrich Probstin kuparipiirroksen Johannesta, vaikka käsien asento onkin erilainen. (Kuva 45) Jonas Bergman on käyttänyt Probstin piirrosta mm. Rauman *Johanneksen* mallikuvana (1767). (Kuva 52)

Pohjoislehterin kuvasarjassa on toistettu profeettojen mallikuvia. Apostoleista ja profeetoista vastaavat toisiaan:

Andreas (pk) = *Sakarja*;
Tuomas = *Job*;

¹ Osa apostoleista on Raisiossa kuvattu saarnatuolissa.

Filippus?, *Bartolomeus = Nahum*;
Jaakob muor. = Mooses?;
Juudas Taddeus = Hesekiel?;
Mattias = Amos; ja
Paavali (pk) = Esra.

Lisäksi *Pietarilla* on ollut yhteinen mallikuva *Raision Gideonin* kanssa. *Simonilla* ja *Jaakob vanhemmalla* on todennäköisesti ollut yhteinen mallikuva.

Aadamin ja Eevan tarkka kuvälähde jää selvittämättä. Länsilehterin pyhien miesten kavalkadin aloittavassa maalauksessa on kuvattu ensimmäiset ihmiset Eedenin puutarhassa ennen paratiisista karkotusta. Etualalla on maassa makaava Eeva, jolla on punainen vaippa paljaan vartalonsa suojana, ja hänen takanaan seisoo siniseen lannevaatteeseen pukeutunut Adam. Oikealla oleva, etäisesti palmua muistuttava puu viittaa ilmeisesti hyvän- ja pahantiedon puuhun, ja Aadamia ja Eevaa verhoavat vaatteet kertonevat siitä, että syntiinlankeemus on jo ehtinyt tapahtua.¹

Keuruun lehterikaidemaalaukset ovat tekniseltä toteutukseltaan heikotasoisempia kuin *Raision* maalaukset. Esim. erilaiset arkkitehtoniset elementit ovat tyypistyneet minikokoisiksi, laatikkomaisiksi rakennelmiksi, ja pilvet on maalattu kaavamaisesti kuvien reunoja myötäillen. Värienkäytön ohella huomattavin ero *Raision* maalauksiin verrattuna koskee henkilöhahmojen kasvopiirteitä. Keuruulta puuttuvat lähes kokonaan pitkänomaiset, hieman liian suuret ja jäykkyydessäänkin puhuttelevat kasvot, joita *Raision* maalausten ja alttaritaulujen perusteella voi pitää *Tilénin* maalaustyyliille tyypillisinä. Keuruulla henkilöhahmojen kasvopiirteet ovat leventyneet, leuka on mataloitunut, ja silmistä on tullut yksioikoisen tuijottavia. Myös puvuissa, asennoissa ja erityisesti jalkaterien ja käsien kuvauksessa havaittavan yksinkertaistumisen taustalla voi olla maalausten toteuttamisessa ollut kiire. Koska esim. varjostukset ja taustalla olevat puut on kuitenkin yritetty kuvata tarkasti, on myös mahdollista, että *Tilén* on jättänyt peilien maalaukset apulaistensa tehtäväksi, ja hahmotellut korkeintaan figuurien yleiset piirteet. Oletusta tukee saarnatuolin *Johanneksen* N-kirjaimen kääntyminen ylösalaisin, mikä olisi ollut luku- ja kirjoitustaitoiselle *Tilénille* käsittämätön kömmähdys.² Vaikka nykypäivänä figuurimaalauksia kohtaan tunnetun arvostuksen myötä *Tilénin* menettely vaikuttaakin oudolta, on huomautettava, että koristeellisen yleisvaikutelman luomiseen maalaustapa ja viimeistelyn aste ovat olleet riittävän hyviä, eikä kuvia ole ilmeisesti tarkoitettukaan lähemmin tutkittaviksi.

¹ 1. Moos. 3:7-8. Raamattu 1992.

² Myös *Markuksen* ja *Vapahtajan* pienet r-kirjaimet suurten kirjainten joukossa on luettavissa *Tilénille* epätyypilliseen kirjoitustapaan.

Holvit täyttävän taivaskaton pilvien lomaan on sijoitettu Ilmestyskirjasta saatuja kuva-aiheita. Saarnatuolin yläpuolella on miekkaansa heiluttava *arkkienkeli Mikael*, joka sotajoukkonsa avulla karkoitti paholaisen taivaasta.¹ (Kuva 136) Paholainen jakoi voimansa Mikaelin alapuolella ja keskiholvin lounaislaipiossa kuvatuille *kymmensarviselle* ja *kaksipäiselle pedolle*.² (Kuvat 137, 135) Samaan kokonaisuuteen kuuluu länsiseinällä lehterin yläpuolella oleva *kahleisiin sidottu paholainen*.³ (Kuva 138) Alttarin yläpuolella oleva *pasuunaan puhaltava enkeli* viittaa lopun ajan airuena olevaan seitsemänteen enkeliin, jonka merkkisoihosta pahan voittamiseen johtava tapahtumasarja alkaa.⁴ *Kukkia sirotteleva lapsienkeli* ja päätyholvin sivuviisteissä pilvenhattaroiden takaa näkyvät *puttohahmot* ovat tapahtumien taivaallisia todistajia ja ehkä myös Uuden Jerusalemin vertauskuvia. (Kuvat 132-134)

Maalausten mallikuvat löytyvät v. 1642 painetusta ensimmäisestä suomenkielisestä kokoraamatusta, Biblia Fennicasta.⁵ Tämän kuvituksena olevia puupiiroksia pidetään hampurilaisen Jacob Moresin (n. 1550-1620) kaivertamina, ja niiden kuvaohjelman katsotaan perustuvan saksalaisen graafikon Jost Ammanin (1539-91) v. 1571 julkaisemaan raamatunkuvitukseen.⁶ Arkkienkeli Mikaelin malli on otettu Toisessa Mooseksen kirjassa olevasta piirroksesta, jossa on kuvattu viimeinen Jumalan Egyptiin lähettämistä kymmenestä vitsauksesta.⁷ (Kuva 139) Tilén on kääntänyt vitsausta kuvaavan enkelin pystysuoraan asentoon, ja muuttanut tulisen miekan sapeliksi. Kymmensarvinen peto kruunuineen ja pienine sarvimaisine päineen on muokattu Danielin unessa kuvatusta olennota, joka nousi merestä kolmen muun olennon kanssa.⁸ (Kuva 140) Kaksipäisen pedon mallina ovat olleet Abrahamin kaksi kamelia, jotka näkyvät *Rebekka kaivolla*-aiheisessa piirroksessa.⁹ (Kuva 140) Tilén on tulkinut kyttyrät siiviksi ja ratkaissut mallikuvassakin vain osittain näkyvien eläinten kuvaamisen piilottamalla pedon takaosan pilvien taakse.

Länsiseinän paholainen on otettu Ilmestyskirjassa olevasta kuvasta, jossa *Paholainen sidotaan tuhanneksi vuodeksi*. (Kuva 141) Tilénin pirulla on ilmeikkäät kasvot ja kruunumaiset sarvet pitkien pukinsarvien välissä, ja hän on levittänyt molemmat kätensä tappion merkiksi. Tulisen kuilun reuna

¹ Ilm. 12:7-9. Raamattu 1992.

² Ilm. 13:1-2, 11. Raamattu 1992.

³ Ilm. 20:2-3. Raamattu 1992.

⁴ Ilm. 11:15. Raamattu 1992.

⁵ Esikuvien määrittämisestä kiitokset Heikki Hangalle. Hanka 1998, 52.

⁶ Havu 1994, 130.

⁷ 2. Moos. 11:4-5. Raamattu 1992.

⁸ Dan. 7:7. Raamattu 1992.

⁹ 1. Moos. 24:15-20. Raamattu 1992.

on maalauksessa muuttunut alkeellisen veneen näköiseksi.¹ Tilénin tarkoituksena lienee kuitenkin ollut toistaa yksityiskohta mallikuvan mukaisesti. Tähän viittaavat reunuksen saumojen perspektiivivaikutelma ja paholaisen takana himmeänä näkyvät savupilvet, joiden taakse "kaivon" takareuna on piilotettu. Tulisen kuilun pyöreästä oviaukosta on kuitenkin tullut vankila, johon paholainen on kytketty kaulaan kiinnitetyillä kahleilla; myös piruparan repaleinen häntä näyttää olevan kiinni "kaivon" reunassa.

Altтарin yläpuolella olevat enkelifiguurit perustuvat sen sijaan Biblia Fennicasta poikkeaviin mallikuviiin. Pasuunaan puhaltavan enkelin asento ja lanteilla ja toisella olkapäällä olevan vaatteen poimuttelu muistuttavat Emanuel Granbergin Paltaniemen kirkkoon maalaamaa *Viimeisen tuomion* Kristus-hahmoa. (Kuva 86) Keuruun maalauksessa enkelin oikea jalka on jäänyt liian lyhyeksi ja vasen olkapää ja pasuunaa pitelevät kädet ovat hyvin epämääräisiä, mikä viittaa siihen, että Tilén on näiltä osin joutunut poikkeamaan mallikuvasta. Granbergin maalauksen esikuvana on todennäköisesti ollut Peter Paul Rubensin *Suuri viimeinen tuomio* (1618), josta tunnetaan mm. Carl Ernst Hessin tekemä kuparipiirros.² (Kuva 143) Kukkia sirotteleva lapsienkeli voi olla peräisin samasta lähteestä, jollei hahmoa ole muokattu esim. v. 1746 painetun ns. pitkän katekismuksen I. Olaus Svebiliuksen suomeksi laatiman katekismuksen nimiö sivuilta. (Kuva 144)

Säilyneiden tietojen perusteella Tilén käytti samaa taivaskattoaihetta ja ilmeisesti osittain myös enkelihahmoja jo Maskun kirkon holvimaalauksissa (1779). Keuruulla maalausformulaan lisättyjen figuuriaihneiden taustalla lienevät tilaajan, käytännössä kirkkoherra Abraham Indrenius nuoremman toivomukset ja todennäköisesti myös häneltä lähtöisin oleva kuvaohjelma. Ilmestyskirjan aiheista huolimatta sanoma paljastuu kaikki kirkon kuva-aiheet kattavaksi, pelastuksen toivosta ja lupauksesta kertovaksi kokonaisuudeksi.¹ Avaintekijöitä kuvaohjelman ymmärtämiseen ovat kirkon keskiholviin kuvattu arkkienkeli Mikael ja tämän alla olevat saarnatuolin maalaukset: kuten Mikael karkottaa pedot ja tulee lopulta sitomaan paholaisen, on ihmiselle annettu mahdollisuus vapautua synnin vallasta evankelistojen ja saarnassa lausutun sanan välityksellä. Siten uskomalla alttaritaulussa esitettyyn kristinopin ydinsanomaa Kristuksen uhrikuolemasta ja ehtoollisen sakramentista on ihmisen mahdollista pelastua ja päästä osalliseksi kuoriholvissa kuvatusta Jumalan

¹ Kuilun reunan ymmärtäminen veneeksi on poikunut myös muita virhetulkintoja: paholaista on pidetty Tuonelan virran Kharon-lautturina (Jukonen Hannes, 1945. *Kharon I. lautturi on Keuruun vanhan kirkon peräseinässä eikä paholaisen kuva*. Sisä-Suomi 3.8.1945.), ja "veneen" reunaan piirrettyjä kuvioita paholaista sitovana ristinmerkkien sarjana.

² Mikael Toppeliuksella on ollut osittain sama esi- (ja malli?)kuva Haukiputaan *Viimeisessä tuomiossa* (1774-79). Mähönen 1975, 196. Nyk. Münchenin Alte Pinakothekin kokoelmissa olevasta Rubensin teoksesta on tiedossa C.E. Hessin (1755-1828) ohella ainakin Cornelis Visscherin (1628-58) tekemä kuparipiirros. Hanka 1998, 119 viite 10. Myöhäisen ajoituksensa vuoksi Hessin piirros ei tule kysymykseen Granbergin ja Tilénin mallikuvana.

valtakunnasta. Lehterikaiteiden kuvasarjoissa palautetaan mieliin jo Adamin ja Eevan ajoista ihmistä raskauttanut perisynti ja uskossaan kilvoitelleiden Pyhien miesten esikuvat. Uskon, toivon ja rakkauden(?) sanoma on kiteytetty vielä saarnatuolin porraskaiteen maalauksissa. Kuvaohjelmasta on mahdollisesti löydettävissä hienosyisempiäkin viittauksia Paavalin ensimmäiseen korinttilaiskirjeeseen.² Myöskään henkilökohtaista uskonvakaumusta korostavaan pietismiin ja jopa kilialismiin, tuhatvuotisen maanpäällisen valtakunnan odotukseen liittyvät viittaukset eivät ole mahdottomia.³

Keuruun vanhan kirkon maalauksista ei ole säilynyt aikalaisarvioita. Länsiseinän *kahleisiin sidotun paholaisen* herättämiä tunteita kuvastavat kuitenkin maalaukseen liitetyt tarinat. Tilénin kerrotaan joutuneen maalaamaan kuvan useaan kertaan, sillä yön aikana paholainen oli aina käynyt pyyhkimässä kuvansa pois. Teon syynä pidettiin Keuruulla vietettyä jumalatonta elämää, johon paholainen oli niin mieltynyt, ettei halunnut alistua kahlehdittavaksi.⁴ Vasta kun maalari keksi laittaa Raamatun polviensa alle työn ajaksi, sai kuva olla rauhassa.⁵ Myös kahleiden maalaamista ja "veneeseen" kyljessä olevia ristinmerkkejä on pidetty syynä paholaisen antautumiseen.⁶ Viitteellisesti kuvaan on liitetty myös maagisia ominaisuuksia: paholaisen on ennustettu pääsevän uudelleen irti, kun maalaus haalistuu.⁷ Kertomus maalarista ja pirusta on itse asiassa kansainvälinen kulkutarina, jonka keskiaikaista, Neitsyt Marian ihmetekoihin liittyvää versiota on toistettu ympäri roomalais-katolisen Euroopan. Suomessa tarina on liitetty mm. Ruoveden kirkon *pirun kuvaan*(!) ja ennen kaikkea Thomas Kiempen Virroille vv. 1796-98 tekemiin maalauksiin.⁸

¹ Hanka 1998, 51.

² Mm. 1. Kor. 15 kerrotaan Kristuksen ylösnousemuksesta, Aadamın lailla kuolemaan tuomittujen ihmisten pelastuksesta Kristuksessa, Kristuksen uudelleentulemisesta, viimeisestä pasuunasta ja synnin vallan voittamisesta. Paavalin tekstissä käsitellään myös mm. oikeaa jumalanpalvelusta, ehtoollisen nauttimista ja uskonkilvoittelua. 1. Kor. 11:1-16; 11:17-34; 14:26-40; 15: 1-58. Raamattu 1992.

³ Maltillinen kilialismi sisältyi jo luterilaisen pietismin perustajan Philipp Jakob Spenerin v. 1675 Johan Arndtin postillan esipuheena ilmestyneeseen *Pia desideria (Hurskaita toivomuksia)*- ohjelmakirjoitukseen. Suomeen Spenerin ja muiden pietistien ajatukset levisivät varsinaisesti vasta 1700-luvun puolivälistä lähtien Johan Wegelius nuoremman postillan ja ulkomaisen hartauskirjallisuuden välityksellä Laasonen 1991, 246-247, 303, 305.

⁴ Leikola 1928, 161-162. I. Heinonen. *Keuruun vanhakirkko – pyhiinvaelluskirkko II*. Ilkka 11.4.1939; Hanka 1998, 53.

⁵ Leikola 1928, 161-162.

⁶ Hannes Jukonen. *Kharon I. lautturi on Keuruun vanhan kirkon peräseinässä eikä paholaisen kuva*. Sisä-Suomi 3.8.1945.

⁷ I. Heinonen. *Keuruun vanhakirkko – pyhiinvaelluskirkko II*. Ilkka 11.4.1939. Leikolan mukaan vahinko oli jo päässyt tapahtumaan: *Nykyisin on kuva himmentynyt ja elämä myöskin huonontunut*. Leikola 1928, 162.

⁸ Keuruulla kerrotun version kaltaisena tarina tunnetaan ainostaan Suomesta ja Länsi-Ruotsista, jossa sitä on pidetty keskiaikaisen tarinan myöhäisenä, 1700-luvulla muotoutuneena toisintona. Mielenkiintoista on se, että Ruotsissa toisinto on rajattavissa Göteborgin maalariammattikunnan vaikutusalueelle (Länsi-Götanmaa, Halland, Värmland, Skåne). Edgren 1993, 62-64; Hallböck 1947, 59; Odenius 1968, 16-18; Simonsuuri 1961, 95 (E1081). Suomessa toisinto on Keuruun, Ruoveden ja Virtain lisäksi liitetty Iisalmen kirkkoon; tarkemmin paikkakuntaa määrittelemättä tarinaa on kerrottu ainakin Alavudella, Jämsässä, Orimattilassa ja Sortavalassa. Myyttiset tarinat (kortisto) *E1081 Piru ja kirkkomaalari*. SKS. Kansanrunousarkisto. – Ruovedellä ja Virroilla kerrotuissa toisintoissa on jäljellä pirun

Maalauskoristelun arviointia on haitannut Johan Tilénin uraan liittyvien tietojen puute ja yleensäkin käsityöläismaalareiden toimintaperiaatteiden ja tuotannon heikko tuntemus. Itseoppineeksi ymmärretyn maalarin mittapuuksi on otettu lehterikaiteiden ja saarnatuolin figuurimaalauksen kömpelyys, jolloin vähänkin onnistuneempina pidetyt maalaukset on yritetty attribuoida tunnettujen mestareiden nimiin. Tekijäkysymyksen kierrättäminen lähti liikkeelle ilmeisesti K.K. Meinanderista, joka epäili, etteivät kirkon alttaritaulut olleet Tilénin töitä.¹ *Ristiinnaulittua* on tämän jälkeen pidetty vuoroin Matti Åkerblomin(!)², Johan tai Laurenz Paschin³, Mikael Toppeliuksen⁴ ja Johan Backmanin⁵ tekemänä. Asiantuntijoiden lausuntoihin vedoten on jopa esitetty, että Tilén olisi lisännyt Marian ja Johanneksen hahmot aikaisemmin maalatun *Ristiinnaulitun* päälle, ja että holvimaalaukset olisivat Tilénin käyttämien, häntä taitavampien apulaisten töitä.⁶ Sama epäröivä asenne näyttää vaivanneen myös Suomen taidetta käsitteleviä yleisesityksiä. Kirkon *sinänsä vähäpätöinen maalauskoristelu*⁷ on sivuutettu arvokkaampana pidetyn arkkitehtuurin yhteydessä. Kokonaisen interiöörivaikutelman sijasta on onnistuttu näkemään *suorastaan kömpelöitä* koristekuvioita⁸. Vanhemman kotimaisen kirkkotaiteen tuntemus ja arvostus ovat kuitenkin lisääntyneet viimeisten vuosikymmenien aikana aihepiirin laaja-alaisen tutkimustyön myötä. Heikki Hangan mukaan Keuruun vanhan kirkon

*kokonaisuudesta aistittava rokokoovaikutelma on poikkeuksellisen eheä, eikä se jää jälkeen paljon enemmän huomiota osakseen saaneista Mikael Toppeliuksen tai Emanuel Granbergin pohjalaisista kirkkointeriööreistä.*⁹

varsinaisen motiivin paljastava repliikki: *Kyllähän minä aikalailta ruma olen, mutta vielä paljon rumemmaksi sinä minut kuvaat.* Viljakkala. Mattila, M. 3774. 1936. SKS Kansanrunousarkisto; Tuomaala 1963, 18.

¹ K. K. Meinanderin tarkastuskertomus 1901. Keuruu. MVTOP.

² Leikola 1928, 158. Åkerblomin sekoittaminen alttaritaulukysymykseen johtuu kirkon tilikirjoissa olevasta merkinnästä, jonka mukaan hänelle maksettiin ...*för en altar-tafla förfärdigande*.... Tilit 1776. KeuKA. KA mf UK 399. 1700-luvun asiakirjoissa *altartavla* saattoi tarkoittaa alttarilla olleen taulumaalauksen ohella myös alttarilaitetta. Kyseessä oli siten puusta veistetyin alttarilaitteen valmistus.

³ *Muistojen rakas kirkkovanhus*. Aamulehti 21.1.1949; Hanka 1998, 54 viite 21.

⁴ Jukonen, Hannes. *Kharon eli lauturi on Keuruun vanhan kirkon seinässä eikä paholaisen kuva*. Sisä-Suomi 3.8.1945; Rainio 1957, 142; [Saarinen, V.F.]. *Ruoveden kirkon ensimmäisen alttaritaulun ja koristemaalauksien hankkiminen v. 1780*. Ruovesi-lehti 20.12.1960 nro 51.

⁵ Ritopeura 1982, 64.

⁶ I. Heinonen. *Keuruun vanhakirkko – pyhiinvaelluskirkko II*. Ilkka 11.4.1939; *Muistojen rakas kirkkovanhus*. Aamulehti 21.1.1949; [Saarinen, V.F.]. *Ruoveden kirkon ensimmäisen alttaritaulun ja koristemaalauksien hankkiminen v. 1780*. Ruovesi-lehti 20.12.1960 nro 51.

⁷ Okkonen, 1955, 238.

⁸ Racz & Cleve 1968, 18.

⁹ Hanka 1998, 50.

10. NURMO 1787

Lapuan saarnahuone 1765- ja kappeli 1816-1879

Koriste- ja ammattimaalaus.

Saarnatuolin koristemaalaus. Alttaripöydän ja -kaiteen koristemaalaus.
Draperiamaalaukset (ainakin 2 kpl) sisäviisteissä olevien ikkunoiden ympärillä.
Kuvat 148, 151.

Saarnatuolin koristemaalaus entisöity 1957.
Draperioiden uudelleenmaalaus Juho Koskiniemi 1843. Kaakkoisviisteen draperia entisöity 1979 (Kalevi Jänisoja). Muut maalaukset kadonneet.

Nurmon nykyinen, alkuaan saarnahuoneeksi rakennettu kirkko valmistui v. 1778. Rakennusmestareina toimivat alahärmäläiset Antti ja Kaapo Hakola.¹ Kirkko on puinen, tasavartinen ja sisäviisteinen ristikirkko, jonka sakaristo sijaitsee itäristin pohjoissivulla olevassa kylkiäisessä. Kiinteän sisustuksen viimeistely kesti v. 1782 saakka, jolloin puuseppä Samuel Köhlström sai valmiiksi kirkon uuden saarnatuolin.²

Paikallishistoriallisten kirjoitusten mukaan Johan Tilén teki alttarin taustalla olleen draperiasommitelman ja saarnatuolin koristemaalauksen v. 1787.³ Tietoa ei voi vahvistaa kirkonarkiston asiakirjojen avulla, sillä sekä pitäjänkokouspöytäkirjat että tilikirjat ovat kadonneet.⁴ Iikka Takalan teoksessa *Nurmon seurakunnan vaiheita* Tilénin maalauksia koskevien tietojen lähteiksi ilmoitetut asiakirjat ovat joko kadonneet viimeisten vuosikymmenien aikana tai eivät muuten tue esitettyä olettamusta.⁵ Koska yleisesti tuntemattoman turkulaismaalarin nimen

¹ Antti Hakola kuoli tapaturmaisesti rakennustöiden aikana keväällä 1778. Kaapo Hakola (1753-1808) saattoi loppuun isänsä aloittaman rakennustyön. Mm. Luukko 1983, 396.

² *Sopimus S. Köhlströmin kanssa 23.3.1782*. Asiakirjasarjassa Muut asiakirjat 1765-1909. NurKA. KA mf UK 78.. Kurikasta kotoisin ollut Samuel Köhlström l. Köykkä (1746-1827) tunnetaan ennen kaikkea kirkonrakentajana. Saarnatuolin ohella Köhlström valmisti Nurmon kirkkoon ovet, ikkunat ja penkit sekä ilmeisesti myös alttaripöydän ja -kaiteen. Luukko 1983, 398.

³ Takala 1965, 32; Talvitie 1979, 120.

⁴ Pöytäkirjat ovat säilyneet pääsääntöisesti v:sta 1807 lähtien. V:lta 1766-1780 on jäljellä muutama pöytäkirja, joissa ei kuitenkaan käsitellä maalaustöitä. (Epäselvästi kirjoitettu vuosiluku 1780 on tulkittu v:ksi 1786, mikä merkitty lyijykynällä asiakirjaan; oikea vuosi selviää asiakirjan alusta.) Pöytäkirjat ovat irrallisina vv. 1807-1868 pöytäkirjojen alussa eikä niitä ole mikrofilmattu. Ptk 1766-1780. Asiakirjasarjassa Ptk 1807-1868. NurKA. Nurmo. Pääluettelon mukaan kirkonarkistossa on kirkonkassan-, köyhäin- ja viinitilit vv. 1766-1807, mutta asiakirjoja ei kuitenkaan löytynyt kirkonarkistosta. Mikrofilmillä (KA mf UK 78) on kirkonkassan tilit ainoastaan v:lta 1766, joten em. asiakirjasarjakin sisältäneenä pääasiassa köyhäin- ja viinitilejä. Nurmon kirkonarkiston asiakirjoja ei ole siirretty Vaasan maakunta-arkistoon.

⁵ Takalan lähteinä ovat *pitäjänkokouspöytäkirjat 1776-86 sekä kirkkoa koskevat asiapaperit n:ot 1-14*. Takala 1965, 32. Takala tarkoittanee em. 1766-80 pöytäkirjoja. Kirkkoa koskevilla asiapapereilla 1-14 Takala tarkoittanee asiakirjasarjaa Muut asiakirjat 1765-1909. Näissä on mm. Kaapo Hakolan sopimus kirkonrakennustöiden jatkamisesta (13.4.1778) ja Samuel Köhlströmin sopimus saarnatuolin valmistamisesta (23.3.1782), mutta tietoja maalaustöistä ei asiakirjasarjasta löydy. Muut asiakirjat 1765-1909. NurKA. KA mf UK 78. – V. J. Talvitien seurakuntahistoriassa ei valitettavasti käytetä lähdeviitteitä. Armas Luukon teoksessa *Nurmon historia I* ei mainita ollenkaan Tiléniä ja hänen maalauksiaan. Koska mm. Hakolan ja Köhlströmin osuudet kirkon valmistumisessa esitellään tarkasti em. asiakirjojen mukaisesti, on Tiléniä koskevat tiedot voitu jättää pois lähdeaineiston puutteellisuuden vuoksi.

liittäminen eteläpohjalaiseen paikkakuntaan olisi muuten epätodennäköistä, ei ole kuitenkaan syytä epäillä Tilénin maallanseen Nurmon kirkossa, varsinkin kun maalauskohteet ja töiden ajankohta sopivat hyvin Tilénin tuotannosta ja liikkumisesta saatuihin tietoihin. Onkin todennäköistä, että paikkakunnalla säilynyt tieto perustuu johonkin kadonneeseen lähteeseen. Yksi mahdollisuus on saarnatuolin puuttuva ovilevy, jossa on voinut olla Tilénin signeeraus ja vuosiluku.¹

Nurmon kirkon saarnatuoli edustaa Pohjanmaalla 1700-luvulla yleistynyttä barokkisaarnatuolityyppiä, jonka tunnuspiirteenä on koriosan kaareva muoto.² (Kuva 148) Eteläisessä Suomessa yleiseen barokki-klassistiseen saarnatuolityyppiin verrattuna Pohjanmaan barokkisaarnatuoleista puuttuvat korin sivuseiniä jäsentävät veistetyt pylväs- ja leikkauskoristeet ja peilit. Näiden sijaan ulospäin kaarevia sivukappaleita erottavat toisistaan saumakohtia peittävät kapeat koristelistat. Nurmon saarnatuolissa myös porraskaide on tehty korin muotoa noudatellen kaarevaksi. Rokokoon vaikutuksesta kertovat lisäksi venytetyn s-kirjaimen muotoiset koristelistat.³ Katos on kruunumainen päättyen nuppiin ja voitonkaritsaan.

Saarnatuolin runko on marmoroitu vihertävänsinisiksi (sinisellä pohjalla tummansinivihreä, valkoinen ja vihertävänruskea), ylä- ja alalistoitukset ruskehtaviksi (ruskeanvihertävällä? pohjalla kellertävä, valkoinen ja punainen) ja kapeat peilit ja porraskaiteen alapuolella oleva koristelevy vaaleiksi (valkoisella pohjalla sinistä, punaista ja ruskeaa). (Kuvat 148, 150) Koriosaan ja kaiteeseen on maalattu vaalealla punertavanruskealla kulmista lovetut ja yläosaa kohden kapenevat peilit. Nämä on rajattu ilmeisesti syvyysvaikutelmaa tavoitellen vastakkaisilta sivuiltaan eri värisiksi; "valoisuuden" suunta vaihtuu porraskaiteessa olevan loivan taitteen kohdalla. Peilejä koristavat hienopiirteiset rokokoomaalaukset, jotka koostuvat ylä- ja alareunojen keskellä olevista rocaille-ornamenteista, näihin liittyvistä epäsymmetrisistä kukkasommitelmista ja reunoja kehystävistä kaarista ja silmukoista. Kuviot on hahmoteltu vihertävänsinisellä ja ruskealla, rajattu kevyesti ohuella tummalla viivalla, ja korostettu valkoisin siveltimevedoin. Koriosan ja kaiteen kaarevat koristelistat on maalattu ruskeanpunaisella, ja maljamaisen jalustan kaaret sekä katoksen nuppi ja kaaripuiden päissä olevat koristeleikkaukset on kullattu. Koristemaalaukset vastaa Tilénin

¹ Ovi on hävinnyt, eikä ole tiedossa, milloin se on poistettu kirkosta. Oven seinänpuoleinen karmi jouduttiin 1840-luvulla tehdyn sisävuorauksen yhteydessä upottamaan osittain laudoituksen sisään, jolloin oven aukaiseminen on jo voinut hankaloitua. Todennäköisesti ovi kuitenkin poistettiin vasta 1800-luvun lopulla maalaustöiden yhteydessä.

² Mallin vanhin tunnettu edustaja Suomessa lienee Kälviän saarnatuoli v:lta 1726. Kattava yleisesitys Pohjanmaan – tai yleisesti koko Suomen – kirkkojen saarnatuoleista puuttuu. Ruotsinkielisen Pohjanmaan barokkisaarnatuoleista kts. Appelgren 1985, 665-673, 698-727.

³ Myös kirkon vanhan kastemaljan jalusta, jonka muotokieli ja veistotyö ovat samanlaisia kuin saarnatuolissa, on todennäköisesti S. Köhlströmin tekemä. Kuva Talvitie 1979, 73. Jalustan väritys (ruskeanpunainen-vihreä) vastaa saarnatuolin värejä.

maalaustyyliä: niin marmorointityyli suurine verkkomaisine kuviointeineen ja valkoisella korostettuine "silmineen" kuin peilien rokokoo-ornamenteista ja kukista koostuvat sommitelmatkin ovat tuttuja Keuruun kirkosta. Hillitty väritys poikkeaa sen sijaan jonkin verran Tilénin tunnetuista kirkkomaalaustöistä. Raison ja Keuruun kirkoista vaalentuneet ruskean sävyt – mikäli ne eivät ole seurausta myöhäisemmistä restauroinneista – voivat kuitenkin perustua esim. tilaajien toiveisiin, ja kuvastaa kustavilaisen tyylin suosimia uusia ihanteita. Taidokkaan veistotyön ja siihen erinomaisesti sointuvan, huolellisesti toteutetun koristemaalauksen ansiosta Nurmon kirkon saarnatuoli on aikakautensa sopusuhtaisimpia ja tyylikkäämpiä edustajia.

Saarnatuoli maalattiin valkoiseksi 1800-luvun lopulla. (Kuva 153) Ensimmäinen restaurointi suoritettiin v. 1957 Museoviraston ja arkkitehti Riihimäen johdolla tehtyjen kirkon korjaustöiden yhteydessä.¹ Kirkon sisätilojen entisöivän korjauksen yhteydessä v. 1979 saarnatuolin maalaukset puhdistettiin ja korjattiin.²

Muiden Tilénin maalaustöiden selvittäminen on hankalaa, koska niistä ei ole säilynyt juuri mitään tietoja. Myöskään kirkossa vv. 1843-44 maalanneen Juho Koskiniemen töitä ei dokumentoitu riittävästi ennen vv. 1913-14, jolloin kirkon sisustus uusittiin lähes täydellisesti, ja vanhat seinämaalaukset peitettiin.³ Tilénin tekemänä on pidetty kaakkoisviisteessä alttarin taustalla ollutta draperiamaalausta.⁴ Koskiniemen sisämaalaustöihin tiedetään puolestaan kuuluneen ainakin itäristin kahden ikkunan ympärillä olleet verhoasetelmat.⁵ Draperiat näkyvät ennen 1900-luvun vaihdetta

¹ Takala 1965, 91. Restaurointikertomusta ei ole Museoviraston Kulttuurihistoriallisen eikä Rakennushistoriallisen osaston topografisissa arkistoissa. Nurmon seurakunnan arkistosta löytyy ainoastaan korjaustöitä koskevia kuitteja. Kirkon korjauskassan aiakirjat 1954-57. NurKA. Nurmo.

² Kirkon maalaustyöt suoritti laihialainen maalausliike S. Vuojolainen, jonka puolesta tehdyistä restauroinneista vastasi Kalevi Jänisoja. Korjaus- ja restaurointikertomukset 1979. Nurmo. MVRHOA. Seurakuntamestari Risto Kultin mukaan ennen v. 1979 saarnatuolin väri oli tummempi ja sinertävämpi. Suullinen tiedonanto 25.1.1999.

³ Rakennusmestareiden Sameli Hakolan ja Jaakko Hautalan suunnittelemissa korjaustöissä kirkon sisustus uusittiin lähes kokonaan. Itäpäätyyn tehtiin kaksi uutta ikkunaa entisen suuren ikkunan tilalle, alttari siirrettiin kaakkoisviisteestä nykyiselle paikalleen itäristiin, ja kirkon länsipäähän rakennettiin urkulehteri. Sisäseinien lautavuoraus jäi entiselleen, holvit ja kattolistat sen sijaan uusittiin. Osa vanhasta sisäkatosta säilyi holvilaudoituksen alla. Korjaus- ja restaurointikertomukset 1978-79. Nurmo. MVRHOA; Takala 1965, 89-91.

⁴ Vuoden 1836 kalustoluettelon mukaan *Predikstolen med sin öfverbyggnad och trappa samt altarebyggnaden med dess fönsters sidobyggnad äro målade...* Muusta sisustuksesta mainitaan, että se on maalaamaton. Kal 1836. NurKA. KA mf UK 78. Esim. Nurmon seurakunnan uusimmassa esitteessä nykyään kirkossa oleva draperiamaalaus nimetään Tilénin työksi. Myös katon ja kattolistan ornamenttien esikuvaksi mainitaan Tilénin maalaukset. Nurmon seurakunnan esite. Sine annum [v. 1984 jälkeen].

⁵ Kurikkalainen maalari ja puuseppä Juho Koskiniemi (1812-1905) maalasi lisäksi penkit, sisäseinät, holvikaton ja kattolistan koristekuvioineen sekä kaksi seinämaalausta, joista toinen, pohjoisoven päällä oleva *Kylväjä* otettiin esiin ja restauroitiin v. 1957; sakariston (tai eteläoven) päällä ollut *Tuhlaajapoika* on hävinnyt. Kal 1836, lisäykset 1843-47. NurKA. KA mf UK 78. Koskiniemen töiden lopputarkastus Ptk 17.6.1844. NurKA. KA mf UK 78. Takala 1965, 62. Todennäköisesti Koskiniemen käsialaa oli myös eteläisessä porstuassa pääoven päällä vielä 1800-luvun lopulla ollut kirjoitus *Ulkona ovat koirat ja velhot, huorintekijät ja varkaat ja kaikki jotka valhetta ja vääryyttä harjoittavat tahi sitä rakastavat*. [Ilm 22:15]. [Harju] 1912, 61; Talvitie 1979, 71. – Vaasalainen taidemaalari Frans Hiivanainen (1884-1944)

otetussa valokuvassa.¹ (Kuva 153) Kuvan perusteella myös saarnatuolin taustalla on ollut alttari-ikkunaa vastaava verhosommitelma.

Koska kirkon sisäseiniin tehtiin tietävästi ensimmäinen, niissä nykyisinkin oleva lautavuoraus vasta v. 1843², ja ikkunatkin oli suurennettu jo v. 1825³, täytyisi olettaa, että Tilénin draperiamaalaukset oli tehty hirsipinnalle nykyistä jonkin verran pienempien ikkunoiden ympärille. Tilénin seinämaalausten olisi täytynyt kadota jo mainitun sisäpaneloinnin yhteydessä, ja kaikkia 1900-luvun alussa peitettyjä maalauksia olisi pidettävä Koskiniemen tekeminä. Vastaavan tulkinnan mukaisesti v. 1979 tapahtunut sisätilojen entisöiminen nimenomaisesti Koskiniemen maalaamaan asuun⁴ käsitti siten myös kirkon nykyisin ainoan, kaakkoisviisteessä olevan verhomaalauksen. (Kuva 151)

Verho on maalattu harmaalla murretulla sinisellä ja vaaleanruskealla, ja reunahapsut ja nöyrit ovat kullankeltaisia. Ikkunan yläpuolelle draperian reunustamaan kolmionmuotoiseen kenttään on maalattu pilviä ja niiden keskelle siniselle taustalle kullavärinen aurinko, jossa on Kustaa III:n monogrammi (*GIII*). (Kuva 152) Myös saarnatuolin taustalla olleen verhon yläosaan oli maalattu pilviä ja aurinko, jonka keskellä oli kirjoitus (heprealaisin kirjaimin *Jahve?*). (Kuva 153) Kaakkoisviisteen maalauksesta ennen restaurointia otetussa valokuvassa varsinaisen verhon sivuilla erottuu vielä toinen, vaaleampi ja ylempää poimutettu verho.⁵ (Kuva 154) Vastoin kirkon sisäpaneloinnista olevia tietoja sekä alttarin että saarnatuolin taustalla olleiden draperioiden yksityiskohdat viittaavat vahvasti siihen, että maalaukset olivat alunperin Johan Tilénin käsialaa. Kirkon rakentamisajankohdasta kertovien hallitsijan nimikirjaimien perusteella maalaus olisi ehdottomasti ajoitettava viimeistään 1700-luvun lopulle. Myös verhojen katosmainen malli ja erityisesti kolmiosisaiset "nupit" viittaavat Tiléniin, ja pilvisommitelmat pyörylöineen vastaavat Keuruun *Ristiinnaulitun* yläosan taivasnäkyä. (Kuvat 102, 104, 132, 156) Lisäksi kaakkoisviisteen

teki v. 1914 Koskiniemen seinämaalausten tilalle sakariston- ja eteläoven päälle teokset *Hyvä paimen* ja *Tuhlaajapoika*. Takala 1965, 90.

¹ Alttarikunassa oli v. 1832 hankittu, tuntemattoman oululaisen maalarin koristeleva rullaverho. Luukko 1983, 400.

² Ptk 3.4.1843. NurKA. KA mf UK 78; Luukko 1983, 397.

³ Ikkunoiden suurentamisen ohella v:n 1825 korjaustöissä ulkoseinät vuorattiin ja punamullattiin, ikkunapuitteet maalattiin sisältä ja ulkoa ja sisäseinät valkaistiin. Ptk 17.6.1821 ja 19.5.1822. NurKA. KA mf UK 78; Kal 1836. NurKA. KA mf UK 78; Luukko 1983, 396; Takala 1965, 62.

⁴ Korjaus- ja restaurointikertomukset 1978-79. Nurmo. MVRHOA.

⁵ Syy siihen, miksei draperiamaalausta entisöity täsmälleen samaan asuun ei selviä korjaus- ja restaurointikertomuksista.

“tylliverho“ näyttää päättyvän alkuperäisen ikkunakoon mukaisesti kuusiruutuisen ikkunan tasolle, mikä viittaisi siihen, että maalaus olisi peräisin ikkunoiden suurentamista edeltävältä ajalta.¹

Vaikka onkin mahdollista, että Koskiniemi olisi esim. seurakuntalaisten toivomuksesta kopioinut Tilénin draperioista tietyt yksityiskohdat uusiin maalauksiinsa, vaikuttaa se erityisesti “tylliverhon“ osalta hyvin epätodennäköiseltä. Draperiamaalausten ja kirkon sisävuorauksen välinen ristiriita onkin selitettävä siten, että alttarin ja saarnatuolin taustalla olleet sisäviisteet oli paneloitu jo ennen Tilénin maalaustöitä.² Kirkkotilan liturgisesti tärkeimpiin paikkoihin rajoittunut lautavuoraus ei liene ollut aivan harvinainen. Ainakin 1800-luvun alkupuoliskolta on säilynyt tietoja nimenomaan maalaustöitä varten suoritetuista alttariseinän laudoituksista.³ Samalla kun Koskiniemi maalasi omat verhoasetelmansa suurten ikkunoiden ympärille, on hänen kuitenkin täytynyt "entisöidä" myös vanhoja maalauksia. Kaakkoisviisteen draperiaa on jatkettu alaspäin laajennetun ikkunan tasolle. Myös verhojen nyörit ja "nappien" nykyinen malli vaikuttavat Koskiniemen lisäyksiltä.⁴

Yhteenvetona on esitettävä, että Johan Tilén maalasi draperiasommitelmat ainakin alttarin ja saarnatuolin taustalla olleisiin sisäviisteisiin. Juho Koskiniemi korjasi ja ajanmukaisti maalaukset v. 1843.

Tilénin kirkossa suorittamiin maalaustöihin kuului mahdollisesti myös vastavalmistuneiden alttaripöydän ja -kaiteen koristemaalaukset. Myös kattolistan ja katon koristekuviot sopisivat hyvin

¹ Ikkunoita suurennettiin v. 1825 siten, että alkuaan kuusiruutuisista ikkunoista tehtiin 10-ruutuisia; saarnatuolin taustalla oleva ikkuna jätettiin kuitenkin entiselleen. Ptk 17.6.1821 ja 19.5.1822. NurKA. KA mf UK 78; Kal 1836. NurKA. KA mf UK 78. Saarnatuolin ikkunaan verrattuna sisäviisteiden ikkunoita on suurennettu ainoastaan alaspäin. Havainnot kirkossa 25.1.1999.

² Oletukselle on saatavissa tukea huhtikuussa 1843 pidetyn pitäjänkokouksen pöytäkirjasta, jossa sisälaudoituksen teko jaettiin kolmen henkilön kesken. Johan Ala-Loukolle tuli laudoitettavaksi etelärästi *vinon kans* sekä sakaristo (nyk. paikallaan itäristin pohjoissivulla), Tuomas Lillille länsiristi *vinon kans* ja Johan Ryssylle pohjoisristi *ilman vinoa* ja sakastin risti. Ptk 3.4.1843. NurKA. KA mf UK 78. Työnjaosta tulee looginen olettamalla, että kaakkois- ja koillisviisteissä oli jo tässä vaiheessa laudoitus. – Sisäholvit oli vuorattu ilmeisesti jo kirkon rakentamisen yhteydessä, sillä holveihin ei koskettu ainakaan vv. 1807-1836 välisenä aikana; tätä edeltävältä ajalta kirkon kunnostustöistä on tiedossa ainoastaan ulkoseinien punamultaus v. 1793. Kal 1836. NurKA. KA mf UK 78; Ptk 1807-36. NurKA. KA mf UK 78; Luukko 1983, 396.

³ Museoviraston konservاتورin Thorvald Lindqvistin AnnaBrita Ehrnroothille antaman tiedonannon mukaan 1700-luvun Pohjanmaalla kuoriseinä voitiin vuorata laudoilla ja muut sisäseinät paperilla. Ehrnrooth 1973, 44, 94. 1800-luvulta tunnetaan mm. Kiikan kirkon kuoriseinän laudoitus v. 1818 ennen C.F. Blomin maalaustöitä (mm. draperiamaalaus alttarilaitteen ympärille) ja vastaava tapaus Tyrvännön kirkosta v. 1847 ennen C.G. Diederichsin maalaustöitä (mm. draperiamaalaus). Hanka 1997, 222; Knapas 1997, 212.

⁴ Keuruun draperiassa nyörit ovat erilaisia, ja reunojen koristekuviot puuttuvat; vrt. myös Masku ja Munsala kuvat xxx. Koskiniemen kohdalla vertailuaineisto puuttuu täysin: hänen tiedetään maalanneen myös Kurikan (valm. 1847) ja Ilmajoen (1857-58?) kirkoissa, mutta näissä ei tiettävästi ole ollut draperiamaalauksia.

Tilénin tuotantoon, mutta asian tarkempi määrittäminen on käytettävissä olevan lähdeaineiston perusteella mahdotonta.¹

11. ALAHÄRMÄ 1788-89, 1798 ja 1805

Lapuan kappeli 1676-1859

1. Lehterikaiteiden maalaukset.

Peileissä 12 apostolin kuvat nimineen.

2. Holvikaton maalaus.

Holvissa "useita kuvia". Peitettiin todennäköisesti jo 1860-luvulla.

3. Koriste- ja ammattimaalaus.

Draperia alttaritaulun ympärillä ja kehysten koristemaalaus; penkkien, ovien ja ikkunapuitteiden maalaus; draperiat ikkunoiden ympärillä (10 kpl?); sakariston alttarikaiteen ja kaapin maalaus (1798), ikkunoiden ympärillä olleiden draperioiden ylimaalaus ja koristeköynnösten maalaus näiden tilalle, ovien ja yhden ikkunan ammattimaalaus (1805).

Kirkko tuhoutui tulipalossa v. 1898.

Alahärmän (ent. Naarasluoman) kappeliseurakunnan järjestyksessä toinen, v. 1752 valmistunut kirkko oli Antti Hakolan ja hänen veljensä kirkkoväärti Matti Hakolan rakentama puinen, länsitornillinen pitkäkirkko. Pohjakaava runkokuoneeseen liitettyine kylkiäisineen ja särmikkäine kuoripäätyineen oli hahmoteltu v. 1708 rakennetun Uudenkaarlepyyn kirkon mukaan.² Kirkkoa laajennettiin vv. 1787-88 lisäämällä uusi sakaristo kirkon itäpään jatkeeksi ja avaamalla vanha, pohjoiskylkiäisessä sijainnut sakaristo kirkkotilaan. Rakennusmestarina toimi Antti Hakolan poika Kaapo Hakola.³

Laajennustöiden yhteydessä päätettiin myös kirkon ensimmäisestä sisämaalauksesta. Pitäjänkokouksessa joulun alla 1787 tehtiin sopimus Johan Tilénin kanssa seuraavista maalaustöistä:

¹ Nykyiset, Juho Koskiniemen töihin perustuvat maalaukset on entisöity valokuvista ja holvilaudoituksen alta löytyneistä kappaleista saatujen mallien mukaan. Korjaus- ja restaurointikertomukset 1978-79. Nurmo. MVRHOA. Kirkon sakaristossa säilytetään v. 1978 löytynyttä, Koskiniemen maalaaman holvilaudoituksen kappaletta, jossa näkyy katon taivaansininen väri ja katkelma melko yksinkertaista, valkoisella tehtyä koristekuviota.

² Pettersson 1985, 171-172; Pettersson 1989, 319-320. Antti Hakola sovelsi samantyyppistä pohjakaavaa myös Kauhavan (1755-56; paloi 1921) ja Keuruun (1756-58) kirkoissa. Alahärmän ja Keuruun kirkkojen tilavaikutelma lienee ollut pitkälti samanlainen, sillä kirkot olivat suunnilleen samankokoisia, ja sisäkaton holvaus vastasi ilmeisesti Alahärmässäkin Uudestakaarlepyystä saatua mallia suippoine kulmaviisteineen: ...*Hvalfwet af furu bräder, är spetsvinkelt*.... Kal 1837. AlaKA. KA mf UK 54.

³ Tilit 1.5.1787-1.5.1789. AlaKA. KA mf UK 54; Pettersson 1989, 319. Petterssonin mukaan uusi sakaristo sijaitsi kuorin pohjoispuolella. Kyseessä lienee sekaannus, sillä Keuruun kirkon tavoin sakaristoon johti kaksi ovea, yksi itäseinällä olleen alttarin kummaltakin puolen. Kal 1826. AlaKA. KA mf UK 54. Kirkon rakentamisesta ja laajennustöistä kts. myös Kojonen 1993, 285-300.

...Kyrkan och Sacristian hvitlimmas och målas. Med oljo-färg skola dörrar, fönster, Pelaren, Bänckar och bänck-dörrar, Prydnader omkring Altar-Taflan jemte påbudne och vanliga inscriptioner, Altarkrantsen, Läcktar-balken med bilder uti alla speglarna, gardiner omkring alla fenster målas och prydas. Takbandet skal med särskilte färgor åtskilja Taket och väggarna....¹

Tilénin tehtäviin kuului myös väriaineiden hankkiminen, ja seurakunta lupasi järjestää tarvittavan määrän apumiehiä telineiden pystyttämiseen ja maalarin avuksi. Rahapalkkioksi sovittiin 2000 kr.taalaria, joka maksettaisiin, kun työ olisi seurakunnan hyväksymä ja valmistunut *med mäterlig hand*.² Lisäksi Tilénille luvattiin kyytirahat Turusta Alahärmään sekä ylläpito maalaustöiden ajalta. Töiden sovittiin alkavan seuraavana kesänä.³

Kirkonkassan tilikirjojen mukaan Tilénin palkkio maksettiin kolmessa erässä vv. 1788-90 aikana.⁴ Maksetuista summista voi päätellä maalaustöiden valmistuneen pääosiltaan vv. 1788-89 aikana. Ainakin jo loppukesästä 1790 Tilén oli muuttanut pysyvästi Turusta Alahärmään, josta hän oli hankkinut Yli-Kunnarin tilan.⁵

Alahärmän kirkon sisäasusta ei ole säilynyt kuvauksia tai valokuvia. Tilénin tekemien maalausten arvioimiseen ei siten ole muita lähteitä kuin mainittu työsopimus ja kalustoluetteloiden niukat ja osittain viitteelliset tiedot. Suoritettuihin töihin näyttävät kuuluneen ainakin kaikki sopimuksen edellyttämät kohdat. Valtaosa urakasta muodostui siten ammatti- ja koristemaalauksesta, josta pinta-alaltaan huomattavin työ käsitti sakariston ja kirkkosalin seinien ja katon valkaisuun.⁶ Työsopimuksen sanamuodosta poiketen myös varsinaiset seinä- ja kattomaalaukset oli todennäköisesti tehty liimamaaleilla öljyvärien sijasta. Seinämaalaukset käsittivät alttarilaitteen ja

¹ *...kirkko ja sakaristo valkaistaan ja maalataan. Ovet, ikkunat, pilarit, penkit ja penkkien ovet, alttaritaulun ympärillä olevat koristeet yhdessä määrättyjen ja tavanomaisten kirjoitusten kanssa, alttarikaari, lehterikaide ja sen kaikkien peilien kuvat, [ja] verhot kaikkien ikkunoiden ympärillä tulee maalata öljyvärein. Kattolistan tulee erityisin värein erottaa katto ja seinät [toisistaan]... Ptk joulukuu 1787. AlaKA. KA mf UK 53. – Alttarilaitteen yhteydessä mainitut *påbudne och vanliga inscriptioner* tarkoittaa mahdollisesti kuninkaallisen määräyksen mukaista kirkon rakennus- ja sisustustöiden muistokirjoitusta.*

² *mestarillisesti* [=ammattitaitoisesti]. Ptk joulukuu 1787. AlaKA. KA mf UK 53. – 2000 kr.taalaria = 111:5:4 riikintaalaria hopearahaa.

³ Ptk joulukuu 1787. AlaKA. KA mf UK 53.

⁴ Ensimmäinen osa 16:32:- riikintaalaria hopearahaa v. 1788; 77:37:4 sekä kyytirahat Turusta 3:16:- v. 1789; ja loput palkkiosta 16:32:- v. 1790. Tilit 1788, 1789 ja 1790. AlaKA. KA mf UK 54. Maalarin ylläpidosta maksettiin kappalainen Johan Stenbäckin kuolinpesälle *För...år 1788...a 8 skr om dagen 27:16:-*. Tilit 1789. AlaKA. KA mf UK 54. Laskutettuja päiviä kertyy loppusumman mukaan 164, mikä vastaa n. 5 ½ kuukautta. – Tileihin on merkitty vain satunnaisesti päivämäärät; joidenkin vuosien kohdalla, mm. v. 1805 on kuitenkin pääteltävissä tilivuoden vastanneen kalenterivuotta.

⁵ Ptk 30.8.1790. AlaKA. KA mf UK 53. Rippikirjat 1791-96. AlaKA. KA mf UK 47.

⁶ Holveissa oli lautavuoraus. Seinien vuorausta ei mainita, joten ne olivat ilmeisesti hirrellä. Kal 1826. AlaKA. KA mf UK 54.

mahdollisesti peräti 10 ikkunan ympärillä olleet draperiamaalaukset.¹ Ikkunoiden verhosommitelmat lienevät olleet alttaridraperian tavoin *taivaansinisiä*.² Holvikatossa oli kalustoluettelon mukaan *useita maalattuja kuvia*.³ Kyseessä on mitä todennäköisimmin ollut pilviä, enkeleitä ja mahdollisesti muitakin figuureja sisältänyt taivaskattoaihe, jollaisen Tilén oli aikaisemmin maalannut Maskun (1778-79) ja Keuruun kirkkoihin (1782-85). Muun kiinteän sisustuksen – saarnatuolia⁴ ja lattiaa lukuunottamatta – Tilén maalasi öljyväreillä. Penkit olivat ruskeat, ikkunapuitteet ja ovet siniset.⁵ Koristemaalauksia ei mainita alttarilaitteen pylväiden marmorointia lukuunottamatta, mutta oletettavasti myös alttari- ja lehterikaiteet sekä sinisiksi mainitut alttaripöytä ja kuoripenkit oli marmoroitu. Alttaritaulujen kehykset oli kullattu. Ainoan, länsipäädyssä sijainneen lehterin peileihin Tilén maalasi 12 apostolin kuvat nimineen.⁶

Alahärmän kirkon maalaustöistä sovittu palkkiosumma oli suhteellisen suuri verrattuna muutamia vuosia aikaisemmin Keuruun vanhan kirkon maalauksista maksettuun palkkioon.⁷ Onkin mahdollista, että Tilénin urakkaan kuului työsopimuksesta puuttuvia tai siinä ainoastaan viitteellisesti ilmaistuja töitä. Ratkaisematta jää kysymys kuoriseinällä alttarin molemmin puolin sijainneiden maalausten, *Oikeudenmukaisuuden* ja *Tuhlaajapojan* alkuperästä. Kirkon vanhimman yksityiskohtaisen kalustoluettelon mukaan alttarilaitteen oikealla puolella sakariston oven päällä oli *...en martyr bild med vigt skåld i handen som väger rättvisan*⁸, ja vastaavasti vasemmanpuoleisen sakariston oven yläpuolella oli *...Förlorade Sonen afbildad på knän för sin Fader*⁹. Maalaukset kuvataan samassa yhteydessä kuin kirkon kolmiosainen alttaritaulu, jonka olivat lahjoittaneet

¹ Kal 1826. AlaKA. KA mf UK 54; Ptkt joulukuu 1787 ja 24.6.1805. AlaKA. KA mf UK 53. Kalustoluetteloiden mukaan kirkossa oli yhteensä 17 ikkunaa, mutta näiden sijaintia tai kokoa ei tarkemmin selvitetä. Kal 1826 ja 1837. AlaKA. KA mf UK 54. Tilénin draperiamaalaukset käsittivät todennäköisesti samat kirkkosalin *kymmenen suurempaa ikkunaa*, jotka laajennettiin v. 1805. Näiden lisäksi *kirkkosalissa* mainitaan pienet ikkunat saarnatuolin (1 kpl) ja länsilehterin (3 kpl) yläpuolella. Ptkt 1.1.1805 ja 24.6.1805. AlaKA. KA mf UK 53.

² Kal 1826. AlaKA. KA mf UK 54.

³ *...åtskilliga målade bilder*. Kal 1847. AlaKA. KA mf UK 54.

⁴ Saarnatuoli oli uusittu ja maalattu v. 1754. Työn suoritti puuseppä Henrik Berg Uudestakaarlepyystä 150 kr. taalarin hinnalla. Tilit 1754. AlaKA. KA mf UK 54. Saarnatuoli uusittiin (*förfärdigat å nyo*; puuseppä Johan Josefsson Ähtävältä) v. 1826, minkä jälkeen se maalattiin siniseksi ja kullattiin (ainakin kultauksen suoritti Adolph Westerman Pietarsaaresta). Saarnatuolissa oli useita enkeliveistoskoristeita, muttei tietävästi maalauksia. Kal 1826. AlaKA. KA mf UK 54.

⁵ Kal 1826. AlaKA. KA mf UK 54. Ptkt 24.6.1805. AlaKA. KA mf UK 53.

⁶ Kal 1826. AlaKA. KA mf UK 54.

⁷ Vrt. ss. xx-xx.

⁸ *...kuva marttyyristä, joka mittaa oikeudenmukaisuutta kädessään olevalla vaa'alla....* Kal 1826. AlaKA. KA mf UK 54. Viktskål = vitskooli, vanh. käsivaaka, apteekkarinvaaka. Keskiäikaisessa taiteessa *Arkkienkeli Mikael* kuvattiin usein punnitsemassa syntisiä sieluja; vrt. esim. Kumlingen kirkko, kts. kuva Riska 1989, 155. Uskonpuhdistuksen jälkeiseltä ajalta Suomesta tunnetaan vain muutamia Mikaelin esityksiä, joista kaikki liittynevät Ilmestyskirjan tapahtumiin; vrt. esim. Johan Backman Kaarlela 1748; Tilén Keuruu 1782-85 ja Thomas Kiempe Virrat 1796-97.

⁹ *...Tuhlaajapoika kuvattuna polvillaan isänsä edessä....* Kal 1826. AlaKA. KA mf UK 54.

kappalainen Johannes Stenbäck ja hänen puolisonsa Susanna Munselius v. 1773.¹ *Oikeudenmukaisuuden* ja *Tuhlaajapojan* ei kuitenkaan nimenomaisesti mainita kuuluneen kappalaispariskunnan lahjoitukseen, minkä lisäksi v:ta 1826 myöhemmissä kalustoluetteloissa teokset on lueteltu erillisinä tauluina (*tafla*) kirkonkoristusten joukossa.² Maalaukset olisivat siten voineet olla esim. Tilénin tekemiä. Koska vastaavia kuva-aiheita ei kuitenkaan tunneta Tilénin tuotannosta, eikä teoksista ole saatavilla muita tietoja, jää asia epäselväksi.³ Maalaukset tuhoutuivat tulipalossa v. 1898.

Tilénin seuraava työtehtävä Alahärmän kirkossa oli sakaristossa olleen alttarikaiteen sekä kaapin maalaus v. 1798.⁴ Myöhemmän kalustoluettelon mukaan alttarikaide oli maalattu siniseksi. Samasta yhteydestä käy ilmi, että kirkon ainoan, asiakirjojen säilytykseen tarkoitun kaapin runko-osa oli maalattu vaalean- ja ovet kirikkaansinisellä.⁵

Kirkon ikkunat päätettiin laajentaa v. 1805. Tehtävä annettiin kruunupyyläiselle rakennusmestari Anders Malanderille. Urakka käsitti kaikki kirkkosalin 10 ikkunaa; lehterin kolme ikkunaa sekä saarnatuolin takana ollut pieni ikkuna jäivät entiselleen. Malanderin sopimukseen kuului lisäksi uusien ikkunapuiden ja vuorilautojen maalauttaminen.⁶ Ikkunoiden suurentamisen yhteydessä näiden ympärillä olleet draperiamaalaukset vaurioituivat, ja remontin valmistuttua seurakunta teki Tilénin kanssa sopimuksen seinäpintojen osittaisesta uudelleenmaalauksesta:

¹ Alttaritaulun alaosana oli *Ehtoollinen*, keskellä *Ristiinmaulittu* ja ylinnä *Ylösousemus*. Kal 1837. AlaKA. KA mf UK 54. Maalausten tekijä jää tuntemattomaksi. *Ylösousemusta* ei mainita v:n 1826 kalustoluettelossa, mutta muuten alttaritaulusta annetaan seuraava kuvaus: *Uppgjord år 1773, mycket naturelle med välprydt snickradt-verk, Christi Bild på Kors midt uti ders Jungfru Maria bild stående på knän å vänstra sidan, dödens afbildar ur Hans fötter, jemte Ormen, som slinger honom i hålarne och en liten tafla sammanfogad derunder der Frälsaren förebildas sitta vid Natvard Bordet med sine tolf lärjungar förärt af Herr Pastoren Johannes Stenbäck och Hans Fru Munselia, med förgyllda Ramer*. Kal 1826. AlaKA. KA mf UK 54. – *Ristiinmaulittu*-aiheen ikonografiassa ristin juurelle polvistunut henkilö on ollut syntejään katuva *Maria Magdalena*, ei Neitsyt Maria. Vrt. Hanka 1997, 191.

² Kal 1837, 1847 ja 1873. AlaKA. KA mf UK 54. *Tafla* viittaa siihen, että kyse oli taulumaalauksista; seinäpinnalle tehtyä maalausta ei välttämättä olisi edes luetteloitu.

³ Kirkonkassan tileissä ei maalauksia mainita ainakaan vv. 1751-1822. Tilit 1751-1822. AlaKA. KA mf UK 54. V:n 1804 kalustoluettelossa (täydennetty 1816 ja 1823) mainitaan *Altar-tafla, prydd med snickradt altar*, muttei sakariston oven päällä olleita maalauksia; myöskään holvien, lehterikaiteiden tai kiinteän sisustuksen maalauksia ei käsitellä varsinkin niukkasanaissa kalustoluettelossa.

⁴ Tilit 1798. AlaKA. KA mf UK 54. Töistä maksettiin yhteensä 1:26:8 riikintaalaria hopearahaa.

⁵ ...*Ijusblämäladt skåp med flera botten... med dufblå dörrer å ömsesidor...*Kal 1826. AlaKA. KA mf UK 54.

⁶ ...*alla fönsterposterne tillika med foderbräderne tillkommer Malander att ock på sin bekostnad låta af en Kunnig Målare med oljo-färg så ut- som invändigt öfverstrykas*. Ptk 1.1.1805. AlaKA. KA mf UK 53. Ikkunoiden maalajasta ei ole tietoa. Malanderin urakka valmistui saman vuoden juhannukseen mennessä. Ptk 24.6.1805 § 3. AlaKA. KA mf UK 53.

*...att han denna sommar med hvitlimning öfverstryka gamla målningen kring Kyrkofönstren och väggen kring desamma sedan med kringhängande rankor eller tjenlige festoner med oljofärg bepryder...*¹

Tilénin tehtäväksi tuli siten omien maalausten peittäminen, ja näiden korvaaminen ilmeisesti kukka- ja köynnösaihein. Lisäksi seurakunta halusi, että etelä-, länsi- ja pohjoisovet sekä saarnatuolin ikkunapuitteet, jotka Tilénin jäljiltä olivat siniset, maalattaisiin samanvärisiksi kuin uudet ikkunat eli keltaisiksi. Palkkioksi sovittiin 20 valtionvelkariksiä.² Työn Tilén suoritti todennäköisesti vielä samana kesänä.³

Lapuan emäkirkon piispantarkastuksessa v. 1804 Alahärmän kappalainen Karl Fredrik Stenbäck kertoi kotikirkostaan, että se oli uuden sakariston rakennustöiden (1787-88) jälkeen koristeltu *med prydeligt altarverk och tjenliga målningar*.⁴ Alttarin ohella interiöörin yleisvaikutelmaa ovat todennäköisesti hallinneet sinisävyisinä toisiinsa sointuneet draperiat ja muut koristemaalaukset sekä holvien taivaskattoaihe. Laajuutensa ja ilmeisen yhtenäisyytensä puolesta Alahärmän kirkon maalauskoristelu lieneekin Keuruun vanhan kirkon ohella kuulunut Tilénin huomattavimpiin suorituksiin. Kesällä 1805 suoritettut Alahärmän kirkon koriste- ja ammattimaalaustyöt ovat Johan Tilénin viimeinen tunnettu maalauskohte.

12. MUNSALA 1792 ja 1798

Udenkaarlepyyn kappeli vuoteen 1857

1. Ammattimaalaus:

Kirkontornin ulkomaalaus (1792).

2. Ammatti- ja koristemaalaukset:

Saarnatuolin ja alttarilaitteen pohjamaalaus.

Draperiamaalaukset saarnatuolin ja alttarilaitteen ympärillä (2 kpl). Liimavärimalaus puu- ja rappauspinnalla.

Kuvat 156, 157.

Draperiat ovat kirkossa.

3. Toteutumaton alttaritaulu.

¹ ...että hän tänä kesänä peittää valkoisella liimamaalilla vanhat maalaukset kirkon ikkunoiden ympäriltä, ja sen jälkeen mainitut seinät ympäriinsä ripustetuilla köynnöskaasveilla eli soveliailla kukkaköynnöksillä öljyväreillä koristelee.... Ptk 24.6.1805 § 1. AlaKA. KA mf UK 53.

² Ptk 24.6.1805 § 1. AlaKA. KA mf UK 53. Sakariston ovet olivat vielä v. 1826 siniset. Kal 1826. AlaKA. KA mf UK. – 20 riikintaalaria valtionvelkakonttorin seteleinä = 15 riikintaalaria hopearahaa.

³ Tilit 1805. AlaKA. KA mf UK 54.

⁴ ...kauniilla alttarilaitteella ja soveliailla maalauksilla. Tark 1804. Asiakirjasarjassa Muut asiakirjat 1765-1909. NurKA. KA mf UK 78.

Munsalan harmaakivikirkon rakentaminen aloitettiin yli-intendentinviraston tekemien piirustusten mukaan v. 1777. Pohjakaavaltaan ristinmuotoinen runko-osa valmistui vaasalaisen muurarimestarin David Olanderin (1735-1809) johdolla v. 1787. Thomas Kiempe teki vv. 1786-87 sisämaalaustöitä vielä osittain keskeneräisessä kirkossa.¹ Kirkko valmistui lopullisesti vasta vv. 1791-92 rakennusmestari Jakob Rijfin (1753-1808) johdolla, jolloin viimeisteltiin kattorakenteet ja rakennettiin torni läntisen ristivarren jatkeeksi. Tornin huippua koristaa barokkityylinen lanterni. (Kuva 155) Rijn rakensi kirkkoon myös nykyisinkin käytössä olevat alttarilaitteen ja saarnatuolin.² Mm. enkelinpäitä sisältävä veistokoristelu on ilmeisesti Rijfin työpajassa vielä tällöin työskennelleen kuvanveistäjä Erik Cainbergin (1771-1816) käsialaa.³

Länsitornin maalaustyöt suoritettiin vielä rakennustöiden viimeistelyn aikana kesällä 1992. Johan Tilén sai työstä 17 riikintaalaria 32 killinkiä hopearahaa.⁴ Kyse oli todennäköisesti puisen lanternin ja varsinaisen torniosan ikkunoiden ja ulkonevan räystäslistan maalauksesta.⁵ Munsalan länsitorni on Tilénin tuotannossa ainoa tunnettu ulkomaalaustyö.⁶

Uuden saarnatuolin ja alttarilaitteen maalaustyöt tulivat ajankohtaisiksi v. 1798. Kesäkuussa pidetyssä pitäjänkokouksessa sovittiin Johan Tilénin kanssa,

*...at målaren Telin skulle stryka grundfärg så wäl på kyrckans altare som predikstol.*⁷

Rahapalkkana seurakunnan kassasta maksettaisiin 16:32:- riikintaalaria hopearahaa, minkä lisäksi pitäjäläiset toimittaisivat maalarille paunan voita joka ¼ manttaalia kohden korvauksena väriaineista ja elinkustannuksista maalaustöiden aikana. Samalla Tilén teki tarjouksen myös kolmiosaisen alttaritaulun maalaamisesta, josta kuitenkin kieltäytyttiin, koska hänen taitojensa ei katsottu riittävän sen tekemiseen.⁸

¹ Kiempe maalasi ikkunapuut ja ovet sekä kattolistan koristekuviot. Tilit 1.1.1786-31.12.1787. MunKA. KA mf UK 448. Ehrnrooth 1973, 45-46.

² Tilit 1.1.1791-31.12.1792. MunKA. KA mf UK 448.

³ Pettersson 1985, 329-330.

⁴ Lisäksi maalaustelineiden rakentaminen maksoi 6 killinkiä: *Aug. 9. för ställningens upsättande i Kring tornet at Målaren Teleen -:6:-. Målaren Teleen för Tornets målände 17:32:-.* Tilit 1.1.-31.12.1792. MunKA. KA mf UK 448.

⁵ Mikrofilmille KA mf UK 448 kuvatusta asiakirjasarjasta Ptk 1735-1846 puuttuvat vv. 1785-96 pöytäkirjat. Tornin lanterni ja kattorakenteet valmistuivat todennäköisesti vasta samoihin aikoihin Tilénin maalaustöiden kanssa. Ainakin katto tervattiin seuraavana kesänä. Tilit 1.1.1792-31.12.1793. MunKA. KA mf UK 448.

⁶ Tellinkien rakentamista koskevan sanamuodon ja kohtuullisen palkkiosumman huomioonottaen ei voi sulkea pois sitäkään mahdollisuutta, että Tilén olisi sivellyt tornin rapatun ulkopinnan kalkkimaalilla ja/tai tehnyt myös tornin jalustan sisämaalausta. Tornin ulkoseinien rappaus ja kalkitseminen kuuluivat yleensä muurareiden töihin. Mikäli kuitenkin Munsalan tornin rapatulla ulkopinnalla on ollut tuntemattomaksi jääneitä koristemaalauksia, olisivat ne kuuluneet maalarin tehtäviin. Vrt. Fridell-Anter & Wannfors 1989, 87; Silvé-Garnert & Söderström 1989, 226.

⁷ *...että maalarin sivelisi pohjavärin niin kirkon alttariin kuin saarnatuoliinkin.* Ptk 3.6.1798. MunKA. KA mf UK 448.

⁸ *...Telin erbjöd sig wäl, at emot 50 Rdr af Församlingen måla 3 taflor på duk på altaret; men som han ej ansogo vara skickelig, at göra det wäl; så beslöts, at taflorna skulle målas då kyrckan hunit få peningar därtill och at någon*

Altтарin ja saarnatuolin maalaustyöt valmistuivat saman kesän aikana.¹ Töiden varsinainen laatu jää asiakirjatietojen perusteella epäselväksi, sillä seurakunnan kanssa tehdyn sopimuksen mukaisten *pohjamaalausten* ei voi olettaa maksaneen pelkkänä rahapalkkanakin lähes 17 riikintaalaria hopearahaa.² Sovittujen maalauskohteiden osalta työ lieneekin käsittänyt ainakin ammattimaalauksen.³

Alttarilaitteen ja saarnatuolin taustalla olevien draperiamaalausten teettämistä ei mainita kirkon tileissä ja pöytäkirjoissa, joten niiden tekijä on jäänyt epäselväksi. Kirkossa maalaustöitä suorittaneiden maalareiden mukaan draperioita on esitetty joko Johan Tilénin tai Thomas Kiempen maalaamiksi, ja ilmeisesti jälkimmäisen tunnettujen töiden perusteella maalaukset on ajoitettu 1780-luvulle.⁴ (Kuvat 156, 157) Näin varhainen ajoitus on kuitenkin erittäin epätodennäköinen, sillä alttarilaite ja saarnatuoli valmistuivat vasta 1790-luvun alussa.⁵ Kiempe olisi voinut maalata verhoasetelmat mm. vuosien 1800-1803 välisenä aikana asuessaan Munsalassa,⁶ mutta Kiempen tuotannosta ei kuitenkaan tunneta vastaavia maalaustöitä.⁷

Verhot on maalattu harmahtavanvihreällä ja hapsut ja nauhat ruskeankeltaisella liimavärillä. Maalaukset ulottuvat rapatulta seinäpinnalta yläpuolella olevien holvien lautavuoraukseen. Altтарin yllä oleva sommitelma vastaa malliltaan ja yleisvaikutelmaltaan Keuruun vanhan kirkon alttarilla

godkänd målare skulle då arbetet lämna; emellertid skulle altaret förblifva grundfärgad. Ptk 3.6.1798. MunKA. KA mf UK 448. Vastaavasti hylättiin myös Thomas Kiempen v. 1800 kirkkoon tarjoama alttaritaulu ...*emedan den var med grof färg målad, på grof duk och war mycket dyr....* Ptk 10.8.1800. MunKA. KA mf UK 448; Ehrnrooth 1973, 46. Vasta v. 1822, kun Johan Erik Lindh (1793-1865) teki nykyisinkin kirkossa olevat maalaukset (*Ehtoollinen, Ristiinnaulittu ja Getsemane*). Kal 1844. MunKA. KA mf UK 449.

¹ Aug 18. *Bet. Målaren Johan Telin för Altare Taflans och Predikstolens grundmålning med dess egna färgor, enligt accord med församlingen 16:32:-. Ytterligen har Telin bekommit för sin målning öfver Contractet 1:-:-.* Tilit 1.1.-31.12.1798. MunKA. KA mf UK 448.

² Vrt. esim. Alahärmä, jossa alttarikaiteen ja yhden kaapin maalauksesta maksettiin hieman yli 1 ½ riikintaalaria hopearahaa. Tilit 1798. AlaKA. KA mf UK 54. Thomas Kiempelle maksettiin ikkunoiden, ovien ja kattolistojen maalauksesta yhteensä 26:21:4 riikintaalaria hopearahaa. Tilit 1.1.1786-31.12.1787. MunKA. KA mf UK 448. – Pöytäkirjassa ei ehkä katsottu tarpeelliseksi eritellä maalaustöitä. Toinen mahdollisuus on se, että termeillä *grundfärg* ja *grundmålning* on nykymerkityksestä (*pohjaväri/-maalaus*) poiketen tarkoitettu esim. yksiväristä pintamaalausta (*grundfärg* = pohjaväri; perusväri) erotuksena esim. kultauksesta, marmoroinnista tai muista koristemaalaustekniikoista.

³ Saarnatuolin ja alttarilaitteen varsinaisesta maalauskoristelusta ei ole tietoa, sillä kalustoluetteloissa mainitaan ainoastaan runsaat kultaukset, jotka tehtiin v. 1835. Kal 1836 sekä 1844. MunKA. KA mf UK 449. Molempien väritys lienee vastannut nykyistä, v. 1963 kirkon entisöivän korjauksen yhteydessä esiinotettua helmenvihreää väriä. Appelgren 1985, 726, 746. Nykyasussa saarnatuoli samoin kuin sen taustalla oleva viiste ovat kuitenkin marmoroituja.

⁴ Appelgren 1985, 726, 745, 746.

⁵ Tilit 1.1.1791-31.12.1792. MunKA. KA mf UK 448.

⁶ Ehrnrooth 1973, 19.

⁷ KALT.DBF ja DECO.DBF 22.10.1999. JYTHL; Ehrnrooth 1973. – Altтарitaulun v. 1822 maalannut Johan Erik Lindh teki 1800-luvun alkupuoliskolla Kokkolasta käsin toimiessaan yhteensä toistakymmentä alttaritaulua.

Käsityöläistaustasta huolimatta taiteilijan repertoaariin eivät kuitenkaan tiettävästi kuuluneet draperiamaalaukset tai muut sisämaalaustyöt. KALT.DBF ja DECO.DBF 22.10.1999. JYTHL; Hanka 1997, 87.

olevaa draperiamaalauksia.¹ (Kuvat 102, 132) Munsalan molempien maalausten yksityiskohdissa on lisäksi huomattavia yhtäläisyyksiä Keuruun sommitelman kanssa. Lähes mustalla värillä tehtyjen yläosan varjostusten ja vaalealla korostettujen sivulaskosten ja kulmien avulla on Keuruun tavoin pyritty illusionistiseen, arkkitehtoniset elementit häivyttävään vaikutelmaan. Myös "nuppien" kolmiosainen poimutus ja vaakasuorina aaltolina etenevät, vaalealla värillä esiinnotetut laskokset vastaavat toisiaan. Erityisen paljastava on hapsujen kolmiomainen kuviointi.² Tyyllilliset ja maalaustekniset yksityiskohdat viittaavat siten voimakkaasti Tiléniin. Koska vastaavat maalaukset ovat lisäksi yleisiä Tilénin tuotannossa³, on perusteltua pitää myös Munsalan draperiamalauksia Tilénin tekeminä. Maalaustyö palkkioineen sisältyi todennäköisesti v. 1798 suoritettuun alttarin ja saarnatuolin *pohjamaalaukseen*.

Ongelmaksi jää tietojen puuttuminen kirkon lautaholvien valkaisuista. Thomas Kiempe tarjoutui tekemään työn v. 1786, mutta asia raukesi seurakunnan rahanpuutteen vuoksi.⁴ Koska tilikirjoista ei löydy merkintää katon maalauksesta, olivat holvit todennäköisesti vielä v. 1798 puupinnalla, ja valkaisu tapahtui vasta myöhemmin 1800-luvun aikana. Mahdolliset draperioihin tulleet vauriot onkin voitu "entisöidä" jälkikäteen. Tämä selittäisi myös Keuruun maalauksesta poikkevat yksityiskohdat – nyörit "koukkuineen" ja katososan pyöristetyt "nupit" – , jotka olisi siten voitu lisätä vasta uudistustöiden yhteydessä.

Tilén teki vielä n. vv. 1801-02 maalaustöitä Munsalan uudessa pappilassa.⁵ Kirkossa ei kuitenkaan tiettävästi ole ollut muita hänen maalauksiaan.

¹ Keuruun kirkossa alttarin molemmin puolin olevat sakariston ovat on tehty maalauksia myöhemmin, joten draperian alaosan sommittelua ei tunneta. Knapas 1998, 23-24.

² Vastaavaa kuviointia ei ole löytynyt muiden maalareiden draperioista. ALT.DECO 12.10.1999. JYTHL.

³ Vrt. Keuruun lisäksi Raisio, Masku, Ruovesi, Nurmo ja Alahärmä.

⁴ Ehrnrooth 1973, 46.

⁵ Ptk 14.9.1801. Asiakirjasarjassa Muut asiakirjat 1825-1861. MunKA. KA mf UK 449. Sisämaalauksien tarkkaa sisältöä ei tunneta.